

f o l i a

t o r u

niensia

Ministerstwo **Kultury** i Dziedzictwa Narodowego.

Dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury
i Dziedzictwa Narodowego pochodzących
z Funduszu Promocji Kultury



Urząd Marszałkowski
Województwa
Kujawsko-Pomorskiego
w Toruniu

Dofinansowano z budżetu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

f o l i a

t o r u



WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
KSIĄŻNICA KOPERNIKAŃSKA
W TORUNIU



UNIwersytet
MIKOŁAJA KOPERNIKA
W TORUNIU

niensia

T O R U Ń 2 0 2 1

K

omitet Redakcyjny

Doc. dr Olga Fejtová (Archiv hlavního města Prahy), Prof. dr phil. Habil. Helmut Flache-
necker (Julius-Maximilians-Universität Würzburg), dr Dieter Heckmann (Geheimes Sta-
atsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin), prof. dr hab. Krzysztof Mikulski (Uniwersytet
Mikołaja Kopernika w Toruniu), prof. dr hab. Waldemar Rozynkowski (Uniwersytet Mikołaja
Kopernika w Toruniu)

Redaktor naczelny: Dr. hab. Arkadiusz Wagner, prof. UMK (Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu, Polska)

Redaktor tematyczny: Dr Mariusz Balcerek (Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica
Kopernikańska w Toruniu)

Redaktor tematyczny: CLN, MLIS Ngozi Perpetua Osuchukwu (Nnamdi Azikiwe University,
Awka)

Sekretarz redakcji: Dr Mariusz Balcerek (Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica
Kopernikańska w Toruniu, Polska)

Redaktor językowy (j. polski): Urszula Kielczewska; Partner Poligrafia Andrzej Kardasz

Redaktor językowy (j. angielski): Redacto Knit Agnieszka Zerka-Rosik

Redaktor językowy (j. niemiecki): Dr Lilianna Lewandowska

Projekt okładki i opracowanie graficzne: Lech Tadeusz Karczewski

pISSN 1641–3792

eISSN 2657–4837

DOI <http://dx.doi.org/10.12775/FT>

Adres redakcji:

Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu

87–100 Toruń, ul. Słowackiego 8

<http://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/FT/index>

e-mail: folia.toruniensia@gmail.com

Redakcja informuje, że prezentowana wersja czasopisma (papierowa) jest wersją pier-
wotną (referencyjną).



Czasopismo jest wydawane na zasadach niewyłącznej licencji
Creative Commons Uznanie Autorstwa-Bez utworów zależnych
4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Opublikowane teksty są dostępne online na Akademickiej Platformie Czasopism (apcz.umk.pl) oraz w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social
Sciences and Humanities (<http://cejsh.icm.edu.pl>).

All the texts in this journal are indexed and abstracted in their entirety in Library & Infor-
mation Science Source (EBSCO).

Nakład 350 egz.

Skład, druk i oprawa:

druk-24h.com.pl
DRUKARNIA CYFROWA
Grabówka, ul. Szosa Baranowicka 77
15-523 Białystok; tel. 85 653-78-04
e-mail: biuro@partnerpoligrafia.pl

S pis treści



Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0 PL).

Artykuły

- Máté Bibor** (Eötvös Loránd University in Budapest), *Lestár Gyulaffi's Manuscripts and the Fragmentation of a Magnum Opus* 9
- Alicja Kulecka** (Uniwersytet Warszawski), *Czynniki kształtujące treści zeznań śledczych: przypadki członków tajnych stowarzyszeń (lata trzydzieste–siedemdziesiąte XIX wieku)* 31
- Adekunle Emmanuel Oyadeyi** (Ajayi Crowther University), **Taofeek Abiodun Oladokun** (Lead City University), **Oludare Adebajji Shorunke** (University of Lagos), **Omobolanle Seri Fasola** (Ajayi Crowther University), *Return on investment (ROI) on subscription databases in Nigerian academic libraries: the role of librarians* 63
- Agata Walczak-Niewiadomska** (Uniwersytet Łódzki), *Biblioteki publiczne dla dzieci w ujęciu architektonicznym* 87
- Dóra Szabó** (University of Debrecen), *Would-be teachers' digital/information literacy competencies in the world of contradictory information* 105
- Christopher Nkiko** (Elizade University), **Omorodion Okuonghae** (Samuel Adegboyega University), *Achieving the 4IR University Library in Sub-Saharan Africa: Trends, Opportunities and Challenges* 121
- Oluwatoyin Oyeyemi Obinyan** (Ambrose Alli University), *Survey of users' level of satisfaction toward inclusive management and marketing of library service in Nigeria* 141

Informacja naukowa i medycyna

- Ebiye V. Edonkumoh** (Niger Delta University), **Magaret N. Ngwuchukwu**, **Promise I Ilo** (University of Nigeria), **Omorodion Okuonghae** (Samuel Adegboyega University), *Awareness of Ebola Virus Disease and Prevention-Information Seeking Behaviour of Rural Dwellers in Nigeria: A Cross-Sectional Study* 163

Źródła i materiały

- Tomasz Dreikopel** (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), *Die weltweit erste lateinische Übersetzung der Schrift von Pseudo-Aristoteles Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν aus den Beständen der Kopernikus-Bücherei in Toruń (Thorn), angefertigt von Simon Grynaeus, Professor an der Universität Basel* 185

Recenzje

- Katarzyna Wodniak** (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), Ewa Fogelzang-Adler. *„Przez radosne okulary”: Polska Ludowa w listach do „Przyjaciółki” 1948-1956. Część 1: 1948-1952.* Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos. Kraków; Tarnów 2018. ss. 299. ISBN 978-83-7793-640-5 203

Sprawozdania

- Zdzisław Gębołyś** (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), *Od książki do czytelnika. Międzynarodowa Konferencja Naukowa z okazji jubileuszu 65-lecia Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego, 19-20 kwietnia 2021 roku* 217

List of contents



The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Articles

- Máté Bibor** (Eötvös Loránd University in Budapest), *Lestár Gyulaffi's Manuscripts and the Fragmentation of a Magnum Opus* 9
- Alicja Kulecka** (University of Warsaw), *Factors shaping the content of informative statements: cases of members of secret societies (the thirties–seventies of the nineteenth century)* 31
- Adekunle Emmanuel Oyadeyi** (Ajayi Crowther University in Oyo), **Taofeek Abiodun Oladokun** (Lead City University in Ibadan), **Oludare Adebajji Shorunke** (University of Lagos. Medical Library), **Omobolanle Seri Fasola** (Ajayi Crowther University in Oyo), *Return on investment (ROI) in subscription databases by Nigerian academic libraries: a survey* 63
- Agata Walczak-Niewiadomska** (University of Łódź), *Public libraries for children in architectural terms* 87
- Dóra Szabó** (University of Debrecen), *Would-be teachers' digital/information literacy competencies in the world of contradictory information* 105
- Christopher Nkiko** (Elizade University), **Omorodion Okuonghae** (Samuel Adegboyega University. University Library), **Achieving the 4IR University Library in Sub-Saharan Africa: Trends, Opportunities, and Challenges** 121
- Oluwatoyin Oyeyemi Obinyan** (Ambrose Alli University in Ekpoma), *Survey of the level of user satisfaction towards inclusive management and marketing of library service in Nigeria* 141

Scientific and medical information

- Ebiye V. Edonkumoh** (Niger Delta University), **Magaret N. Ngwuchukwu**, **Promise I Ilo** (University of Nigeria Nsukka), **Omorodion Okuonghae** (Samuel Adegboyega University), *Awareness of Ebola Virus Disease and Information Seeking Behaviour of Rural Dwellers in Nigeria: A Cross-Sectional Study* 163

Sources and materials

- Tomasz Dreikopel** (University of Warmia and Mazury in Olsztyn), *The world's first Latin translation of the essay by Pseudo-Aristoteles Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν by Szymon Grynaeus, a professor at the University of Basel, from the collection of the Copernicus Library in Toruń* 185

Reviews

- Katarzyna Wodniak** (Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz), Ewa Fogelzang-Adler. *“Through joyful glasses”: People's Poland in letters to “Przyjaciółka” 1948-1956. Part 1: 1948-1952.* Publishing House of the Diocese of Tarnobiblos. Cracow; Tarnobiblos 2018. p. 299. ISBN 978-83-7793-640-5 203

Reports

- Zdzisław Gębołyś** (Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz), *“From the book to the reader.” International Scientific Conference on the occasion of the 65th anniversary of the Institute of Library and Information Science at the University of Wrocław, 19-20 April 2021, Wrocław* 217

Inhaltsverzeichnis



Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Beiträge

- Máté Bibor** (Eötvös Loránd Universität in Budapest), *Handschriften Lestár Gyulaffis und die Einteilung des Magnum Opus* 9
- Alicja Kulecka** (Universität Warschau), *Inhaltsträger der Ermittlungszeugnisse: Einzelfälle von Mitgliedern der Geheimbünde (die 1830 – 1870er Jahre)* 31
- Adekunle Emmanuel Oyadeyi** (Ajayi Crowther Universität in Oyo), **Taofeek Abiodun Oladokun** (Lead City Universität in Ibadan), **Oludare Adebajji Shorunke** (Universität Lagos. Medizinische Bibliothek), **Omobolanle Seri Fasola** (Ajayi Crowther Universität in Oyo), *Return on Investment (ROI) in den Subskriptionsdatenbanken nigerianischer Hochschulbibliotheken. Eine Untersuchung* 63
- Agata Walczak-Niewiadomska** (Universität Łódź), *Öffentliche Kinderbibliotheken aus architektonischer Sicht* 87
- Dóra Szabó** (Universität Debrecen), *Digitale bzw. Informationskompetenzen künftiger Lehrer in einer Welt von Fake News* 105
- Christopher Nkiko** (Universität Elizade), **Omorodion Okuonghae** (Samuel Adegboyeg Universität. Universitätsbibliothek), *Durchführung der vierten industriellen Revolution in der Universitätsbibliothek in Subsahara-Afrika: Trends, Chancen und Herausforderungen* 121
- Oluwatoyin Oyeyemi Obinyan** (Amborse Alli Universität in Ekpoma), *Umfrage zur Benutzerzufriedenheit wie auch zum Management und Marketing der Bibliotheksdienste in Nigeria* 141

Wissenschaftliche Information und Medizin

- Ebiye V. Edonkumoh** (Niger Delta Universität), **Magaret N. Ngwuchukwu**, **Promise I Ilo** (Nigeria Universität in Nsukka), **Omorodion Okuonghae** (Samuel Adegboyeg Universität), *Das Bewusstsein der durch das Ebola-Virus ausgelösten Erkrankung und die Einstellung der Dorfeinwohner in Nigeria zur Informationssuche. Eine Querschnittsstudie* 163

Quellen und Materialien

- Tomasz Dreikopel** (Universität Ermland-Masuren in Olsztyn (Allenstein)), *Die weltweit erste lateinische Übersetzung der Schrift von Pseudo-Aristoteles Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν aus den Beständen der Kopernikus-Bücherei in Toruń (Thorn), angefertigt von Simon Grynaeus, Professor an der Universität Basel* 185

Rezensionen

- Katarzyna Wodniak** (Kazimierz Wielki Universität in Bydgoszcz (Bromberg)), Ewa Fogelzang-Adler. „Przez radosne okulary”: Polska Ludowa w listach do „Przyjaciółki” 1948-1956. Część 1: 1948-1952 [„Durch die rosarote Brille”: Die Volksrepublik Polen in den Briefen an „Die Freundin” 1948-1956. Teil 1: 1948-1952]. Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos. Kraków; Tarnów 2018. S. 299. ISBN 978-83-7793-640-5 203

Berichte

- Zdzisław Gębołyś** (Kazimierz Wielki Universität in Bydgoszcz (Bromberg)), *Vom Buch zum Leser. Die Internationale Wissenschaftliche Tagung anlässlich des 65. Jubiläums des Instituts für Wissenschaftliche Information und Bibliothekswissenschaft der Universität Wrocław (Breslau), 19.-20. April 2021* 217

Máté János Bibor

University in Budapest, Hungary. Faculty of Humanities

e-mail: bibor.mate@btk.elte.hu

ORCID: 0000-0002-1062-3813

L

Lestár Gyulaffi's Manuscripts and the Fragmentation of a Magnum Opus*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.001>



The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Received: 5 V 2021

Accepted: 9 VIII 2021

Ph.D. Máté Bibor is a librarian and literary historian who obtained his M.A. in library and information science at the Eötvös Loránd University (further: ELU) in 2001. He received his Ph.D. in literary history at the same university in 2011. Between 2003 and 2014, he worked at the ELU University Library (further: ELU UB) as a specialist in old books. Since 2004, he has been teaching courses at the Faculty of Humanities of ELU, where in 2014 he became a full-time teaching assistant at the Institute of Library and Information Science, Department of Library Science. His fields of expertise are the medieval and early modern history of books, libraries, and typography, the history and incunabula of Zirc Abbey Library, and the life and records of Lestár Gyulaffi, a 16th-century Transylvanian memoirist.

K

Keywords: 16th century; humanists; Lestár Gyulaffi; István Szamosközy; Transylvanian Principality; diplomacy; records/notes; manuscripts; letters; text edition; historiography

A

Abstract: Lestár Gyulaffi (1556–1606?) was a secretary of the Greater Chancery of the Transylvanian Principality. Today, he is best-known as a writer of historical notes and commentaries. These records are considered an excellent source and, therefore, used by scholars researching the 16th century. As the texts have not been recently published, researchers usually use the 19th-century text editions. However, looking at the original documents preserved at the ELTE University Library in Budapest, one realizes that Gyulaffi's writings do not form a compact work, the 19th-century edition is largely a constructed text. In this paper, I will present what additional information can be obtained from the examination of the manuscripts.

Introduction

Looking at the 19th-century edition of the writings of Lestár Gyulaffi, a 16th-century humanist, the text creates an impression of a fragmentary, though more or less unified, historiographical work. However, having the opportunity to study his

* I would like to thank Margit Sárdi, Emőke Szilágyi, and the librarians of the University Library of the ELU for their generous help.

original manuscripts, one realizes that his writings do not form a compact work, the 19th-century edition is largely a constructed text. In this paper, I will present what additional information can be obtained from the examination of the manuscripts. I will start from the schematic image transmitted and canonized by generations of literary historians and present the narrative constructed in the 18th and 19th centuries, then, going through the original texts, I will point out the inconsistencies of this narrative.

Nowadays, it is considered natural for librarians, archivists, and researchers to use mostly the 18–20th-century editions of old texts even when the original manuscripts or earlier editions have survived and are available in a digital form. Nevertheless, they should be aware that such editions, especially the older ones are often misleading: they sometimes published the often incomplete, partially preserved texts in a heavily edited, completed or even linguistically and orthographically modernised form. It also happened that they occasionally shortened the texts or even omitted certain parts.

Some text types are especially problematic from this perspective. The numerous notes or records of the last five hundred years are an especially good example, though other documents were also often dealt with arbitrarily by editors in the past centuries. It is questionable whether such records can be regarded as a “work” at all. A sufficiently old document or one connected to an important personage is important regardless; however, their literary role and value is subject to theoretical debates. The task of librarians and archivists is to preserve, describe, and publish such documents. However, even researchers should consider returning to the original sources or their hopefully digitalized versions at least to check them as a precaution when no up-to-date editions are available. The variety of the documents may nuance the often-simplifying view suggested by editions enabling the reinterpretation of an author’s oeuvre¹.

Lestár Gyulaffi

Gyulaffi’s “oeuvre” is a good example of the issue stated above. Before embarking on the discussion of the literary construction generated by literary historians and text editions, the author of the records ought to be shortly introduced, especially to the non-Hungarian readers. Lestár Gyulaffi (1556–1606?) was the secretary of the Greater Chancery of the Principality of Transylvania, who made historical records beside performing his official duties. He spent his childhood in Transdanubia, the western part of the Hungarian Kingdom. This territory was incorporated into the Habsburg Monarchy after the country had been divided into three parts in the mid-16th century². The central region of the medieval Hungarian Kingdom became the part of the Ottoman Empire and remained within its confines

¹ See such a reinterpretation in the studies of Zsombor Tóth on Mihály Cserei: Zs. Tóth, *Kéziratos nyilvánosság a kora újkori magyar nyelvű íráshasználatban: medialitás és kulturális másság*, Irodalomtörténeti Közlemények, vol. 119: 2015, pp. 625–650; idem, *Cserei másol... A kora újkori íráshasználat mellőzött kontextusairól*, [in:] Zs. Tóth, *A kora újkori könyv antropológiája: Kéziratos irodalmi nyilvánosság Cserei Mihály (1667–1756) írás- és szöveghasználatában*, Budapest 2017, pp. 277–303.

² G. Pálffy, *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century*, transl. by Th. J. and H. D. DeKornfeld, Boulder, Colo.–Wayne, N. J.;– Budapest 2009.

until the end of the 17th century. Eastern Hungary was transformed into a separate state, the Principality of Transylvania, existing until the end of the 17th century³. After his father's death, Lestár Gyulaffi was taken into the care of his uncle, the renowned anti-Turkish warrior, László Gyulaffi. Thanks to his uncle's influence, the young Lestár was admitted into the Viennese Lower-Austrian Provincial School (*Niederösterreichische Landschaftsschule*).

After graduating from there (1574), his uncle must have obtained him a position at the princely court of Transylvania. Lestár Gyulaffi was a well-educated diplomat who could be entrusted with the handling of sensitive matters. He formulated charters, letters, orations, managed state affairs, and represented his country abroad. However, he did not make political decisions; his task was only to carry out the decisions of the reigning prince and his councillors. He was, therefore, almost irrespective of the person of the ruler, a constantly employed, highly positioned civil servant. Most of his records deal with the internal and external policies of the Transylvanian Principality, a great emphasis being placed on the "Polish affairs", since the relations of the two countries were especially close in these decades, having a common ruler between 1576 and 1586 in the person of István Báthory (Stefan Batory in the Polish language, 1533–1586).

As far as it is presently known, Gyulaffi went in embassy in Poland seventeen times. His writings reveal a humanist striving for objectivity. His objective views have thus far made it impossible to determine to which religious denomination he belonged. Three Latin poems by him and a part of his correspondence is known mainly from later copies. 26 bibliographical units of his library have been thus far identified. He stands out from among his contemporaries on account of his thorough education spanning from Herodotus to the 16th-century Bodin. His connections to the humanist circle operating at the princely court of Transylvania, his relations with István Szamosközy (Stephanus Zamosius, d. 1612), and the historical accuracy of his records also give him prominence⁴.

³ *History of Transylvania: From the Beginnings to 1606*, eds. L. Makkai and A. Mócsy, transl. by A. Chambers-Makkai et al. Boulder, Colo., – Highland Lakes, N.J.2001; T. Oborni, *The Country Nobody Wanted: Some Aspects of the History of Transylvanian Principality*, Specimina nova. Pars prima, Sectio mediaevalis: dissertationes historicae collectae per Cathedra Historiae Medii Aevi Modernorumque Temporum Universitatis Quinqueecclesiensis, vol. 2: 2003, pp. 101–107; idem, *State and Governance in the Principality of Transylvania*, Hungarian Studies, vol. 27: 2013, subvol. 2, pp. 313–324; *Between Vienna and Constantinople: Notes on the Legal Status of the Principality of Transylvania*, [in:] *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, eds. G. Kármán and L. Kunčević, Leiden – Boston 2013, pp. 67–89.

⁴ For further details on Lestár Gyulaffi's life and works see my previously published papers: M. J. Bibor, *Gyulaffi Lestár lengyelországi követjárásai*, Annales Bibliothecae Universitatis de Rolando Eötvös nominatae, vol. 12: 2005, pp. 121–144; idem, *Gyulaffi Lestár Erdélyben*, [in:] *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*, eds. M. Balázs and Cs. Gábor, Kolozsvár, 2007 (Egyetemi Füzetek, 3) pp. 495–507; idem, „Meg-írta a' maga ideje-béli Erdélyi dolgokat” *Gyulaffi Lestár főljegyzéseinek, levelezésének és naplójának ma ismert töredékei*, [in:] *Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, eds. J. Jankovics et al., Budapest, 2015, pp. 127–140; idem, *Gyulaffi Lestár született... de mikor is? Avagy az információkészítés buktatói*, [in:] *Információkövetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok*, eds. P. Kiszl and K. Németh, Budapest, 2020, pp. 31–39; idem, *Gyulaffi Lestár diákévei*, in: *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság 2020*, eds. P. Kiszl and N. Köntös, Budapest 2021, pp. 207–217.

History of reception and editions

Neither Gyulaffi's person nor his records were completely forgotten after his death. From among his contemporaries who mentioned him or referred to his texts István Szamosközy, the distinguished Transylvanian humanist, archivist, and historiographer, is not accidentally considered the “father of Transylvanian historiography”⁵. His writings are—almost always—historical works in the modern sense of the word. The greatest part of his oeuvre has been preserved in a manuscript form, most of his works having been printed only in the 19th century⁶. The historical work of the humanist historiographer, jurist, and poet János Baranyai Decsi (Johannes Decius Barovius Csimor, d. 1601) fared the same⁷. The opus of Farkas Bethlen (1639–1679), historiographer and chancellor, started to be published a short time after his death, however, the edition remained incomplete because of the ravages of war in the late 17th and early 18th century⁸. The first complete edition was issued only in the 18th century⁹.

As far as we know, the earliest literary historical work to mention Gyulaffi is the first lexicon of literature in Hungarian, the *Magyar Athenas* (Hungarian Athenas) compiled by the Transylvanian Calvinist parson Péter Bod (1712–1769). “Lestár Eustachius Gyulafi. Councillor under Prince Sigismund Báthori, great scholar and a good patriot, who was in embassy both to the Christian kings and to the Turkish Porte several times. He wrote down the Transylvanian events of his time, which history was used and often quoted by Farkas Bethlen in his writing”¹⁰. The concluding part of the entry, which we have not quoted here, alludes to an economic note by Gyulaffi that has been lost since then. Bod's statements (as well as the mistakes found in his publications) shaped the literature on Gyulaffi for more than a century. Already the historian and bibliographer Károly Szabó (1824–1890) stated that Gyulaffi had never been a councillor¹¹. It is also certain that he never went either “to the Turkish Porte” or “to the Christian kings” in general. It is true, however, that he “was in embassy [...] several times” but always in Poland, a country especially important to Transylvania at that time. It is also a fact that he “wrote down the Transylvanian events of his time”; however, it is more than questionable that these records took the form of some historical opus. Nevertheless, his notes were “used and often quoted by Farkas Bethlen in his writing.” The sentence about the wine and wheat prices quoted by Bod at the end of his entry does indeed figure in Bethlen's work, which refers to some records of Gyulaffi that are today unknown—whom he believes to have been a magnate(!)—and of others¹².

⁵ T. Oborni, “...quem historiae Transilvanicae patrem merito dixeris...”: Az erdélyi történetírás atyja: Szamosközy István, Korunk, 3rd series, vol. 22: 2011, subvol. 5, pp. 16–21.

⁶ I. Szamosközy *Történeti maradványai*, Vol. I–IV, ed. S. Szilágyi, Budapest, 1876–1880.

⁷ J. Baranyai Decsi *Magyar históriája 1592–1598*, intr., ed. F. Toldy, Pest, 1866.

⁸ W. de Bethlen *Historiarum Pannonico-Dacicarum libri X*. [Keresd, 1684–1690].

⁹ Idem, *Historia de rebus Transsylvanicis*, T. I–VI, ed. J. Benkő, Cibinii, 1782–1793.

¹⁰ P. Bod, *Magyar Athenas*, [Nagyszeben], 1766 [1767], p. 95.

¹¹ K. Szabó, *Gyulafi Lestár élete és munkái: Bevezetésül*, [in:] *Magyar történelmi emlékek és naplók a XVI–XVIII. századokból*, Budapest 1881, p. 4.

¹² W. de Bethlen, *Historia de...*, t. II, p. 158.

One decade after Bod, Elek Horányi (1736–1809), the learned Piarist teacher, repeated Bod's data in a somewhat abbreviated manner in his Latin literary historical work¹³. The Transylvanian Saxon Lutheran minister, teacher, and historian Johann Seivert (1735–1785) did the same in his German-language work but he also published important additional data. He referred to the work of an author unknown to him entitled *Gesta Sigismundi Bathori, Principis Transilvaniae*, which narrated the events of 1593 and 1594. He did not believe this to be the work of Gyulaffi because it spoke with so much praise about him that it would have been too immodest on the part of any author. Indeed, such a phrase as “vir amplissimae prosapiae, bene litteratus, et in obediundis legationibus prudens et industrius”, that is “a man from a distinguished family, well-learned and experienced and diligent in embassies” is somewhat overflattering for self-characterization¹⁴. Already Károly Szabó was of the opinion that the work quoted by Seivert was a part of Szamosközy's oeuvre which he, Szabó did not know¹⁵. This hypothesis was proved by historian Gyula Szekfű (1883–1955) in an early study of his¹⁶. The passage about Gyulaffi quoted by Seivert appears almost word for word in the work of Bethlen, who used the notes of Szamosközy, among other sources¹⁷.

The 19th century brought a significant change with regard to Gyulaffi's texts, as most of his writings were made available in print. At first, only fragments of various length were published by the editor and Maecenas István Kultsár (1760–1828)¹⁸ and the historiographer Elek Jakab (1820–1897)¹⁹, respectively. By the end of the century, almost all the texts connected to Gyulaffi had come forth, though in several instalments. In 1880, the already mentioned Károly Szabó published the Gyulaffi manuscripts of the University Library in Budapest in the 31st volume of the *Monumenta Hungariae Historica* series, *Scriptores* subseries (further: MHH-S), adding to the Library's autographs, texts from other collections referring to Gyulaffi and copies from the so-called *Bánfi Codex*²⁰. The so-called *Wenzel Codex* came to the University Library in 1891, one year after Szabó's death. The rest of Gyulaffi's notes were issued a few years later by the historian Sándor Szilágyi (1827–1899) first in the *Történelmi Tár*²¹, then with some small corrections in the 33rd volume of the MHH-S²². The preparations of the planned edition of Gyulaffi's oeuvre and of the University Library's manuscript catalogue²³ must have already been ongoing,

¹³ A. Horányi, *Memoria Hvngarorum et provincialium scriptis editis notorum [...] Pars II.*, Viennae 1776, pp. 63–64.

¹⁴ Quoted by: J. Seivert, *Sechster Beitrag zur Gelehrten-Geschichte der Siebenbürgischen Unger und Szekler*, Siebenbürgische Quartalschrift, vol. 7: 1801, subvol. 1, pp. 14–15.

¹⁵ K. Szabó, *Gyulafi...*, p. 9.

¹⁶ Gy. Szekfű, *Szamosközy műve az 1594 év eseményeiről*, Századok, vol. 42: 1908, pp. 217–244.

¹⁷ W. de Bethlen, *Historia de...*, t. III, pp. 61–62.

¹⁸ I. Kultsár, *Krónika A' mohátsi veszedelemtől a' bétsi békülésig Magyar országban, Erdélyben, Havasalföldön, és Moldovában történt dolgokról*, Pest, Trattner, 1805, pp. 31–35, 43–47, 51–67.

¹⁹ *Gyulafy [sic!] Léstár [sic!] följegyzése Dávid Ferencz fogsága s halála körülményeiről*, ed. E. Jakab, *Keresztény Magvető*, vol. 16: 1876, pp. 193–195.

²⁰ L. Gyulaffi, *Följegyzései*, intr., ed. K. Szabó, in: *Magyar történelmi emlékek és naplók a XVI–XVIII. századokból*, Budapest 1881, pp. 1–124.

²¹ L. Gyulaffi, *Történeti maradványai*, intr., ed. S. Szilágyi, *Történelmi Tár*, 1893, pp. 109–145, 193–231.

²² Idem, *Történelmi maradványai*, intr., ed. S. Szilágyi, in: *Magyar történelmi emlékek és naplók a XVI–XVIII. századokból*, Vol. II. Budapest 1894, pp. 1–80.

²³ S. Szilágyi ed., *Catalogus manuseriptorum Bibliothecae Reg. Scient. Universitatis Budapestinensis*, Vol. I–II, Budapest, 1881–1910.

when somebody—most probably Szabó or Szilágyi—published a record by Gyulaffi²⁴ that was left out from both editions in the end.

These editions spell Lestár Gyulaffi's family name inconsistently. The title page of the 31st and the 33rd *Monumenta* volumes, which contain most of his surviving writings, have it as "Gyulafy". At the same time, the inner title page introducing Gyulaffi's works (the volumes contain the works of other authors as well) in Szabó's edition has the form "Gyulafi"²⁵, while Szilágyi's publication prefers the spelling "Gyulaffi"²⁶. They use these respective spellings consistently in their introductions as well²⁷, Szilágyi having already used his preferred form of the name in the preface of his text edition in the *Történelmi Tár*²⁸. The difference between the two may have been caused by Szabó's use of the name in the form generally accepted in the secondary literature, while Szilágyi must have adopted the spelling with -ffi that Lestár Gyulaffi himself invariably used when writing down his family name. Szilágyi must have observed as well that one of the documents published by Szabó in the Appendix of his edition contains Gyulaffi's handwritten signature spelled with -ffi²⁹. This spelling also appears in the lately discovered autograph owner's notes that figure in the books once owned by Gyulaffi³⁰.

Unfortunately, the texts published by Szabó and Szilágyi are not devoid of the habitual deficiencies that characterize the editing practice of the *Monumenta...* and the *Történelmi Tár* series. They are incomplete to a varying degree, there are many passages in them that would have needed clarification, their orthography is inconsistent, moreover, the original text was considerably revised with respect to its structure. Nevertheless, they are indispensable as no other, newer and better edition has been made as of yet, and especially because the main text and the *Appendix* published by Szabó contains several documents that have been lost since³¹.

Gyulaffi's image dominating the research until the end of the 20th century was formed gradually in the second half of the 19th century. In an 1858 paper written in connection with a book review, Szilágyi, the later editor of Gyulaffi's texts, repeated the mistaken facts first published by Bod³². Iván Nagy (1824–1898) did the same in his genealogical compendium³³. They cannot be reproached for doing so at that time. However, all those who wrote about Gyulaffi's councillorship or embassy to Constantinople, etc. after the publication of Szabó's introductory paper in the 1881 edition³⁴, may justly be criticised for having worked superficially, as this introduc-

²⁴ [L. Gyulaffi], *Egy régi pestis recept.*, [ed. K. Szabó/S. Szilágyi], Századok, 13: 1879, p. 442, manuscript: ELU UB, Litterae et epistolae originales (further: LEO) 273, fol. 4v.

²⁵ L. Gyulafi, *Főjegyzései*, p. 1.

²⁶ L. Gyulaffi, *Történelmi maradványai*, p. 1.

²⁷ K. Szabó, *Gyulafi...*, pp. 3–11; S. Szilágyi, *Előszó*, [in:] *Magyar történelmi emlékek és naplók a XVI–XVIII. századokból*, Vol. II. Budapest 1894, pp. 3–4.

²⁸ S. Szilágyi, *[Előszó]*, [in:] L. Gyulaffi *Történelmi maradványai*, pp. 109–110.

²⁹ L. Gyulafi, *Főjegyzései*, p. 119, manuscript: ELU UB, LEO 1523/8, fol. 1r.

³⁰ E.g. P. Gherardi, *In foedus et victoriam contra turcas*, Venetiis, 1572. MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye / Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Department of Manuscripts and Old Books [further: MTA KIK KRKGy], 542.282.

³¹ L. Gyulafi, *Főjegyzései*, pp. 22–23, 48–124.

³² S. Szilágyi, *Erdély irodalomtörténete különös tekintettel történelmi irodalmára*, Budapesti Szemle, 2nd series, vol. 1: 1858, p. 182.

³³ I. Nagy, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, Vol. IV, Pest 1858, p. 483.

³⁴ K. Szabó, *Gyulafi...*, pp. 3–11.

tion outlined the Gyulaffi image still more or less valid today requiring only small additions or specifications. A good decade later, Szilágyi accompanied his edition of Gyulaffi's texts preserved in the manuscript volume called by him the *Wenzel Codex* by a short *Preface*³⁵. In this, he did not even mention his most important biographical discovery, namely that Gyulaffi lived at least one year longer than it was conjectured based on the texts published earlier by Szabó. He did not die "shortly after" 15–17th of May 1605 but sometime after 10th of June 1606. This new date was overlooked by the bibliographer József Szinnyei (1830–1913) who mentioned both of Szilágyi's editions; however, he compiled his long-winded summary³⁶ on the basis of Szabó's introduction. As the fourteen volumes of Szinnyei's lexicon of Hungarian writers³⁷ were reprinted in the 1980s³⁸, then issued on CD-ROM³⁹, and moreover, made freely available on the Internet⁴⁰, the impact of this work can hardly be overestimated. It is probably its effect that 1605 appears even nowadays as the date of Gyulaffi's death.

The compendia of eminent literary historians such as Cyrill Horváth (1865–1941)⁴¹ and Jenő Pintér (1881–1940)⁴² or the relevant chapter in the handbook series compiled under the aegis of the Hungarian Academy of Sciences⁴³, merely mention Gyulaffi. No breakthrough was made either by the booklet on Gyulaffi written by the elementary school teacher Józsa Sebestyén⁴⁴, or by the relevant part in the historian Emma Bartoniek's posthumously published overview⁴⁵. The Transylvanian Saxon archivist, Gernot Nussbächer (1939–2018), on the other hand, revealed some quite important data⁴⁶. A paper by Lajos Geccsényi (*1942) must also be mentioned as it communicated new details about Lestár Gyulaffi's schoolyears⁴⁷.

Gyulaffi's writings

It seems that Gyulaffi's image thus fashioned and passed on can only be altered or refined by turning to new sources and by re-examining the old ones. Apart from research activity in libraries and archives, a renewed interest in the manuscripts is the most important for this. In order to offer an overview of Gyulaffi's writings, it is best to group these "works" into three clusters. The first consists of the mostly auto-graph manuscripts, the second of texts preserved in later copies or in their printed editions; while the final one of the works known only from mentions and references.

³⁵ S. Szilágyi, *[Előszó]*, pp. 109–110; idem, *Előszó*, pp. 3–4.

³⁶ J. Szinnyei, *Gyulafi Lestár*, [in:] idem, *Magyar írók élete és munkái*, Vol. IV, Budapest 1896, col. 130–134.

³⁷ Idem, *Magyar írók élete és munkái*, Vol. I–XIV, Budapest 1891–1914.

³⁸ Idem, *Magyar írók élete és munkái*, Vol. I–XIV, Budapest 1980–1981.

³⁹ Idem, *Magyar írók élete és munkái*, CD-ROM, Budapest 2000.

⁴⁰ Idem, *Magyar írók élete és munkái*, Hungarian Electronic Library [online], [available 30 IV 2021]. Available on the World Wide Web: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>.

⁴¹ C. Horváth, *A régi magyar irodalom története*, Budapest 1899, p. 665.

⁴² J. Pintér, *A magyar irodalom a XVI. században*, Budapest 1930, p. 151.

⁴³ *A magyar irodalom története 1600-ig*, ed. T. Klaniczay, Budapest 1964, p. 429.

⁴⁴ J. Sebestyén, *Gyulafi Lestár történeti maradványainak művelődéstörténeti vonatkozásai*, Budapest 1905.

⁴⁵ E. Bartoniek, *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*, intr. T. Klaniczay, ed. Á. Ritoók[-Szalay], Budapest 1975, pp. 541–542.

⁴⁶ G. Nussbächer, *Adatok Gyulafi Lestár utazásaihoz*, intr. B. K[eserű], *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, vol. 10–11: 1971, pp. 37–42.

⁴⁷ L. Geccsényi, *Magyar diákok a bécsi tartományi iskolában a 16. század második felében*, *Történelmi Szemle*, vol. 34: 1992, pp. 95–106.

Autograph manuscripts

A significant portion of Gyulaffi's records were made in the form they are known today after the autumn of 1603 when their author retired from his public duties. This part of the notes, therefore, originates from the years when Gyulaffi, having served almost three decades in the court, was living in reduced circumstances in Kolozsvár (at present Cluj-Napoca, Romania) for approximately one and a half year until the spring of 1605. As a secretary in the chancery, he would have had opportunities to acquire an estate and some fortune, however, he did not avail himself of such possibilities. Thus, having lost his job, he had very meagre resources to live on. Studying Gyulaffi's autographs, one must never forget that these have been preserved among Szamosközy's manuscripts; therefore, they are extracts made for the latter's use or at least put at his disposal. (Of course, one can formulate this from the opposite angle: only those Gyulaffi manuscripts have survived the last more than four centuries which were included into Szamosközy's collection.) Many of Gyulaffi's still existing manuscripts contain observations made by Szamosközy, and on some, one can see notes addressed by the secretary specifically to the historiographer⁴⁸. Thus, it can be presumed that Gyulaffi made his records not only in collaboration with his learned colleague but in some cases especially to the latter's request. It cannot be excluded that Szamosközy, who himself was not very well off, remunerated in some form Gyulaffi's work aiding thus the impoverished secretary.

The smaller part of Gyulaffi's autographs arrived at the University Library as part of the collection of a Jesuit professor, György Pray (1723–1800). They were volumes LVIII and LIX of the *Collectio Prayana*. The majority of the autographs came to the institution in a volume of manuscripts discovered in the bequest of the jurist Gusztáv Wenzel (1812–1891). The already mentioned Sándor Szilágyi, director of the University Library from 1878 until his death, ordered the volumes to be dismembered and the extracted original documents and the relatively old copies to be placed into the newly formed *Litterae et epistolae originales* collection (abbreviated as Litt. Orig. or LEO). A century later, in 1988, Szamosközy's manuscript was reassembled from the parts situated under different LEO shelf marks, and it was given the shelf mark G 708⁴⁹. Its subsections G 708/A, G 708/B, G 708/C, and G 708/D contained Gyulaffi's autographs, among other documents. A good decade later, at the turn of the millennium, the dossier G 708 was again divided, and its components replaced under their former LEO shelf marks. In some cases, however, the original shelf marks could not be determined; these documents received the shelf mark LEO 1523.

It is worth presenting the main types into which these manuscripts belong. Gyulaffi listed miscellaneous historical events in a more or less chronological

⁴⁸ E. g. L. Gyulafi, *Főjegyzései*, pp. 14, 22, 37, 42, the manuscripts: ELU UB, LEO 188, fol. 13v; LEO 156, fol. 15v; LEO 1358, fol. 58r; LEO 188, fol. 21v.

⁴⁹ A. J. Fodor, *A Szamosközy-kézirat könyvtörténeti leírása*, [in:] *Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából: Szamosközy István történetíró kézirata: XVII. század eleje: A nyelvemlék betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel*, intr. E. E. Abaffy, A. J. Fodor, I. Sinkovics, notes, eds. E. E. Abaffy, S. Kozocsa, Budapest 1991, pp. 10–12.

order in Latin under the title *Annales*⁵⁰. It can be assumed that this—though it does not form a single physical unit—resulted from the partial copying together of data originating from different sources. A particularly interesting group of texts from the point of Gyulaffi's education figures under the title *Excerpta*⁵¹. He must have made these notes while reading. The records forming both the *Annales* and the *Excerpta* were collected together only in Szilágyi's edition, figuring in different places in the manuscripts.

Among Gyulaffi's notes, there are a few longer textual units which can be regarded as independent writings. They usually discuss a certain historical event in detail and outline its background. During the 20th century, two such texts were published with a modernized language and orthography for the use of the general public. One of them is a summary investigating how István Bocskay (1557–1606), Prince of Transylvania (1605–1606), obtained the support of the Szeklers⁵². This was published with its title unchanged (*Az székeltségnek Bocskai mellé való állásának bizonyos eredeti* [The real causes why the Szeklers sided with Bocskai]) but augmented with other different passages from Gyulaffi's other notes. Its structure was somewhat modified as well for the benefit of the "general public"⁵³. This anthology was reprinted more than fifty years after its original publication.⁵⁴ The other text to be published in a modernized version⁵⁵ is special because of its topic: it describes the devastation caused by the earthquake of 1590 in Vienna⁵⁶. The overview on the activity of István Báthory and Gáspár Bekes (d. 1579, in the Polish language: Kasper Bekiesz) is also such a longer text explaining the background of the historical events⁵⁷.

The third group of the manuscripts contains shorter notes commenting on diplomatic letters and orations, since Gyulaffi included several contemporary charters, letters, and speeches among his personal records in original, if possible, or if this was not practicable, in a copy sometimes made by himself. His observations added to these are of a special interest. For example, Gyulaffi wrote down the oration of the ambassador of the Swedish King and the one held by Farkas Kovacsóczy (d. 1594), the Chancellor of Transylvania at the 1587 Diet in Warsaw convoked to elect a new King. On the margins of these leaves and on a page left empty, the secretary narrated their journey to Poland, which was longer than usual, and commented on the events for Szamosközy's use⁵⁸. This report on their trip was also published in a Romanian translation though in a somewhat shortened form⁵⁹. Other similar documents are:

⁵⁰ L. Gyulaffi *Történelmi maradványai*, pp. 10–17, the manuscript: ELU UB, LEO 272b, fol. 71r–73r etc.

⁵¹ Idem, *Történelmi maradványai*, pp. 5–9, the manuscript: ELU UB, LEO 272b, fol. 45r–45v etc.

⁵² Idem, *Történelmi maradványai*, pp. 46–47, the manuscript: ELU UB, LEO 272b, fol. 7r–7v.

⁵³ L. Gyulaffi, *Az székeltségnek Bocskai mellé való állásának bizonyos eredeti*, [in:] *Tűzpróba 1603–1613*, intr. V. Biró, Budapest, [1941], pp. 46–64, 189–190.

⁵⁴ Ibidem [reprint edition], Budapest 1993, pp. 46–64, 189–190.

⁵⁵ L. Gyulaffi, *A bécsi földindulások: 1590. szeptember–október*, [in:] *Utazások a régi Európában: Peregrinációs levelek, útleírások és naplók (1580–1709)*, intr., notes P. Binder, Bukarest 1976, pp. 40–47, 184–185.

⁵⁶ L. Gyulaffi *Történelmi maradványai*, pp. 19–22, the manuscript: ELU UB, LEO 272b, fol. 46r–47v.

⁵⁷ L. Gyulaffi, *Főljegyzései*, pp. 12–14, the manuscript: ELU UB, LEO 188, fol. 12r–13v.

⁵⁸ Idem, *Főljegyzései*, pp. 20–22, the manuscript: ELU UB, LEO 156, fol. 1r–15v.

⁵⁹ Idem, [Călătoria prin Moldova], [in:] *Călătoria străini despre țările Române*, Vol. III, ed. M. Holban, M. M. Alexanderescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București 1971, pp. 206–209.

- The letter of Sigismund Báthory (1527–1613, Prince of Transylvania between 1588 and 1599, respectively between 1601 and 1602, nephew of the Polish king István Báthory) to Jan Zamoyski (1542–1605, Polish Great Chancellor from 1578 to his death); in fact the ambassador’s letter of commission, dated from Gyulafehérvár (at present: Alba Iulia, Romania), on 2nd April 1591, copy made by Gyulaffi⁶⁰.
- Gyulaffi’s oration held before Zamoyski, Zamość, 18th April 1591, Gyulaffi’s autograph draft with his later annotations⁶¹.
- Gyulaffi’s oration held before Zamoyski, Krasnystaw (?), 16th October 1591, Gyulaffi’s autograph with his later commentaries⁶².
- The letter of Sigismund III (in Polish: Zygmunt III Waza, 1566–1632, King of Poland from 1587 until his death) to Sigismund Báthory, Cracow, 22nd January 1592, Gyulaffi’s copy⁶³.
- The letter of Zamoyski to Sigismund Báthory, Belz (at present Belz, Ukraine), 29th January 1592, Gyulaffi’s autograph with his later notes⁶⁴.
- Gyulaffi’s letter of commission issued and signed by Sigismund Báthory, Gyulafehérvár, 14th February 1592⁶⁵.
- The letter of Sigismund Báthory to Sigismund III, King of Poland, Gyulafehérvár, 7th April 1592, Gyulaffi’s autograph with his later commentaries⁶⁶.
- The letter of Sigismund III, King of Poland to Sigismund Báthory, Warsaw, 1st November 1592, Gyulaffi’s copy⁶⁷.
- Gyulaffi’s oration addressed to Sigismund III, Cracow, 15th December 1594, autograph draft with his later annotations⁶⁸.
- The oration written by Gyulaffi and uttered before Sigismund III and the Polish estates by Pongrácz Sennyei (d. 1613), a Transylvanian councillor, Cracow, 18th February 1595, Gyulaffi’s autograph with his later annotations⁶⁹.
- The letter of János Joó (d. 1609), personal representative of the Hungarian King to Sigismund Báthory, probably delivered by Gyulaffi, Cracow, 1st September 1596. The letter ends with the following specification: “Quae hic omissa sunt, dicet et referet fideliter Dominus Gywlawffý.” [The things omitted here will be faithfully told and related by Mr Gyulaffi.]⁷⁰
- The letters patent of Sigismund Báthory in which he ordered all his officials and subjects to aid Gyulaffi, his ambassador in the course of his journey to Giorgio Basta (1550–1607). The document dated from Kolozsvár, 30th April 1601 bears

⁶⁰ Idem, *Följegyzései*, p. 52, the manuscript: ELU UB, LEO 1523/6, fol. 1v.

⁶¹ Idem, *Följegyzései*, pp. 53–61, the manuscript: ELU UB, LEO 172, fol. 1r–5r.

⁶² Idem, *Följegyzései*, pp. 71–76, the manuscript: ELU UB, LEO 186, fol. 1r–4v, 6v.

⁶³ Idem, *Följegyzései*, pp. 81–82, the manuscript: ELU UB, LEO 186, fol. 5v.

⁶⁴ Idem, *Följegyzései*, pp. 83, the manuscript: ELU UB, LEO 175, fol. 1r.

⁶⁵ Idem, *Följegyzései*, p. 86, the manuscript: ELU UB, LEO 178, fol. 1r.

⁶⁶ Idem, *Följegyzései*, pp. 85–86, the manuscript: ELU UB, LEO 180, fol. 1r–1v.

⁶⁷ Idem, *Följegyzései*, p. 90, the manuscript: ELU UB, LEO 1523/7, fol. 1r.

⁶⁸ Idem, *Följegyzései*, pp. 95–98, the manuscript: ELU UB, LEO 1358, fol. 68r–69v.

⁶⁹ Idem, *Följegyzései*, pp. 102–107, the manuscript: ELU UB, LEO 1358, fol. 66r–67v, 70r.

⁷⁰ Idem, *Följegyzései*, pp. 111–112, the manuscript: ELU UB, LEO 1358, fol. 71r–72v.

the signature and the seal of the Prince⁷¹. Gyulaffi summarized his oration held before Basta on the back of the document⁷².

- The summary of Basta's answers drawn up later by Gyulaffi; the general's answer was dated from Szatmár (at present Satu Mare, Romania), May 1601⁷³.

The last manuscript group gathers short separate notes which cannot be included in the other categories, such as the recipe of a medicine against the plague⁷⁴, or Lestár Gyulaffi's records made in his books which are more than strictly speaking owner's notes or simple marginalia. For example, on the first back flyleaf of one of his recently identified volumes⁷⁵, Gyulaffi described the fall of Constantinople (1453) and the Battle of Mohács (1526, a symbolic date and event in the history of the country, as it marked the end of the independent medieval Kingdom of Hungary) in parallel. The second back flyleaf contains similar parallel notes about the Battles of Actium (31 BC) and Lepanto (1571). The theme of these notes is connected to the topic of the book⁷⁶.

Later copies

There are approximately thirty texts of various lengths connected to Lestár Gyulaffi, which are known only from a later copy, the so-called *Bánfi Codex*, made at the end of the 18th or at the beginning of the 19th century according to Károly Szabó⁷⁷. Unfortunately, this document perished when the retreating German army set fire to the castle of the Bánffy family in Bonchida (at present Bonțida, Romania) where they were preserved. The conflagration destroyed an immensely valuable collection of a vast number of sources referring to the political, social, and cultural history of Transylvania. From the many thousands of documents, only one chest and fifteen sacks of old papers and books were salvaged. A part of these was taken to Kolozsvár, the fate of the rest is unknown⁷⁸. There is a faint hope that the *Bánfi Codex* might have been among the rescued materials. However, as it has not resurfaced so far, one may presume that it perished in the fire. The table of contents of the *Codex* compiled by Károly Szabó was published by Péter Sas⁷⁹. Thus, at least, it is known what has been lost. Fortunately, the greatest part of the material referring to Gyulaffi was published by Szabó⁸⁰. The table of contents just mentioned contains 117 items; however, one document published by Szabó himself from the *Bánfi Codex* does not figure in it⁸¹. Apart from this, Szabó repeated one number (21) probably by mistake. Out of the 117 (119) items, he published 44 as these were written by or to Gyulaffi or were connected to his person. As 12 of these

⁷¹ Idem, *Följegyzései*, pp. 116–117, the manuscript: ELU UB, LEO 155, fol. 2v.

⁷² Idem, *Följegyzései*, pp. 117–119, the manuscript: ELU UB, LEO 155, fol. 1r.

⁷³ Idem, *Följegyzései*, pp. 119–121, the manuscript: ELU UB, LEO 1523/8, fol. 1r–1v.

⁷⁴ [L. Gyulaffi], *Egy régi pestis recept*, the manuscript: ELU UB, LEO 273, fol. 4v.

⁷⁵ MTA KIK KRKGy, 542.282.

⁷⁶ P. Gherardi, op. cit.

⁷⁷ K. Szabó, *Gyulafi...*, p. 11.

⁷⁸ P. Sas, *A bonchidai Bánffy-kastély egykori kéziratgyűjteménye*, Magyar Könyvszemle, 124: 2008, pp. 56–61.

⁷⁹ [K. Szabó], *Kivonata a bonczidai könyvtárban lévő kéziratkötetnek*, [ed. P. Sas], Magyar Könyvszemle, 124: 2008, pp. 58–61, the manuscript: MTA KIK KRKGy, Ms 5086/3.

⁸⁰ L. Gyulafi, *Följegyzései*, op. cit., pp. 22–23, 48–52, 61–71, 76–81, 83–84, 87–89, 91–95, 98–102, 113–116, 121–124.

⁸¹ Idem, *Följegyzései*, op. cit., pp. 61–62.

documents also survived in the original or in contemporary copies—in some cases made by Gyulaffi himself—there are only 32 items known exclusively from the *Bánfi Codex*. Unfortunately, this 18th- or 19th-century manuscript contained two or three writings by Gyulaffi which are not known from anywhere else but Szabó failed to publish them for unknown reasons. These texts must be presumed lost at least for the time being. Two of these were letters addressed to the Polish Chancellor, Zamoyski, another was an epistle to an unknown person⁸². The table of contents compiled by Szabó offers little information on them. One of the missives addressed to Zamoyski was not only undated but rather short as well: it hardly occupied one page in the *Bánfi Codex*. The other, dated from Gyulafehérvár, 20th February 1593, must have been one and a half or two pages long⁸³. The third letter, addressed to an unknown person, was also undated. Moreover, it is not even certain that it was written by Gyulaffi. Szabó's table of contents only says about it: "95, s. d. letter by G[?]. L. to someone (asking for 25 florins) p. 283"⁸⁴. In all the other items, Szabó spelled out Gyulaffi's name, while here, it is uncertain even whether the first letter of the monogram is a G at all. Sas thought that the abbreviation referred to Gyulaffi⁸⁵.

Among the documents published by Szabó from the *Bánfi Codex*, there are diplomatic letters⁸⁶, requests of payment⁸⁷ and orders for payment⁸⁸, letters of guarantee⁸⁹, credentials⁹⁰, orations⁹¹, and poems⁹². The two Latin poems were translated into Hungarian twenty years ago⁹³. The present-day reader may find the eight private letters hidden among all these documents the most interesting because they reveal something about Lestár Gyulaffi's relationship with his family and friends⁹⁴. The only known charter issued for Gyulaffi's benefit⁹⁵ and a greatly damaged fragment of a letter⁹⁶ addressed to Gyulaffi among other persons and in need of further examination, must be mentioned as well.

Some of Lestár Gyulaffi's works have not been preserved in their original form but their content has partly been preserved by other historical compendia. For example, passages borrowed from Gyulaffi and included in a slightly modified manner in Szamosközy's works, the *Commentaries* of Baranyai Decsi, the *Historia* of Bethlen, and Bod's already mentioned lexicon entry about Gyulaffi belong to this category. Such borrowings in Szamosközy's writings were identified by the historian

⁸² [K. Szabó], *Kivonata...*, pp. 59–60, the manuscript: MTA KIK KRKGy, Ms 5086/3, fol. 1v, 2v.

⁸³ [K. Szabó], *Kivonata...*, p. 59, the manuscript: MTA KIK KRKGy, Ms 5086/3, fol. 1v.

⁸⁴ MTA KIK KRKGy, Ms 5086/3, fol. 2v.

⁸⁵ [K. Szabó], *Kivonata...*, p. 60.

⁸⁶ L. Gyulafi, *Főjegyzései*, pp. 51–52, 62–63, 81, 83–84, 87, 89.

⁸⁷ *Ibidem*, pp. 115–116.

⁸⁸ *Ibidem*, pp. 113–114.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 79.

⁹⁰ *Ibidem*, pp. 61–62, 70–71, 87–88.

⁹¹ *Ibidem*, pp. 63–69, 76–79, 80–81, 98–102.

⁹² *Ibidem*, pp. 22–23, 49.

⁹³ L. Gyulafi, *Báthori Kristóf sírfelirata – Jósolat Lengyelország pusztulásáról, István király halála után*, [in:] I. Tóth, *A gyulafehérvári humanista költészet antológiája: „Költők virágoskertje”*, Budapest 2001, p. 108.

⁹⁴ L. Gyulafi, *Főjegyzései*, pp. 50–51, 91–95, 113–115, 122–124.

⁹⁵ *Ibidem*, pp. 69–70, the manuscript: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára / National Archives of Hungary [further: MOL], Kolozsmonostori Konvent Levéltára, Liber Ruber, fol. 322r–322v. – F 15, vol. 11, microfilm: MOL Filmtár, box 1580.

⁹⁶ MOL, Mf. 43589.

Gyula Szekfű⁹⁷. As this was the young scholar's first publication, despite all its merits, it requires some amendments. These would be necessary because Szekfű worked from the 19th-century editions of both Szamosközy's and Gyulaffi's works, which, though relatively recent at that time, did not follow the latest methodological standards of that age. The borrowings from Gyulaffi still need to be identified in the historical compositions of Baranyai Decsi and Bethlen. For example, both historians relate an event from 1594 when Gyulaffi, a mere official, was not successful in his mission in Poland; therefore, Pongrác Sennyei, a councillor with more significant political power was sent after him to add weight to the embassy. Both Baranyai Decsi's and Bethlen's narration must go back to Gyulaffi's records⁹⁸. Similarly, the last words of Chancellor István Jósika (d. 1598) recorded both by Szamosközy and Bethlen⁹⁹, the presentation of Gyulaffi's and Sennyei's planned journey to Poland in 1599 which did not take place after all¹⁰⁰, as well as Gyulaffi's oration held before General Basta in Facsád (at present Făget, Romania) in the late summer of 1603¹⁰¹ go back to the secretary's records. Bethlen's opus contains several further passages which partly or in their entirety originate from Gyulaffi's notes¹⁰².

Mentions and references

Some other works by Gyulaffi are known only from 18th-century mentions. The learned Calvinist minister dealing with both botany and history, József Benkő (1740–1814)¹⁰³, as well as the already mentioned Bod¹⁰⁴, Horányi¹⁰⁵, and Seivert¹⁰⁶ unanimously stated (partly by taking data from one another) that Gyulaffi—in Bod's words—“recorded the Transylvanian events of his time.” Several of these authors believed that this *opus* by Gyulaffi was written in Latin. Belief in this work resurfaces in several 20th-century literary historical compendia either as a certain fact¹⁰⁷ or as a hypothesis¹⁰⁸. Nevertheless, no such work, nor any writing by Lestár Gyulaffi that can be called a traditional historical narration is known today. Moreover, recent research has strengthened Károly Szabó's doubts¹⁰⁹ regarding the existence of such an opus.

From among the enumerated scholars, only one may have owned manuscripts by Lestár Gyulaffi: Benkő presumably had the secretary's diary, or a copy of it. This, however, must have perished in the Calvinist College of Nagyenyed (at present Aiud, Romania) on 8th January 1849 when a mob fanaticized by the tribune Ioan Axente Sever (1821–1906) and the Orthodox priest Probu Prodan

⁹⁷ Gy. Szekfű, *Adatok Szamosközy István történeti munkáinak kritikájához*, Budapest 1904, pp. 32–35.

⁹⁸ J. Baronyai Decsi, *Magyar históriája...*, p. 157; W. de Bethlen *Historia de...*, t. III, p. 518.

⁹⁹ I. Szamosközy *Történeti maradványai, Vol. II: 1598–1599*, ed. S. Szilágyi, Budapest 1876 p. 25; W. de Bethlen *Historia de...*, t. IV, p. 106.

¹⁰⁰ I. Szamosközy *Történeti...*, Vol. II, p. 281; W. de Bethlen *Historia de...*, t. IV, p. 319.

¹⁰¹ I. Szamosközy, *Történeti, Vol. III*, pp. 323–330; W. de Bethlen *Historia...*, t. V, pp. 505–513.

¹⁰² W. de Bethlen *Historia...*, t. III, pp. 61–62, 85–105, 166–167.

¹⁰³ J. Benkő, *Ad lectorem! Præfatio editoris*, [in:] W. de Bethlen *Historia de...*, t. V, pp. 8–9.

¹⁰⁴ P. Bod, op. cit., p. 95.

¹⁰⁵ A. Horányi, op. cit., pp. 63–64.

¹⁰⁶ J. Seivert, op. cit., pp. 14–15.

¹⁰⁷ *A magyar irodalom...*, p. 429. [The chapter referred to was authored by Béla Varjas.]

¹⁰⁸ E. Bartoniek, op. cit., p. 541.

¹⁰⁹ K. Szabó, *Gyulaffi...*, pp. 9–10.

(d. 1852) destroyed the town¹¹⁰. Although, theoretically, it is possible that the diary survived the destruction of the college library, as it has not resurfaced since, it must be considered annihilated. At the same time, it must be emphasized that Benkő mentioned only Gyulaffi's diary, and no other work by him¹¹¹. Therefore, even if the diary was burned in Nagyenyed, the Latin historical writing alluded to by others could have survived elsewhere.

The doubts regarding the existence of Gyulaffi's historical work are enhanced by the lack of any references to it from the 16th and 17th centuries. Baranyai Decsi, Bethlen, and Szamosközy all made references to Gyulaffi. Baranyai Decsi presumably, Szamosközy certainly had a direct contact with the secretary; they could have received oral information from him. Bethlen, who was born several decades after Gyulaffi's death, could only have used his records. He, however, mainly borrowed his data referring to Gyulaffi from Szamosközy, and used Gyulaffi's own records seemingly more rarely. When using them at all, he resorted to the ones which have been preserved in Szamosközy's collection to this day. There are only a few instances, which we have mentioned above, when Bethlen referred to now unknown writings by the secretary. Neither Baranyai Decsi nor Szamosközy and Bethlen, nor indeed any of their contemporaries spoke about Lestár Gyulaffi's historical work to which no other trace leads. Therefore, its existence is highly doubtful.

However, it is certain that—as Szabó pointed it out¹¹²—Lestár Gyulaffi kept a diary, even though this has perished by now. The secretary himself mentioned when recording István Báthory's death that: "Obit[us] ei[us] die[m] sic ego in Ephemeride mea notauera[m]." [I noted thus the day of his death in my *Ephemerides* as well.]¹¹³. This is followed by the quotation of his own note in Latin. All this suggests that the *Ephemerides*, contrary to several statements, was not the title of Gyulaffi's lost (or more precisely never existing) historical work, but simply of his diary. The word *ephemeris*, according to the 17th-century dictionary of Albert Szenci Molnár (1574–1634), a Calvinist minister, poet and translator meant "Mündennapi jedző könyv" [a book for everyday notes]¹¹⁴.

József Benkő reports in his introduction to the fifth volume of Farkas Bethlen's *Historia* that Lestár Gyulaffi's diary was written in Hungarian and it discussed mainly economic matters and his official activity¹¹⁵. In the case of a Chancery secretary, who fulfilled the task of a diplomat and of the Master of the Kitchen, these subjects seem to be natural. Regarding the language of the diary, it is a general characteristic of Gyulaffi's writings that he changed from Hungarian to Latin and *vice versa* or mixed the two languages within one text, sentence, sometimes even within a single grammatical structure. It depends entirely on the researchers whether they consider these Latin or Hungarian texts. Nevertheless, it seems that he wrote his records basically in Hungarian. Whenever he had some linguistic difficulty, for

¹¹⁰ J. Krizbai, *Nagyenyed: Bethlen Gábor Kollégium*, Kolozsvár 1997, p. 8.

¹¹¹ J. Benkő, op. cit., pp. 8–9.

¹¹² K. Szabó, *Gyulafi...*, p. 10.

¹¹³ L. Gyulafi *Főljegyzései*, p. 19, the manuscript: ELU UB, LEO 188, fol. 14v.

¹¹⁴ A. Szenci Molnár, *Dictionarium Latinoungaricum*, Noribergae, 1604, fol. M8r.

¹¹⁵ J. Benkő, op. cit., pp. 8–9.

example, he could not find a suitable Hungarian word for some notion right away, he switched immediately to Latin. Most of the charters, letters, and orations are naturally entirely in Latin. It must be underlined, nonetheless, that despite being an excellent Latinist, Gyulaffi pointedly strove to write in Hungarian. Something similar can be observed in the case of Szamosközy too, who also prepared his notes in the vernacular for his historical work written of course in Latin.

We may deduce how Lestár Gyulaffi's diary looked like based on its presently known fragments. These have not been preserved in their original form but were copied by him, among his other notes. It is possible that he did not quote the diary entries completely, but only in an abstracted form; however, even considering this, the texts seem to be rather dry. It is in fact natural that the diary of a high official living more than four hundred years ago cannot be compared to 19th- and 20th-century diaries with a literary value. What is interesting is rather that Lestár Gyulaffi kept a diary at all, for this was quite rare in the 16th century, especially in the Carpathian Basin¹¹⁶.

Sometimes, it is quite difficult to distinguish between the diary fragments inserted by Gyulaffi among his notes and the historical records he made related to given dates¹¹⁷. All the more so, because he probably used his diary entries to compile the latter as well. The report on the almost half-a-year-long embassy to Poland in 1594/1595 is a good example of this¹¹⁸. Basically, this is a Hungarian-language record as well but the dates and the parts presenting the diplomatic events are in Latin.

Conclusion

As a conclusion, we can state that most of the writings preserved under Lestár Gyulaffi's name (records, notes, diary and correspondence fragments, orations, etc.) were indeed authored by him in the modern sense of the word. At the same time, this cannot be said about some of the documents connected to his work as an official (diplomatic letters, charters). Although his records were not published until the 19th century, they were known to his contemporaries and were used even in the 17th and 18th century. However, there was no historical *magnus opus* authored by Gyulaffi. The overview of his writings revealed their variety and the fact that nothing could be further from them belonging to one comprehensive work. Therefore, one must use those older editions which (not only in the case of this author) published the text in a rearranged form, constructing thus from it, even against the editors' intentions, almost consistent works, which, however, have never existed in reality with more than customary caution.

¹¹⁶ M. S. Sárdi, *Napló-könyv: Magyar nyelvű naplók 1800 előtt*, Máriabesnyő 2014, pp. 93–95.

¹¹⁷ E. g.: L. Gyulafi, *Főjegyzései*, p. 36–37, the manuscript: ELU UB, LEO 188, fol. 19r–19v; L. Gyulafi, *Főjegyzései*, pp. 44–45, the manuscript: ELU UB, LEO 188, fol. 23v.

¹¹⁸ L. Gyulaffi *Történelmi maradványai*, pp. 25–26, the manuscript: ELU UB, LEO 272b, fol. 44r–44v.

References

- Baronyai Decsi, János. 1866. *Magyar históriája 1592–1598*, intr., ed. F. Toldy. Pest: Eggenberger Ferdinánd M. Akad. könyvtárusnál.
- Bartoniek, Emma. 1975. *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*, intr. T. Klaniczay, ed. Á. Ritoók[-Szalay], Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézet – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
- Benkő, Josephus. 1789. “Ad lectorem! Præfatio editoris.” In W. de Bethlen, Wolffgangi de. *Historia de rebus Transsilvanicis. Tomus quintus. Nunc primum e manuscripto editus*, ed. J. Benkő, 1–36. Cibinii: Hochmeister.
- Bethlen, Wolffgangi de. [1684–1690]. *Historiarum Pannonico-Dacicarum libri X.* [Keresd: Székesi Mihály].
- Bethlen, Wolffgangi de. 1782. *Historia de rebus Transsilvanicis*, 1, ed. J. Benkő. Cibinii: Hochmeister.
- Bethlen, Wolffgangi de. 1782. *Historia de rebus Transsilvanicis*. 2, ed. J. Benkő. Cibinii: Hochmeister.
- Bethlen, Wolffgangi de. 1783. *Historia de rebus Transsilvanicis*, 3, ed. J. Benkő. Cibinii: Hochmeister.
- Bethlen, Wolffgangi de. 1785. *Historia de rebus Transsilvanicis*, 4, ed. J. Benkő., Cibinii: Hochmeister.
- Bethlen, Wolffgangi de. 1789. *Historia de rebus Transsilvanicis*, 5, ed. J. Benkő. Cibinii: Hochmeister.
- Bethlen, Wolffgangi de. 1793. *Historia de rebus Transsilvanicis*, 6, ed. J. Benkő. Cibinii: Hochmeister.
- Bibor, Máté János. 2021 “Gyulaffi Lestár diákévei.” In *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020*, eds. P. Kiszl and N. Köntös, 17-27. Budapest: ELTE BTK KITI.
- Bibor, Máté János. 2005. “Gyulaffi Lestár lengyelországi követjárásai.” *Annales Bibliothecae Universitatis de Rolando Eötvös Nominatae* 12: 121–144.
- Bibor, Máté János. 2007. “Gyulaffi Lestár Erdélyben.” In *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*, eds. M. Balázs and Cs. Gábor, 495–507. Kolozsvár: Bolyai Társaság – Egyetemi Műhely Kiadó.
- Bibor, Máté János. 2015. “„Meg-írta a’ maga ideje-béli Erdélyi dolgokat” Gyulaffi Lestár följegyzéseinek, levelezésének és naplójának ma ismert töredékei.” In *Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, eds. J. Jankovics et al., 127–140. Budapest: Reciti.
- Bibor, Máté János. 2020. “Gyulaffi Lestár született..., de mikor is? Avagy az információkészítés buktatói.” In *Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok*, eds. P. Kiszl and K. Németh, 31–39. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Könyvtár- és Információtudományi Intézet.
- Binder, Pál, ed. 1976. *Utazások a régi Európában: Peregrinációs levelek, útleírások és naplók (1580–1709)*, intr., notes P. Binder. Bukarest: Kriterion.
- Bíró, Vencel, ed. [1941]. *Tűzpróba 1603–1613*, intr. V. Bíró. Budapest: Franklin.

- Bíró, Vencel, ed. 1993. *Tűzpróba 1603–1613*, intr. V. Bíró. Budapest: Akadémiai. Bod, Péter. 1766. *Magyar Athenas*. [Nagyszeben]: [s.n.].
- Fodor, Adrienne J. 1991. "A Szamosközy-kézirat könyvészeti leírása." In *Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából: Szamosközy István történetíró kézirata: XVII. század eleje: A nyelvemlék betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel*, intr. E. E. Abaffy, A. J. Fodor, I. Sinkovics, notes, eds. E. E. Abaffy, S. Kozocsa, 10–12. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Gecsényi, Lajos. 1992. "Magyar diákok a bécsi tartományi iskolában a 16. század második felében." *Történelmi Szemle* 34: 95–106.
- Gherardi, Pietro. 1572. *In foedus et victoriam contra turcas*. Venetiis: Guerraea.
- Gyulaffi, Lestár. 1893. "Történeti maradványai", intr., ed. S. Szilágyi. *Történelmi Tár*: 109–145, 193–231.
- Gyulaffi, Lestár. 1894. "Történelmi maradványai", intr., ed. S. Szilágyi. In *Magyar történelmi emlékek és naplók a XVI–XVIII. századokból*, 2, 1–80. Budapest: A Magyar Tud. Akad. Könyvkiadó-Hivatala.
- Gyulafi, Lestár. 1881. "Följegyzései.", Intr., ed. K. Szabó. In *Magyar történelmi emlékek és naplók a XVI–XVIII. századokból*, 1–124. Budapest: A Magyar Tud. Akad. Könyvkiadó-Hivatala.
- Gyulafy, Léstár. 1876. "Gyulafy Léstár följegyzése Dávid Ferencz fogsága s halála körülményeiről", ed. E. Jakab. *Keresztény Magvető* 16: 193–195.
- [Gyulaffi, Lestár.] 1879. "Egy régi pestis recept", [ed. K. Szabó/S. Szilágyi]. *Századok* 13: 442.
- Holban M., and M. M. Alexanderescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, eds. 1971. *Călători străini despre țările Române*, 3, ed. București: Editura Științifică.
- Horányi, Alexius. 1776. *Memoria Hvingarorum et provincialium scriptis editis notorum* [...], 2. Viennae: Posonii Loewius Posonii Typis Patzkoianis.
- Horváth, Cyrill. 1899. *A régi magyar irodalom története*. Budapest: Athenaeum.
- Klaniczay, Tibor, ed. 1964. *A magyar irodalom története 1600-ig*, ed. T. Klaniczay. Budapest: Akadémiai.
- Krizbai, Jenő. 1997. *Nagyenyed: Bethlen Gábor Kollégium*. Kolozsvár: Utilitas.
- Kultsár, István. 1805. *Krónika A' mohátsi veszedelemtől a' bécsi békülésig Magyar országban, Erdélyben, Havasalföldön, és Moldovában történt dolgokról*. Pest: Trattner.
- Makkai, László, and András Mócsy, ed. 2001. *History of Transylvania: From the beginnings to 1606*, 1. ed. L. Makkai and A. Mócsy, transl. by A. Chambers-Makkai et al. Boulder, Colo.: Social Science Monographs – Highland Lakes, N.J.: Atlantic Research and Publ.
- Nagy, Iván. 1858. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 4, Pest: Beimel és Kozma.
- Nussbächer, Gernot. 1971. "Adatok Gyulafi Lestár utazásaihoz", intr. B. K[eserű], *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, vol. 10–11: pp. 37–42.
- Oborni, Teréz. 2003. "The Country Nobody Wanted: Some Aspects of the History of Transilvanian Principality." In *Specimina nova. Pars prima, Sectio mediaevalis*:

dissertationes historicae collectae per Cathedra Historiae Medii Aevi Modernorumque Temporum Universitatis Quinqueecclesiensis, 2: 101–107.

- Oborni, Teréz. 2011. "...quem historiae Transilvanicae patrem merito dixeris..." Az erdélyi történetírás atyja: Szamosközy István.", *Korunk* 22(5): 16–21.
- Oborni, Teréz. 2013a. "Between Vienna and Constantinople: Notes on the Legal Status of the Principality of Transylvania.", In: *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, eds. G. Kármán and L. Kunčević, 67–89. Leiden – Boston: Brill.
- Oborni, Teréz. 2013b. "State and Governance in the Principality of Transylvania." *Hungarian Studies* 27(2): 313–324. <https://doi.org/10.1556/hstud.27.2013.2.8>.
- Pálffy, Géza. 2009. *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century*, transl. by Th. J. and H. D. DeKornfeld. Boulder, Colo.: Social Science Monographs – Wayne, N. J., CHSP – Budapest: Inst. of Habsburg History.
- Pintér, Jenő. 1930. *A magyar irodalom a XVI. században*. Budapest: Stephaneum.
- S[ípos]-Sárdi, Margit. 2014. *Napló-könyv: Magyar nyelvű naplók 1800 előtt*. Máriabesnyő: Attraktor.
- Sas, Péter. 2008. "A bonchidai Bánffy-kastély egykori kéziratgyűjteménye." *Magyar Könyvszemle* 124: 56–61.
- Sebestyén, Józsa. 1905. *Gyulafy Lestár történeti maradványainak művelődéstörténeti vonatkozásai*. Budapest: Franklin.
- Seivert, Johann. 1801. "Sechster Beitrag zur Gelehrten-Geschichte der Siebenbürgischen Unger und Szekler." *Siebenbürgische Quartalschrift* 7(1): 1–23.
- Szabó, Károly. 1881. "Gyulafi Lestár élete és munkái: Bevezetésül.", In: *Magyar történelmi emlékek és naplók a XVI–XVIII. századokból*, 3–11. Budapest: Magyar Tud. Akad. Könyvkiadó-Hivatala.
- [Szabó, Károly]. 2008. "Kivonata a bonczidai könyvtárban lévő kéziratkötetnek.", [ed. P. Sas]. *Magyar Könyvszemle* 124: 58–61.
- Szamosközy, István. 1876. *Történeti maradványai* 1, ed. S. Szilágyi. Budapest: Magyar Tud. Akad. Könyvkiadó-Hivatala.
- Szamosközy, István. 1876. *Történeti maradványai*, 2, ed. S. Szilágyi. Budapest: Magyar Tud. Akad. Könyvkiadó-Hivatala.
- Szamosközy, István. 1877. *Történeti maradványai*, 3, ed. S. Szilágyi. Budapest: Magyar Tud. Akad. Könyvkiadó-Hivatala.
- Szamosközy, István. 1880. *Történeti maradványai*, 4, ed. S. Szilágyi. Budapest: Magyar Tud. Akad. Könyvkiadó-Hivatala.
- Szekfű, Gyula. 1904. *Adatok Szamosközy István történeti munkáinak kritikájához*. Budapest: Barcza.
- Szekfű, Gyula. 1908. "Szamosközy műve az 1594 év eseményeiről." *Századok* 42: 217–244.
- Szenci, Molnár, Albert. 1604. *Dictionarium Latinoungaricum*. Noribergae: Hutter.
- Szilágyi, Sándor, ed. 1881–1910. *Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Reg. Scient. Universitatis Budapestinensis*, 1-2. Budapestini: [s. n.].

- Szilágyi, Sándor. 1858. "Erdély irodalomtörténete különös tekintettel történeti irodalmára." *Budapesti Szemle* 1: 140–189.
- Szilágyi, Sándor. 1893. ["Előszó."] In: L. Gyulaffi, Lestár, "Történeti maradványai.", *Történelmi Tár*, pp.: 109–110.
- Szilágyi, Sándor. 1894. "Előszó." In *Magyar történelmi emlékek és naplók a XVI–XVIII. századokból*, 2, 3–4. Budapest: Magyar Tud. Akad. Könyvkiadó-Hivatala.
- Szinnyei, József. 1896. *Magyar írók élete és munkái*, 4. Budapest: Hornyánszky.
- Szinnyei, József. 1980. *Magyar írók élete és munkái*, 4. [reprint] Budapest: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése.
- Szinnyei, József. 2000. *Magyar írók élete és munkái*. CD-ROM. Budapest: Arcanum.
- Szinnyei, József. 2006. "Magyar írók élete és munkái." Hungarian Electronic Library. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>.
- Tóth, István. 2001. *A gyulafehérvári humanista költészet antológiája: „Költők virágoskertje.”* Budapest: Accordia.
- Tóth, Zsombor, 2017. "Cserei másol... A kora újkori íráshasználat mellőzött kontextusairól." In Tóth, Zsombor. *A kora újkori könyv antropológiája: Kéziratos irodalmi nyilvánosság Cserei Mihály (1667–1756) írás- és szöveghasználatában*, 277–303. Budapest: Reciti
- Tóth, Zsombor. 2015. "Kéziratos nyilvánosság a kora újkori magyar nyelvű íráshasználatban: medialitás és kulturális másság." *Irodalomtörténeti Közlemények* 119: 625–650.

Máté János Bibor

Uniwersytet Eötvösa Loránda w Budapeszcie, Węgry. Wydział Humanistyczny

e-mail: bibor.mate@btk.elte.hu

ORCID: 0000-0002-1062-3813

Rękopisy Lestára Gyulaffi i podział Magnum

Opus*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.001>



Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
 Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0 PL).

Przysłany: 5 V 2021

Zaakceptowany: 9 VIII 2021

Dr. Máté Bibor jest bibliotekarzem i historykiem literatury, który w 2001 r. uzyskał tytuł magistra bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na Uniwersytecie Eötvösa Loránda (dalej: UEL). Doktorat z historii literatury obronił na tej samej uczelni w 2011 r. W latach 2003-2014 pracował w Bibliotece Uniwersyteckiej UEL (dalej: BU UEL) jako specjalista ds. starych książek. Od 2004 r. prowadzi zajęcia dydaktyczne na Wydziale Humanistycznym UEL, gdzie w 2014 r. został etatowym asystentem dydaktycznym w Katedrze Bibliotekoznawstwa Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Specjalizuje się w średniowiecznej i wczesnonowożytnej historii książek, bibliotek i typografii, historii i inkunabułów biblioteki opactwa Zirc oraz życia i zapiskach Lestára Gyulaffi, siedmiogrodzkiego pamiętnikarza z XVI w.

S

łowa kluczowe: XVI w.; humaniści; Lestár Gyulaffi; István Szamoskozy; Księstwo Siedmiogrodu; dyplomacja; zapisy/notatki; rękopisy; listy; edycja tekstu; historiografia

S

treszczenie: Lestár Gyulaffi (1556-1606?) był sekretarzem Wielkiej Kancelarii Księstwa Siedmiogrodu. Dziś najbardziej znany jest jako autor notatek i komentarzy historycznych. Zapisy te są uważane za doskonałe źródło i dlatego są wykorzystywane przez uczonych badających ten okres. Ponieważ teksty nie były ostatnio publikowane, badacze zazwyczaj posługują się XIX-wieczną edycją tekstów. Jednak patrząc na oryginalne dokumenty zachowane w BU UEL, można zauważyć, że pisma Gyulaffiego nie tworzą zwartego dzieła, XIX-wieczne wydanie jest w dużej mierze tekstem skonstruowanym. W niniejszym artykule przedstawię, jakie dodatkowe informacje można uzyskać z badania rękopisów.

* Chciałbym podziękować Margit Sárdi, Emőke Szilágyi oraz bibliotekarzom z Biblioteki Uniwersyteckiej UEL za ich hojną pomoc.

Máté János Bibor

Eötvös Loránd Universität in Budapest, Ungarn. Fakultät für

Geisteswissenschaften

E-Mail: bibor.mate@btk.elte.hu

ORCID: 0000-0002-1062-3813

Handschriften Lestár Gyulaffis und die Einteilung des Magnum Opus*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.001>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Zugesandt: 5 V 2021

Angenommen: 9 VIII 2021

Dr. Máté Bibor ist Bibliothekar und Literaturhistoriker, der 2001 den Magistergrad der Bibliothekswissenschaft und wissenschaftlichen Information an der Eötvös Loránd Universität in Budapest (weiter im Text als ELU) erwarb. 2011 promovierte er in der Literaturgeschichte an derselben Universität. In den Jahren 2003–2014 arbeitete er in der Universitätsbibliothek der ELU (weiter im Text als UB ELU) als Spezialist für alte Bücher. Seit 2004 unterrichtet er an der Fakultät für Geisteswissenschaften der ELU, wo er 2014 als Lehrkraft im Lehrstuhl für Bibliothekswissenschaft des Instituts für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information angestellt wurde. Er ist spezialisiert auf die mittelalterliche und frühneuzeitliche Buch- und Bibliotheksgeschichte sowie die Geschichte der Typografie, aber auch auf die Inkunabel der Abteibibliothek Zirc sowie das Lebenswerk des siebenbürgischen Memoirschreibers Lestár Gyulaffi aus dem 16. Jahrhundert.

S

tichworte: 16. Jahrhundert; Humanisten; Lestár Gyulaffi; István Szamoskozy; Fürstentum Siebenbürgen; Diplomatie; Einträge/Notizen; Handschriften; Briefe; Textedition; Geschichtsschreibung

Z

usammenfassung: Lestár Gyulaffi (1556-1606?) war Sekretär der Großkanzlei des Fürstentums Siebenbürgen. Heutzutage ist er am meisten als Memoirschreiber und Autor von historischen Kommentaren bekannt. Seine Notizen sind eine hervorragende Quelle und werden von den Forschern, die sich mit dieser Epoche auseinandersetzen, gerne genutzt. Da die Texte zuletzt nicht veröffentlicht wurden, bedienen sich die Forscher gewöhnlich der Textedition aus dem 19. Jahrhundert. Doch wenn man die in der UB ELU aufbewahrten Originalschriften näher betrachtet, kann man erfahren, dass die Schriften Gyulaffis kein einheitliches Werk darstellen. Die Ausgabe aus dem 19. Jahrhundert ist größtenteils ein konstruierter Text. Im Beitrag schildere ich, welche zusätzlichen Informationen man aus der Analyse der Handschriften einholen kann.

* Ich möchte mich bei Margit Sárdi, Emöke Szilágyi sowie den Bibliothekaren aus der Universitätsbibliothek der UEL für ihre große Unterstützung herzlich bedanken.

Alicja Kulecka

Uniwersytet Warszawski. Wydział Historii

e-mail: akulecka15@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5802-0018

C

czynniki kształtujące treści zeznań śledczych: przypadki członków tajnych stowarzyszeń (lata trzydzieste–siedemdziesiąte XIX wieku)

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.002>



Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0 PL).

Przysłany: 11 IV 2021

Zaakceptowany: 9 VIII 2021

Prof. dr hab. Alicja Kulecka jest absolwentką Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego (1979), doktorat (1988) i habilitacja (2006). Od 1997 r. jest zatrudniona w Instytucie Historycznym UW na stanowisku adiunkta, a od 1 kwietnia 2012 r. profesora nadzwyczajnego UW. Dnia 5 lutego 2019 r. nadano jej tytuł profesora nauk humanistycznych. Autorka wielu publikacji, m.in. *Między słowianofilstwem a słowianoznawstwem. Idee słowiańskie w życiu intelektualnym Warszawy lat 1832-1856* (Warszawa 1997); *Polskie Towarzystwo Genetyczne w latach 1966-2000* (Warszawa 2004); *Wapno i alabaster. Biurokratyczna wizja rzeczywistości w raportach urzędowych Królestwa Polskiego 1815-1867* (Warszawa 2005); *Ku społeczeństwu obywatelskiemu. Czas walk i polemik 1863* (Warszawa 2016). Główne dziedziny zainteresowań: nauki pomocnicze historii XIX–XX w. w tym archiwistyka, źródłoznawstwo oraz historia Polski XIX–XX w. Autorka inwentarzy archiwalnych i wydawca źródeł do historii XIX i XX w.

S

Słowa kluczowe: zeznanie śledcze; podejrzany; śledczy; komisje śledcze; Karol Majewski; Roman Rogiński; Władysław Daniłowski; Romuald Traugutt

S

Streszczenie: Celem niniejszych rozważań było ukazanie czynników wpływających na treść zeznań śledczych, a przez to ich wartość informacyjną uzależnioną głównie od celów badawczych. Znalazły się wśród nich m.in. okoliczności aresztowania i przesłuchań, traktowania podejrzanego, sposobu prowadzenia rozmów, zadawania pytań, wywierania presji, dochodzenia do przybliżonego opisu realiów. Zaprezentowano w nich także formy i treści wiodące zeznań. Nieco uwagi poświęcono również postawom historyków wobec tego typu źródła. Przeprowadzone analizy wskazały, że treść zeznania kształtowały: a. wiadomości pozyskane przez śledczych z innych zeznań i innych źródeł, b. wiadomości, które ujawnił przesłuchiwany, c. dążenie do ochrony osoby własnej przez przesłuchiwanego, d. dążenie śledczych do ustalenia faktów i wymierzenia kary. Wynikiem niniejszych rozważań jest także teza o braku istnienia czystej formy zeznania, np. tylko powściągliwego lub tylko szczerzego.

Zeznanie, niezależnie od jego treści i formy, uznać należy za ważne źródło do badania mentalności wieku XIX, potrzeb informacyjnych władz administracyjnych, policyjnych, sądowych w poszczególnych systemach ustrojowych, szczególnie w okolicznościach kryzysu zaufania społecznego, osobowości członków organizacji spiskowych, relacji wewnętrznych w stowarzyszeniach tajnych, struktur społecznych, idei i wyobrażeń tego okresu, postaw władz wobec potrzeb zbiorowości, a szerzej relacji władza–społeczeństwo i władza–jednostka.

Uwagi wstępne

Stefan Kieniewicz, wybitny historyk XIX w., wskazywał na zeznanie śledcze jako źródło trudne do interpretacji¹, ale jednocześnie często wykorzystywane i pełniące ważną rolę w badaniach nad dziejami wielu wydarzeń. Do tej kategorii zaliczył szczególnie powstanie styczniowe². Określenie interpretacja potraktować można jako szereg czynności polegających na dążeniu do pełnego zrozumienia treści zeznań śledczych, którego efektem było powstanie określonych tez historyograficznych. Jej podstawę stanowić mogła zarówno analiza treści tego typu źródła, jak i poszukiwanie wiadomości w niej niewystępujących, a służących lepszemu wyjaśnieniu, np. analiza innych typów materiałów źródłowych bądź dorobku historiografii. Celem niniejszych rozważań będzie rozbudowa refleksji związanych z okolicznościami powstawania tego typu tekstów stanowiących rezultat określonych metod prowadzenia i utrwalania urzędowych czynności przesłuchania, z kształtowaniem ich treści, ich wykorzystaniem dla celów sądowych i społecznych, w tym także ich edycja służąca przekazaniu zawartych w nich wiadomości opinii publicznej. Podjęta zostanie także próba wskazania na czynniki wpływające na wartość informacyjną zeznań. Oznaczać ona będzie podjęcie próby ukazania, jakie czynniki miały wpływ na tworzenie narracji o udziale w spiskach, czyli w jaki sposób mógł być konstruowany zapis i opis realiów występujący w tekstach stanowiących rezultat składania wyjaśnień w trakcie przesłuchania. Rozważania te stanowią próbę wzbogacenia refleksji o analizowanej formie źródła. Nawiązują do tez Emanuela Halicza, jednego z wydawców akt Audytoriatu Polowego z lat 1863/1864, zawartych w tekście *Wartość źródła opublikowanych akt*³, wskazujących na różne sfery przydatności tych materiałów w procesie rekonstrukcji zjawisk i wydarzeń z historii powstania styczniowego.

Prowadzone w niniejszym tekście analizy oparte zostały na edycjach źródłowych zeznań śledczych składanych przez podejrzanych o przynależność do tajnych stowarzyszeń, wykreowanych przez emisariuszy Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, szczególnie w latach 40. XIX wieku, oraz tajnych stowarzyszeń. Do tych drugich należała Organizacja Narodowa tworzona przez środowiska krajowe i emigracyjne, a także organizacje założone przez zwolenników Ludwika Mierosławskiego oraz tajne struktury państwa polskiego powstania styczniowego. Z reguły

¹ S. Kieniewicz, *Przedmowa*, [w:] *Zbiór zeznań śledczych o przebiegu powstania styczniowego*, red. S. Kieniewicz, T. Kopiejewa, I. Miller, Wrocław 1965, s. XXI.

² Ibidem.

³ E. Halicz, *Wartość źródła opublikowanych akt*, [w:] *Proces Romualda Traugutta i członków Rządu Narodowego. Akta Audytoriatu Polowego z lat 1863/1864*, red. E. Halicz, oprac. A. Borkiewicz, Cz. Milewski, K. Morawska, F. Ramotowska, A. Sienkiewicz, t. 1, Warszawa 1960, s. XI-XV.

dotyczyły one zagadnień społecznych i politycznych. Powstanie zeznań śledczych stanowiło efekt walki systemów administracyjnych z tajnymi stowarzyszeniami, podejmowanymi przez nie działaniami o mniejszej lub większej skali społecznej, których celem była z reguły przebudowa mentalności i struktur społecznych. Była to reakcja władz administracyjnych, policyjnych i sądowych na różne idee pojawiające się w społeczeństwach w poszczególnych systemach państwowych. Czynniki kształtujące wartość informacyjną zeznań śledczych nie były dotąd przedmiotem oddzielnych rozważań, mimo że ten rodzaj źródła cieszył się zainteresowaniem badaczy i edytorów. Dostęp do zeznań jako dokumentów urzędowych tworzonych dla potrzeb wewnętrznego obiegu komunikacyjnego był ściśle reglamentowany. To zjawisko było widoczne w Królestwie Polskim oraz Cesarstwie Rosyjskim. Określone cele polityczne przyczyniały się do podejmowania decyzji o ich publikacji oraz możliwości zapoznania się z nimi w archiwum. Przykładem reglamentacji dostępu do zeznań śledczych, powstających w wyniku przesłuchań uczestników powstania styczniowego pełniących w nim ważne role polityczne, może być fakt umożliwienia wglądu do nich jako pierwszemu z grona historyków, rosyjskiemu badaczowi polskich ruchów społecznych, także o charakterze niepodległościowym, Mikołajowi Bergowi, już w latach 1866-1867⁴. S. Kieniewicz wskazał, że miało to związek z pełnieniem przez niego funkcji „urzędowego historiografa powstania”⁵. Wynikała ona z zaprojektowania dla niego takiej roli przez władze polityczne Królestwa, a przede wszystkim namiestnika Fiodora Berga, przeciwnika i pogromcy powstania 1863 r. W tym samym czasie te materiały były niedostępne dla innych opisujących i badających dzieje tego wydarzenia. W 1866 r. opublikowane zostały zeznania Oskara Awejdego⁶. Miały one jednak bardzo niski nakład. Podobny charakter miała publikacja zeznań Karola Majewskiego⁷.

Zeznania śledcze były publikowane także w wyborze i z określoną interpretacją. Przykładem takich działań była broszura jednego z przesłuchujących w Wileńskiej Komisji Śledczej Nikołaja Gogiela zawierająca fragmenty zeznań Józefata Ohryzki, urzędnika Ministerstwa Finansów Cesarstwa, członka tajnych stowarzyszeń⁸. Ta publikacja miała ilustrować określone tezy polityczne. W tym przypadku celem jej było wskazanie na zagrożenie państwa rosyjskiego przez polski ruch spiskowy. Historycy polscy uzyskali pełny dostęp do zachowanych zeznań dopiero po 1918 r., czyli po odzyskaniu niepodległości i odbudowie państwa polskiego. Wcześniej znane im były, głównie Waleremu Przyborowskiemu, jedynie nieliczne ich zapisy wyniesione w nieokreślonych okolicznościach z Archiwum Akt Dawnych przy Kancelarii Generał-Gubernatora Warszawskiego⁹. Traktowali je jako jeden z rodzajów archiwaliów sądowych. Stosunek do ich wykorzystania w roli źródła historycznego po 1918 r. był zróżnicowany. Brak zaufania do zamieszczonych w nich informacji

⁴ Z. Janczewski, K. Majewski, O. Awejde, W. Daniłowski, *Zeznania śledcze o powstaniu styczniowym*, wyd. S. Kieniewicz, Wrocław 1956, s. XV.

⁵ Ibidem.

⁶ I. Miller, *Przedmowa*, [w:] *Zeznania i zapiski śledcze o powstaniu styczniowym Oskara Awejde (Pokazaniya i zapiski o pol'skom vosstanii Oskara Aviejdie)*, red. S. Kieniewicz, I. Miller, Moskwa 1961, s. XXXII.

⁷ Z. Janczewski, K. Majewski, O. Awejde, W. Daniłowski, op. cit., s. XII – XVI.

⁸ N. V. Gogel', *Josafat Ogrzyzko i Petersburskij revoliucyjnyj rżond v dele poslednago mjatieža*, Wilno 1866, wyd. 2, Wilno 1867.

⁹ S. Kieniewicz, *Wstęp*, [w:] Z. Janczewski, K. Majewski, O. Awejde, W. Daniłowski, op. cit., s. XVIII.

wynikał ze skojarzenia zeznania z udzielaniem wiadomości i ich zapisem dokonywanym pod bezpośrednią presją administracji policyjnej i sądowej.

Zeznania śledcze doczekały się wielu refleksji. Dużą rolę wśród nich odgrywały analizy autorstwa edytorów tego typu dokumentów. Wydawanie ich prowadziło do rozwoju wiedzy nad techniką przesłuchania, postawą podejrzanego w czasie jego trwania, metodami zadawania pytań, a zatem komunikacji w trakcie tej czynności, budowaniem narracji w czasie odpowiedzi, wpływem tych czynników na wartość informacyjną. Tezy dotyczące treści zeznań i kształtujących je okoliczności tworzone na podstawie analizy ich zawartości. Nie zawsze sięgano do innych rodzajów źródeł, które mogły służyć weryfikacji zawartych w nich zapisów. Działo się to najczęściej z tego powodu, że nie zawsze występowały materiały mogące pełnić wymienione role.

Zeznania składane przez wielu znaczących uczestników powstania styczniowego, np. Oskara Awejdego czy Karola Majewskiego, nie mogły zostać poddane porównaniu z pozostawionymi przez nich pamiętnikami, wspomnieniami czy też relacjami dotyczącymi okoliczności prowadzonego wobec nich śledztwa i przesłuchania, określanego także w języku tamtych czasów mianem „badania”. Powodem był fakt, że zabrakło osobistych relacji O. Awejdego i K. Majewskiego wolnych od wpływu instytucji śledczych, np. o wyborze strategii i taktyki w czasie przesłuchania i okoliczności potwierdzania ich zapisów sporządzanych przez urzędnika zajmującego się protokołowaniem. Roman Rogiński, który złożył obszerne zeznania w 1863 r. i pozostawił kilka tekstów wspomnieniowych, nie zawarł w tych ostatnich żadnych informacji o prowadzonych z nim czynnościach śledczych¹⁰.

Władysław Daniłowski, który składał zeznania przed komisją śledczą w 1865 r., pozostawił jednocześnie obszerną relację o nich w spisany w latach 1867-1872, na zesłaniu, pamiętniku¹¹. Istnieje wiele wspomnień o przesłuchaniach i składaniu zeznań¹². Nie towarzyszy im jednak publikacja tekstów tych drugich form przekazu. W tym przypadku nie można dokonać porównania zeznania i relacji o nim. Taka sytuacja nie była jednak regułą. W niektórych przypadkach zostały utrwalone wrażenia opisujące okoliczności składania zeznań przed komisją śledczą. Zostały one opublikowane po wielu latach od momentu tego wydarzenia. Relacje o zeznaniach W. Daniłowskiego zawarte w jego wspomnieniach ukazały się w 1908 r., czyli po jego śmierci, która nastąpiła w 1878 r. Same zeznania W. Daniłowskiego zostały opublikowane jeszcze później, bo w 1956 r.¹³. Zeznania i relacje o okolicznościach ich składania przez W. Daniłowskiego uznać należy za źródła komplementarne służące porównaniom tych dwóch form tekstów. Istotnym materiałem umożliwiającym opisy realiów przesłuchania mogą stać się grypsy więzienne. Tych jednak

¹⁰ Zob. S. Kieniewicz, *Przedmowa*, [w:] *Roman Rogiński powstaniec 1863 r. Zeznania i wspomnienia*, wyd. S. Kieniewicz, Warszawa 1983, s. 6, 19-20.

¹¹ *Władysława Daniłowskiego notatki do pamiętników*, wyd. J. Czubek, Kraków 1908, s. XII, 417-491.

¹² Zob. m.in. pamiętniki Józefa Bogusławskiego, Mateusza Wejta, Szymona Tokarzewskiego, Jana Witorta, *Polacy z Wilna i ze Żmudzi na zesłaniu. Pamiętniki Józefa Bogusławskiego i księdza Mateusza Wejta*, oprac. M. Nowak, Kielce 2016, s. 47-49, 130-137, 210-229, J. Witort, *O syberyjskim zesłaniu i rusyfikacji Żmudzi*, wstęp, opracowanie i redakcja, W. Caban, J. Szczepański, współpraca Z. Wójcik, Kielce 2017, s. 44-50.

¹³ Zob. Z. Janczewski, K. Majewski, O. Awejde, W. Daniłowski, op.cit.

opublikowano stosunkowo niewiele¹⁴. Nie ma ich w przypadku W. Daniłowskiego. Treść zeznań i relacje o okolicznościach ich składania najczęściej pojawiały się w obiegu publicznym, kiedy ich autorzy nie znajdowali się już w gronie osób żyjących.

Problem definiowania informacji i jej wartości stanowi przedmiot wielu refleksji. Informatologia jest nauką bardzo rozbudowaną, posiadającą wiele nurtów refleksji. Definiowanie informacji i jej wartości zostało zawarte m.in. w syntezie Bogdana Stefanowicza *Informacja*¹⁵. Autor poświęcił w nim cały rozdział poświęcony „wartości informacji”¹⁶. Ogólnie określił ją mianem „względnej przydatności dla użytkownika”¹⁷. Podkreślił przy tym, że „zagadnienie wartości informacyjnej jest złożone i trudne do wyjaśnienia”¹⁸. Atrybuty wartości informacyjnej powiązał z „celami” i „potrzebami stałymi”¹⁹.

Jadwiga Woźniak-Kasperek w rozważaniach poświęconych terminologii informatologii podkreśliła, że podstawowe dla tej dziedziny wiedzy określenia „dane”, „informacja”, „wiedza” są trudno definiowalne ze względu na elementarny, wyjściowy charakter²⁰. Możliwe jest jedynie odwoływanie się do określonych szkół naukowych. Ona sama odniosła się do publikacji Michaela Bucklanda stosującej triadę: 1) „proces informowania” oznaczający czynnik wpływający na zmianę wiedzy; 2) „wiedza” – zasób wiadomości; 3) „rzeczy” – „dane pouczające”, „informujące”²¹.

W tekście Wiesława Babika poświęconym środowisku informacyjnemu człowieka wskazano, że brakuje powszechnie akceptowanego zestawu atrybutów informacji oraz uznano użytkownika jako czynnik decydujący o znaczeniu poszczególnych atrybutów informacji. Podkreślono w nim: „Z punktu widzenia użytkownika najważniejszym atrybutem informacji jest relewancja określona jako ważność, odpowiedniość. Dotyczy ona relacji informacji z osobą, dla której ktoś lub coś ma być ważne. Relewancja jest to waga przypisywanych informacji przez jej użytkownika. Jest więc wielkością względną i subiektywną. Dla użytkownika ważność informacji jest uzależniona od czasu (relewancja czasowa), źródła informacji (relewancja osobowa), miejsca (relewancja lokalizacyjna), sytuacji (relewancja sytuacyjna)”²².

Uznać zatem należy, że w trakcie badań z historii z reguły pojawiają się cele badawcze, które określają i definiują potrzeby informacyjne. Można zatem poszukiwać relacji pomiędzy tymi dwoma czynnikami. W świetle też zawartych we wspomnianych publikacjach uznać można, że wartość informacyjna uzależniona jest w wysokim stopniu od celu i zakresu badania. Wskazać także należy, że programom badawczym z dziedziny historii z reguły towarzyszy założenie o dążeniu do bezstronności. Oznacza ono z reguły program korzystania z różnych źródeł

¹⁴ *Grypsy Gaspra Maszkowskiego więzionego w Cytadeli Kijowskiej*, [w:] *Stowarzyszenie Ludu Polskiego na Podolu, Wołyniu i w guberni kijowskiej*. Szymon Konarski, red. M. Micińska, Warszawa 2009, s. 383-388.

¹⁵ B. Stefanowicz, *Informacja*, Warszawa 2010.

¹⁶ *Ibidem*, s. 121-130.

¹⁷ *Ibidem*, s. 121.

¹⁸ *Ibidem*, s. 121.

¹⁹ *Ibidem*, s. 125.

²⁰ J. Woźniak-Kasperek, *Terminologia informacji naukowej*, [w:] *Nauka o informacji naukowej. Nauka – Dydaktyka – Praktyka*, red. W. Babik, Warszawa 2016, s. 53.

²¹ *Ibidem*, s. 57.

²² W. Babik, *Środowisko informacyjne człowieka*, w: *Nauka o informacji naukowej. Nauka – Dydaktyka – Praktyka*, red. W. Babik, Warszawa 2016, s. 66.

wiadomości ze wskazaniem na uwarunkowania ich powstania. Takie działania mają służyć ukazaniu wielości czynników kształtujących zapisy treści poszczególnych źródeł.

Cele powstawania zeznań były bardzo zróżnicowane. Pierwszym z nich stawała się konieczność dokumentowania wypowiedzi podejrzanego dla sądu z powodów prawnych, udowodnienia mu winy i wymierzenia kary. Drugim, równie istotnym motywem, było pozyskanie informacji o określonej organizacji tajnej, ruchu społecznym, grupie nieformalnej w celu jej wykrycia, neutralizacji, czyli pozbawienia możliwości wpływu na społeczeństwo i likwidacji działalności. Oprócz dwóch podstawowych, wymienionych celów składania zeznań i tworzenia ich zapisu doszukać się można szeregu innych. Wśród nich wymienić należy możliwości ich wykorzystania w grach i intrygach politycznych służących różnym potrzebom elit władzy²³, w tym propagandzie, wewnętrznym polemikom, rywalizacji pomiędzy różnymi orientacjami politycznymi i grupami wpływu oraz innym działaniom.

Historycy nie byli ani pierwszą, ani jedyną grupą zawodową interpretującą zeznania. Taka czynność była udziałem zarówno administracji sądowej, m.in. przesłuchujących, sądujących, broniących, jak i reprezentantów innych działów administracji oraz samych podejrzanych składających zeznania. Zainteresowanie rezultatami śledztwa widoczne było szczególnie u namiestnika Królestwa Polskiego – Fiodora Berga. W ostatnich miesiącach 1863 r. i pierwszych 1864 r. systematycznie informował o nich cara Aleksandra II. Przekazywał wiadomości o treści zeznań Ludwika Żychlińskiego, wiążąc z nimi duże nadzieje na wykrycie kadry dowódczej powstania²⁴. Informował o przesłuchaniach i ich rezultatach członków Rządu Narodowego – Rafała Krajewskiego i Romualda Traugutta²⁵. Jednym z istotnych celów analizy zeznań prowadzonych przez namiestnika i jego doradców miała stać się rekonstrukcja sieci spiskowej i tworzących ją struktur oraz zachodzących pomiędzy nimi relacji – prasy, publikacji, korespondencji prowadzonej pomiędzy poszczególnymi urzędami powstańczymi²⁶. Taka postawa i działalność wynikały z nadzwyczajnej sytuacji kraju, którym zarządzał F. Berg, traktujący powstanie jako poważne zagrożenie rosyjskiego panowania w Królestwie wymagające szybkiej eliminacji. Rezultaty prowadzonych śledztw służyć miały diagnozowaniu powstałej sytuacji. Celem ich analiz stać się miało opracowanie programu skutecznej walki ze społecznym wsparciem ruchu powstańczego, uchwycenie struktury spisku, dążenie do jego fizycznej eliminacji.

Błędem byłoby przyjęcie założenia, że oskarżeni o przestępstwa polityczne, składający zeznania, posiadający świadomość zagrożenia wysokimi karami, dążyli do opisu realiów działalności własnej i organizacji. Kierowali się raczej zasadą przekazywania jak najmniejszej ilości wiadomości. Takie stanowisko

²³ Na takie możliwości wskazała T. Kopriejewa, zob. też, *Przedmowa*, [w:] *Zarys powstania styczniowego opracowany w Warszawskiej Cytadeli*, red. tomu S. Kieniewicz, T. Kopriejewa, L. Szyłow, Wrocław 1985, s. XVII.

²⁴ *Teodor Berg do Aleksandra II, Warszawa 27 XI/9 XII 1863*, [w:] *Korespondencja namiestników Królestwa Polskiego sierpień 1863 – maj 1864 (Pieriepiska namiestnikow Koroliestwa Polskiego avgust 1863 – maj 1864)*, red. S. Kieniewicz, I. S. Miller, współpraca T. Fiedosova, Wrocław 1978, s. 128.

²⁵ *Teodor Berg do Aleksandra II, Warszawa 29 III/10 IV 1864*, [w:] *Ibidem*, s. 249; *Teodor Berg do Aleksandra II, 9/22 IV 1864*, [w:] *Ibidem*, s. 257.

²⁶ *Teodor Berg do Aleksandra II, Warszawa 30 XI/12 XII 1863*, [w:] *Ibidem*, s. 131.

było sprzeczne z oczekiwaniami śledczych. To oni dążyli do odtworzenia realiów, kierując się przeświadczeniem, że ich poznanie umożliwi zniszczenie aktywności tajnych stowarzyszeń. Motywem ich działania była chęć uzyskania sprawdzonych danych służących zarówno szerszej diagnozie społecznej, której celem miało być wyjaśnienie przyczyn powstawania, istnienia i działalności ruchów ideowych, jak i ustalenia nazwisk i szczegółowych celów działania grup nieformalnych. Za priorytet uznać w tym przypadku należy cele doraźne. Należały do nich wykrycie grupy i uniemożliwienie jej dalszej aktywności. Analiza przyczyn pojawienia się ruchu społecznego mogła być prowadzona w dłuższej perspektywie czasowej. Zainteresowane nią były nie tylko instytucje policyjne i sądowe, ale również administracyjne, a także kręgi zarządzające państwem i uczestniczące w podejmowaniu kluczowych z jego punktu widzenia decyzji. Przesłuchiwanie stanowiło w tym przypadku tylko pierwszy etap tego procesu. Rozbieżność pomiędzy potrzebami informacyjnymi śledczych oraz administracji sądowej i wewnętrznej a chęcią dzielenia się posiadanymi wiadomościami przez podejrzanych była ogromna. Prowadziła do olbrzymich napięć pomiędzy przesłuchującymi a więźniem pozbawionym wolności, często osamotnionym w starciu z zespołem osób skoncentrowanych na uzyskaniu obszernego, wyczerpującego zeznania, a w wielu przypadkach poddawany represjom, torturom psychicznym i fizycznym. W czasie składania wyjaśnień nie było osoby neutralnej, obserwatora bezstronnego mogącego pełnić zarówno rolę kontrolera postępowania śledczych, jak i rozumiejącego postawę oskarżonego. Stanowiło to czynnik decydujący o możliwości wywierania presji psychicznej i fizycznej nieograniczonej żadnymi zasadami.

Okoliczności aresztowania i przesłuchań

Utrata wolności osobistej i odizolowanie od świata zewnętrznego stanowiło trudne doświadczenie i wywoływało wiele emocji. Prowadziło do dezorganizacji osobowości uwięzionego. Stanowiła ona wynik stresu pojmowanego jako „stan, w którym cenione cele zostają zagrożone bądź utracone lub w którym człowiek nie jest w stanie stworzyć warunków umożliwiających osiągnięcie albo utrzymanie tych celów”²⁷. Źródłem tego typu stresu była „przymusowa sytuacja deprywacji – izolacji”²⁸. Wynikał on z oderwania od dotychczasowego środowiska, zerwania więzi ze środowiskiem ideowym, kulturowym i rodzinnym²⁹. Taka sytuacja dotyczyła większości aresztowanych, także tych, którzy jako członkowie organizacji tajnych musieli brać pod uwagę możliwość zatrzymania. Przynależność do tego typu wspólnoty wiązała się z koniecznością zachowania tajemnicy. W *Programie i zasadach Organizacji Narodowej* z 24 lipca 1862 r., związanej z orientacją czerwonych, przyjęto zasadę rekrutowania osób „uczciwych i gotowych do poświęcenia”³⁰. Wymagano od nich

²⁷ S. E. Hobfoll, *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*, tłum. M. Kacmąjor, Gdańsk 2009, s. 44.

²⁸ J. F. Terelak, *Człowiek i stres. Koncepcje – źródła – reakcje – radzenie sobie – modyfikatory*, Bydgoszcz – Warszawa, s. 168 – 169.

²⁹ Ibidem.

³⁰ *Program i zasady Organizacji Narodowej, 24 VII 1862*, [w:] *Dokumenty Komitetu Centralnego Narodowego i Rządu Narodowego 1862-1864 (Dokumenty Cienralnogo Nacionalnogo Komiteta i Nacionalnogo Pravitelstva 1862-1864)*, red. E. Halicz, S. Kieniewicz, I. Miller, Wrocław 1962, s. 4.

„zobowiązania do zachowania tajemnicy” zarówno w czasie ich przebywania na wolności, jak i aresztowania i śledztwa³¹. Nie traktowano go jednak jak przysięgi. Ta miała zostać wykonana dopiero w sytuacjach nadzwyczajnych, takich jak powstanie³². Ujawnianie informacji dotyczącej działalności organizacji tajnej stanowiło zerwanie z podjętymi wobec niej zobowiązaniami. Mogło być traktowane jako zdrada stowarzyszenia. Nie było zgodne z etyką organizacji tajnej. Zjawiska ze sfery emocjonalnej, w tym przypadku, stanowiły istotny czynnik wpływający na postawę aresztowanych i przesłuchiwanym.

Zaskoczenie zatrzymaniem widoczne jest w relacjach pamiętnikarskich. Doświadczyli go ksiądz Mateusz Wejt³³, Władysław Daniłowski³⁴ i Jan Witort³⁵. Zaskoczeniu towarzyszyły silne negatywne emocje. Władysław Daniłowski pisał: „W głowie mojej huczały jakieś burze oddalne, duszę okryła czarna męcząca niemoc; nie mogłem sobie zdać jasnej sprawy z mojego położenia, wszystko naraz płało mi się w głowie”³⁶. Uważał, że znalazł się „w stanie” „odrętwienia umysłu” i „niezrozumiałego zamętu”³⁷. Podobne były odczucia Jana Witorta „pobudzony stan nerwów nie dozwolił mi ani zmrużyć oka, ani myśleć porządnie – w głowie kołowało się po prostu, obrazy bystro zastępowały wnioski logiczne, te zaś ostatnie zastępowały miejsca obrazów”³⁸. Ten stan wzburzenia emocjonalnego z reguły mijał. Aresztowany zaczynał myśleć o możliwości obrony. Z relacji W. Daniłowskiego wynika, że w trakcie przesłuchań i pobytu w więzieniu zmieniał taktykę i strategię obrony. Pierwszą jego decyzją było nieprzyznawanie się do stawianych mu zarzutów. Trudno było mu uwierzyć, że jego aresztowanie nie było pomyłką. Nie podawał swojego prawdziwego nazwiska. Udawał, że nie zna osób, o które pytano go w śledztwie³⁹. Zmienił swoje stanowisko dopiero wtedy, kiedy śledczy szantażowali go, grożąc wezwaniem ojca i rodziny na przesłuchanie⁴⁰.

Presja wywierana na uwięzionego miała bardzo duże znaczenie. Śledczy mieli tu znaczącą przewagę psychiczną. Do nich należały decyzje o dalszych krokach wobec aresztowanego. Umożliwiały im one kreślenie scenariusza przesłuchania, a następnie jego realizacji. W. Daniłowski spotkał śledczych bardzo dobrze przygotowanych do swojej roli. Aresztowany został w 1865 r. w wyniku prowokacji zainicjowanej i kierowanej przez policmajstra Fiodora Trepova. Celem jej było sprowadzenie do Warszawy działaczy emigracyjnych, zwłaszcza Ludwika Mierosławskiego. W jej wyniku zostało aresztowanych kilka osób związanych

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ M. Wejt, *Wspomnienia z 1863 r.*, [w:] *Polacy z Wilna i ze Żmudzi na zesłaniu...*, s. 128.

³⁴ *Władysława Daniłowskiego...*, s. 404.

³⁵ J. Witort, op. cit., s. 43-46.

³⁶ *Władysława Daniłowskiego...*, s. 418.

³⁷ Ibidem, s. 420.

³⁸ J. Witort, op. cit., s. 46.

³⁹ *Władysława Daniłowskiego...*, s. 427.

⁴⁰ Ibidem, s. 433.

z organizacjami tajnymi, pragnących odtworzyć działalność Rządu Narodowego⁴¹. Sam L. Mierosławski do Warszawy jednak nie przybył. Prowokacja służyć miała gromadzeniu dowodów wskazujących na zagrożenie ruchem spiskowym⁴² oraz budowaniu przeświadczenia, że stanowią one nadal duże niebezpieczeństwo i mogą przyczynić się do destabilizacji władzy i napięć społecznych.

Śledczy przesłuchujący W. Daniłowskiego dysponowali zeznaniami innych osób, w tym Zdzisława Janczewskiego zatrzymanego w wyniku wspomnianej prowokacji, a także Karola Majewskiego stojącego na czele Rządu Narodowego w okresie od lipca do września 1863 r. i Oskara Awejdego aresztowanego w Wilnie w 1863 r. W. Daniłowski wspominał także o zeznaniach Romana Rogińskiego i Pawła Landowskiego⁴³. Każdy z nich został aresztowany w innych okolicznościach. Ich zeznania stały się źródłem wiedzy przesłuchujących. Komisje śledcze dysponowały nimi niezależnie od miejsca ich złożenia. Świadczy to o istnieniu centralnego miejsca gromadzenia i wymiany informacji o zeznaniach. Wspomniana prowokacja służyć miała również tworzeniu i gromadzeniu wiadomości uzyskanych w trakcie przesłuchań.

Policja występowała w roli instytucji tworzącej materiały obciążające poszczególne osoby. Aresztowany W. Daniłowski został poinformowany o istnieniu takich zeznań. Te wiadomości stanowiły kolejną formę presji wywieranej na przesłuchiwanego. W. Daniłowski wskazał na relacje pomiędzy jego stanem umysłu a samopoczuciem psychicznym. Brak „nadziei ocalenia” sprawił, że stał się „spokojniejszy”⁴⁴. Był przygotowany na najgorsze. Pisał: „Śmierć nie wydawała mi się straszną”⁴⁵. Jego postawa w obliczu świadomości konieczności szybkiego spotkania ze śmiercią nie była konsekwentna ani stabilna. Zdawał sobie sprawę, że mogła ona mieć niekorzystny wpływ na jego stan psychiczny. Oczekiwanie na śmierć po krótkim czasie radzenia sobie z tą świadomością przestało być czasem wewnętrznego spokoju. Sądził, że nie będzie w stanie go zachować bez ingerencji Opatrzności. Pisał: „Żeby tylko Bóg dał mi siłę wytrwać do końca i umrzeć z godnością”⁴⁶. Przekonanie o czekającej go karze śmierci wywoływało bunt i próbę zachowania resztek nadziei⁴⁷. Oznaczało ono chęć ocalenia życia i poszukiwania metod, które pozwoliłyby na realizację tego zamiaru. W. Daniłowski opisał swój bunt przeciwko śmierci, łącząc go z motywacjami patriotycznymi: „Mam dopiero 24-ty rok od urodzenia: i toż to już ma być mój rok ostatni? Nie, nie, będę się bronił, bronił do ostatka, muszę żyć, żyć jeszcze i odemścić zdrajcom”⁴⁸. Instynkt życia spowodował, że postanowił spisać zeznania korespondujące z wiadomościami

⁴¹ Prowokacja doczekała się literatury historiograficznej, historyczka rosyjska T. Koprijeva tak ją oceniła: „Próżność, lekkomyślność, łatwość i polityczna niedojrzałość ludzi, do których trafił Zwierzchowski, jak również walka stronnictw na emigracji i w Polsce ułatwiły sukces prowokacji. 3/15 marca 1865 r. został aresztowany przybyły z Bydgoszczy Rudnicki, 6/18 marca – przybyły w ślad za nim Daniłowski, a 7/19 marca – Janczewski i Ulatowski, bawiący w Warszawie już od stycznia. Wszyscy zostali przekazani Tymczasowej Komisji Śledczej.” – T. Koprijeva, *Przedmowa*, [w:] *Zbiór zeznań śledczych...*, s. XI.

⁴² Zob. J. Iwaszkiewicz, *Wielka Prowokacja: rzekomy rząd narodowy 1865 r.*, Warszawa 1928.

⁴³ *Władysława Daniłowskiego...*, s. 434.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 435.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 435-436.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 436.

posiadanymi przez śledczych. Tę taktykę tak wspominał: „Co tu pisać? Należało w mym protokole zachować choć cień prawdy i przyznać się do tych przynajmniej rzeczy, które nie mogły być niewiadomymi komisji, wystawiając jednak wszystko w jak najlepszym świetle na swoją stronę”⁴⁹.

W. Daniłowski kierował się zatem zasadą, że może przyznać się do czynów znanych Komisji Śledczej i potwierdzonych w innych źródłach. Przyjął także taktykę prezentacji własnych działań w korzystny dla siebie sposób. Nie było tu intencji przedstawienia realnego obrazu wydarzeń. Oceniał, że to mogłoby być dla niego zgubne. W efekcie takiej taktyki powstało zeznanie, „w którym ani słowa prawdy nie było”⁵⁰. Przyjęta metoda okazała się jednak nieskuteczna. Jeden z członków Komisji ocenił tak stworzone treści zeznania bardzo negatywnie. W. Daniłowski zapisał jego opinię w pamiętniku: „Jakże Pan możesz podobne fałszywe w protokole zamieszczać? Ja nawet nie wiem, jak przedstawić komisji podobne zeznanie. Wierżaj mi Pan, ja jestem Polak i nie życzę źle Panu, lecz takim postępowaniem gubisz się na próżno”⁵¹.

Takie stanowisko i opinia wskazują, że zespół śledczych sprawdzał na bieżąco treść zeznania i dokonywał jej porównania z posiadanymi wiadomościami. Jedną z podstaw weryfikacji były informacje pozyskane od innych osób. Zespół śledczych decydował o przyjęciu lub odrzuceniu relacji przesłuchiwanego. Oceniał jej wartość pod kątem swoich potrzeb informacyjnych. Uzyskana przez przesłuchujących wiedza stanowiła granice tolerancji dla wiadomości przekazywanych w trakcie zeznań przez poszczególne osoby. Nieprzyjęcie wersji więźnia służyło jednocześnie jego dyscyplinowaniu i wywieraniu presji. Z relacji W. Daniłowskiego wynika także, że śledczy próbowali nawiązać z przesłuchiwanym nić porozumienia również w oparciu o solidarność narodową. Przyjęciu zeznania W. Daniłowskiego na przeszkodzie stało podanie przez niego przyczyny przyjazdu do Warszawy. Utrzymywał on, że to sprawy rodzinne ściągnęły go do miasta. Śledczy byli dobrze poinformowani o politycznych przyczynach pobytu w tym miejscu, wynikających z chęci kontynuacji walki zbrojnej o niepodległość Polski. Ta wiedza przyczyniła się do odrzucenia spisanego zeznania. Towarzyszyła temu presja wywierana na więźnia poprzez wskazanie na brak zbieżności jego opowieści powstałej w wyniku przesłuchania z wyjaśnieniami innych osób. Prezes Komisji Śledczej zwrócił się do W. Daniłowskiego następującymi słowami: „Namyślisz się, namyślisz; jak Panu pokażemy zeznanie Janczewskiego, Zwierzchowskiego, Rudnickiego i innych, to inaczej powiesz, inaczej. Nie chcę słuchać, nie chcę czytać takich kłamstw haniębnych!”⁵². Takim zarzutom towarzyszyły także zachowania przesłuchujących służące demonstracji ich negatywnych emocji. Prezes Komisji wyszedł, jak pisał W. Daniłowski, „rozpłomieniony gniewem, trzasnąwszy silnie drzwiami”⁵³. Zwierzchnik instytucji przesłuchującej zademonstrował swoisty teatr oburzenia i gniewu mający

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem, s. 437.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, s. 439.

⁵³ Ibidem.

zniechęcić podejrzanego do prób obrony i kwestionowania wersji wydarzeń ustalonej w wyniku działań zespołu prowadzącego przesłuchania.

Śledczy nie mogli jednak weryfikować treści zeznania, jeśli nie posiadali stosownych wiadomości pozyskanych z innych źródeł informacji. Przesłuchiwany mógł próbować określić eksperymentalnie granice ich wiedzy. Zeznanie powstawało jako swoisty efekt takiej wymiany wiadomości. Przesłuchiwany przyznawał się do różnych czynów. Traktował to także jako próbę ustalenia, o czym wiedzieli śledczy z innych źródeł. Niepowodzenie przyjętej taktyki polegającej na składaniu zeznań opartych na nieprawdziwych wiadomościach prowadziło do bolesnych rozczarowań i kolejnych przełomów w myśleniu o przesłuchaniu. W. Daniłowski tak je opisywał: „Szalone, dziecinne prawie nadzieje, oparte na fałszywym protokóle i przypuszczalnej niewiadomości komisji, rozprószyły się bezpowrotnie. Pomyślawszy rozważniej, sam się dziwiłem, jak mogłem liczyć na tyle łatwości w członkach komisji i jak mogłem na wiarę tak podejrzliwych ludzi takie nieprawdopodobne, co do mnie mianowicie, fakta przedstawić”⁵⁴. To stwierdzenie wskazuje, że w tym momencie W. Daniłowski zaczynał doceniać wiedzę komisji śledczej i umiejętności wywierania w oparciu o nią presji przez jej członków na przesłuchiwanego. Zrozumiał, jak trudnego ma przed sobą przeciwnika. Komisja umacniała takie nastroje, pokazując fragmenty zeznań i dokumentów obciążających daną osobę. Nie ujawniając całości posiadanych przez siebie wiadomości, wzbudzała poczucie zagrożenia. Aresztowany nie wiedział do końca, jakie obciążające go informacje zostały zgromadzone⁵⁵.

Rafał Krajewski musiał przyznać, że złożył zeznanie „nierzetelne”⁵⁶. Obciążało ono inną osobę. W protokole zapisano fakt przyznania się do tego czynu. W ślad za tym nastąpiło potwierdzenie pełnienia funkcji dyrektora Wydziału Spraw Wewnętrznych w Rządzie Narodowym⁵⁷. Śledczy wykorzystali w tym przypadku poczucie odpowiedzialności za losy innych osób. Ten wątek posłużył im do wywierania nacisku i potwierdzenia ustalonych przez nich faktów. Zastosowano wobec niego także tortury. Został pobity. Ten czynnik służyć miał wymuszeniu zeznania.

Podobną do W. Daniłowskiego taktykę postępowania w śledztwie zastosował Jan Witort. Przyjął założenie, że zaprzeczanie wszystkim zarzutom nie przynosi oczekiwanych rezultatów. Postanowił przyznawać się do „faktów rzeczywistych”⁵⁸, ale jednocześnie nie komentować ich poprzez udzielanie „wyjaśnień i wskazówek”⁵⁹. On także stosował metodę polegającą na próbie określenia stanu wiedzy przesłuchujących oraz jej źródeł. Stosowane przez niego określenie „fakty rzeczywiste” oznaczało najprawdopodobniej stan wiedzy przesłuchujących. Komentarze do nich potraktował J. Witort jako metodę przyczyniającą się do stawiania dalszych pytań. Rezultatem jej mogło być pozyskiwanie nowych wiadomości.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem, s. 442.

⁵⁶ *Zeznanie Rafała Krajewskiego, 11/23 IV 1864*, [w:] *Proces Romualda Traugotta i członków Rządu Narodowego. Akta Audytoriatu Polowego z lat 1863/1864*, red. E. Halicz, opracowanie A. Borkiewicz, Cz. Milewski, K. Morawska, F. Ramotowska, t. 2, cz. 2, Warszawa 1960, s. 107.

⁵⁷ *Zeznanie Rafała Krajewskiego, 11/23 IV 1864*, [w:] *Proces...*, t. 2, cz. 2, s. 107.

⁵⁸ J. Witort, op. cit., s.46.

⁵⁹ Ibidem.

Metoda przesłuchiwania Ewy Felińskiej przed Kijowską Komisją Śledczą w 1839 r. była zbliżona do stosowanej w 1865 r. wobec W. Daniłowskiego. Zaprzeczeniom aresztowanej przeciwstawiano zeznania innych osób, m.in. Franciszki Pinińskiej, Józefy Rżążewskiej. Miało ono służyć zmuszeniu do potwierdzenia przez E. Felińską faktu przynależności do tajnego kółka organizowanego przez Sz. Konarskiego⁶⁰. W tej sprawie stosowano często metodę konfrontacji uwięzionych. Nie we wszystkich przypadkach jednak umożliwiała uzyskanie pożądanej formy zeznania, czyli przyznania się do udziału w pracach konspiracyjnych. Ten przypadek wskazuje, że metody śledcze z połowy lat sześćdziesiątych XIX w. występowały także w końcu lat trzydziestych.

R. Krajewski zdecydował się na złożenie zeznań wówczas, gdy śledczy przedstawili mu dowody, których nie mógł podważyć, wśród których były także wyniki przesłuchań innych uczestników ruchu⁶¹. W liście pisanym do rodziny podkreślał, że był w stanie znieść tortury fizyczne. Nie miały one jednak, w jego ocenie, wpływu na jego decyzję o przyznaniu się do członkostwa w Rządzie Narodowym. Jego relacja brzmiała następująco: „Los mój rozstrzygnięty. Powieszają mnie. Mają silne dowody, pisma moje, które od pierwszego dnia uwięzienia musiałem przyznać za swoje bez ujawnienia mego stanowiska w Rządzie Narodowym. Bito mnie, głodzono, zamknięto w ciemnym lochu, gdzie spędziłem trzy tygodnie – wytrzymałem. Po pięciu tygodniach, gdy mi okazano mnóstwo dowodów i uwięzionego naczelnika rządu, gdy wymieniono 16 nazwisk pierwszorzędnych członków rządu, którzy złożyli zeznania, złamała się moja dusza i przyznałem, że byłem Dyrektorem Spraw Wewnętrznych”⁶². Z przytoczonego opisu wynika, że to wiedza śledczych i nagromadzone przez nich dokumenty stawały się czynnikiem, z którym należało się poważnie liczyć i uwzględniać w przyjmowanej strategii i taktyce rozmowy. Niemożność udowodnienia nieprawdziwości posiadanych wiadomości stanowiła zasadniczy powód zmiany stanowiska aresztowanego. Nasuwa się tu jednak także pytanie – czy stosowane represje wobec więźnia nie miały wpływu na jego decyzję o przerwaniu milczenia, mimo że on sam nie widział związku pomiędzy tymi dwoma czynnikami?

Karol Majewski dążył do udowodnienia śledczym, że jego stan psychiczny wynikający z pobytu w więzieniu nie służył przekazywaniu sprawdzonych i precyzyjnych wiadomości. W maju 1866 r., a więc po kilku miesiącach zatrzymania i zesłania, podkreślał: „stan mego umysłu i pamięci jest nienormalny – rozdrażniony chorobą i więcej egzaltowany, niż bym sobie mógł życzyć”⁶³. Wskazywanie na zmiany w psychice potraktować można było także jako jedną ze strategii obrony, mającą służyć niechęci ujawnienia różnych wiadomości o współpracownikach z tajnego stowarzyszenia, choć trudno tu także kwestionować relację K. Majewskiego zawierającą wyraźne podkreślenie wpływu pobytu w więzieniu i związanych

⁶⁰ *Protokół przesłuchania Ewy Felińskiej w Kijowskiej Komisji Śledczej na temat komórki kobiecej Stowarzyszenia Ludu Polskiego i kontaktów z Szymonem Konarskim*, [w:] *Stowarzyszenie ...*, s. 168-171.

⁶¹ *Ostatnie chwile Rafała Krajewskiego dyrektora Wydziału Spraw Wewnętrznych w Rządzie Narodowym r.1863/4 straconego w Warszawie w d. 5 Sierpnia 1864 r*, Lwów 1914, s. 19.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Zbiór zeznań śledczych...*, s. 32.

z nim przeżyć na pamięć i zachodzące w niej zmiany biologiczne. W dalszej części zacytowanego zeznania widoczne były liczne wskazania na braki precyzyjnych informacji o poszczególnych osobach, szwankowanie pamięci⁶⁴. Połączone były także z podkreśleniem jawnego i legalnego charakteru działalności członków tajnego stowarzyszenia, niechęci wobec walki zbrojnej⁶⁵.

Metody uzyskiwania pożądaných treści w zeznaniach w oparciu o wyniki przesłuchań innych osób wprowadzały atmosferę konfliktu pomiędzy aresztowanymi. Służyć ona miała zniszczeniu łączących ich więzi integrujących, wynikających z przynależności do określonej wspólnoty ideowej tworzonej przez organizacje tajne. Gaspar (Kacper) Maszkowski przesłuchiwany przez Wileńską i Kijowską Komisję Śledczą w grypsach (1838/1839) do Wilhelma Michalskiego wskazywał, jak dużą rolę odgrywało wśród uwięzionych i prześladowanych zachowanie dobrego imienia. Pisał: „Co mię czeka, zniosę, ale ból serca jest cierpieć męczeństwo, być oskarżanym, a niewydawszy nikogo, przy najtrudniejszej pozycji być od rodaków za oskarżyciela obwinionym”⁶⁶. Metoda eskalacji konfliktów wśród przesłuchiowanych służyć miała pozbawieniu ich wzajemnego zaufania. Ułatwiać miała pozyskiwanie oczekiwanych zeznań. Zdarzały się przypadki zaprzeczenia wiadomościom uzyskiwanym od innych w trakcie przesłuchania. Gerwazy Gzowski nie zgadzał się z oskarżeniami wysuwanymi pod jego adresem zawartymi w zeznaniach innych osób – Adama Grossa, Aleksandra Denkiera i Ignacego Wasiłowskiego. Po zapoznaniu się z nimi ocenił, że są „nierzetelne” i „złośliwie pozmyślane” przeciwko niemu⁶⁷. Podważał przydatność zeznań. Wskazywał na rozbieżność ich tekstu ze stanem faktycznym.

Więźniowie odczuwali dyskomfort nie tylko podczas przesłuchań. U W. Daniłowskiego „męczące myśli” i „straszna niepewność”⁶⁸ występowały w czasie samotnego pobytu w celi w dniach, w których nie był wzywany na śledztwo. Dłuższy pobyt miał negatywny wpływ na stan emocjonalny przetrzymywanego. Nie służył także wypracowaniu efektywnych taktyk obrony przed zarzutami stawianymi przez Komisję Śledczą. Ulgę w cierpieniu wierzącym przynieść mogła modlitwa i wizyta kapłana⁶⁹. W. Daniłowski podkreślał, że w jego przypadku rozmowa z księdzem, w trakcie której uzyskał informację, że nie jest skazany na karę śmierci, zmieniła jego postawę wobec przesłuchań i prowadzących je osób⁷⁰. Od tego momentu postanowił odpowiadać na pytanie formułowane na podstawie zeznań innych oskarżonych⁷¹. Konsekwencją takiej postawy była również konfrontacja przesłuchiowanych, która, jak utrzymywał W. Daniłowski, mogła stać się okazją do niekontrolowanej rozmowy między nimi⁷². Przy czytaniu tego opisu powstaje jednak pytanie – czy taka sytuacja

⁶⁴ Ibidem, s. 32-35.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ *Grypsy Gaspra Maszkowskiego więzionego w Cytadeli Kijowskiej. G. Maszkowski do W. Michalskiego, Kijów, koniec grudnia 1838-początek stycznia 1839*, [w:] *Stowarzyszenie...*, s. 387.

⁶⁷ *Zeznania Gerwazego Gzowskiego w Warszawskiej Komisji Śledczej, 1843-1844*, [w:] *Rewolucyjna konspiracja w Królestwie Polskim w latach 1840-1845. Edward Dembowski (Rievolutionnoie podpolie v Koroliestvie Pol'skom v 1840-1845 gg, Edvard Diembovskij)*, red. W. Dżakow, S. Kieniewicz, W. Śliwowska, Wrocław 1981, s. 176.

⁶⁸ *Władysława Daniłowskiego...*, s. 446.

⁶⁹ Ibidem, s. 446-447, 451.

⁷⁰ Ibidem, s. 451-452.

⁷¹ Ibidem, s. 452.

⁷² Ibidem, s. 453.

była możliwa, czy też stanowiła efekt świadomej aranżacji związanej z faktem pozostawiania tych osób pod całkowitą kontrolą policji? W. Daniłowskiemu ta, w jego mniemaniu niekontrolowana rozmowa, choć część jej słyszał jeden z sędziów, wiele wyjaśniła, w tym utwierdziła w przekonaniu o zdradzie Zwierzchowskiego⁷³. Rozwiała wiele złudzeń. W konsekwencji jego chęć współpracy ze śledczymi uległa intensyfikacji i rozszerzeniu. Taka rozmowa na pewno była korzystna z punktu widzenia Komisji Śledczej. Opłacało się ryzyko zorganizowania, nawet rzeczywiście niekontrolowanej, rozmowy pomiędzy dwoma więźniami. Przyczyniło się to do utraty wielu złudzeń i większego osadzenia w realiach sytuacji przesłuchiwanym. W swojej relacji pamiętnikarskiej W. Daniłowski podkreślił, że obawiał się nie tylko dekonspiracji swojej osoby, wyroku śmierci, ale także kompromitacji politycznej. Wyobrażał sobie szereg zarzutów stawianych jego działalności konspiracyjnej przez przeciwników. Wśród nich znajdowały się m.in. brak rozsądku, naiwność, zbytne zaufanie do wiadomości przekazywanych przez osoby niesprawdzone, skłonność do zbyt ryzykownych posunięć⁷⁴.

J. Witort wspominał o metodzie śledczej określanej terminem „namawiania”. Polegała na składaniu przesłuchiwanemu propozycji przyznania się do winy i wydania współoskarżonych w zamian za złagodzenie kary, a w niektórych przypadkach także wynagrodzenie. Propozycje takie składano nieoficjalnie i nieformalnie w trakcie poufnych rozmów z więźniem. Połączone były często z próbą zaprzysiężenia się, okazywania mu współczucia w celu pozyskania jego zaufania i doprowadzenia do zwierzeń. Stanowiły jednocześnie próbę uśpienia czujności więźnia. Taką metodę stosował m.in. generał Aleksandr Łosiev⁷⁵ w Wilnie w latach siedemdziesiątych.

Wiele zeznań śledczych stanowiło wynik utraty wiary w sens dalszej odmowy odpowiedzi, a często także prowadzonej działalności patriotycznej. Ilustracją tego przypadku może być Oskar Awejde. Przebywał on w areszcie przez wiele miesięcy. Zeznania zdecydował się złożyć dopiero po kilkumiesięcznym pobycie w nim⁷⁶. Ten przypadek wskazuje, że postawa przetrzymywanego w areszcie mogła ulec zmianie. Osamotnienie, brak informacji z zewnątrz, dezorientacja w sytuacji bieżącej, ciągłe naciski władz śledczych sprzyjały decyzjom o przerwaniu milczenia. Stawało się to także swoistą formą odejścia od ideałów niezłomności i bohaterstwa.

Przypadek Oskara Awejdego może służyć także ilustracji tezy o poddawaniu drobiazgowej analizie danych dotyczących osoby zatrzymanej, gromadzonych w trakcie czynności śledczych. O ile aresztowanie tego spiskowca było dziełem przypadku, to przedłużanie jego pobytu w areszcie już nie. I. Miller, historyk rosyjski, wskazał, że w trakcie czynności z zatrzymanym odkryte zostały rozbieżności pomiędzy danymi w jego paszporcie a zeznaniami w sprawie wykonywanej pracy, niejasne motywy podróży z Warszawy do Wilna, pobyt w hotelu z wynajęciem służącego oraz duża kwota wydanych pieniędzy⁷⁷. Nie tylko odrosty na włosach przemalowanych z blond na czarne świadczyły przeciwko O. Awejdemu i wskazy-

⁷³ Ibidem, s. 453-456.

⁷⁴ Ibidem, s. 456-458.

⁷⁵ J. Witort, op. cit., s. 47.

⁷⁶ S. Kieniewicz, *Wstęp...*, s. XII-XIV.

⁷⁷ I. Miller, *Przedmowa* ..., s. XXVII-XXVIII.

wały, że może coś ukrywać. Drobiazgowość śledztwa prowadziła do ujawniania różnych sprzeczności w wypowiedziach zatrzymanego. Taka taktyka umożliwiała działania skuteczne.

S. Kieniewicz, analizując zeznania śledcze, wskazał na istniejący ich podział na „powściągliwe” i „szczerze”. Nie podał jednak podstawy historiograficznej i źródłowej takiej klasyfikacji. Uznać ją zatem należy za wynik teorii wspomnianego historyka. Zeznanie powściągliwe powstawać miało wówczas, gdy „więzień stara się wyklamać siebie lub ludzi sobie bliskich a jeszcze zagrożonych”⁷⁸. Drugi typ oznaczał taką formę wypowiedzi, w której „pod naciskiem fizycznym lub moralnym więzień mówi wszystko, co wie, a nawet to, czego nie wie, a co chciałby usłyszeć od niego sędzia śledczy”⁷⁹. Po skonstruowaniu takiej typologii S. Kieniewicz przyznał jednak, że kiedy się czyta zeznania, trudno znaleźć te dwie czyste formy⁸⁰. Analiza relacji W. Daniłowskiego i J. Witorta wskazuje, że najistotniejszym elementem taktyki postępowania przesłuchiwanego w trakcie śledztwa była ochrona własnej osoby. Zarówno powściągliwość, jak i szczerłość mogły służyć temu celowi. Taktyka w trakcie przesłuchania zmieniała się w zależności od oceny pozycji i niebezpieczeństwa przez aresztowanego. Zagrożenie wysoką karą często stanowiło powód składania obszernych zeznań. Widać to w przypadku Romana Rogińskiego⁸¹. Nie pozostawił on jednak relacji własnych dotyczących przyczyn podania obszernych wiadomości. S. Kieniewicz opracował swoistą statystykę nazwisk występujących w zeznaniach R. Rogińskiego. Na początku kwietnia 1863 r. wymienił ich 146, w tym: 13 osób już nie żyło, 8 przebywało w innych zaborach, 8 uczestniczyło w powstaniu i były to osoby powszechnie znane, 74 osoby uczestniczyło w oddziałach i administracji powstańczej⁸². S. Kieniewicz wskazał na szkodliwość zeznań R. Rogińskiego. Stawały się podstawą do aresztowań i stawiania zarzutów innym. Mogły przyczynić się do śmierci Edwarda Jurgensa i księdza Baltazara Paśnikowskiego⁸³.

Na podstawie rozważań S. Kieniewicza można uznać, że jednym z kryteriów oceny szkodliwości zeznań było udzielanie informacji o innych osobach. Stawać się one mogły podstawą ich poszukiwań oraz stawiania zarzutów. W zeznaniach R. Rogińskiego znalazły się również informacje o organizacji działalności ruchu spiskowego⁸⁴. Jego sytuacja prawna była bardzo trudna. Dowodził on oddziałem powstańczym. W wyniku jego działań zabito człowieka. Zarzuty wobec niego mogły być bardzo poważne. Groziła mu kara śmierci. Nie można wykluczyć, że wymienione zagrożenia stały się powodem ujawnienia przez niego tak wielu ważnych wiadomości o strukturach zakonspirowanych. Chęć ratowania własnego życia stawała się silniejsza niż konieczność zachowania tajemnicy o ludziach i organizacji. R. Rogiński pozyskał także protektora w kręgach rosyjskich. Był nim generał I. G. Nostitz. Zapewne ta protekcja służyła pozyskiwaniu informacji od

⁷⁸ S. Kieniewicz, *Przedmowa* ..., s. XXI.

⁷⁹ Ibidem, s. XXII.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ R. Rogiński, *Zeznania*, [w:] *Roman Rogiński* ..., s. 23-68.

⁸² S. Kieniewicz, *Przedmowa* ..., s. 12-13.

⁸³ Ibidem, s. 15. R. Rogiński wymienił nazwisko E. Jurgensa, tylko raz wskazując, że był korespondentem Józefa Wysockiego, przebywającego na emigracji, znanego z organizacji spisków w kraju, s. 35.

⁸⁴ Ibidem, s. 15-16.

przesłuchiwanego i podejrzanego. S. Kieniewicz wskazywał także na działania matki R. Rogińskiego podejmowane w kierunku ocalenia syna. Historyk wyraził opinię, że zarówno względy generała, jak i zabiegi matki mogły przyczynić się do złożenia zeznań obciążających innych. Tego typu „pomoc” nie służyła zachowaniu godności. Osoby te mogły wywierać naciski w kierunku przyjęcia postawy požądanej, wiernopoddańczej⁸⁵. Podobnie obszernie zeznania złożył inny z dowódców powstania – Ludwik Żychliński⁸⁶.

Za przykład powściągliwej postawy w trakcie śledztwa uznać można zeznanie K. Majewskiego złożone już na zesłaniu w Nowochopersku (19/31 stycznia 1865 r.)⁸⁷. Widoczne jest w nim dążenie do ujawniania jak najmniejszej ilości wiadomości oraz relacji z innymi członkami organizacji tajnych i Rządu Narodowego. Taka taktyka służyła ochronie zarówno jego samego, jak i współpracowników. Uznać jednak trzeba, że najczęściej w zeznaniu może być widoczna zarówno powściągliwość, jak i szczerść. To zjawisko wynikało ze zmienności postawy w trakcie przesłuchania powodowanej różnymi czynnikami psychicznymi i społecznymi oraz posiadanymi i napływającymi informacjami.

Warto także zastanowić się, czy występowały zeznania bohaterskie, w których aresztowany tak konstruował wypowiedzi, by umożliwiły one propagowanie idei, programów, ruchów, z którymi był związany, nie licząc się z konsekwencjami takich wyznań? O takiej postawie w swoim pamiętniku pisał Szymon Tokarzewski⁸⁸. Swoje zeznanie zaprezentowane w formie dialogu pomiędzy nim a sędzią śledczym ukazał jako opowiadanie o celach działalności księdza Piotra Ściegiennego. Oto jak brzmiała przytoczona wymiana zdań: „– >>Do jakich celów dążył ksiądz Ściegienny?<< – >>Do uszczęśliwienia maluczkich, do nasycenia głodnych, do otarcia łez płaczącym, do pocieszania nieszczęśliwych, do prostowania dróg błądzącym...<<”⁸⁹. Taka odpowiedź spotkała się z gniewną reakcją sędziego połączoną z przywołaniem do konieczności zdania sprawozdania przez przesłuchiwanego o celach politycznych działalności księdza⁹⁰. Czy zawartą w pamiętniku Sz. Tokarzewskiego relację można uznać za prawdziwą? M. Nowak, który dokonał jego reedycji, w ślad za ustaleniami Wiktorii Śliwowskiej, wskazał na beletryzację opowieści, a tym samym luźny związek realiów z opisami o nich, w przeszłości zawartą we wspomnianym dziele⁹¹. W zeznaniu Szymona Konarskiego, w którym znalazły się informacje o programie związanej przez niego organizacji tajnej – Stowarzyszeniu Ludu Polskiego, brak wskazania, że miała ona charakter polityczny. Widoczne jest w nim podkreślanie ogólnospołecznego i uniwersalistycznego charakteru jej działalności. Wśród celów wymieniono troskę o młodzież, chłopów, organizowanie loterii na cele charytatywne. Te działania traktował jako służące

⁸⁵ S. Kieniewicz, *Przedmowa...*, s. 17, S. Kieniewicz przywołał wspomnienie I. G. Nostiza opublikowane w „Russkom Archiwie” 1900, t.2, s. 571.

⁸⁶ S. Kieniewicz, *Przedmowa...*, s. XXII.

⁸⁷ *Zbiór zeznań śledczych o przebiegu powstania styczniowego...*, s. 367-372.

⁸⁸ Sz. Tokarzewski, *Siedem lat katoggi. Pamiętniki z lat 1846-1857*, [w:] *Polacy z Wilna...*, s. 214.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ M. Nowak, *Wstęp*, [w:] *Polacy z Wilna i Żmudzi...*, s. 35-36.

poprawie warunków materialnych życia ubogich grup społecznych⁹². Sz. Konarski przyjmował taką taktykę składania zeznań, która służyła ochronie jego osoby i innych uczestników organizacji. Wiązała się z umniejszaniem politycznego charakteru działalności i podkreśleniem społecznego.

Podobną taktykę stosował Henryk Kamieński w 1846 r. Dążył do tego, by swoje kontakty z innymi osobami prezentować jako spotkania w sprawach ekonomicznych, np. zakupu majątku⁹³. Na pytanie, czy tak odważne dialogi pomiędzy przesłuchiwanymi a sędziami śledczymi, które zaprezentował Sz. Tokarzewski, istotnie powstawały, nie można udzielić jednoznacznej odpowiedzi. W tym samym pamiętniku odnaleźć można opowieść o bardzo złym traktowaniu więźniów. Stworzył ją w oparciu o historię Ignacego Kostrzyckiego. Pisał: „Niezwykle tragiczny los spotkał Ignasia Kostrzyckiego. Zapewne skutkiem jakiejś denuncjacji przed wywiezieniem go na Sybir cofnięto go z Modlina z powrotem do Cytadeli. Aby wymusić zeznania, Ignasia z niezagojonymi jeszcze po pałkach ranami wtrącono do wilgotnej, podziemnej ciemnicy, gdzie o chlebie i wodzie przebywał przez wiele miesięcy. Ciężko się rozchorował”⁹⁴. Starania matki o jego uwolnienie okazały się nieskuteczne. Wydano jej ciało martwego syna⁹⁵. Przypadków takiego traktowania przesłuchiwanym było więcej. Nie zostały one zbyt dobrze udokumentowane. Najczęściej relacje o nich pojawiają się w literaturze wspomnieniowej. Komisje śledcze nie były zainteresowane pozostawianiem takiego śladu w aktach. Do protokołów nie wpisywano informacji, czy przesłuchiwany wcześniej otrzymał karę fizyczną i jaką, jaki był jego stan psychiczny stanowiący skutek zastosowanych represji.

W zeznaniach Ignacego Pióro z 1844 r. znalazł się zapis wyraźnej deklaracji patriotycznej. Przesłuchiwany zaznaczył: „miłość Ojczyzny kazała mi wszystko na grę losu wystawić”⁹⁶. Aresztowany okazał także lekceważenie śmierci i kary. Zeznał: „będąc Polakiem, chlubię się, że mogę życie poświęcić za Polskę”⁹⁷. Te wypowiedzi uznać można za przejaw bohaterskiej postawy. Patriotyzm jako główny motyw działania wskazywał na polityczny charakter tajnego stowarzyszenia.

Lektura zeznań O. Awejdego wskazuje, że ten uczestnik powstania 1863 r. dążył do podkreślenia głównego motywu swojej działalności, jakim była miłość ojczyzny wyrażająca się w dążeniu do odzyskania przez nią niepodległości i państwowości i wyzwoleniu od panowania rosyjskiego⁹⁸. Zawarte w nich stwierdzenia stanowiły wyraźną deklarację polityczną. Po jej wyraźnym sformułowaniu i prezentacji wydarzenia, w których uczestniczył O. Awejde, uzyskiwały także określony, w odczuciu opinii patriotycznej wysoki, status społeczny.

⁹² Zeznanie Szymona Konarskiego w Wileńskiej Komisji Śledczej w sprawie Ewy Felińskiej i jej udziale w tajnym związku, [w:] *Stowarzyszenie...*, s. 174.

⁹³ *Protokół zeznań śledczych Henryka Kamieńskiego w Komisji Śledczej w Cytadeli Warszawskiej, Warszawa 24 stycznia/5 lutego 1846, Protokół kolejnych zeznań Henryka Kamieńskiego w Komisji Śledczej w Cytadeli Warszawskiej, 30 stycznia/11 lutego 1846*, [w:] *Lata 1845-1846. Tragiczne przedwiośnie (1845-1846 gody. Tragiczneskoje naczało wiesny)*, red. M. Kulik, Warszawa 2015, s. 115-118, 119-125.

⁹⁴ Sz. Tokarzewski, *Siedem lat katoggi...*, s. 294.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Zeznania Ignacego Pióro w Warszawskiej Komisji Śledczej, Warszawa 19/31 XII 1844*, [w:] *Rewolucyjna konspiracja...*, s. 604.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Zeznanie z 10 kwietnia 1864 r., Wilno*, [w:] *Zeznania i zapiski śledcze Oskara Awejde*, Moskwa 1961, s. 6.

Zeznanie Romualda Traugutta uznać należy za prezentację programu politycznego realizowanego przez Rząd Narodowy od października 1863 r. do marca 1864 r. Odzyskanie niepodległości zostało przedstawione jako najważniejszy cel jego działalności. W odrodzonej Polsce porządek społeczny oparty być miał na „miłości chrześcijańskiej”⁹⁹. W zeznaniu znalazł się opis działalności Rządu Narodowego traktowanej jako służba na rzecz niepodległości. Prawo każdego narodu do niezależności traktowane było jako niezbywalne. Nikt nie miał prawa go zakwestionować. R. Traugutt oświadczył: „Będąc przekonanym, że niezależność jest koniecznym warunkiem prawdziwego szczęścia każdego narodu, zawsze jej pragnąłem dla swojej ojczyzny, a to tym bardziej, że i oswobodzenie się Rosji od ciężaru panowania nad Polską liczyłem za również konieczny warunek do zwrócenia całej działalności rządu i ludu rosyjskiego na rzeczywisty pożytek tego obszernego państwa”¹⁰⁰. Podejrzany usiłował wskazać na obopólne korzyści polityczne zarówno dla Rosji, jak i Polski płynące z odzyskania państwowości przez Polaków. Zanotowane, wypowiedziane przed sądem słowa stanowią zapis programu i poglądów politycznych R. Traugutta z okresu jego aresztowania i przesłuchania. Z tego czasu nie ma innych form jego wypowiedzi. Czy można uznać, że zostały one realnie oddane? Analizując działalność R. Traugutta w okresie poprzedzającym jego aresztowanie, przyjąć można, że podporządkowana została odzyskaniu niepodległości. Deklarację ideową zawartą w zeznaniu potraktować można jako opis rzeczywistych intencji i motywacji działania R. Traugutta. Niewykluczone, że towarzyszyła jej refleksja, że jego słowa zostaną zapisane w protokole i w ten sposób przekazane innym osobom, a tym samym utrwalone dla historii.

J. Witort oceniał czynności prowadzone w trakcie przesłuchania jako drobniagowe i drażliwe¹⁰¹. Oznaczało to, że sędziowie wkładali dużo wysiłku, by uzyskać informacje od więźniów. Być może powracano kilkakrotnie do tych samych wątków w pytaniach, by doprowadzić do wykazania sprzeczności w zeznaniach. Próbowano rozpoznać i złamać linię obrony przesłuchiwanego.

Oprócz zeznań innych oskarżonych do uzyskiwania pożądanego efektu, jakim było przyznanie się do zarzucanych czynów, wykorzystywane być mogły także materiały pozyskane w trakcie rewizji. Jedną z ich form były listy. Mogły stać się poważnym dowodem w śledztwie¹⁰². Wykorzystywano je jako źródło informacji o przesłuchiwanym. Listy stanowić mogły podstawę weryfikacji wiadomości uzyskanych w trakcie zeznań. Śledczy potraktować je mogli jako materiał obciążający. W czasie aresztowania konfiskowano różne materiały. Wychodzono z założenia, że możliwe będzie odnalezienie w nich wątków i faktów obciążających podejrzanego. W ten sposób w rękach policji znalazły się dzienniki Szymona Konarskiego z lat 1831-1834 zawierające zapisy o życiu emigracji polskiej¹⁰³. Finalnie znalazły się w III Oddziale Kancelarii Własnej Jego Cesarskiej Mości, a zatem w urzędzie

⁹⁹ *Zeznanie Romualda Traugutta, 24 IV/5 V 1864*, w: *Proces...*, t. 2, cz. 2, Warszawa 1960, s. 218.

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 216.

¹⁰¹ J. Witort, *op. cit.*, s. 47.

¹⁰² Przypadek Gerwazego Gzowskiego, zob. *Rewolucyjna konspiracja...*, s. 177.

¹⁰³ B. Łopuszański, A. Smirnow, *Wstęp*, [w:] Sz. Konarski, *Dziennik z lat 1831-1834*, wyd. B. Łopuszański, A. Smirnow, Wrocław 1983, s. XVIII-XIX.

obsługującym cara. Następnie trafiły do archiwum tej instytucji¹⁰⁴. Dzienniki zawierały wiele wiadomości i mogły stanowić źródło informacji o polskim środowisku prowadzącym działalność na rzecz odzyskania niepodległości.

Duży wpływ na treść zeznań wywierały stosowane metody przymusu: bicie, inne tortury fizyczne, kary, np. pobyt w lochu lub innym miejscu o zaostrzonym rygorze. Nie zawsze można potwierdzić źródłowo takie fakty. O stosowaniu takich metod nie wspomina W. Daniłowski w swoich relacjach. Nie ma tego wątku także u J. Witorta. Pamiętniki W. Daniłowskiego były spisywane na zesłaniu. Być może te okoliczności sprawiły, że nie znalazły się w nich informacje o represjach fizycznych w trakcie składania zeznań. Relacje o złym traktowaniu podejrzanych znalazły się we wspomnianym wcześniej pamiętniku Sz. Tokarzewskiego¹⁰⁵.

O innych uciążliwościach dla przesłuchiwanym wspominał J. Witort. Wskazywał na brak światła i ruchu¹⁰⁶. Prowadziły one do niezadowolenia i drażliwości uwięzionych, a także mogły stać się powodem utraty panowania nad sobą. Taka sytuacja bardzo sprzyjała przesłuchującym.

B. Dybowski, opisując atmosferę, w jakiej powstawały zeznania J. Ohryzki, wskazywał, że prowadzący je sędzia śledczy N. Gogel z Wileńskiej Komisji Śledczej stosował metodę pisania takich tekstów przez niego samego i zmuszania do podpisu przesłuchiwanego¹⁰⁷. Takie praktyki nie były odnotowywane w protokole. N. Gogel, w porozumieniu z Komisją, opublikował broszurę poświęconą działalności J. Ohryzki w Rządzie Narodowym 1863/1864 opartą w dużym zakresie na jego zeznaniach¹⁰⁸. Ten przypadek wskazuje na trudności w ustaleniu rzeczywistego autorstwa treści zeznania. Należałoby tu zatem wyodrębnić różne jego formy. Byłoby to autorstwo formalne i realne. Pierwsze z nich jest potwierdzone podpisem na złożonym i zapisanym zeznaniu. Ustalenie autorstwa realnego niesłoby ze sobą wiele trudności. Uznać należy, że takie zadanie byłoby nierealne w wielu przypadkach.

Przesłuchanie i powstający w jego wyniku dokument stanowiący jego zapis uznać należy jako efekt kilku czynników: 1) wiadomości posiadane przez śledczych przed przystąpieniem do przesłuchania uzyskane różnymi metodami, w tym zeznania innych podejrzanych; 2) wiadomości, które zdecydował się ujawnić przesłuchiwany, reagując na wiedzę śledczych, stawiane przez nich pytania, kreślone przez nich scenariusze; 3) dążenie do ochrony własnej osoby przez przesłuchiwanego; 4) dążenie śledczych do ustalenia faktów i ukarania podejrzanego oraz skonstruowanie w oparciu o nie programu i działalności służącej zwalczaniu i zapobieganiu rozszerzania ideologii wyznawanej przez tajną organizację.

Formy zapisu i treść zeznań

Na podstawie analizowanych źródeł można stwierdzić, że przebieg przesłuchania dokumentowany był dwojako: 1) sporządzenie protokołu i potwierdzenie

¹⁰⁴ Ibidem, s. XIX.

¹⁰⁵ Sz. Tokarzewski, *Siedem lat katorgi...*, s. 294.

¹⁰⁶ J. Witort, *O syberyjskim zesłaniu...*, s. 47.

¹⁰⁷ B. Dybowski, *Pamięci Józefata Ohryzki*, Biblioteka Warszawska 1907, t. 2, z. 2, s. 211.

¹⁰⁸ N. V. Gogel, *Iosafat Ogryzko: i peterburgskiy revolyutsionnyy rzhond v dele poslednego myatezha*, Vil'na 1866 (I wyd. 1867).

go przez zeznającego; 2) sporządzenie własnego opisu wydarzeń, w których uczestniczyła podejrzana osoba. W. Daniłowski wspominał, że dostawał kartki, na których miał spisywać zeznania. Występowały także przypadki ich uzupełniania, weryfikowania przez innych przesłuchiwanym. Powstawały także swoiste dokumenty posiadające autorstwo zbiorowe. Przykładem może być „Lista warszawskich organizacji niepodległościowych z lat 1859-1863” sporządzona przez Z. Janczewskiego i uzupełniona przez K. Majewskiego, W. Daniłowskiego i O. Awejdego¹⁰⁹. Czynność spisywania łatwo mogła zostać przekształcona w tworzenie osobistej historii powstania. W wyniku czynności śledczych mogły powstawać zeznania w formie odpowiedzi na konkretne pytania, mogły też powstawać dłuższe opowiadania dotyczące historii powstania lub ruchu społecznego. Przykładem takiego tekstu były „Zapiski o polskim powstaniu 1863 roku” autorstwa O. Awejdego¹¹⁰. Protokołowanie nie było prowadzone jednolicie. Zależało to najczęściej od procedur obowiązujących w różnych komisjach śledczych. Różna była praktyka w przypadku utrwalania pytań. W niektórych protokołach były zapisywane, w innych nie. Pytania były widoczne m.in. w przesłuchaniach i konfrontacjach prowadzonych przez Komisję Śledczą zajmującą się Wolnomularstwem Narodowym i Walerianem Łukasińskim¹¹¹; podobna sytuacja miała miejsce w czasie śledztwa w sprawie działalności emisariusza Szymona Konarskiego¹¹². Wskazać można, że protokołując zeznanie, zapisywano zarówno pytanie zadawane przez śledczego, jak i odpowiedź przesłuchiwanego.

Przed uczestnikami powstania styczniowego śledczy stawiali różne zadania. Jednym z nich było napisanie jego historii. Miała to być opowieść osób aresztowanych i przesłuchiwanym. Na początku sierpnia 1864 r. O. Awejde, już po przewiezieniu z Wilna do Warszawy i podjęciu przez niego decyzji o składaniu zeznań, a tym samym współpracy z Komisją Śledczą, otrzymał zlecenie napisania „zarysu historycznego powstania”¹¹³. O tej propozycji wiedział i akceptował ją ówczesny namiestnik Królestwa, F. Berg. „Zapiski” O. Awejdego o powstaniu były mu przekazywane regularnie od 17 września 1864 r. do 6 maja 1865 r. Było ich 32 zeszyty¹¹⁴.

Kolejna wersja dziejów powstania styczniowego była tworzona przez osoby aresztowane w wyniku prowokacji generała policmajstra Fiodora Trepowa z 1865 r. Autorami jej było kilka osób. Role wiodące pełnili Zdzisław Janczewski i Władysław Rudnicki (Sawa). Uwagi do tej wersji wnieśli wcześniej aresztowani członkowie Komitetu Centralnego Narodowego i Rządu Narodowego Karol Majewski i O. Awejde¹¹⁵. To dzieło powstawało pod nadzorem jednego z członków Warszawskiej Komisji Śledczej, Pietra Cugałowskija, wcześniej oficera Lejb-Gwardii Pułku Litewskiego¹¹⁶,

¹⁰⁹ *Zbiór zeznań śledczych...*, s. 2-21.

¹¹⁰ *Zeznania śledcze i zapiski o powstaniu styczniowym Oskara Awejde*, red. S. Kieniewicz, I. Miller, Moskwa 1961, s. 157-620.

¹¹¹ *Wolnomularstwo Narodowe. Walerian Łukasiński, (Nacionalnoie Masonstvo. Valierjan Łukasinskij)*, red. W. Śliwowska, Warszawa 2014, np. *Protokół przesłuchania Ignacego Dobrogoyskiego*, s. 206-208, *Protokół przesłuchania Damazego Dobrogoyskiego*, s. 210-211, *Protokół przesłuchania Adolfa Cichowskiego*, s. 214-216.

¹¹² *Stowarzyszenie...* np. *Protokół przesłuchania Ewy Felińskiej w Wileńskiej Komisji Śledczej na temat jej kontaktów z Szymonem Konarskim, Wilno 22 VII 1838*, s. 151-152, *Zeznanie Szymona Konarskiego w Wileńskiej Komisji Śledczej w sprawie Ewy Felińskiej i jej udziału w tajnym związku, Wilno 2 XI 1838*, s. 174-179.

¹¹³ T. Kopiejewa, *Przedmowa*, [w:] *Zarys powstania styczniowego opracowany w Warszawskiej Cytadeli*, red. S. Kieniewicz, T. Kopiejewa, L. Szyłtow, Wrocław 1985, s. XVII.

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. V-XII.

¹¹⁶ *Ibidem*, s. VI-VII.

w latach 1877-1881 sztabs-oficera do spraw straży ziemskiej (1877) i do specjalnych poruczeń (1881) w Kancelarii Generał-Gubernatora Warszawskiego¹¹⁷. P. Cugałovskij znał język polski. Stało się to powodem przeniesienia go do Warszawskiej Komisji Śledczej. P. Cugałovskij realizował także zlecenie polityczne, najprawdopodobniej T. Berga, do 1874 r. namiestnika Królestwa, którym miało być stworzenie rosyjskiej opowieści historiograficznej o wydarzeniach 1863-1864 r. Do tego celu mieli służyć aresztowani uczestnicy powstania. T. Berg prowadził walkę ideologiczną z polskimi ruchami niepodległościowymi. Do tego celu służyć mu miał zarówno „Dziennik Warszawski” („Varszavskij Dnievnik”), czasopismo utworzone na bazie „Dziennika Powszechnego”, którego twórcą był Aleksander Wielopolski, i redagowane przez Nikołaja Pavliszczeva, jak i polemika z polskimi broszurami ukazującymi cele i osiągnięcia powstania, a także zlecenie publikacji antypolskich różnym autorom, inspirowanie prasy rosyjskiej w tym duchu¹¹⁸.

Treść zeznań była bardzo zróżnicowana. Podyktowana była potrzebami informacyjnymi przesłuchujących wynikającymi ze stawianych przed nimi celów i zadań. Te ostatnie sformułowane mogły być zarówno przez zwierzchników śledczych, jak i ich samych. Analiza zeznań pozwala jednak wskazać kilka tematów generalnych. Należały do nich: 1) Działalność organizacji tajnej, do której należał przesłuchiwany, cele działania, program, struktura wewnętrzna, metody komunikacji wewnątrz organizacji, metody komunikacji ze społeczeństwem, kontakty i wpływy wśród społeczeństwa, organizowane przedsięwzięcia, czyli metody działania w społeczeństwie; 2) Skład osobowy organizacji tajnej, w tym jej członkowie, ich rola w strukturze wewnętrznej i społecznej; 3) Światopoglądy uczestników organizacji tajnej, w tym poglądy polityczne, społeczne, filozoficzne, przekonania religijne¹¹⁹. Drobiazgowe pytania dotyczące biografii uczestników spisków zadawane przez śledczych stanowiły część procesu dochodzenia do ustalenia przyczyn prowadzących do wstąpienia do spisku, źródeł postaw demonstrujących bunt przeciwko porządkowi prawnemu, państwowemu. Wynikała z tego chęć poznania czynników kształtujących osobowość – edukacji, lektur, środowiska.

Wskazane tematy odnaleźć można w większości opublikowanych zeznań. W trakcie przesłuchania zadawano pytania o różnym zakresie rzeczowym. Przykładem mogą być zeznania Karola Hildebrandta w Komisji Sądu Wojskowego w Wilnie w 1840 r. Był pytany zarówno o pseudonimy poszczególnych osób, jak i światopogląd i stanowiące jego elementy idee demokratyczne i patriotyzm¹²⁰. Przedmiotem zainteresowania były zarówno szczegóły, jak i kwestie ogólne.

Zeznania śledcze poszczególnych osób stanowić mogą cenne źródło do biografii przesłuchiowanych. Zobowiązani byli do opowiadania o swojej rodzinie, powiązaniach rodzinnych, edukacji, drodze zawodowej. Potraktować je można jako źródło wiedzy o poglądach w okresie pobytu w areszcie, ich ewolucji, czynnikach,

¹¹⁷ *Adres-kalendar' gubernij Tsarstva Pol'skogo... a. na 1877 g.*, N. K. Mayevskim, Varshava 1877, s. 79; *Adres-kalendar' gubernij Tsarstva Pol'skogo... a. na 1877 g.*, N. K. Mayevskim, Varshava 1881, s. 38.

¹¹⁸ T. Koprijejewa, *Przedmowa*, [w:] *Zarys powstania...*, s. XIII-XVI.

¹¹⁹ Zob. zeznania poszczególnych osób opublikowane w wymienianych w tym tekście wydawnictwach źródłowych.

¹²⁰ *Zeznania Karola Hildebrandta, studenta Uniwersytetu Dorpackiego w Komisji Sądu Wojskowego w Wilnie, 12 marca 1840*, [w:] *Stowarzyszenie...*, s. 580-584.

które je kształtowały. Ich wartość wzrasta, jeśli nie dysponujemy innymi źródłami zawierającymi wiadomości dotyczące wymienionych sfer. Znajdują się w nich także dialogi prowadzone pomiędzy śledczymi a przesłuchiwanymi. Służyć mogą rekonstrukcji relacji występujących pomiędzy dwoma aktorami powstającej w warunkach więziennych sieci.

Wskazać także należy na informacje, które nie zostałyby przekazane, gdyby nie istniało śledztwo i powstające w jego wyniku zeznanie. Do takich należy, wspomniany już wcześniej, spis stowarzyszeń tajnych działających w Warszawie na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XIX w.¹²¹. To śledczy wymusili stworzenie takiego rejestru. Żądali także podania składu osobowego, a także pierwszego wstępnego profilu działalności ze wskazaniem kręgów społecznych, do których adresowana była ideologia stowarzyszenia.

Historycy wobec zeznań

Pierwszym historykiem, który wykorzystał zeznania śledcze w tworzeniu dzieła o polskiej działalności niepodległościowej, był rosyjski historyk Nikołaj Berg. Jego zadaniem było zaprezentowanie celów i metod działania ruchów politycznych służących restytucji państwa polskiego. Jako Rosjanin uzyskał dostęp do dokumentów urzędowych. Zeznania przechowywane były w archiwach komisji śledczych. Niektóre z nich były kopiowane. Powody tych czynności były różne. Jednym z nich okazywała się konieczność wymiany zeznań pomiędzy różnymi komisjami. Innym osobiste zainteresowanie namiestnika F. Berga niektórymi zeznaniami.

Wynikiem prac N. Berga była publikacja *Pamiętniki o polskich spiskach i powstaniach 1831-1862*. Pierwsze wydanie tego dzieła ukazało się w „Russkom Archivie” w 1873 r. W 1884 r. ukazały się cztery tomy tego dzieła wydane w Poznaniu. Tom czwarty opublikowano w 1885 r. w rok po śmierci autora. W 1888 r. cenzura rosyjska zakazała jego rozpowszechniania¹²². Wizja N. Berga nie zyskała uznania i akceptacji władz rosyjskich. Nakład został skonfiskowany. Ukazało się kilka polskich przekładów tego dzieła¹²³. N. Berg wykorzystał w publikacji dokumentację powstającą w wyniku działania komisji śledczych. Zwracał uwagę na zjawisko braku efektywności ich prac w szczególnie trudnych przypadkach. Za taki uznał śledztwa w sprawie wykradzenia ciała Sz. Konarskiego po jego egzekucji na Pohulance. Pisał: „W ogólności opowiadano wiele dziwnych i nie do uwierzenia rzeczy. Komisje śledcze, które się nieustannie jedne po drugich zmieniały, dojść wątku nie mogły. Kiedy jedna wpadła na ślad jakiegoś nowego spisku, druga - widziała w tych odkryciach jakąś żarliwość śledczych urzędników”¹²⁴. Ta wypowiedź wskazuje na istnienie wzajemnych rywalizacji pomiędzy poszczególnymi komisjami, a być może także ich udziale w intrygach politycznych prowadzonych wśród elit władzy. N. Berg

¹²¹ *Zbiór zeznań śledczych...*, s. 2-21.

¹²² A. Bażenowa, *Historycy Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego 1869-1915: nauka i polityka*, Lublin 2016, s. 223.

¹²³ M.in. N. W. Berg, *Pamiętniki o polskich spiskach i powstaniach 1831-1862, z wydania „Ruskiego Archiwum”*, przekł. z rosyjskiego W. Ralex, Kraków 1894.

¹²⁴ *Ibidem*, s. 54-55.

chętnie i często korzystał z zeznań śledczych¹²⁵. W przypisie informował o źródle informacji. W tekście głównym umieszczał oceny zapożyczone od autorów zeznań. W przypisie wskazywał, że powoływał się np. na O. Awejdego i jego opublikowane zeznania. Taka sytuacja miała miejsce w przypadku oceny „Wiadomości Polskich”¹²⁶. Analizując składane zeznania, wskazywał na sprzeczności w nich występujące. Dotyczyło to m.in. istnienia „triumwiratu” w Organizacji Narodowej. K. Majewski wspominał o jego działaniu, O. Awejde nie potwierdził tego faktu i zaprzeczył¹²⁷. Analizując ten przypadek, wskazać należy, że wiedza K. Majewskiego o Organizacji Narodowej mogła być bardziej rozległa niż O. Awejdego. Jego wersję należy uznać za bliższą rzeczywistości. O. Awejde mógł jednak inaczej postrzegać kierownictwo spisku niż K. Majewski. N. Berg, tworząc swoją opowieść o działalności organizacji spiskowej, wskazywał, czyją przedstawia wersję¹²⁸. Wynikało to z jego świadomości, że każdy ze spiskowców miał swoją wizję przeszłości oraz że istniały między nimi różnice. Historyk nie był w stanie dokonać takiej analizy, która umożliwiłaby mu uznanie jednej z tych wersji za realną i odrzucenie pozostałych. Ten przypadek wskazał, że zeznania nie można uznać za dokument wyjaśniający i rozwiewający wszelkie wątpliwości. Zawarte w nim treści powinny być interpretowane w kontekście zawartości innych dokumentów.

Józef Piłsudski w wykładach poświęconych dziejom militarnym powstania 1863 roku odrzucał zeznanie jako źródło wiadomości. Wobec aresztowanych i przesłuchiwanym demonstrował niechętnie stanowisko. Oceniając dzieła N. Berga, pisał: „Berg opiera się na zeznaniach 1/Oskara Awejdy, 2/Karola Majewskiego. Obaj ci panowie najbezczałniej sypali. A na tomach ich zeznań opiera się również jeden z polskich historyków, mianowicie Przyborowski. Wiemy dobrze, że nawet ludzie, którzy sypią, w swoich zeznaniach kłamią. I czyż na kłamstwach można opierać swe sądy?”¹²⁹. J. Piłsudski uzależnił wartość informacyjną zeznań od walorów moralnych przesłuchiwanego. Nieetyczna postawa nie mogła prowadzić do przekazywania prawdy, a zatem opisu realiów. Taka teza nie została jednak potwierdzona. Dla J. Piłsudskiego wysoką wartość informacyjną posiadały wspomnienia Bronisława Szwarcego opublikowane w czterdziestą rocznicę wybuchu powstania (1894), a więc po upływie bardzo długiego czasu od chwili opisywanych wydarzeń. Za wartością zeznań tego uczestnika 1863 r. przemawiała jednak jego postawa. B. Szwarce „nie zdradził” i „cierpiał długie lata na katordze”¹³⁰. Taka teza nie została jednak potwierdzona poprzez analizę zawartości i wartości wspomnień. Wynikała z określonego założenia opartego o zaufanie do relacji osób, którym nie można było zarzucić żadnej formy zdrady swoich ideałów.

¹²⁵ Ibidem, s. 57-58, 69.

¹²⁶ Ibidem, s. 177.

¹²⁷ Ibidem, s. 191.

¹²⁸ Ibidem, s. 247.

¹²⁹ J. Piłsudski, *Zarys historii militarnej powstania styczniowego. Wykłady wygłoszone w 1912 roku w Szkole Nauk Społeczno-Politycznych w Krakowie*, Przegląd Historyczno-Wojskowy. Organ Wojskowego Biura Historycznego, t. 1: 1929: z. 1, s. 3.

¹³⁰ Ibidem, s. 7.

Henryk Cederbaum opublikował w 1917 r. wyroki Audytoriatu Polowego¹³¹. Nie korzystał z oryginałów akt. Jego zasady wydawnicze zawierały wiele niekonsekwencji¹³². Publikacja przyczyniła się jednak do wzrostu zainteresowania tymi materiałami sądowymi. Historycy powracali do nich. Opublikowane zostały akta audytoriatu polowego dotyczące procesu R. Traugutta i innych członków Rządu Narodowego¹³³. Zawierały one zeznania poszczególnych przesłuchiwanym.

S. Kieniewicz, wydając zeznania śledcze w 1956 r., proponował program badawczy nad nimi. Ich analiza wymagała, jego zdaniem, znajomości okoliczności spisania i sylwetek autorów¹³⁴. Był inicjatorem wielu edycji zeznań, także tych zrealizowanych w ramach serii „Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty”¹³⁵ stanowiącej wynik współpracy z historykami radzieckimi.

F. Ramotowska traktowała zeznania jako jedną z form przekazu powstającą w wyniku działania różnych instytucji o charakterze represyjnym. Wskazała na wojennego generał-gubernatora warszawskiego (wojennego gubernatora warszawskiego), Kancelarię Specjalną Namiestnika do spraw stanu wojennego, Zarząd Generał-Policmajstra w Królestwie Polskim, policję wykonawczą, żandarmerię, naczelników wojennych, komisje śledcze – Stałą i Tymczasową, specjalne komisje śledcze, sądy polowe, Audytoriat Polowy¹³⁶. Analiza zeznań wiązała się dla niej z badaniem tego systemu.

W 1978 r. zaczęły ukazywać się zeznania członków organizacji spiskowych kreowanych przez emisariuszy w Królestwie Polskim i w zachodnich guberniach Cesarstwa Rosyjskiego, należących przed 1795 r. do Rzeczypospolitej¹³⁷. Opublikowano materiały znajdujące się m.in. w archiwach rosyjskich. Przybrały one formę serii. Nadano jej tytuł *Polskie ruchy społeczno-polityczne i życie literackie 1815-1855. Studia i materiały*. Opublikowano w niej zeznania członków Stowarzyszenia Ludu Polskiego¹³⁸, Edwarda Dembowskiego i jego towarzyszy¹³⁹, spisków roku 1848¹⁴⁰, Szymona Konarskiego i uczestników związanych przez niego organizacji tajnych¹⁴¹, Henryka Kamieńskiego¹⁴², Waleriana Łukasińskiego i Wolnomularstwa Narodowego¹⁴³. Dzięki tej serii rozszerzeniu uległa ilość opublikowanych dokumentów.

¹³¹ *Powstanie styczniowe: wyroki Audytoriatu Polowego z lat 1863, 1864, 1865 i 1866*, wyd. H. Cederbaum, Warszawa 1917.

¹³² E. Halicz, *Wartość źródła opublikowanych akt*, [w:] *Proces...*, t. 1, s. XI.

¹³³ Zob. *Proces...*, t. 1-4, 1960.

¹³⁴ S. Kieniewicz, *Zeznania śledcze...*, s. IV-XXIV.

¹³⁵ *Zeznania śledcze...*, 1961, *Zbiór zeznań śledczych o przebiegu powstania styczniowego*, 1965, *Zarys powstania styczniowego opracowany w Warszawskiej Cytadeli*, 1985.

¹³⁶ F. Ramotowska, *Carskie władze represyjne*, [w:] *Proces...*, t. 1, s. XVI-XLVI.

¹³⁷ O serii, zob. W. Śliwowska, *O „zielonej serii” studiów i materiałów*, [w:] *Drogi Polaków do niepodległości. W 150. Rocznicę powstania styczniowego*, red. W. Caban, L. Michalska-Bracha, W. Śliwowska, Warszawa 2015, s. 75-78.

¹³⁸ *Stowarzyszenie...*

¹³⁹ *Rewolucyjna konspiracja...*

¹⁴⁰ *Wiosna Ludów w Królestwie Polskim. Organizacja 1848 roku*, red. W. A. Dżakow, S. Kieniewicz, W. Śliwowska, Wrocław 1994.

¹⁴¹ *Stowarzyszenie...*

¹⁴² *Lata 1845-1846...*

¹⁴³ *Wolnomularstwo Narodowe...*

Podsumowanie

Zeznanie traktować można jako jedną z form tworzenia opowiadania o przeszłości. Powstawała ona w określonych okolicznościach. Stanowiła wynik działalności instytucji prowadzących śledztwo w różnych sprawach, w tym działalności spiskowej. Zadaniem przesłuchujących stawało się uzyskanie takich informacji, które stanowiłyby źródło wiedzy o realiach. Zeznanie stanowić miało podstawę dalszych działań wobec osób i instytucji. Stawało się podstawą dalszych zatrzymań, procesów, konfrontacji więziennych. Sędziowie śledczy nie mogli być bezkrytyczni wobec przekazywanych wiadomości. Ich zadaniem było uzyskanie wiedzy efektywnej służącej skutecznej realizacji zaplanowanych celów, np. likwidacji spisku, pozbawienia organizacji tajnych wsparcia i sympatii społecznej. Śledczy dążyli do uzyskania opowieści dobrze oddającej realia. Podejrzany z reguły tworzył program mówienia nieprawdy, nieopisywania realiów, zaprzeczania przedstawionym mu zarzutom, zgromadzonym przeciwko niemu dowodom. Motywem dominującym w jego działaniach stawała się ochrona własnej osoby, organizacji, środowiska, z którym był związany. Zeznanie i jego zapis stanowiło wynik pracy włożonej w rozmowy z podejrzanym, dobrze przygotowanej przez śledczego, zmuszania go do przelania swojej historii na papier, stworzenia dłuższej lub krótszej opowieści. W trakcie przesłuchania aresztowany musiał zmierzyć się z systemem instytucji represyjnych, nagromadzonymi w nim danymi, wiedzą śledczych pozyskaną za jego pomocą i w nim zgromadzoną, ich znajomością psychologii i doświadczeniami w pracy zawodowej.

Powstające w trudnych, więziennych warunkach zeznania i ich zapisy mogą zostać wykorzystane w różnych nurtach badania przeszłości. Wiedza o spiskach, motywach ich powstawania, akcesji do nich, to ważny element wiedzy o ówczesnym społeczeństwie, jego potrzebie podmiotowości zbiorowej i indywidualnej. Dzięki zeznaniom śledczym poznajemy grupę osób otwartych na wartości patriotyczne, wrażliwych na cierpienia, ubóstwo, trudne położenie innych osób. Występuje w nich środowisko, które kierowało się chęcią działania i zmian służących poprawie warunków społecznych poprzez prace w sferze oświaty i kultury. Zeznania umożliwiają także poznanie osób związanych z aparatem represji, jego motywami i metodami działania. Wartość zeznań jest uzależniona od formułowanych programów i potrzeb badawczych osób pragnących poznawać kluczowe problemy XIX w. Te czynniki wyznaczać będą także procedury krytyczne wobec tych dokumentów. Zeznania, niezależnie od treści i formy, pełnią ważną rolę w poznawaniu mentalności XIX w. Zawarte w nich zostały informacje o osobowości poszczególnych członków organizacji spiskowych, strukturze i relacjach wewnętrznych tych zbiorowości, kierujących nimi ideach i wyobrażeniach. Mogą stać się również źródłem wiedzy o aparacie represji, jego kadrze, jej motywacjach i poglądach. Ta problematyka nie doczekała się jak dotąd szerszego opracowania. Zeznania śledcze stanowią źródło do badania relacji władza–społeczeństwo i władza–jednostka. Niezależnie od treści i wartości informacyjnych dokumentują działalność rozbudowanego aparatu represyjnego skierowanego przeciwko jednostkom dążącym do zmian, podejmującym działania w kierunku organizacji zbiorowości dla realizacji tego celu.

Bibliografia

- Babik, Wiesław red. 2016. *Nauka o informacji naukowej. Nauka – Dydaktyka – Praktyka*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.
- Berg, Nikołaj. 1894. *Pamiętniki o polskich spiskach i powstaniach 1831-1862, z wydania „Ruskiego Archiwum”*. przekł. W. Ralex. Kraków: skład główny Księgarnia G. Gebethnera i Spółki.
- Brus, Anna red. 2015. *Stowarzyszenie Ludu Polskiego na Litwie i Białorusi. Szymon Konarski = Sodružestvo Pol'skogo Naroda v Guberniâh Vilenskoj i Minskoj, Šimon Konarskij*. Warszawa: Polska Akademia Nauk. Instytut Historii; Ros-sijskaâ Akademiâ Nauk. Institut Slavânovedeniâ.
- Cederbaum, Henryk. 1917. *Powstanie styczniowe: wyroki Audytorjatu Polowego z lat 1863, 1864, 1865 i 1866*. Warszawa: Gebethner i Wolff; G. Gebethner.
- Czubek, Jan wyd. 1908. *Władysława Daniłowskiego notatki do pamiętników*. Kra-ków: nakładem Akademii Umiejętności.
- D'âkov, Vladimir Anatol'evič, Stefan Kieniewicz, Wiktoria Śliwowska red. 1981. *Rewolucyjna konspiracja w Królestwie Polskim w latach 1840-1845. Edward Dembowski = Revolúcionnoe podpol'e v Korolevstve Pol'skom v 1840-1845 gg. : Édvard Dembovskij*. Wrocław: Akademia Nauk. Instytut Badań Literac-kich; Akademiâ nauk SSSR. Institut slavânovedeniâ i balkanistiki.
- D'âkov, Vladimir Anatol'evič, Stefan Kieniewicz, Wiktoria Śliwowska red. 1978. *Stowarzyszenie Ludu Polskiego w Królestwie Polskim. Gustaw Ehrenberg i „Świętokrzyżcy” = Sodružestvo Pol'skogo Naroda v Korolevstve Pol'skom; Gustaw Ęrenberg i „Sventokšićzy”*. Wrocław: Polska Akademia Nauk. Instytut Badań Literackich, Instytut Historii. Komitet Nauk Historycznych et al.
- D'âkov, Vladimir Anatol'evič, Stefan Kieniewicz, Wiktoria Śliwowska red. 1994. *Wiosna Ludów w Królestwie Polskim. Organizacja 1848 roku = Vesna Na-rodov v Korolevstve Pol'skom. Organizacija 1848 goda*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dybowski, Benedyk. 1907. *Pamięci Józefata Ohryzki*. Biblioteka Warszawska 2(2):209-260.
- Fedosova, Tamara Fedorovna , Stefan Kieniewicz, Il'â Solomonovič Miller red. 1965. *Powstanie Styczniowe: materiały i dokumenty, 6: Zbiór zeznań śledczych o przebiegu powstania styczniowego*. Wrocław: Zakł. Nar. im. Ossolińskich.
- Gogel', Nikolay Valerianovich. 1866. Iosafat Ogryzko: *i peterburgskij revoljutsion-nyy rzhond v dele poslednego myatezha*. Vil'na: в типографии Р.М. Помма.
- Gogel', Nikolay Valerianovich. 1867. Iosafat Ogryzko: *i peterburgskij revoljutsionnyy rzhond v dele poslednego myatezha*. Vil'na: Regier. Duncker.
- Halicz, Emanuel red. 1960. *Proces Romualda Traugutta i członków Rządu Na-rodowego. Akta Audytoriau Polowego z lat 1863/1864, 1*. Warszawa: Na-czelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.
- Halicz, Emanuel red. 1960. *Proces Romualda Traugutta i członków Rządu Na-rodowego. Akta Audytoriau Polowego z lat 1863/1864, 2(2)*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Halicz, Emanuel, Stefan Kieniewicz, Il'â Solomonovič Miller red. 1962. *Dokumenty Komitetu Centralnego Narodowego i Rządu Narodowego 1862-1864*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo.
- Hobfoll, Steven E. 2006. *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*, tłum. M. Kacmajor, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Iwaszkiewicz, Janusz. 1928. *Wielka prowokacja. Rzekomy rząd narodowy 1865 r.*, Warszawa: Warszawa: „Rój”.
- Janczewski Zenon, Karol Majewski, Oskar Awejde, Władysław Daniłowski. 1956. *Zeznania śledcze o powstaniu styczniowym*. wyd. S. Kieniewicz. Wrocław: Zakład imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Janczewski, Zdzisław. 1956. *Zeznania śledcze o powstaniu styczniowym*. wyd. S. Kieniewicz. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN.
- Kieniewicz, Stefan. 1983. *Roman Rogiński powstaniec 1863 r. Zeznania i wspomnienia*, przygotował do druku Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe.
- Kieniewicz, Stefan, Il'â Solomonovič Miller, red. T. Fiedosova współpraca. 1978. *Korespondencja namiestników Królestwa Polskiego sierpień 1863 – maj 1864*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kieniewicz, Stefan, Tat'âna Nikolajevna Kopreeva, L. Šylov red. 1985. *Powstanie styczniowe = Vosstanie 1863 goda : materiały i dokumenty = materialy i dokumenty, 14: Zarys powstania styczniowego opracowany w Warszawskiej cytadeli = Istiričeskij očerk vosstanija 1863 goda sostavlennyj v Varševskoj cytadeli*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kieniewicz, Stefan, Il'â Solomonovič Miller. 1961. *Pokazaniâ i zapiski o pol'skom vosstanii 1863 goda Oskara Avejde = Zeznania śledcze i zapiski o powstaniu styczniowym Oskara Awejde*. Moskwa: Akademiâ nauk SSSR.
- Konarski, Szymon. 1983. *Dziennik z lat 1831-1834*. Wyd. B. Łopuszański, A. Smirnow, Wrocław: „Ossolineum”.
- Kulik, red. Mariusz. 2015. *Lata 1845-1846. Tragiczne przedwiośnie*. Warszawa: Instytut Historii PAN.
- Mayevskiy, N.K. Sost. i izd. pom. pravatelya kantselyarii varsh. Gubernator. 1877. *Adres-kalendar' guberniy Tsarstva Pol'skogo... a. na 1877 g.* Varshava: v gubernatorskoy tipografii.
- Mayevskiy, N.K. Sost. i izd. pom. pravatelya kantselyarii varsh. Gubernator. 1881. *Adres-kalendar' guberniy Tsarstva Pol'skogo... a. na 1881 g.* Varshava: v gubernatorskoy tipografii.
- Micińska, Magdalena red. 2009. *Stowarzyszenie Ludu Polskiego na Podolu, Wołyniu i w guberni kijowskiej. Szymon Konarski = Sodružestvo Pol'skogo Naroda v Guberniâh Podol'sj [!], Volynskoj i Kijevskoj, Šimon Konarskij*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Mrozewicz, Leszek red. 2016. *Historycy Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego 1869-1915: nauka i polityka. Gniezno: Instytut Kultury Europejskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*; Poznań: Wydawnictwo Naukowe Contact/ABC.

- NN. 1914. *Ostatnie chwile Rafała Krajewskiego dyrektora Wydziału Spraw Wewnętrznych w Rządzie Narodowym r. 1863/4 straconego w Warszawie, w d. 5 sierpnia 1864 r.* Lwów: Komitet Obchodu 50-ej Rocznicy Powstania r. 1863/4.
- Nowak, Mariusz oprac. 2016. *Polacy z Wilna i ze Żmudzi na zesłaniu. Pamiętniki Józefa Bogusławskiego i księdza Mateusza Wejta.* Kielce: Kielce Uniwersytet Jana Kochanowskiego.
- Piłsudski, Józef. 1929. *Zarys historii militarnej powstania styczniowego. Wykłady wygłoszone w 1912 roku w Szkole Nauk Społeczno-Politycznych w Krakowie. Przegląd Historyczno-Wojskowy. Organ Wojskowego Biura Historycznego* 1(1):1-60.
- Ramotowska, F. 1960. *Carskie władze represyjne.* W Halicz, Emanuel red. 1960. *Proces Romualda Traugutta i członków Rządu Narodowego. Akta Audytoriatu Polowego z lat 1863/1864, 2(2), XVI-XLVI.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Stefanowicz, Bogdan. 2010. *Informacja.* Warszawa: Szkoła Główna Handlowa - Oficyna Wydawnicza
- Śliwowska, Wiktoria red. 2014. *Wolnomularstwo Narodowe - Walerian Łukasiński = Nacional'noe Masonstvo - Valerian Lukasinskij.* Warszawa: Instytut Historii PAN; Wydawnictwo Neriton.
- Śliwowska, Wiktoria. 2015. *O „zielonej serii” studiów i materiałów. W Drogi Polaków do niepodległości. W 150. Rocznicę powstania styczniowego,* red. W. Caban, L. Michalska-Bracha, W. Śliwowska, 75-78. Warszawa 2015: Wydawnictwo DiG.
- Terelak Jan Feliks. 2008, *Człowiek i stres. Koncepcje – źródła – reakcje – radzenie sobie – modyfikatory.* Bydgoszcz, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Branta”.
- Witort, Jan. 2017. *O syberyjskim zesłaniu i rusyfikacji Żmudzi.* red. W. Caban, J. Szczepański, współpraca Z. Wójcik. Kielce: Wydawnictwo DiG.

Alicja Kulecka

University of Warsaw. Faculty of History

e-mail: akulecka15@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5802-0018

Factors shaping the content of informative statements: cases of members of secret societies (the thirties – seventies of the nineteenth century)

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.002>



The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Received: 11 IV 2021

Accepted: 9 VIII 2021

Prof. doctor habilitatus Alicja Kulecka is a graduate of the Institute of History at the University of Warsaw (1979), doctorate (1988) and habilitation (2006). Since 1997, she has been employed at the Historical Institute of the University of Warsaw as an assistant professor, and since 1 April 2012 as an associate professor at the University of Warsaw. On February 5, 2019, she was awarded the title of professor of humanities. She is an author of many publications, among others: *Between Slavophilism and Slavic Studies. Slavic Ideas in the Intellectual Life of Warsaw years 1832-1856* (Warsaw 1997); *Polish Genetic Society in the years 1966-2000* (Warsaw 2004); *Lime and alabaster. Bureaucratic vision of reality in official reports of the Kingdom of Poland 1815-1867* (Warsaw 2005); *Towards the civil society. Time of fights and polemics 1863* (Warsaw 2016). Main areas of interest: auxiliary sciences of history of the nineteenth and twentieth centuries, including archival studies, source science, and history of the Polish the nineteenth and twentieth centuries. She is an author of archival inventories and publisher of sources for the history of the nineteenth and twentieth centuries.

K

Keywords: informative statement; suspect; investigator; investigative committee; Karol Majewski; Roman Rogiński; Władysław Daniłowski; Romuald Traugutt

A

Abstract: The purpose of these considerations was to show the factors influencing the content of the investigative statements, and thus their informative value depending mainly on the research goals. These included, among others, the circumstances of the arrest and interrogation, the treatment of the suspect, the way of conducting conversations, asking questions, exerting pressure, establishing a rough description of the reality. They also presented the leading forms and contents of the statements. Some attention was also paid to the attitudes

of historians towards this type of sources. The analyses carried out showed that the contents of the statements were shaped by: a. information obtained by the investigators from other statements and other sources, b. news revealed by the interrogated, c. striving to protect one's own person by the interrogated, d. the investigators' desire to establish facts and impose a punishment. The result of these considerations is also the thesis that there is no pure form of statement, e.g. only restrained or only sincere. A statement, regardless of its content and form, should be considered an important source for examining the mentality of the nineteenth century, the information needs of administrative, police, and judicial authorities in individual political systems, especially in the circumstances of the crisis of social trust, the personality of members of secret organizations, internal relations in secret societies, social structures, ideas and imaginations of this period, the attitudes of the authorities towards the needs of the collective, and more broadly the relationship between the authorities and the society, and the authorities and an individual.

Alicja Kulecka

Universität Warschau. Fakultät für Geschichte

E-Mail: akulecka15@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5802-0018

Inhaltsträger der Ermittlungszeugnisse: Einzelfälle von Mitgliedern der Geheimbünde (die 1830 – 1870er Jahre)

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.002>



Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Zugesandt: 11 IV 2021

Angenommen: 9 VIII 2021

Prof. Dr. habil. Alicja Kulecka ist Absolventin des Historischen Instituts der Universität Warschau (1979), promovierte 1988 und habilitierte sich 2006. Seit 1997 arbeitet sie als Dozentin am Historischen Institut der Universität Warschau, und seit dem 1. April 2012 als außerordentliche Universitätsprofessorin. Am 5. Februar 2019 erlangte sie den Professortitel der Geisteswissenschaften. Sie ist Autorin von zahlreichen Publikationen, darunter: *Między słowianofilstwem a słowianoznawstwem. Idee słowiańskie w życiu intelektualnym Warszawy lat 1832-1856* [Zwischen der Vorliebe für die Slaven und ihrer Kenntnis. Slavische Ideen im intellektuellen Leben Warschaus aus den Jahren 1832-1856] (Warszawa 1997); *Polskie Towarzystwo Genetyczne w latach 1966-2000* [Polnische Genetische Gesellschaft in den Jahren 1966-2000] (Warszawa 2004); *Wapno i alabaster. Biurokratyczna wizja rzeczywistości w raportach urzędowych Królestwa Polskiego 1815-1867* [Kalkstein und Alabaster. Eine bürokratische Wirklichkeitsvorstellung in den Amtsberichten des Königreichs Polen 1815-1867] (Warszawa 2005); *Ku społeczeństwu obywatelskiemu. Czas walk i polemik 1863* [In Richtung Zivilgesellschaft. Die Zeit der Kämpfe und Polemiken 1863] (Warszawa 2016). Die wichtigsten Forschungsinteressen: historische Hilfswissenschaften des 19.-20. Jahrhunderts, darunter Archivistik, Quellenkunde und Geschichte Polens im 19.-20. Jahrhundert. Sie ist Autorin von Archivinventaren und Herausgeberin von historischen Quellen aus dem 19. und 20. Jahrhundert.

S

tichworte: Ermittlungszeugnis; Verdächtiger; Ermittlungsbeamte; Ermittlungskommissionen; Karol Majewski; Roman Rogiński; Władysław Daniłowski; Romuald Traugutt

Z

usammenfassung: Das Ziel der angestellten Untersuchungen war die Schilderung der Inhaltsträger der Ermittlungszeugnisse, die auf ihren von Forschungszielen bedingten Informationswert Einfluss nehmen. Darunter fanden sich u. a. die Umstände der Inhaftierung und Ermittlung, des Umgangs mit dem Verdächtigen sowie des Gesprächs mit ihm, der gestellten Fragen und der Druckausübung wie auch der möglichst nahen Realienschilderung.

Man stellte darin auch die Formen und die Hauptinhalte der Ermittlungszeugnisse dar. Mehr Aufmerksamkeit wurde ebenfalls auf die Einstellung der Historiker zu derartigen Quellen gelenkt. Die durchgeführten Analysen wiesen darauf hin, dass der Inhalt der Zeugnisse von den folgenden Faktoren bedingt war: a. von den Informationen, die die Ermittlungsbeamten aus anderen Zeugnissen und Quellen herausholten, b. von den Informationen, die der Verdächtige beim Vernehmen ermittelte, c. vom Streben des Verdächtigen danach, die eigene Person zu schützen, d. vom Streben der Ermittlungsbeamten, Fakten zu bestimmen und eine Strafe aufzuerlegen. Aus den besagten Untersuchungen ergibt sich auch die These, laut der es keine reine Form z. B. von beherrschten bzw. ehrlichen Zeugnissen gebe. Das Zeugnis sollte man unabhängig von seinem Inhalt und seiner Form für eine wichtige Quelle zur Erforschung der Mentalität des 19. Jahrhunderts, aber auch der Informationsbedürfnisse der Verwaltungsmächte, der Polizei und des Gerichts in den einzelnen Staatssystemen betrachten, und zwar insbesondere angesichts der Krise des sozialen Vertrauens, der Persönlichkeitskrise der Mitglieder von Geheimbünden, der Innenbeziehungen in den Geheimbünden, der Sozialstrukturen, Ideen und Vorstellungen dieser Zeitspanne, der Einstellung der Obrigkeiten zu den Bedürfnissen der Gemeinschaft, und breiter der Beziehung zwischen der Macht und der Gesellschaft sowie der Macht und der Einzelperson.

Adekunle Emmanuel Oyadeyi

Ajayi Crowther University. University Library
e-mail: oyadeyi.adekunle@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7932-4934

Taofeek Abiodun Oladokun

Lead City University
e-mail: taofeekoladokun1@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7015-9496

Oludare Adebajji Shorunke

University of Lagos. Medical Library
e-mail: darebanji@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2993-4881

Omobolanle Seri Fasola

Ajayi Crowther University. University Library
e-mail: os.fasola@acu.edu.ng
ORCID: 0000-0002-7446-4137

R

Return on investment (ROI) in subscription databases by Nigerian academic libraries: a survey

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.003>



The text is available under a Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0).

Received: 22 IV 2021

Accepted: 23 VIII 2021

Adekunle Emmanuel Oyadeyi is in charge of electronic information resources services at the T. Y. Danjuma Library, Ajayi Crowther University, Oyo. He has over nine years of experience in the management of electronic information resources. He has journal publications to his credit. His research interests include: user information behavior; electronic information resources use; digitization; digital repository, library management software; Librarians Job motivation and satisfaction. He is a member of the Nigerian Library Association (further: NLA).

Taofeek Abiodun Oladokun is in charge of electronic information resources services at the Lead City University library, Ibadan. He has over five years of experience in the management of electronic information resources. He has journal publications to his credit. His research interests include: electronic information systems; digital library user experience; electronic information management and library software. He is a member of NLA.

Oludare Adebajji Shorunke is the electronic resources Librarian at the medical library, University of Lagos, Idi-Araba, Lagos. He is a Certified Librarian of Nigeria (CLN) with several local and international journal publications to his credit. Oludare is presently on his PhD programme at the department of library and information science, University of Ilorin. His research interests include: electronic resources use; accessibility; users satisfaction, and library service quality. He is a member of NLA.

Omobolanle Seri Fasola is the technical services librarian at the T. Y. Danjuma Library, Ajayi Crowther University, Oyo. She is a Certified Librarian of Nigeria (CLN) with several local and international journal publications and conference papers to her credit. Omobolanle is presently on her PhD programme at the department of library and information science, University of Ibadan. Her research interests include: knowledge management, organisational behaviour, social media for library services, and library management. She is a member of NLA.

Keywords: Return on Investment; Subscription Database; Cost; Use; Librarian; Universities; Nigeria

Abstract. **Aim:** There seems to be a dearth of literature on how much Nigerian university libraries are spending on the acquisition of Online Electronic Database (OED). This study sets out to investigate the annual cost of acquiring this important and evolving aspect of library collection with the view of determining whether the returns in terms of utilization is commensurate with the invested fund.

Methodology: The study adopts a quantitative research method. A self-developed questionnaire was used to collect data from 55 librarians in 41 academic libraries across Nigeria. The data collected were processed using Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) version 20.

Findings: Academic libraries in Nigeria spend an average of ₦12,500,000 or \$32,637 on OED subscriptions annually. The study has shown that Nigerian academic libraries usually subscribe to the EBSCOhost and Research4Life databases with few adding specialized databases such as Law Pavilion, HeinOnline, Legalpedia, and ScienceDirect. To ensure adequate returns on investment, the libraries are massively providing support infrastructures, user education, and other information services. However, challenges limiting the widespread use of online databases include irregular power supply and slow internet connectivity among others.

Conclusions: The study, therefore, concludes that there is a middling to low return on subscribed OED in Nigerian academic libraries. However, there are still various huddles that must be scaled for Nigerian academic libraries to reap adequate returns on their investments in online electronic databases.

Introduction

Electronic resources are assuming more important roles in providing information to academic institutions. This is not surprising because the merits of using electronic resources speak compellingly for their adoption by a vast majority of information users around the world. Providing access to electronic resources,

therefore, is a way for academic libraries to satisfy the modern information user who prefers seamless access to current and relevant information resources¹.

Having access to electronic databases is mutually beneficial to academic libraries and their users. Some of the benefits include but are not limited to seamless access to a wide range of research from all over the world, ability to serve users beyond the library hours as well as stimulating research activities among scholars in tertiary institutions. One way through which libraries support teaching, learning, and research is subscribing to electronic databases². Cotter et al. also pointed out that Web resources, such as e-journals and e-databases, increasingly pass the quality and stability tests³.

Just like print resources, access to electronic resources must be acquired at a cost, which to African libraries, and others in the developing world, is steep⁴. A year's subscription to the Research4Life database for instance costs one thousand five hundred American dollars (\$1,500) for Group B (low-cost access); HeinOnline – a legal database costs five thousand, nine hundred and ninety-five USD (\$5,995), while EBSCOhost, the most popular academic database among Nigerian institutions, costs eleven thousand and twenty dollars (\$11,020) through a consortium and the prize may be higher for individual subscriptions in Nigeria.

Apart from the subscription fees, provision of e-databases to the academic community also comes with other implementation costs. According to Kowalsky⁵, some of the costs associated with the investment in e-databases include the significant financial cost of procuring computer hardware and other peripherals needed to access the resources in the library, skilled staff who can manage the technologies as well as training for library staff and information users. Therefore, whether an academic library joins a consortium or relies mostly on open access databases, it still has to spend a considerable sum on providing electronic information resources for its users.

In the light of dwindling financial resources and the demand for academic libraries to provide statistical evidence of the impact of the funds they receive from their parent institutions, it is imperative to evaluate the cost of subscribing to electronic resources with the aim of ensuring that both the institution and members of the academic community have the real value for the money spent on electronic resources.

¹ F. A. Yebowaah, F. D. D. Plockey, *Awareness and Use of Electronic Resources in University Libraries: A Case Study of University for Development Studies Library*, Library Philosophy & Practice, 2017, <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1562/>.

² O. E. Ani, P. Ngulube, B. Onyanacha, *Perceived effect of accessibility and utilization of electronic resources on productivity of academic staff in selected Nigerian universities*, SAGE Open, vol. 5: 2015, no. 4.

³ G. Cotter, *Electronic collection management and electronic information services*, Information Services & Use, vol. 25: 2005, no. 1, pp. 23-34.

⁴ N. A. Ansari, M. M. Raza, *Awareness and usage of Emerald Insight database as determinant of research output for researcher scholar of Aligarh Muslim University, India*, Collection Management, vol. 45: 2020, no. 1, pp. 71-86.

⁵ M. Kowalsky, *Opportunity costs of electronic resources*, Procedia Economics and Finance, vol. 23: 2015, pp. 948-952.

Statement of the Problem

In view of the decrease in the funds available to institutions and their libraries, there have been calls for academic libraries to provide justification for the amounts spent on e-databases. However, for libraries to measure return on investment, they must know exactly how much they are spending on these e-databases. Hence, this study seeks to investigate the average amount spent on acquiring online academic databases by universities in Nigeria, and examine the role of libraries in enhancing the effective use of the resources as a way of ensuring that academic libraries enjoy adequate return on their investments in electronic resources.

Objective of the Study

The major objective of the study is to examine the return on investment (ROI) in subscription databases by Nigerian academic libraries. Other specific objectives are:

1. To establish the average amount of money academic and research libraries in Nigeria spend on the acquisition of online electronic databases.
2. To determine the electronic databases most subscribed to by the studied libraries.
3. To determine the mode of subscription to online electronic database among Nigerian academic libraries.
4. To determine the role of Nigerian academic libraries in ensuring the effective use of the online electronic database.
5. To ascertain the challenges faced in the provision of online electronic databases to Nigerian academic library users.

Research Questions

1. What is the average amount spent on acquiring an online database by Nigerian academic libraries annually?
2. What are the online electronic databases most subscribed to by Nigerian academic libraries?
3. What is the popular mode of subscription to online electronic databases among Nigerian academic libraries?
4. What is the role of Nigerian academic libraries in ensuring the effective use of the online electronic database?
5. What are the challenges faced by the library in provision of online databases?

Significance of the Study

There seems to be no study that has documented the amount of money Nigerian libraries spend on acquiring online databases. This study is significant as its findings will enhance proper planning and budgeting by Nigerian libraries

in respect to acquiring online databases. It will also help libraries to engage in a more aggressive creation of information products to justify the amount currently being spent on online databases. It will also improve their liaising and collaborative effort with the university authority and other relevant funding bodies or agencies for improved funding. Aside from that, the study will provide valuable data for a more in-depth study of the return on investment in online databases in Nigerian academic libraries. More significantly, this study will be a useful reference source for strategic planning and budgeting in libraries.

Scope of the study

This study is limited to examining the return on investment in online electronic databases only. As a result, it does not cover the cost of hardware and the subscription to software used in managing Online Electronic Database (OED). It also does not include other library resources like offline electronic resources and print materials. Also, the study is limited to university and research libraries. Colleges of education, technical universities, and monotechnic libraries are not included.

Literature Review

Academic libraries are not immune to the global economic downturn which has dictated that organisations of all type become prudent with their lean resources. Today, academic libraries have to jostle with other units in their parent institutions for a piece of the lean budget and the size of the cut received by any unit is determined by its perceived importance to the achievement of the overall objectives of the institution⁶.

Current realities dictate that organisations allocate resources to areas that yield the best return on investment. Elsayed and Saleh reported that the term 'return on investment' (ROI) was first used by Donaldson Brown in 1912 to indicate the ratio of money gained or lost on an investment relative to the amount of money invested⁷. Wahab, Shamsuddin, Abdullah, and Hamid explained that ROI is the gain or loss (usually financial) that accrues to an organization as a result of spending on a particular project. In the context of librarianship, White in Wahab, Shamsuddin, Abdullah, and Hamid defined ROI as one of the assessment tools libraries can deploy to measure the use of library resources compared to the money invested in acquiring the resources. In the face of financial constraints, libraries are learning, more than ever before, to quantify services and resources they provide for users because of the opportunity costs involved in setting up each service or providing a particular collection⁸. One of the areas where libraries usually invested heavily, is subscription to Online Electronic Database (OED).

⁶ A. M. Elsayed, E. I. Saleh, *Measuring the return on investment of academic libraries in Arab countries: a proposed model*, Information Development, vol. 31: 2015, no. 3, pp. 219-228.

⁷ A. M. Elsayed, E. I. Saleh, *op. cit.*

⁸ N. H. Abdullah, N. A. A. Hamid, M. S. A. Shaif, A. Shamsuddin, E. Wahab, *Structural model for the effects of perceived indoor work environment on sick building syndrome and stress*, MATEC Web of Conferences, vol. 68: 2016, 13012.

For an academic library, measuring ROI in OEDs is a multipurpose tool. Academic libraries have multiple motivations to examine the wisdom of their huge investments in an electronic database which often necessitates the abandonment of other projects or even the recruitment and training of staff⁹. Apart from the fact it provides empirical data for the usual evaluation of resources and services, Elsayed and Saleh pointed out that measuring the return on investment in library services and collection is also a way to show the relevance of the library and demand for improved funding either from donors or parent institutions¹⁰.

The contemporary academic library collection is no longer limited to printed resources as it was in the past. The opportunities offered by access to a global body of knowledge is just too great for academic libraries to pass up. Uzoigwe and Eze reported that electronic resources have increasingly become an important part of the library collection and are now firmly rooted in Nigerian academic libraries' collection development. As their importance becomes apparent, the percentage of budget allocated to them is also increasing¹¹. Moreover, Kowalsky noted that many research universities are turning to electronic-only collections for research materials such as journals, monographs, and reports¹². These electronic resources are offered through online databases that are as varied as there are academic disciplines and institutions. Popular databases among Nigerian tertiary institutions include ScienceDirect, Nigerian Virtual Library, HINARI, OARE, AJOL, SAGEOPEN, TEEAL, EBSCOhost, among others¹³.

Online Electronic Database (OED) is not acquired in the same manner as printed resources. Academic libraries often have to subscribe to multiple databases in order to cater to all the programmes run by their parent institutions. This is often challenging, especially to libraries in developing countries. Even with the information explosion, the increasing cost of e-databases in the light of a global budget cut in libraries has been the subject of some research articles seeking solutions to the dwindling purchasing power of academic libraries in developing countries. As a result, apart from direct, individual subscriptions, academic libraries are also reported to be forming consortia, exploring bundled subscription options, negotiating discounts based on the number of users and so on, depending on the particular OED they are interested in. For academic libraries, the consortium model is highly recommended and widely adopted¹⁴.

Despite all these subscription options, many academic libraries are still spending a significant chunk of their annual budgets on OEDs. Idhalama and Krubu observed that the fund available to all types of libraries in Nigeria is dwindling even

⁹ G. C. Irunegbo, J. C. Nworie, N. A. Igbokwe, E. E. Omorodion, *Marketing library and information services: A case for library managers*, Information Impact: Journal of Information and Knowledge Management, vol. 9: 2018, no. 4, pp. 91-106.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ C. U. Uzoigwe, J. U. Eze, *The perceived benefits of electronic/digital reference services in Nigerian university libraries: A survey*, International Journal of Knowledge Content Development & Technology, vol. 8: 2018, no. 2, pp. 49-65.

¹² M. Kowalsky, op. cit.

¹³ C. U. Uzoigwe, J. U. Eze, op. cit., pp. 49-65.

¹⁴ W. M. Ndungu, J. W. Gikandi. *Strategic marketing of electronic resources in academic libraries in Kenya*. Journal of Scholarly Publishing 49, 2018, no. 4, p. 435-452.

as the cost of providing library and information services to the modern information user is on the increase¹⁵. Nnadozie noted that the global economic downturn has exacerbated the already precarious financial situation of Nigerian libraries. Today, the meagre funds allocated to the libraries has even lowered the purchasing power due to rising exchange rates. Subscription to electronic databases and the acquisition of the relevant Information and Communication Technology (ICT) facilities are usually transacted in United States of America Dollars. Thus, as the Naira becomes weaker against the dollar, the cost of acquiring the electronic resources continues to increase at an exponential rate¹⁶.

The Total Cost of Ownership (TCO) of OEDs is, however, not limited to the subscription fees. Kowalsky investigated the costs of marketing electronic resources for greater use in American universities. The research highlighted the resources invested in offering e-databases services in libraries to include the significant financial cost of procuring new materials, new employees who can manage the technologies of the online database resources over the Web, trainers and IT administrators, as well as their learning costs to remain up-to-date¹⁷. In developing nations like Nigeria, e-databases acquisition also comes with an associated investment in IT infrastructure, manpower, and financial resources for subscription and maintenance. Uzuegbu, Chukwu, and Ibegwam argued that for an effective utilisation of electronic databases in tertiary institutions, not only are computers and internet connection necessary, creating an easy-to-use interface is indispensable¹⁸. The best way to justify these investments is to make sure that information users make the maximum use of the acquired resources.

For academic libraries to measure the return on investment, the criteria for measurement must be clear cut. According to Tenopir, there are three distinct values of electronic resources that can be measured. These are implicit values, explicit values, and derived values¹⁹. This is taken to mean the ability of the resources to meet the information needs of the users as well as their usefulness in creating further knowledge. Researchers such as Elsayed and Saleh²⁰ as well as Kingman and McClure among others, have also focused on the level of satisfaction users derive from using electronic resources. However, the basic step before information resources can add any value or satisfy the users is for them to be used. As a result, librarians are understandably concerned about the level of use of these databases.

Studies have suggested that information users may not be using subscribed databases to the expected level. For instance, Mehrandasht and Hariri calculated the amount spent by an Iranian University on e-databases such as Scopus,

¹⁵ O. U. Idhalama, E. D. Krubu, *Fee-based library services: a sine-qua-non in the effective management of libraries*, Open Journal of Social Science and Humanities, vol. 1: 2018, no. 1, pp. 01-08.

¹⁶ C. O. Nnadozie, *Alternative funding models for Nigerian academic libraries*, Library Philosophy and Practice, Paper, 2013, 904.

¹⁷ M. Kowalsky, op. cit.

¹⁸ C. P. Uzuegbu, O. C. Chukwu, A. Ibegwam, *Creating universal resource locator links on library computers desktop: A panacea for students' underutilization of subscribed electronic databases in academic institutions in Nigeria*, Annals of Library and Information Studies, vol. 59: 2012, June, pp. 97-105

¹⁹ C. R. V. Tenopir, D.W. King, *Scholarly Reading and the Value of Academic Library Collections: results of a study in six UK universities*, Insights, vol. 25: 2012, no. 2, pp. 130-149.

²⁰ A. M. Elsayed, E. I. Saleh, op. cit.

ScienceDirect, and Ovid. This was compared with the rate of use and permeability in order to select beneficial collections, and also determine the position of these resources among the users. Data was collected using two methods of frequency of use and cost-benefit analysis. Among these three databases, ScienceDirect and Scopus had the highest rate of use. The study concluded that the average time spent on each database daily is about 20 minutes which is considered as very low²¹.

Similarly, Oyewole and Adetimirin investigated the perception of lecturers and postgraduates of libraries as promoters of teaching, learning, and research at the University of Ibadan. The survey method was adopted for the study and simple random sampling method was used to select sample size of 38 lecturers and 233 postgraduates. Results revealed that the overall perception was not favourable as 62% of lecturers and 77.7% of postgraduates indicated that they were not satisfied with the resources and facilities in the library²².

There is a consensus among experts that librarians have important roles to perform in enhancing the effective use of the available resources. AlAwadhi and Daihani (2018) suggested that librarians are often enthusiastic about marketing electronic databases through word of mouth, use of social media, and during traditional and digital reference interactions with library users²³. To effectively market the subscribed OEDs, librarians are also building the Information Technology skills to be able to interact better with the database and be more effective in guiding users through the use of OEDs. Indeed, librarians are central to every measure put in place by academic libraries to boost the use of OEDs among all categories of users, as they are the ones to implement the programmes.

One of the programmes usually instituted by academic libraries to boost OEDs use is user education. Libraries all over the world have designed basic instruction programmes delivered through several models which include formal classes, webcasts, library visits, and others²⁴. Studies have also shown that libraries are now adopting marketing strategies to create awareness about the available OEDs to stimulate the interest of the academic community in these databases. Libraries are using print and electronic media as well as special events to promote the use of OEDs. Some of the printed tools that have been developed include; flyers, banners/posters, and Newsletters among others²⁵. Others include social media posts, seminars, workshops, and orientation programmes²⁶.

²¹ A. Mehrandasht, N. Hariri, *Cost-Benefit Analysis of Databases Science Direct, Scopus, and Ovid in Qom University of Medical Sciences Based on SAMAA index (Evaluation of Electronic Resources)*, Iran, Qom University of Medical Sciences Journal, vol. 9: 2016: 2016, no. 12, pp. 58-64.

²² O. Oyewole, A. Adetimirin, *Lecturers and Postgraduates Perception of Libraries as Promoters of Teaching, Learning, and Research at the University of Ibadan, Nigeria*, New Review of Academic Librarianship, vol. 21: 2015, no. 1, pp. 83-93.

²³ S. AlAwadhi, S. M. Al-Daihani, *Marketing academic library information services using social media*, Library Management, 20180. <https://doi.org/10.1108/LM-12-2017-0132>

²⁴ H. Julien, M. Gross, D. Latham. *Survey of information literacy instructional practices in US academic libraries*. College & research libraries 79, no. 2, 2018, P. 179.

²⁵ R. R. Kumar, *Marketing electronic information resources (EIRS) in academic libraries: a conceptual study*. International Journal of Library and Information Studies. Vol. 7, no. 4, 2017, p. 217-26.

²⁶ S. AlAwadhi, S. M. Al-Daihani, op cit.

Methodology

The quantitative research method was adopted in the conduct of this study. The population of the study includes all academic libraries in one hundred and seventy-one (171) universities in Nigeria. However, a purposive sampling technique was adopted to select University Librarians, Electronic Resource personnel, and Acquisition Librarians as the study's respondents. The instrument used for data collection was a self-developed questionnaire. The questionnaire was prepared electronically using Google Forms and distributed through channels such as WhatsApp groups, email groups, and discussion forums. This is because the respondents were spread across the thirty-six states in the six geopolitical zones of Nigeria. Sixty-four (64) responses were received; nine (9) of the responses were excluded because they were not properly filled. Fifty-five (55) responses from forty-one institutions (41) were used for data analysis. The number of responding institutions (41) makes up twenty-four percent (24%) of the number of universities in Nigeria. The responding institutions include Federal, State, and private-owned universities and research institutes across Nigeria as presented in Table I. The data collected for the study were statistically presented and analysed using descriptive statistics such as percentage counts, mean analysis. The decision rule is to accept any item with a mean score of 2.50 and above. This means that any items with a mean score lower than 2.50 is rejected.

Findings

Table I: Responses from Universities and Research Institutes across the Six Geopolitical Zones in Nigeria

S/N	Name of Institution	Owner	Geopolitical Zone	Frequency	Percentage %
1	ABU Zaria	Federal Government	North West	2	1.8
2	Abubakar Tafawa Balewa University, Bauchi	Federal Government	North East	1	1.8
3	Afe Babalola University, Ado-Ekiti	Private	South West	1	1.8
4	Ajayi Crowther University, Oyo	Private	South West	4	7.3
5	Al-Hikman University, Ilorin	Private	North Central	1	1.8
6	Al-Qalam University, Katsina	Private	North West	1	1.8
8	American University of Nigeria, Yola	Private	North East	1	1.8
9	Atiba University, Oyo.	Private	South West	3	5.5
10	Bingham University, Karu, Nasarawa State	Private	North Central	1	1.8
11	Caritas University, Enugu	Private	South East	1	1.8
12	COOU Anambra State	State Government	South East	1	1.8
13	Elizade University, Ilara-mokin, Ondo State.	Private	South West	1	1.8

S/N	Name of Institution	Owner	Geopolitical Zone	Frequency	Percentage %
14	Federal University, Gashua, Yobe State	Federal Government	North East	1	1.8
15	Federal University, Otueke	Federal Government	South South	1	1.8
16	Federal University of Technology, Minna	Federal Government	North Central	1	1.8
17	Greenfield University, Kaduna	Private	North West	1	1.8
18	Ignatius Ajuru University of Education. Port Harcourt	State Government	South South	1	1.8
19	Kings University, Ode Omu	Private	South West	1	1.8
20	Kwara State University, Malete	State Government	North Central	1	1.8
21	Ladoke Akintola University of Technology, Ogbomosho.	State Government	South West	1	1.8
22	Lagos State University	State Government	South West	2	3.6
23	Landmark University, Omu-Aran	Private	North Central	1	1.8
24	Lead City University, Ibadan.	Private	South West	3	5.5
25	Nigeria Police Academy, Kano	Federal Government	North West	3	5.5
26	Nigerian Institute of Medical Research, Lagos.	Federal Government	South West	1	1.8
27	OAU Ile-Ife	Federal Government	South West	1	1.8
28	OAUSTECH	State Government	South West	1	1.8
29	Obong University, Obong Ntak	Private	South South	1	1.8
30	Precious Cornerstone University, Ibadan	Private	South West	1	1.8
31	Redeemer's University, Ede	Private	South West	1	1.8
32	St Albert the Great Major Seminary, Abeokuta	Private	Private	1	1.8
33	St Augustine University, Epe	Private	South West	1	1.8
34	Sule Lamido University, Jigawa	State Government	North West	1	1.8
35	Tansian University, Umunya.	Private		1	1.8
36	University of Abuja	Federal Government	North Central	1	1.8
37	University of Ibadan	Federal Government	South West	3	5.5
38	University of Ilorin	Federal Government	North Central	1	1.8
39	University of Lagos	Federal Government	South West	3	5.5
40	University of Maiduguri	Federal Government	North East	1	1.8

S/N	Name of Institution	Owner	Geopolitical Zone	Frequency	Percentage %
41	University of Medical Sciences Ondo	State Government	South West	1	1.8
			Total	55	100.0

Table II: Demographic characteristics

Academic Qualification	Frequency	Percentage
BLIS	11	20.0
HND(LIS)	5	9.1
MLIS	31	56.3
PhD	7	12.7
Total	55	100.0
Work Experience		
1 - 5 years	15	27.3
6 - 10 years	23	41.8
11 - 15 years	8	14.5
16 - 20 years	5	9.1
above 20years	4	7.3
Total	55	100.0
Gender		
Female	14	25.5
Male	41	74.5
Total	55	100.0

Table II provides a representation of the demographic characteristics of the respondents. Out of the fifty-five (55) respondents, 12.7% (7) have a Doctorate degree, 56.3% (31) have a Masters Degree, 20% (11) hold Bachelor degrees, while 9.1% (5) hold Higher National Diploma (HND). The table further reveals the working experience of the respondents. 7.3% (4) have over 20 years of working experience; 9.1% (5) have between 16 to 20 years; 14.5% (8) have 11 to 15 years; while 41.8% (23) and 27.3% (15) have 6 to 10 and 1 to 5 years of working experience, respectively. Analysis of the gender revealed more male 74.5% (41) than female 25.5% (14) respondents.

Table III: Access to Online Electronic Database

Online Database	Accessibility				Subscription Type			
	Yes	%	No	%	Paid	%	Free	%
African Journals Online	26	47.3	29	52.7	1	1.8	25	45.5
African Law Library	9	16.4	46	83.6	-	-	9	16.4
ASCE Library	1	1.8	54	98.2	1	1.8	-	-
BioOne	8	14.5	47	85.5	3	5.5	5	9.1
EBSCOhost	41	74.5	14	25.5	41	74.5	-	-
EMBASE	1	1.8	54	98.2	1	1.8	-	-
Emerald	16	29.1	39	70.9	16	29.1	-	-

Online Database	Accessibility				Subscription Type			
	Yes	%	No	%	Paid	%	Free	%
HeinOnline	21	38.2	34	61.8	21	38.2	-	-
IEEE	6	10.9	49	89.1	6	10.9	-	-
JSTOR	27	49.1	28	50.9	11	20.0	16	29.1
Law Archives	5	9.1	50	90.9	-	-	5	9.1
Law Pavilion	23	41.8	32	58.2	23	41.8	-	-
Legalpedia	16	29.1	39	70.9	16	29.1	-	-
MedlinePlus	5	9.1	50	90.9	1	1.8	4	7.3
Reasearch4Life (AGORA, ARDI, GOALI, HINARI, OARE)	32	58.2	23	41.8	11	20.0	21	38.2
ProQuest	15	27.3	40	72.7	15	27.3	-	-
PubChem	3	5.5	52	94.5	-	-	3	5.5
ScienceDirect	14	25.5	41	74.5	14	25.5	-	-
SpringerLink	9	16.4	46	83.6	-	-	9	16.4
Westlaw	3	5.5	52	94.5	3	5.5	-	-
Clinicalkey	5	9.1	50	90.9	4	7.3	1	1.8

To identify the most popular Online Electronic Database (OED) among Nigerian institutions, respondents were asked to indicate the OEDs they have access to and whether they are paid for or free. Table III indicates that EBSCOhost and Research4Life are most accessed with 74.5% (41) and 58.2% (32) of respondents, respectively. The least accessed are EMBASE, PubChem, Westlaw, and Clinicalkey with 1 (1.8%), 3 (5.5%), 3 (5.5%), and 5 (9.1%) respondents, respectively.

Table IV: Mode of Paid Subscription

Mode of Subscription	Frequency	Percentage
Individual institution subscription	35	63.6
Through a consortium	18	32.7
Donor	-	-
Trial access	2	3.6

There are different subscription modes and plans attached to proprietary OEDs. In order to know the weight of cost implication on each mode, respondents were asked to indicate their mode of subscription. Table IV indicates that 63.6% (35) of institutions subscribed to OED individually; 32.7% (18) subscribed through a consortium, while 3.6% (2) were using trial access at the time of data collection. This shows that consortium building has not really taken root among Nigerian academic libraries.

Table V: Average amount Nigerian libraries spend on subscription to online databases annually

Amount	Frequency	Percentage
₦500,000 – 5million	15	27.3
₦6million – 10million	12	21.8
₦11million - 15million	5	9.1
₦16million - 20million	14	25.5
above ₦20million	7	12.7

The major objective of this study was to know how much Nigerian libraries are spending on Online Electronic Database (OED) annually. In view of this, respondents were asked to indicate how much they spend on acquiring OEDs. Table V shows that 27.3% (15) and 25.5% (14) of the respondents indicate that their institutions spend between ₦500,000 to 5 million (average = ₦2,583,333); and ₦16million - 20million (average = ₦18,000,000), respectively.

21.8% (12) of the institutions spend between ₦6million – 10million (average = 8,000,000), 9.1% (5) spend ₦11million - 15million (average = ₦13,000,000), and 12.7% (7) institutions spend above ₦20million to acquire Online Electronic Database (OED).

The calculated average of all the values indicated by the responding institutions, results in ₦12,500,000 or \$32,637 annually. This means that institutions covered by this study spend an average of twelve million, five hundred thousand naira to acquire online electronic databases annually.

Table VI: Perception of Cost of Online Databases in Nigeria

Statement	Frequency	Percentage
Very Expensive	43	78.2
Expensive	11	20.0
Not too expensive	1	1.8

Respondents were asked to express their thoughts on the cost of OEDs. Table VI indicates that a majority of the respondents constituting 78.2% (43) stated that the OEDs are 'very expensive', while 20.0% (11) indicated that they are 'expensive'. Only one respondent indicated that they are 'not too expensive'.

Table VII: Factors responsible for the high cost of e-resources

Statement	Frequency	Percentage
Exchange rate	37	67.3
Individual institution subscription	15	27.3
Taxation	-	-
The number of academic programmes in my university	3	5.5

Table VII shows an analysis of the factors responsible for the high cost of OED. The exchange rate was majorly cited by 67.3% (37) of the respondents while 27.3% (15) blamed the high cost on institutions that pursue OED subscription

individually. 5.5% (3) attributed the high cost of OED to the number of academic programmes undertaken by the institutions. The latter gives rise to a situation where the library has to subscribe to additional specialized databases (for faculties and departments) in addition to general databases.

Table VIII: Services to drive use and increase return on investment (ROI) on OED

Statement	Always	Often	Rarely	Never	Mean	Decision
Current Awareness Services	17 (30.9%)	27 (49.1%)	11 (20.0%)	-	3.13	Accept
Selective Dissemination of Information	14 (25.5%)	18 (32.7%)	19 (34.5%)	4 (7.3%)	2.80	Accept
Document delivery	7 (12.7%)	19 (34.5%)	22 (40.0%)	7 (12.7%)	2.50	Accept
Conducting searches for users	20 (36.4%)	20 (36.4%)	9 (16.4%)	6 (11.0%)	3.10	Accept
E-reference services	15 (27.3%)	14 (25.5%)	17 (30.9%)	8 (16.3%)	2.70	Accept
Electronic mail services	12 (21.8%)	17 (30.9%)	13 (23.6%)	13 (23.6%)	2.57	Accept
A single search box on the library website	6 (10.9%)	15 (27.3%)	17 (30.9%)	17 (30.9%)	2.27	Reject
Integration of Chat plugin on the library websites	8 (14.5%)	9 (16.4%)	14 (25.5%)	24 (43.7%)	2.10	Reject
Mobile services	9 (16.4%)	9 (16.4%)	19 (34.5%)	17 (32.5%)	2.25	Reject
Frequently Asked Questions (FAQs) on the library websites	10 (18.2%)	13 (23.6%)	9 (16.4%)	23 (41.8%)	2.30	Reject

Table VIII shows an analysis of the services rendered by Nigerian libraries to drive use and increase return on investment in electronic database. Current Awareness Services (Mean score=3.13); Conducting searches for users (Mean score=3.10); Selective Dissemination of Information (Mean score=2.80); E-reference services (Mean score=2.70) and document delivery (Mean score=2.50) are ranked highest in the respondents' selection of services rendered by Nigerian libraries.

Table IX: Challenges of Providing Electronic Information Services

Statement	SA	A	D	SD	Mean	Decision
Some users are not aware of the availability of the databases	24 (43.6%)	24 (43.6%)	5 (9.1%)	2 (3.6%)	3.31	Accept
Irregular power supply	36 (65.5%)	5 (9.1%)	6 (10.9%)	8 (14.5%)	3.30	Accept
Lack of information literacy and retrieval skills of users	17 (30.9%)	29 (52.7%)	7 (12.7%)	2 (3.6%)	3.15	Accept

Statement	SA	A	D	SD	Mean	Decision
Lack of Internet connectivity	23 (41.8%)	16 (29.1%)	12 (21.8%)	4 (7.3%)	3.05	Accept
Some important contents are not made available by the vendors	12 (21.8%)	27 (49.1%)	12 (21.8%)	4 (7.3%)	2.92	Accept
Lack of skilled personnel to manage the database	11 (20.0%)	26 (47.3%)	12 (21.8%)	6 (10.9%)	2.80	Accept
The full-text of most relevant materials are not available for download	19 (34.5%)	18 (32.7%)	13 (23.6%)	5 (9.1%)	2.74	Accept
Lack of remote access	12 (21.8%)	14 (25.5%)	21 (38.2%)	8 (14.5%)	2.60	Accept
Inadequate computers in the library	15 (27.3%)	9 (16.4%)	20 (36.4%)	11 (20.0%)	2.54	Accept

Table IX reveals the challenges in providing electronic information services. The rate of agreement to the challenges were as follows: 'some users are not aware of the availability of the databases' (Mean score=3.31); 'irregular power supply' (Mean score=3.30); 'lack of Internet connectivity' (Mean score=3.51); 'lack of information literacy and retrieval skills of users' (Mean score=3.05). In addition to these, 'some important contents are not made available by the vendors' (Mean score=2.92) and there is a 'lack of skilled personnel to manage the database' (Mean score=2.80).

Discussion of findings

The study reveals that most of the respondents accessed EBSCOhost and Research4Life, while the least accessed are electronic databases EMBASE, PubChem, Westlaw, and ClinicalKey. The latter are least accessed probably due to the special nature of the databases. The popularity of EBSCOhost and Research4Life databases among Nigerian tertiary institutions was also referenced by Uzuegbu and Ibegwam who linked the popularity of EBSCOhost to the effort of the Nigerian University Commission (NUC), the regulatory agency of Nigerian universities in leading consortium subscription to the database. In fact, in the early stages of forming the consortium, Federal universities received support from NUC in the form of a subscription to the EBSCOhost and ScienceDirect. Access to Research4Life was initially free of charge to Nigerian libraries. When Nigeria was moved to Group B (low-cost access), access to Research4Life programs required individual institutions to pay one thousand five hundred United States dollars (\$1,500) an equivalent of five hundred seventy-four thousand five hundred naira (₦574,500) at the official exchange rate of ₦383 to 1 USD, the cost was still moderate compared to similar OEDs. As a result, many libraries continued with the database. Institutions that do not pay this amount only have access to open access resources. The findings of this research indicate that more than half of the institutions subscribed to OEDs individually and about one-third subscribed through consortia. The implication for low participation in consortia is that many of the libraries are unable to maintain a regular

subscription to OEDs. Given the frequent budget cuts and irregular allocation to Nigerian academic libraries, consortium building would have guaranteed access to more of the OEDs with resources for teaching, learning, and research. This shows that consortium building is still in its infancy; as such the potential benefit is not being explored and has not really taken root among Nigerian academic libraries.

To ascertain the average amount expended on OEDs annually in Nigerian university libraries, respondents were asked to indicate how much they spend on acquiring OEDs. The results show that the average of all the values indicated by the respondents' results is ₦12,500,000 annually. This means that institutions covered by this study spend an average of twelve million five hundred thousand naira to acquire online electronic databases annually. This is a significant amount which demands that academic libraries ensure a wide usage of these resources in order to justify the investments made in them.

When the respondents were asked to express their thoughts on the cost of OEDs, almost all the respondents indicated that the OEDs were expensive. Respondents may have compared the cost to their "take-home" to arrive at this. Similarly, Ansari and Raza (2020) also reported that academic libraries consider subscription databases expensive and are concerned about the level of use.

The outcome of this study identifies perceived factors responsible for the high cost of OEDs. The majority (more than two-thirds) of the respondents indicated the exchange rate while about one-third blamed the high cost on institutions that pursue OED subscription individually. The exchange rate problem is exacerbated by the frequent devaluation of the currency as a result of the economic recession. Close to this is the absence of a known national consortium for subscribing to OEDs. As a consequence, individual subscription has placed pressure on the lean budget of the library and also limited the resources available for the use of the patrons.

Regarding the services rendered by Nigerian libraries to drive use and increase the return on investment in OED, results show that current awareness services, conducting searches for users, selective dissemination of information, e-reference services, and document delivery top the list. These efforts are also undertaken by libraries in India as reported by Kumar (2017) as well as Kuwait as found by AlAwadhi, and Al-Daihani, (2018).

Results further revealed the challenges faced in providing OEDs. The respondents indicated that some of their users not being aware of the availability of the databases, irregular power supply and lack of Internet connectivity as well as a lack of information literacy and retrieval skills of users are the major challenges. In addition to these challenges, respondents further noted that some important contents are not made available by the vendors and there is a lack of skilled personnel to manage the database. Those findings are similar to that of Ndungu and Gikandi (2018) which suggests that the infrastructural deficit is endemic in African academic libraries.

Conclusion

The study has shown that Nigerian academic libraries usually subscribe to the EBSCOhost and Research4Life databases with few adding specialized databases such as Law Pavilion, HeinOnline, Legalpedia, and ScienceDirect. Average amount spent annually is in the region of 12,500,000 (twelve million five hundred thousand Naira) or \$32,637. This amount is low by international standards but considering the level of funding available to Nigerian academic institutions and their libraries, it is a considerable amount. However, this amount could have been further mitigated if the country has a stronger currency or if the institutions come together to form a consortium.

The librarians consider the amount spent on acquiring access to online electronic databases high but they are also aware of the role of adequate and relevant information sources in national development, therefore, they are putting in place various programmes and support services to facilitate maximum utilization which would positively impact the ROI in the acquired online electronic databases. The study, therefore, concludes that there is a middling to low return on subscribed OED in Nigerian academic libraries.

However, there are still various huddles that must be scaled for Nigerian academic libraries to reap adequate returns on their investments in online electronic databases. Such challenges include irregular power supply, low Internet bandwidth, and lack of information literacy and retrieval skills of users as well as a lack of enough skilled personnel to manage the database.

Recommendations

From the findings of this study, it is obvious that Nigerian academic libraries are investing heavily in online electronic databases. They are also exploring various options on how to ensure a commensurate return on the funds invested in these databases. Going forward, the following recommendations are considered applicable:

- Nigerian academic libraries should pay urgent attention to the issue of forming strong consortia for the purpose of collective bargaining in acquiring online electronic databases. This will surely result in lower fee per head and ensure that more academic libraries are able to subscribe to relevant databases.
- Tertiary institution administrators and library stakeholders should advocate for special recognition for academic libraries when it comes to sourcing foreign currencies so that they do not have to pay above the official rate when subscribing to online databases.
- It is imperative for librarians to see online databases as key parts of library collections and not supplement resources that can only be handled by a selected few. This way, all library staff will be involved in the promotion of electronic resources in the library which will encourage more users to patronize them instead of relying on search engines such as Google.

- Provision of constant electricity is key since these databases cannot be accessed without electricity. University management should leverage on use of solar powered energy sources or internal generation of electricity instead of depending on the national power grid which is epileptic.
- Increased bandwidth in internet connectivity should also be done by university management as this will prompt usage.

References

- Abdullah, Nor Hazana, Nor Aziati Abdul Hamid, Muhamad Shahrul Amirul Shaif, Alina Shamsuddin, and Eta Wahab. 2016. "Structural model for the effects of perceived indoor work environment on sick building syndrome and stress." *MATEC Web of Conferences* 68: 13012. <https://doi.org/10.1051/matecco-nf/20166813012>.
- S. AlAwadhi, S. M. Al-Daihani, 2018. "Marketing academic library information services using social media" *Library Management*. <https://doi.org/10.1108/LM-12-2017-0132>
- Ani, Okon E., Patrick Ngulube, and Bosire Onyancha. 2015. "Perceived effect of accessibility and utilization of electronic resources on productivity of academic staff in selected Nigerian universities." *SAGE open* 5(4). <https://doi.org/0.1177/2158244015607582>.
- Ansari, Nahav Alam, and M. Masoom Raza. 2020. "Awareness and usage of Emerald Insight database as determinant of research output for researcher scholar of Aligarh Muslim University, India." *Collection Management* 45(1): 71-86. <https://doi.org/10.1080/01462679.2019.1579013>.
- Cotter, G., et al. 2005. "Electronic collection management and electronic information services." *Information services & use* 25(1):23-34. <https://core.ac.uk/download/pdf/46956524.pdf>.
- Elsayed, Amany M., and Emad I. Saleh. 2015. "Measuring the return on investment of academic libraries in Arab countries: a proposed model." *Information Development* 31(3): 219-228. <https://doi.org/10.1177/0266666913512146>.
- Idhalama, O. U., and E. D. Krubu. 2018. "Fee-based library services: a sine-qua-non in the effective management of libraries." *Open Journal of Social Science and Humanities* 1(1): 01-08. <https://core.ac.uk/download/pdf/18198583.pdf>.
- Irunegbo, Godwin C., Josiah C. Nworie, Nkechi A. Igbokwe, and Emeke E. Omorodion. 2018. "Marketing library and information services: A case for library managers." *Information Impact: Journal of Information and Knowledge Management* 9(4): 91-106. <https://dx.doi.org/10.4314/ijikm.v9i4.9>.
- Julien, Heidi, Melissa Gross, and Don Latham. 2018. "Survey of information literacy instructional practices in US academic libraries." *College & research libraries* 79, no. 2 : 179.
- Kowalsky, Michelle. 2015. "Opportunity costs of electronic resources." *Procedia economics and finance* 23: 948-952. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00489-X](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00489-X).

- Kumar, Ravi Ranjan. 2017. "Marketing electronic information resources (EIRS) in academic libraries: a conceptual study." *International Journal of Library and Information Studies* 7, no. 4: 217-226.
- Mehrandasht, Akram, and Najla Hariri. 2016. "Cost-Benefit Analysis of Databases ScienceDirect, Scopus, and Ovid in Qom University of Medical Sciences Based on SAMAA index (Evaluation of Electronic Resources), Iran." *Qom University of Medical Sciences Journal* 9(12): 58-64.
- Ndungu, Wanjiku Miriam, and Jane Wacuka Gikandi. 2018. "Strategic marketing of electronic resources in academic libraries in Kenya." *Journal of Scholarly Publishing* 49, no. 4: 435-452.
- Nnadozie, Chuma Opara. 2013. "Alternative funding models for Nigerian academic libraries." *Library Philosophy and Practice, Paper* 904.
- Oyewole, Olawale, and Airen Adetimirin. 2015. "Lecturers and Postgraduates Perception of Libraries as Promoters of Teaching, Learning, and Research at the University of Ibadan, Nigeria." *New Review of Academic Librarianship* 21(1):83-93. <https://doi.org/10.1080/13614533.2014.934965>.
- Tenopir, Carol, Rachel Volentine, and Donald W. King. 2012. "Scholarly Reading and the Value of Academic Library Collections: results of a study in six UK universities." *Insights* 25(2): 130-149. <http://doi.org/10.1629/2048-7754.25.2.130>
- Uzoigwe, Comfort U., and Jacintha U. Eze. 2018. "The perceived benefits of electronic/digital reference services in Nigerian university libraries: A survey." *International Journal of Knowledge Content Development & Technology* 8(2): 49-65. <https://doi.org/10.5865/IJKCT.2018.8.2.049>.
- Uzuegbu, Chimezie Patrick, O. C. Chukwu, and A. Ibegwam. 2012. "Creating universal resource locator links on library computers desktop: A panacea for students' underutilization of subscribed electronic databases in academic institutions in Nigeria." *Annals of Library and Information Studies* 59 (June): 97-105.
- Yebowaah, Franklina Adjoa, and Florence Dedzoe Dzokotoe Plockey. 2017. "Awareness and Use of Electronic Resources in University Libraries: A Case Study of University for Development Studies Library." *Library Philosophy & Practice*. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1562/>.

Adekunle Emmanuel Oyadeyi

Uniwersytet Ajayi Crowther w Oyo. Biblioteka Uniwersytecka

e-mail: oyadeyi.adekunle@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7932-4934

Taofeek Abiodun Oladokun

Uniwersytet Lead City w Ibadanie

e-mail: taofeekoladokun1@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7015-9496

Oludare Adebajji Shorunke

Uniwersytet w Lagos. Biblioteka Medyczna

e-mail: darebanji@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2993-4881

Omobolanle Seri Fasola

Uniwersytet Ajayi Crowther w Oyo. Biblioteka Uniwersytecka

e-mail: os.fasola@acu.edu.ng

ORCID: 0000-0002-7446-4137

Zwrot z inwestycji (ZZI) w subskrypcyjnych bazach nigeryjskich bibliotek akademickich: badanie

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.003>



Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0 PL).

Przysłany: 22 IV 2021

Zaakceptowany: 23 VIII 2021

Adekunle Emmanuel Oyadeyi jest odpowiedzialny za usługi elektronicznych zasobów informacyjnych w Bibliotece T. Y. Danjuma, Uniwersytetu Ajayi Crowther w Oyo. Posiada ponad dziesięcioletnie doświadczenie w zarządzaniu elektronicznymi zasobami informacji. Ma na swoim koncie publikacje w czasopismach. Jego zainteresowania badawcze obejmują: zachowanie informacyjne użytkowników; korzystanie z elektronicznych zasobów informacyjnych; digitalizacja; repozytorium cyfrowe, oprogramowanie do zarządzania bibliotekami; motywowanie bibliotekarzy w pracy i satysfakcja. Jest członkiem Stowarzyszenia Bibliotek Nigeryjskich (dalej: SBN).

Taofeek Abiodun Oladokun jest odpowiedzialny za usługi elektronicznych zasobów informacyjnych w bibliotece Uniwersytetu Lead City w Ibadanie. Posiada ponad pięcioletnie doświadczenie w zarządzaniu elektronicznymi zasobami informacji. Ma na swoim koncie

publikacje w czasopismach. Jego zainteresowania badawcze obejmują: elektroniczne systemy informatyczne; doświadczenie użytkownika biblioteki cyfrowej; oprogramowanie do zarządzania informacjami elektronicznymi i biblioteką. Jest członkiem SBN.

Oludare Adebajji Shorunke jest bibliotekarzem zasobów elektronicznych w bibliotece medycznej Uniwersytetu w Lagos (Idi-Araba). Jest certyfikowanym bibliotekarzem w Nigerii, mającym na swoim koncie kilka publikacji w krajowych i międzynarodowych czasopismach. Oludare jest obecnie w trakcie studiów doktoranckich w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej na Uniwersytecie w Ilorin. Jego zainteresowania badawcze obejmują wykorzystanie zasobów elektronicznych; dostępność; zadowolenie użytkowników i jakość usług bibliotecznych. Jest członkiem SBN.

Omobolanle Seri Fasola jest bibliotekarzem usług technicznych w Bibliotece T. Y. Danjuma Uniwersytetu Ajayi Crowther w Oyo. Jest dyplomowaną bibliotekarką w Nigerii (CLN), mającą na swoim koncie kilka publikacji w lokalnych i międzynarodowych czasopismach oraz materiałów konferencyjnych. Omobolanle jest obecnie w trakcie studiów doktoranckich w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej na Uniwersytecie Ibadan. Jej zainteresowania badawcze obejmują zarządzanie wiedzą, zachowania organizacyjne, media społecznościowe dla usług bibliotecznych oraz zarządzanie biblioteką. Jest członkiem SBN.

Słowa kluczowe: zwrot z inwestycji; baza subskrypcyjna; koszt; użycie; bibliotekarz; uniwersytety; Nigeria

Streszczenie. **Cel:** Wydaje się, że brakuje literatury na temat tego, ile nigeryjskie biblioteki uniwersyteckie wydają na zakup elektronicznych baz danych (dalej: EBD). Niniejsze opracowanie ma na celu zbadanie rocznych kosztów nabycia tego ważnego i ewoluującego aspektu zbiorów bibliotecznych w celu ustalenia, czy wskaźniki pod względem wykorzystania są współmierne do zainwestowanych pieniędzy.

Metody: W opracowaniu przyjęto ilościową metodę badawczą. W celu zebrania danych od 55 bibliotekarzy z 41 bibliotek akademickich w Nigerii wykorzystano opracowany samodzielnie kwestionariusz. Zebrane dane zostały przetworzone przy użyciu Pakietu Statystycznego dla Nauk Społecznych (PSNS) w wersji 20.

Wnioski: Biblioteki akademickie w Nigerii wydają średnio 12 500 000 nairii nigeryjskich lub 32 637 dolarów amerykańskich rocznie na subskrypcje EBD. Badanie wykazało, że nigeryjskie biblioteki akademickie zazwyczaj subskrybują bazy danych EBSCOhost i Research4Life z kilkoma dodatkowymi bazami specjalistycznymi, takimi jak Law Pavilion, HeinOnline, Legalpedia i ScienceDirect. Aby zapewnić odpowiedni zwrot z inwestycji, biblioteki masowo zapewniają infrastrukturę pomocniczą, edukację użytkowników i inne usługi informacyjne. Jednak wyzwania ograniczające powszechne korzystanie z internetowych baz danych obejmują między innymi nieregularne zasilanie i powolną łączność z Internetem.

Wyniki: Z badania wynika zatem, że zwrot z subskrybowanych EBD w nigeryjskich bibliotekach akademickich jest średni lub niski. Jednak nadal istnieją różne narady, które należy przeskalować, aby nigeryjskie biblioteki akademickie mogły uzyskać odpowiedni zwrot z inwestycji w elektroniczne bazy danych online.

Adekunle Emmanuel Oyadeyi

Ajayi Crowther Universität in Oyo. Universitätsbibliothek

E-Mail: oyadeyi.adekunle@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7932-4934

Taofeek Abiodun Oladokun

Lead City Universität in Ibadan

E-Mail: taofeekoladokun1@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7015-9496

Oludare Adebajji Shorunke

Universität Lagos. Medizinische Bibliothek

E-Mail: darebanji@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2993-4881

Omobolanle Seri Fasola

Ajayi Crowther Universität in Oyo. Universitätsbibliothek

E-Mail: os.fasola@acu.edu.ng

ORCID: 0000-0002-7446-4137

Return on Investment (ROI) in den Subskriptionsdatenbanken nigerianischer Hochschulbibliotheken. Eine Untersuchung

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.003>



Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Zugesandt: 22 IV 2021

Angenommen: 23 VIII 2021

Adekunle Emmanuel Oyadeyi ist verantwortlich für die Dienste im Bereich der elektronischen Informationsbestände in der T. Y. Danjuma Bibliothek der Ajayi Crowther Universität in Oyo. Er hat eine über neunjährige Erfahrung in der Verwaltung von elektronischen Informationsbeständen und ist Autor von zahlreichen Zeitschriftenpublikationen. Seine Forschungsinteressen umfassen das Informationsverhalten der Benutzer, die Nutzung von elektronischen Informationsbeständen, die Digitalisierung, das Digitalrepositorium, die Software zum Bibliotheksmanagement, die Motivierung der Bibliothekare am Arbeitsplatz und ihre Zufriedenheit. Er ist Mitglied des Verbandes der Nigerianischen Bibliotheken (weiter im Text als VNB).

Taofeek Abiodun Oladokun ist verantwortlich für die Dienste im Bereich der elektronischen Informationsbestände der Lead City Universität in Ibadan und hat eine über fünfjährige Erfahrung in der Verwaltung von elektronischen Informationsbeständen. Er ist

Autor von Zeitschriftpublikationen. Seine Forschungsinteressen umfassen elektronische Informationssysteme, die Erfahrung des Benutzers der digitalen Bibliothek, die Software zur Verwaltung von elektronischen Informationen und der Bibliothek. Er ist Mitglied des VNB.

Oludare Adebajji Shorunke ist zuständig für die elektronischen Bestände der medizinischen Bibliothek der Universität Lagos (Idi-Araba), Diplombibliothekar in Nigeria mit einigen Publikationen in einigen in- und ausländischen Zeitschriften. Er ist zurzeit Teilnehmer des Doktorandenstudiums am Institut für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information an der Universität Ilorin. Seine Forschungsinteressen beziehen sich auf die Nutzung der elektronischen Bestände, die Zugänglichkeit, die Zufriedenheit der Benutzer wie auch die Qualität der Bibliotheksdienste. Er ist Mitglied des VNB.

Omobolanle Seri Fasola ist zuständig für die technischen Dienste der T. Y. Danjuma Bibliothek der Ajayi Crowther Universität in Oyo; Diplombibliothekarin in Nigeria (CLN) mit einigen Publikationen in den in- und ausländischen Zeitschriften und Tagungsbänden. Sie ist zurzeit Teilnehmerin des Doktorandenstudiums am Institut für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information an der Universität Ibadan. Ihre Forschungsinteressen umfassen das Wissensmanagement, Organisationsverhalten, die Sozialmedien für die Bibliotheksdienste sowie das Bibliotheksmanagement. Sie ist Mitglied des VNB.

S **tichworte:** Return on Investment; Subskriptionsdatenbank; Kosten; Nutzung; Bibliothekar; Universitäten; Nigeria

Z **usammenfassung. Ziel:** Wie es scheint, gibt es sehr wenig Literatur darüber, wie viel die nigerianischen Universitätsbibliotheken für den Erwerb von elektronischen Datenbanken (weiter im Text als EDB) ausgeben. Die vorliegende Bearbeitung hat zum Ziel, die jährlichen Kosten des Erwerbs von diesem wichtigen und evolvierenden Teil der Bibliotheksbestände zu analysieren, um festzustellen, ob die Nutzungswerte dem investierten Geld entsprechen.

F **orschungsmethode:** In der Bearbeitung bediente man sich einer quantitativen Forschungsmethode. Um die Daten von 55 Bibliothekaren aus 41 Universitätsbibliotheken in Nigeria zu sammeln, nutzte man die eigenständig bearbeitete Umfrage. Die gesammelten Daten wurden dann mithilfe vom Statistikpaket für Sozialwissenschaften (SPSW) 2.0 verarbeitet.

S **chlussfolgerung:** Die Universitätsbibliotheken in Nigeria geben durchschnittlich 12.500.000 Naira bzw. 32.637 USD jährlich für die Subskription der EDB. Die Untersuchung bewies, dass die nigerianischen Universitätsbibliotheken gewöhnlich die Datenbanken EBSCOhost und Research4Life subskribieren, und zwar zusätzlich mit den Fachdatenbanken wie Law Pavilion, HeinOnline, Legalpedia und ScienceDirect. Um den entsprechenden Return on Investment zu erhalten, sorgen die Bibliotheken massenweise für die Hilfsinfrastruktur, die Ausbildung der Benutzer und andere Informationsdienste. Die Herausforderungen, die die breite Nutzung der Internetdatenbanken einschränken, beziehen sich u. a. auf die unregelmäßige Energieversorgung und eine langsame Internetverbindung.

E **rgebnisse:** Aus der Untersuchung ergibt sich also, dass der Return on Investment aus den subskribierten EDB in den nigerianischen Universitätsbibliotheken entweder mittel oder niedrig ist. Doch gibt es immer noch verschiedene zu überdenkende Lösungen, dank denen die nigerianischen Universitätsbibliotheken den entsprechenden Return on Investment aus den elektronischen Datenbanken erhalten können.

Agata Walczak-Niewiadomska

Uniwersytet Łódzki. Wydział Filologiczny

e-mail: agata.walczak-niewiadomska@uni.lodz.pl

ORCID: 0000-0002-9292-1805

B

iblioteki publiczne dla dzieci w ujęciu architektonicznym

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.004>



Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0 PL).

Przysłany: 24 III 2021

Zaakceptowany: 10 VIII 2021

Dr hab. Agata Walczak-Niewiadomska od 2006 r. pracuje jako adiunkt w Katedrze Informatologii i Bibliologii Uniwersytetu Łódzkiego. Jest autorką czterech książek i licznych artykułów poświęconych historii książki w Kaliszu, biografistycie bibliologicznej i bibliotekarstwu dziecięcemu. Od 2006 r. związana z Pracownią „Słownika pracowników książki polskiej” jako sekretarz, od 2016 r. – jej kierownik. Z-ca redaktora naczelnego czasopisma „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum”. Członkini Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Koordynator współpracy z zagranicą i programu ERASMUS+ w KLiB UŁ. Czterokrotna laureatka nagrody Rektora UŁ. Jej zainteresowania badawcze obejmują wczesną i rodzinną alfabetyzację, bibliotekarstwo dziecięce oraz zagadnienia bibliometryczne.

S

owa kluczowe: biblioteki publiczne; biblioteki dla dzieci architektura biblioteczna

S

treszczenie: Zagadnienie architektury budynków przeznaczonych na potrzeby bibliotek publicznych regularnie pojawiało się na łamach naukowych i fachowych periodyków polskich i zagranicznych. Nieczęsto jednak autorzy poruszali temat w kontekście przestrzeni dla najmłodszej kategorii czytelników – dzieci. Niniejsza praca uzupełnia stan wiedzy w polskiej literaturze przedmiotu, prezentując zmiany, jakie zachodziły na przestrzeni lat w podejściu do projektowania budynków i wewnątrz bibliotek publicznych dla dzieci.

Wprowadzenie

W ostatnich latach zauważalne było zainteresowanie zagadnieniem architektury bibliotecznej, co odzwierciedlone zostało w wielu specjalistycznych publikacjach fachowych¹. Jednym z głównych czynników jest przekonanie o konieczności

¹ M. in. D. Konieczna, *Współczesne trendy architektury bibliotecznej a zmieniające się wymagania użytkowników bibliotek*, [w:] *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź (Poland), 19-21 June 2006*, Łódź 2006, s. 217-228; K. Latimer [et al.], *Designing library space for children*, Monachium 2011; T. Kruszewski, *Modernizm i neomodernizm: architektura bibliotek publicznych w Polsce na początku XXI wieku*, [w:] *Biblioteka publiczna w przestrzeni społecznej...*, red. J. Ladorucki, Łódź 2017, s. 87-98.

dostosowania kształtu architektonicznego księżnic do nowych funkcji wywołanych technologiczną transformacją prowadzonych przez nie usług i oferowanych kolekcji. Niektóre prezentowane czytelnikom w ostatnich czasach nowe budynki biblioteczne stanowią przykład niezwykle ciekawych w formie, ale nie zawsze uwzględniających specjalistyczną wiedzę na temat funkcji biblioteki w społeczeństwie informacyjnym oraz oczekiwania użytkowników. W przypadku bibliotek dla dzieci zrozumienie ich roli w procesie przygotowania dziecka do odbioru wytworów kultury i socjalizacji jest fundamentem projektowania przestrzeni i budynków bibliotecznych.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zmian w architekturze i sposobie organizacji przestrzeni, jakim ulegały w ciągu wielu dekad placówki bibliotek publicznych świadczące usługi dla dzieci i młodzieży. Zastosowano metodę analizy opisowo-krytycznej opracowań poświęconych różnym aspektom bibliotekarstwa publicznego. Wiele informacji pozyskano dzięki analizie zawartości stron internetowych i zdeponowanych w nich dokumentów elektronicznych.

Historia

Nie sposób rozpatrywać zmieniającej się na przestrzeni lat formy architektonicznej bibliotek dla dzieci w oderwaniu od funkcji, jakie pełniły w społeczeństwie. Głęboko związane ze społeczno-edukacyjną działalnością, jako instytucje podlegały różnorodnym przemianom oddziałującym m.in. na kształt oferowanej czytelnikom przestrzeni. Proces zmian architektonicznych, jakie charakteryzowały część oferty bibliotecznej dla młodych użytkowników, zajął wiele lat i był zależny od wielu czynników społeczno-ekonomicznych. Warto prześledzić ewolucję przestrzeni tego typu placówek na przykładzie bibliotek dla dzieci organizowanych w krajach Ameryki Północnej i Europy². Lata poprzedzające I wojnę światową charakteryzowała stopniowa rezygnacja z koegzystowania sekcji dla dorosłych i dzieci w jednym budynku na rzecz coraz bardziej popularnych autonomicznych kolekcji dla młodszych czytelników. Działo się tak m.in. dlatego, że przy współdzieleniu jednego budynku do powszechnej praktyki należało zapewnienie osobnych wejść dla obu grup wiekowych. Po 1918 r. raczej rzadko widywano takie rozwiązanie w nowo tworzonych projektach bibliotek publicznych. Pod koniec XIX w. w USA wydzielanie specjalnej przestrzeni dla dzieci stało się wręcz obowiązkiem, jak argumentowały władze niektórych placówek, aby hałaśliwe rzesze młodych czytelników odseparować od dorosłych. Tak się stało w przypadku m.in. biblioteki Instytutu Pratta (Brooklyn, Nowy Jork), w której nowo wybudowanym gmachu (1897) architekci zaplanowali osobne pomieszczenie dla dzieci (pierwszy tego typu projekt)³. W setkach bibliotek zbudowanych dzięki Fundacji Andrew Carnegiego w początkach XX w. na terenie USA oraz Anglii i Szkocji działy dla dzieci zajmowały najczęściej piwnicę lub su terenę budynku. Wiodły do nich z reguły strome schody, co stanowiło przeszkodę

² Kraje te można uznać za kolebkę organizowania usług bibliotecznych dla dzieci w kształcie, jaki znamy do dziś. Więcej na temat historii bibliotekarstwa dziecięcego, zob.: A. Walczak-Niewiadomska, *Historia bibliotek publicznych dla dzieci (do 1914 roku)*, [w:] *Interdyscyplinarium nauk o mediach i kulturze*, red. M. Antczak, Z. Gruszka, Łódź 2020, s. 109-128.

³ *Encyclopedia of library history*, eds. W. Wiegand, D. G. Davis, New York 2015, p. 127.

w dostępności dla użytkowników. Choć przestronne, pomieszczenia te nie były odpowiednio oświetlone ze względu na małe i wysoko umieszczone okna⁴.

Biblioteka dla dzieci w początkowych dekadach nie była placówką koedukacyjną, często stosowano podział pomieszczeń ze względu na płeć, używając do tego rozmaitych rozwiązań. W pierwszej bibliotece Carnegiego w Glasgow chłopcy i dziewczynki byli odseparowani od siebie szklaną szybą. Tam, gdzie nie było to możliwe, starano się zapewnić obu grupom oddzielne kolekcje, np. umieszczając numery czasopism na osobnych stołach w zależności od płci czytelnika.

Wprowadzany w różnym tempie na przestrzeni XIX w. obowiązek szkolny, jak również stopniowy zakaz pracy dla małoletnich wpłynęły na przemianę struktury i wystroju wnętrz bibliotecznych, kładąc chociażby nacisk na zapewnienie dzieciom miejsca do nauki i zabawy. Pod względem architektonicznym były to jednak przestrzenie mało ciekawe – surowe, przypominające atmosferą i wyposażeniem bardziej klasę szkolną. Przyczyn upatruje się w powszechnym ówczesnie przekonaniu o wartości porządku i dyscypliny w wychowywaniu dzieci, ale też postrzeganiu biblioteki jako swego rodzaju schroniska dla dzieci spędzających większość czasu na ulicy lub w przepelnionych domach. Dlatego też pierwsze biblioteki dla dzieci nie odstawały wystrojem od oddziałów dla dorosłych. Promowanie w bibliotekach sztywnych zasad i dyscypliny znajdowało wyraz nawet w sposobie ustawienia stołów – pożądanym był sposób szkolny, w przeciwieństwie do stołów okrągłych, przy których dzieci mogły mieć kontakt wzrokowy, a przez to inicjować niewłaściwe zachowanie⁵.

Konserwatywne postrzeganie kwestii wystroju zaczęło się zmieniać w początkowych latach XX w. za sprawą bibliotekarzy, którzy dostrzegali potrzebę wyjątkowego traktowania młodego czytelnika. Cardiff charakteryzował je w 1932 r. jako „przestronne, dobrze oświetlone i przewietrzane [...] oraz udekorowane obrazami”⁶. Już wtedy w dyskusji poświęconej kształtowi bibliotekarstwa dziecięcego pojawiały się głosy na temat funkcji, jaką te placówki miały pełnić dla młodego czytelnika. Bibliotekarz wspomnianej księżnicy, John Ballinger, stanowczo przeciwstawiał się koncepcji biblioteki dla dzieci utożsamiającej ją z wypożyczalnią książek do domu. Wolał określenie „czytelnia” („reading halls”), wyobrażając ją sobie jako miejsce, w którym dzieci mogą czytać publikacje przyniesione z domu, zajmować się aktywnościami niezwiązanymi z książką lub po prostu spędzać w nim czas⁷. Całości powinien, zdaniem innych bibliotekarzy, dopełniać odpowiedni rozkład pomieszczeń, uwzględniający czytelnię z wolnym dostępem do zbiorów, przestrzeń z możliwością modyfikacji na potrzeby wykładów lub przedstawień, a także osobne pokoje na zbiory i usługi informacyjne oraz dla aktywności typu storytelling⁸.

Nowatorskie koncepcje pojawiające się w anglojęzycznej literaturze przedmiotu, mimo iż stanowiły czynnik inicjujący w późniejszych latach zmiany, na

⁴ K. R. T. Imhoff, *Children's spaces from around the world*, [w:] *Designing library space for children*, eds. K. Latimer, A. Cranfield, I. Bon, Monachium 2011, p. 131.

⁵ A. Black, C. Rankin, *The history of children's library design: continuities and discontinuities*, [w:] *Designing library space for children*, eds. K. Latimer, A. Cranfield, I. Bon, Monachium 2011, p. 7.

⁶ W. C. B. Sayers, *A manual of children's libraries*, London 1932, p. 104.

⁷ J. Ballinger, *Children's reading halls*, *Library Association Record*, vol. 5: 1903, p. 553.

⁸ W. C. B. Sayers, *The children's library: a practical manual for public, school and home libraries*, London 1911, p. 79.

terenach Wielkiej Brytanii nie wyszły (z wyjątkiem kilku placówek) poza teoretyczne rozważania. Większość ówczesnych bibliotek reprezentowała powszechne, surowe i sztywne podejście do usług bibliotecznych dla dzieci. W tym samym czasie prawie wszystkie nowo budowane oddziały dla dzieci otrzymywały zgoła inny wygląd, skłaniając się bardziej ku wizji biblioteki jako miejsca przyjaznego i przytulnego, wywołując tym samym skojarzenia z domem. Wyposażenie uwzględniało m.in. kominek wraz z przygotowanym siedziskiem, przydatnym szczególnie podczas czytania w zimowe popołudnia, obrazy na ścianach i drewniane rzeźbione wykończenia⁹. Wykreowane przez Amerykanów pojęcie „bibliotecznej atmosfery”, które oznaczało mniej więcej stworzenie takich warunków do czytania i spędzania czasu, aby dziecko czuło się prawie jak w domu, przenoszone było na teren innych państw za sprawą m.in. akcji Amerykańskiego Komitetu Książki ds. Bibliotek Dziecięcych, w ramach którego w latach 20. XX w. powstały biblioteki na terenie Belgii i Francji. Fundusze oferowane przez organizację pokrywały nie tylko koszt zakupu książek, ale też mebli, regałów, stolików, krzesełek i ławek, słowem wyposażenia wnętrza, które, zaprojektowane wcześniej na potrzeby małych czytelników, przetestowane zostały w Bibliotece Publicznej Nowego Jorku. Wszystkie elementy, wraz z obrazkami na ścianę i wyborem lubianych przez małych Amerykanów książek, przesłano do tworzonych bibliotek¹⁰.

Przypadające na okres międzywojnia rosnące zainteresowanie rozwojem psychicznym i fizycznym dziecka, jak również pozostające w związku z tym zinstytucjonalizowanie obszarów kształtujących młodych obywateli (opieka zdrowotna, placówki edukacyjne i opiekuńcze) żywotnie wpływały na zwiększenie dyskusji na temat bibliotek dla dzieci. Powoli wśród bibliotekarzy spoza terenu USA krystalizacji zaczęło ulegać przekonanie o konieczności adaptacji usług biblioteki publicznej do potrzeb dzieci. Na wewnątrz księżnicy wpływały przenikające do środowiska bibliotekarzy koncepcje pedagogiczne Friedricha Froebela i innych innowatorów procesu edukacyjnego. Dyskusji poddawano nawet kolor ścian, gdzieś tam angażowano profesjonalnych dekoratorów w celu dobrania ciepłej i przyjaznej palety kolorów. Opublikowany w 1932 r. podręcznik Sayersa zawierał opis idealnego pod względem wyposażenia oddziału dziecięcego: wystrój miał być jasny i żywy, a także odwołujący się do klimatu prywatnego domu, przy oknach wisiały zasłony, ściany miały być pokryte obrazami. Przytulny kominek i wpasowane wokół niego siedzisko gwarantowało poczucie bezpieczeństwa. Meble z jednej strony miały być dopasowane rozmiarem do wzrostu dzieci, z drugiej zaś do wykonywanych czynności – okrągłe stoły do wspólnej nauki i pracy z wydawnictwami encyklopedycznymi, ponadto biurka do samodzielnego odrabiania lekcji¹¹. Krzesła, najlepiej z wygodnym oparciem, miały jak najmniej przypominać te używane w szkole. Całości dopełniało nieprzytłaczające czytelników stanowisko bibliotekarza, którym w ówczesnych czasach była głównie kobieta; historycy sugerują, że koncepcje „przytulnej i domowej” biblioteki pozostawały w ścisłym związku z powszechną feminizacją tego

⁹ L. S. Jast, *Some impressions of American libraries*, Library Association Record, vol. 7: 1905, p. 63.

¹⁰ D. Mitts-Smith, *L'Heure Joyeuse: Educational and social reform in post-world War I Brussels*, Library Trends, vol. 55: 2007, no. 3, p. 466.

¹¹ W. C. B. Sayers, op. cit., pp. 106-107.

zawodu¹². Ta wyidealizowana poniekąd wizja pozostawała głównie na papierze; do nielicznych wyjątków zaliczano np. Bibliotekę Centralną w Croydon w Wielkiej Brytanii (szczególnie w latach 30. XX w.). Brytyjska Biblioteka Publiczna w Cross-Gates (Percival Leigh) w celu przygotowania miejsca na storytelling zastosowała w 1939 r. elektryczne ognisko z umieszczonymi wokół siedziskami. Nieco później rozpowszechnił się pomysł dekorowania ścian oddziałów dziecięcych wizerunkami znanych czytelnikom bohaterów książek, spotykano też wizerunki przedstawicieli różnych krajów towarzyszących naściennej mapie świata¹³.

Charakterystyczne dla okresu międzywojennego w projektowaniu wnętrz bibliotek publicznych dla dzieci, zwłaszcza w krajach anglosaskich, było przejście od surowego, atmosferą przypominającego sztywne zasady szkolne wystroju do tendencji akcentujących otwartość, komfort, prawo do intymności oraz kształcenie dziecięcych estetycznych gustów. Dla wielu krajów, zwłaszcza mniej rozwiniętych, zagadnienie projektowania przestrzeni dla dzieci w bibliotece publicznej pojawiło się wraz z budową (często od podstaw) i rozwojem sieci bibliotecznych. Korzystano wtedy najczęściej z wzorców anglo-amerykańskich, przejmując większość z zaimplementowanych w bibliotekach koncepcji.

Proces kształtowania architektury i przestrzeni pomieszczeń bibliotecznych dla dzieci w drugiej połowie XX w. (po 1945 r.) jest zagadnieniem bardzo zróżnicowanym, zależnym głównie od stopnia zaawansowania i rozwoju sieci bibliotek publicznych w poszczególnych państwach świata. Można jednakże na przykładzie księżnic amerykańskich i europejskich prześledzić trendy wyznaczające w tym okresie kierunki zmian. Biblioteki budowane po II wojnie światowej, zwłaszcza w latach 60.-90., oferowały dzieciom znacznie lepsze warunki, do zbiorów z wolnym dostępem dodając pomieszczenie, w którym odbywały się sesje opowiadania bajek i historii (z ang. *storytellingu*) lub zajęcia artystyczne. Wiele placówek poprawiło też jakość infrastruktury dzięki budowie miejsc na wózki, łazienek dla młodszych dzieci, pamiętając nawet o przewijakach i fotelach bujanych dla rodziców.

Konieczność likwidacji zniszczeń powojennych w wielu krajach Europy spowodowała zepchnięcie potrzeb kulturalnych na drugi plan, co miało niepoślednie znaczenie również dla infrastruktury bibliotecznej. Dopiero w połowie lat 70., na fali korzystnych dla gospodarek państw demokratycznej Europy zmian, nastąpił boom inwestycyjny skutkujący powstaniem wielu nowoczesnych budynków reprezentujących najnowsze trendy architektoniczne. W tym właśnie czasie do głosu doszedł, sięgający swymi początkami przełomu XIX i XX w., styl „otwartej przestrzeni” (ang. *open space, open plan design, free plan, fluid plan*). Wywodzący się z tradycyjnej japońskiej architektury, a następnie rozwinięty przez ruch Arts-and-Crafts, zyskał wielką popularność dzięki zastosowaniu nowych technologii budowlanych oraz ożywcym w filozofii, sztuce i nauce prądom przekładającym się na wizje architektów. Przenikanie „otwartego” stylu do budownictwa mieszkalnego i przemysłowego (np. wielkopowierzchniowe biura) prowadziło nieuchronnie do rewolucji również w placówkach kulturalnych i edukacyjnych. Zaadaptowanie koncepcji w projektowaniu

¹² A. Black, C. Rankin, op. cit, p. 17.

¹³ Ibidem, p. 19.

bibliotecznym zbiegło się z rozprzestrzeniającym się rozwojem stylu modernistycznego lat 50. i 60. Pionierem i przykładem dla innych europejskich księżnic były kraje skandynawskie, gdzie przyjęto założenie, że otwarta przestrzeń przekształca bibliotekę z miejsca zinstytucjonalizowanego, podzielonego sztywnymi oddziałami i ścianami, w bardziej nieformalne, elastyczne i sprzyjające kontaktom.

Niezbędne w niektórych przypadkach dzielenie przestrzeni osiągnano za pomocą specjalnie dobranych mebli i innych przenośnych elementów¹⁴. „Otwarty” styl był też postrzegany przez projektantów i inwestorów jako bardziej efektywny sposób planowania budynku, dając możliwość w miarę swobodnej transformacji wewnątrz zgodnie z pojawiającymi się w perspektywie co najmniej kilkunastu kolejnych lat potrzebami. Dzięki otwartemu planowi łatwiej było integrować usługi biblioteczne dla dzieci z usługami świadczonymi w pozostałych oddziałach, przy okazji wpisując je na stałe w wizerunek biblioteki publicznej. W latach 60. i 70. tego typu budownictwo biblioteczne stało się niezwykle popularne na terenie Wielkiej Brytanii¹⁵. Odnowiona w 1960 r. biblioteka Ormeau Road (Belfast, Irlandia Północna) jedną trzecią przestrzeni oddawała do użytku dzieci, nie oddzielając jej fizycznie od części dla dorosłych; jedynym wyznacznikiem był nieco obniżony sufit w dziale dziecięcym i wyposażenie dostosowane do wzrostu młodszych czytelników. Pochodzący również ze Skandynawii pomysł umieszczania działu dziecięcego na antresoli cieszył się przez pewien czas popularnością, ale ostatecznie został uznany za нефunkcjonalny, biorąc pod uwagę bezpieczeństwo dzieci i konieczność zapewnienia dodatkowego personelu, i odtąd najchętniej wykorzystywanym rozwiązaniem było planowanie tego działu na parterze¹⁶. Naturalnie, mimo wyraźnego zainteresowania i licznych implementacji stylu otwartego, nie brakowało bibliotek budowanych według tradycyjnego pojmowania funkcji bibliotecznych, zwłaszcza w krajach o gorszych uwarunkowaniach finansowych i indywidualnym podejściu do rozwoju bibliotekarstwa publicznego.

W latach 70. i 80. w państwach Europy Zachodniej zauważalny był nurt w refleksji teoretycznej ówczesnych bibliotekoznawców – bibliotekarstwo społeczne (ang. *community librarianship*). Celem działań bibliotecznych według propagatorów tego nurtu było skupienie się na obsłudze użytkowników znajdujących się w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej, co próbowano osiągnąć poprzez odinstytucjonalizowanie księżnicy i wyjście z jej ofertą poza mury budynku.

To również czas baczniejszego przyjrzenia się potrzebom kulturalnym, czytelnickým i informacyjnym dzieci oraz krystalizacji strategii bibliotecznych skierowanych do niewydzielanej wcześniej grupy – młodzieży. Jednocześnie toczono dyskusje nad kształtem i wyposażeniem księżnic dla nastolatków, biorąc pod uwagę ich gusta, preferencje i zainteresowania. Oddział dla młodzieży zorganizowany w 1985 r. w Bibliotece Centralnej w Bradford (Wielka Brytania) – pod nazwą „Xchange” – uznany

¹⁴ S. Plovgaard, *Building layout in Denmark*, [w:] *Design of the library*, ed. K. M. Newbury, Penge 1960, pp. 20-21.

¹⁵ A. Black, C. Rankin, op. cit., p. 23.

¹⁶ E. Maxwell, *The planning and design of children's libraries*, *Library Management*, vol. 14: 1993, no. 7, p. 24.

został za „elegancki i modny, dzięki użyciu jasnych i wyrafinowanych mebli [...] dążąc do stworzenia atmosfery pomiędzy księgiarnią a kawiarnią”¹⁷.

Lata 90. to czas rozpowszechniania koncepcji bibliotekarstwa dla dzieci najmłodszych i ich rodzin. Z dzisiejszej perspektywy możemy uznać, iż był to jeden z trendów, jakie w silnym stopniu przyczyniły się do trwałej zmiany w architekturze bibliotek publicznych. Przyjęcie do grona „czytelników” dzieci do 3. roku życia oznaczało zwrócenie baczniejszej uwagi na problem bezpiecznych mebli i wnętrz, jak również włączenie do zestawu zalecanych elementów wystroju, np. przewijaka. Wytyczne IFLA w ogólny sposób definiowały konieczność dostosowania przestrzeni, wspominając o miejscu „dostępnym, atrakcyjnym, bezpiecznym, niezmiennym. Nie powinno być żadnych barier uniemożliwiających dostęp, jak np. pięter bez windy, zbyt ciężkich drzwi, miejsc niebezpiecznych dla maluchów, które raczkują lub zaczynają chodzić”¹⁸.

Coraz częstsze postrzeganie biblioteki publicznej jako demokratycznego i wolnego od uprzedzeń miejsca wpłynęło na wykorzystywanie jej w procesie dialogu społecznego. To z kolei pośrednio skutkowało włączeniem do planów architektonicznych dodatkowego pomieszczenia pełniącego różnorodną rolę – sali spotkań, wykładowej, zajęciowej oraz szkoleniowej.

Na przemiany w projektowaniu bibliotek w ostatnich latach istotnie wpłynął sposób urządzania mieszkań i domów w krajach wysoko uprzemysłowionych, dążący do osiągnięcia „strefy komfortu” opartej na zachowaniu ludzi wobec wyzwań otaczającego ich świata. Wynikająca niejednokrotnie z lęku przed światem zewnętrznym potrzeba stworzenia przytulnej i przewidywalnej przestrzeni w pewnym stopniu została zaimplementowana na terenie biblioteki rozumianej jako miejsce bezpieczne i otwarte dla każdego. W podobnym stylu zresztą projektowane są inne publiczne przestrzenie, takie jak kawiarnie i księgiarnie, stałym elementem wyposażenia czyniąc wygodne fotele, sofy i siedziska, a w wielu przypadkach zacierając wręcz granicę między tymi instytucjami poprzez oferowanie kawy w księgiarni i książek (prasy) w kawiarni. Stąd też wziął się ogólnie przyjęty trend budowania przestrzeni do zabawy, wyrażający się w udostępnianiu zabawek, gier i placów zabaw na terenie biblioteki, co stanowić może zachętę do alternatywnego sposobu spędzenia czasu z rodziną. W przypadku bibliotek dla dzieci trend tworzenia „strefy komfortu” jest szczególnie zauważalny jako odpowiedź na potrzeby całej rodziny. W Danii przy projektowaniu przestrzeni bibliotecznych korzystano z doświadczeń i wskazówek firmy IKEA¹⁹, natomiast implementowane w pozostałych krajach europejskich rozwiązania w zakresie wystroju wnętrz w dużym stopniu w następnych latach odwzorowywały pomysły skandynawskie.

¹⁷ J. Nicholson, H. Pain-Lewins, *The teenage library in Bradford: an evaluation of Xchange*, Journal of Librarianship, vol. 20: 1988, no. 3, p. 206.

¹⁸ *Wytyczne IFLA dla bibliotek obsługujących niemowlęta i małe dzieci (do 3 lat)*, [w:] *Dzieci, młodzież - Internet - biblioteka: wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży*, red. G. Lewandowicz-Nosal, E. B. Zyburt, Warszawa 2009, s. 23. Zob. też: *Wytyczne IFLA dla bibliotek obsługujących dzieci w wieku 0-18 lat* [online], oprac. C. Rankin, tłum. i oprac. pol. D. Grabowska, G. Lewandowicz-Nosal, współprac. R. Brzóska, 2020 [dostęp 18 marca 2020]. Dostępny w World Wide Web: https://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/ifla-guidelines-for-library-services-to-children_aged-0-18-pl.pdf.

¹⁹ M. C. Madsen, *Denmark: the room as mediator: interview with project manager*, Scandinavian Public Library Quarterly, vol. 41: 2008, no. 3.

Wspomniane „strefy komfortu”, jakkolwiek niosące ze sobą pozytywny ładunek społeczno-emocjonalny, wprowadziły również do bibliotek lat 80. i 90. elementy popkulturowego kiczu, czerpiąc inspiracje m.in. z popularnych kreskówek. Znane pod określeniem „disneizacji” zjawisko zostało przez badaczy uznane za jedną z najmocniej oddziałujących na wyobraźnię dzieci koncepcję, podporządkowując rodzinne aktywności rozrywce i konsumpcji (w literaturze pojawia się w tym kontekście również pojęcie „macdonaldyzacji” odwołujące się do wszechobecnej komercji i konsumpcji dóbr kultury)²⁰. Wykorzystywanie kojarzonej powszechnie z produkcjami Disneya przejawiskowej kolorystyki i komiksowej przesady w szczegółach w celu uatrakcyjnienia przestrzeni bibliotecznej jest krytykowane przez znawców, którzy przeciwstawiają się obecności kiczu, zwłaszcza w instytucjach kultury.

W tym miejscu warto zastanowić się nad działaniami obecnymi w bibliotekarstwie dziecięcym od lat 80., mającymi na celu projektowanie wnętrz o z góry ustalonych motywach lub stylach (ang. *theming*), które również w pewnym stopniu wywodzą się z obszaru wpływu koncernu Disneya na masowe postrzeganie rzeczywistości. Zapewnienie motywu lub tematu – termin występujący w polu badawczym socjologii miast – stosuje się w przypadku potrzeby użycia nadrzędnego tematu w celu stworzenia holistycznej i zintegrowanej organizacji przestrzennej miejsca o charakterze konsumpcyjnym i często służy jako część strategii różnicowania usług przez ich dostawców (restauracji, sklepów, centrów handlowych itp.)²¹. Celem takiego działania jest głównie dostosowanie placówek do zapisanych w świadomości ludzi wyobrażeń i oczekiwań, a bardziej przyziemnie – zwiększenia zysków²². Najbardziej znane przykłady „tematyczności”, od których następnie trend ten zapożyczano, to parki rozrywki (np. Disneya) oraz sieci restauracji, ale można już obserwować wykorzystywanie tej koncepcji w placówkach kulturalnych, m.in. muzeach. Niektóre z nich oferują wystawy dla dzieci oparte na interaktywności, codziennej dostępności, stawiających znak równości między nauką i zabawą²³ (w ich gronie jest Muzeum Historii Naturalnej w Londynie z kolekcją poświęconą epoce dinozaurów, gdzie można doświadczyć widoku „żywego” T-Rexa). Jedną z pierwszych bibliotek publicznych dla dzieci (koniec lat 80. XX w.), które użyły tej koncepcji, była Biblioteka Miejska w Waterthorpe (Sheffield, Wielka Brytania). W tym przypadku wykorzystano motyw średniowieczny, konstruując budkę wyposażoną w system dźwiękowy (odsłuchiowano bajki) i umieszczając u jej wejścia plastikowego smoka²⁴. Te i inne elementy popkultury silnie wpływały pod koniec XX w. na tworzenie nowych struktur i wizerunku bibliotek publicznych dla dzieci poprzez dostosowywanie się do przyzwyczajzeń i oczekiwań czytelników, a szczególnie rodzin.

²⁰ A. Bryman, *The Disneyization of society*, London 2004, p. 13.

²¹ M. Gottdiener, *The Theming of America: dreams, media fantasies, and themed environments*, Boulder 2001.

²² A. Bryman, op. cit., p. 53.

²³ H. Maximea, *Exhibition galleries*, [in:] *The manual of museum exhibitions*, eds. B. Lord, G. D. Lord, Lanham 2002, p. 35.

²⁴ A. Black, C. Rankin, op. cit., p. 33.

Architektura bibliotek dla dzieci – współcześnie

Obecnie bardziej niż kiedykolwiek potrzebne jest racjonalne podejście do przestrzeni tworzącej bibliotekę dla dzieci, gdyż dla nich, dla grupy użytkowników mocno przywiązanych już do zdobyczy technologii i wszechobecnych elektronicznych mediów, budynek biblioteki od dawna już nie jest atrakcyjny jako nieobudowana niczym wypożyczalnia książek. Stąd zabiegi, aby budynek i wyposażenie uczynić optymalnymi, odwołującymi się zarówno do zainteresowań dziecka, jak i wspomnianej potrzeby komfortu. Do elementów współtworzących dobrą atmosferę i przestrzeń dla realizacji celów biblioteki dziecięcej należy np. zróżnicowanie przestrzeni działań – aktywnej i cichej, społecznej i prywatnej, które będą zachęcać do korzystania z oferty placówki. Warto sięgać po technologie, takie jak interaktywne instalacje skłaniające do ruchu (np. mapowanie). Istotnym aspektem projektowania przestrzeni bibliotecznej jest dopasowanie poszczególnych elementów wystroju do wieku dzieci. Projektowanie budynku bibliotecznego dla dzieci ma uwzględniać potrzeby rodziców i opiekunów, chociażby poprzez zaoferowanie miejsca do odpoczynku i wyciszenia się (np. pokój do karmienia niemowląt). Wielu ekspertów zwraca uwagę na rolę miejsc „odosobnienia” w przestrzeni bibliotecznej, z której w bezpiecznych warunkach mogą korzystać dzieci i młodzież. Przybierają one często postać budowli (np. zamek z książek) lub pół-zamkniętych konstrukcji z regałów, co istotne – wyposażonych w wygodne siedziska, poduszki, kanapy, pufy itd. Tam, gdzie to możliwe, optuje się za wygospodarowaniem miejsca na ruch i zabawę, które przy użyciu odpowiednich rekwizytów również mogą wpływać na rozwój małej i dużej motoryki oraz alfabetyzacji. W projektowaniu przestrzeni bibliotecznej proponuje się angażowanie wszystkich zmysłów – wzroku, zapachu, dotyku, słuchu, a nawet smaku, aby łatwiej było dzieciom nabyć pożądane umiejętności w procesie uczenia się. Pozytywne wspomnienia, jakie po takich seansach zostają maluchom w pamięci, mogą przełożyć się na chęć ponownych odwiedzin²⁵.

Projektowanie nowoczesnych wnętrz biblioteki dziecięcej charakteryzuje się wielowymiarowością. Ich adaptacja jest szczególnie ważna w obecnych czasach ze względu na rosnące koszty budowy oraz szybkie tempo przemian we współczesnym świecie. Trudno przewidzieć, jakie tendencje w programowaniu usług dla dzieci będą dominowały za kilkanaście lat, dlatego zaleca się elastyczne podejście do projektowania wnętrz, w czym najczęściej pomagają zastosowanie regałów na kółkach, przesuwanych szklanych drzwi; sprawdzają się też wielofunkcyjne pomieszczenia. W wielu bibliotekach stosuje się zestawy regałów w kształcie półokręgu, które mogą pomieścić książki, czasopisma, filmy, a jednocześnie być podstawą dla biurka z monitorem i tworzyć bezpieczny azyl dla wygodnego siedziska.

Równie istotne jest zapewnienie optymalnej dostępności, co uzyskuje się np. dzięki dopasowaniu regałów i innego meblowania do wzrostu dzieci (jako maksymalną wysokość przyjmuje się 150 cm, natomiast za idealną uznaje się 110 cm)²⁶.

²⁵ T. E. Lesneski, *How to design library space with kids in mind*. Library Journal [online] 2012, [dostęp 12 maja 2018]. Dostępny w World Wide Web: <http://lj.libraryjournal.com/2012/10/buildings/lbd/how-to-design-library-space-with-kids-in-mind-library-by-design-fall-2012>.

²⁶ K. R. T. Imhoff, op. cit., p. 135.

Przygotowuje się też miejsce na wózki dziecięce i przemieszczanie się z nimi. Dostępność odnosi się ponadto do sposobu eksponowania kolekcji (przykładem zasada „face out”, czyli prezentowanie książek okładką na zewnątrz). Stanowiska bibliotekarzy oraz stoły dla czytelników powinny być dostępne zarówno dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, jak i młodszych dzieci. W placówkach położonych na przedmieściach i na wsi istotna dla czytelnika będzie opcja darmowego parkingu, ewentualnie stojaka na rowery. Nowe lokale w miarę możliwości projektuje się na parterze, a tam, gdzie nie jest to osiągalne, dba się o ułatwienie dostępu do biblioteki dla wózków (podjazd lub winda). Nawet wejście do budynku może stanowić problem dla osób niepełnosprawnych oraz rodziców z wózkami, jeśli drzwi są zbyt ciężkie; rozwiązaniem jest zamontowanie drzwi automatycznych, których bodajże jedynym mankamentem jest powodowanie przeciągów podczas intensywnego użytkowania. Stawiając na pierwszym planie aspekt dostępności, wiele placówek jest umieszczanych na terenie punktów o charakterze publiczno-usługowym, czego najlepszym przykładem są dworce kolejowe/autobusowe. Jednym z przykładów funkcjonujących w Polsce od maja 2017 r. jest Biblioteka Publiczna funkcjonująca w budynku Dworca Głównego Polskich Kolei Państwowych we Wrocławiu.

Estetyka odgrywa zasadniczą rolę już na etapie projektowania głównego wejścia do biblioteki oraz systemu wizualnego rozmieszczonego w całym budynku. Zaleca się wykorzystanie zdecydowanych kolorów w celu wyraźnego oddzielenia poszczególnych przestrzeni. W procesie dekorowania pomieszczeń można pozyskać do współpracy lokalnych artystów, znanych ilustratorów książek dla dzieci; można też to zadanie zlecić małym czytelnikom. W przypadku systemu identyfikacji wizualnej, zwłaszcza w bibliotece dziecięcej, świetnie sprawdzają się symbole intuicyjnie określające pewien zakres tematyczny. Porzuca się formalny język używany w bibliotekach na rzecz bardziej zrozumiałego dla dzieci – np. nad stanowiskiem bibliotekarza umieszczając napis „Pomocy!” („Help!”)²⁷. Planując umeblowanie, warto pamiętać o tym, że dzieci lubią atrakcyjnie przedstawione interaktywne obiekty, stąd ogromne powodzenie wszelkiego rodzaju miejsc do zabawy, wspinania się i chowania. Oko dziecka podobnie będą cieszyć nietypowe regały i półki na książki.

Coraz częściej na miejsce funkcjonowania biblioteki publicznej wybiera się centra handlowe, chętnie odwiedzane przez potencjalnych czytelników. Nie bez powodu w ostatnich kilkunastu latach w wielu krajach wzrosła liczba oddziałów bibliotecznych otwieranych na terenie sklepów wielkopowierzchniowych, obok sklepów, restauracji, kin i punktów usługowych. Niezależnie od zawsze obecnych w dyskusji głosów negujących niżenie kultury do poziomu łatwo dostępnej komercji i rozrywki, statystyki wykazują wzrost liczby odwiedzin i wypożyczeń w tego typu

²⁷ Ibidem, p. 138.

filiach w stosunku do innych, tradycyjnie ulokowanych bibliotek²⁸. Niewątpliwą zaletą takich rozwiązań architektonicznych jest z reguły duża powierzchnia do zagospodarowania i wykorzystanie stylu „open space”, co sprawia, że każdy użytkownik może znaleźć swoje ulubione miejsce, a biblioteka ma szansę zaoferować wiele pożądanych przez czytelników udogodnień (innym istotnym aspektem ich popularności jest szeroka dostępność godzinowa w stosunku do placówek działających poza centrum).

Przykłady takich rozwiązań możemy znaleźć w zasadzie w każdym państwie europejskim i poza Starym Kontynentem – pierwsze biblioteki publiczne zlokalizowane na terenie centrów handlowych otwarto w Singapurze w 1996 r. (w 2013 r. było ich już 12)²⁹. W Norwegii i innych krajach tego regionu zwraca się szczególną uwagę na multifunkcyjność placówek kultury, łącząc w jednym budynku (lub kompleksie budynków) bibliotekę publiczną, kino, galerię sztuki, teatr, księgarnię oraz wiele innych punktów komercyjnych, a czasami i biurowych. Jedną z najbardziej znanych bibliotek tego typu na terenie Skandynawii jest duńska Biblioteka Główna w Hjørring otwarta w 2008 r., która zajmuje pierwsze piętro 40-sklepowego centrum handlowego. Dysponując powierzchnią ponad 5 tys. m², dzięki współpracy z projektantami wnętrz, możliwe było stworzenie miejsca chętnie odwiedzanego przez dzieci. Z myślą o nich powstały meble kryjące w sobie wiele ustronnych siedzisk, angażujące do ruchu fizycznego (m.in. zjeżdżalnia). Charakterystyczna dla tej biblioteki czerwona wstęga, ciągnąca się przez wszystkie części placówki, w ciekawy sposób spaja otwartą przestrzeń, w jednym miejscu pełniąc funkcję stołu, gdzie indziej elementu pomocniczego w poruszaniu się po bibliotece³⁰. W niektórych bibliotekach skandynawskich (również w Hjørring) można spotkać akcent dedykowany rodzicom poprzez wydzielenie specjalnego miejsca do odpoczynku pod nazwą „V.I.P. – Very Important Parents” (Bardzo Ważni Rodzice). Rozwiązanie to szybko zyskało uznanie wśród bibliotekarzy i zostało następnie zaimplementowane w wielu innych placówkach na terenie Skandynawii. W Polsce przykłady tego typu księżnic znajdziemy w Olsztynie (Abecadło – 2006), Gdańsku (Manhattan – 2012), Gliwicach (Biblioforum – 2015) i Sopocie (Sopoteka – 2015).

W niektórych krajach do dyskusji nad przyszłością usług bibliotecznych dla dzieci i związanej z nimi infrastruktury zaproszono same dzieci. Projekty takie, uwzględniające głos potencjalnych małych użytkowników, doczekały się realizacji m.in. w Danii („Children’s Interactive Library” – Biblioteka Publiczna w Aarhus)³¹,

²⁸ Manhattan, filia Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Gdańsku, generuje największą liczbę czytelników wśród trzydziestu filii sieci, co daje aż 25 proc. całego ruchu bibliotecznego w mieście. Do otwartej w 2012 r. biblioteki w centrum handlowym w ciągu 10 miesięcy zapisało się 23 tys. czytelników i zanotowano prawie 170 tys. odwiedzin (*Gdańsk chodzi do biblioteki*. Stogi.info.pl [online] [dostęp 18 marca 2020]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.stogi.info.pl/pl/wiadomosci/komunikaty-i-ogoszenia/2030-gdask-chodzi-do-biblioteki/>).

²⁹ F. A. Abdullah, *Inside a 'shopping mall' library: a look at Singapore's Senkang Public Library*, Focus on International Library and Information Work, vol. 44: 2013, no. 2, pp. 47-51.

³⁰ T. Lunden, *The red thread – new central library in Hjørring, Denmark*, 2009 [online] [dostęp 18 marca 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.ifla.org/past-wlic/2009/103-lunden-en.pdf>.

³¹ E. Eriksso, P. G. Krogh, A. Lykke-Olesen, *Inquiry into libraries – a design approach to children's interactive library*, [in:] *Design Inquiries* [online] 2007 [dostęp 18 marca 2020]. Dostępny w World Wide Web: <http://kollision.dk/pdf/nordes2007.pdf>.

Szwecji („Mars Express”)³², Holandii („Library of 100 Talents” – Heerhugowaard)³³ i Turcji³⁴. Holenderskie Stowarzyszenie Bibliotek (Dutch Library Association) w 2003 r. zapoczątkowało projekt bazujący na teorii inteligencji wielorakiej Howarda Gardnera. Uczestnicy badania, rekrutujący się z 10 szkół, z chęcią brali udział w projektowaniu i meblowaniu hipotetycznego budynku. Jak nietrudno się domyślić, do zestawu obowiązkowych elementów wymarzonej biblioteki dzieci zaliczyły m.in. przytulne pomieszczenia, małe pokoje do czytania, darmowy Internet, ale też pokój do „wyluzowania się” (z zakazem wstępu dla rodziców), bar z darmową czekoladą, muzykę, żywe zwierzęta, boisko do piłki nożnej ze sztuczną nawierzchnią, oddzielne pomieszczenia dla dziewczynek i chłopców; jest to, ogólnie określona, „biblioteka zmieniająca się codziennie”. Za istotne respondenci uznali również możliwość organizacji na terenie biblioteki letniego bibliotecznego obozu z dyskoteką oraz noclegów. Konsultacje z bibliotekarzami i architektami, po uwzględnieniu realnych do wprowadzenia pomysłów dzieci, zaowocowały stworzeniem „Biblioteki 100 Talentów”. Mieści się ona na ostatnim piętrze budynku, meble ustawiono na planie okręgu, postarano się również o wydzielenie bogatej kolekcji multimedialnej, miejsc do nauki i odpoczynku.

Architektura bibliotek dla dzieci w Polsce – przykłady realizacji

Przykłady ciekawie zrealizowanych projektów nowych budynków bibliotek lub renowacji już istniejących można z powodzeniem znaleźć w naszym kraju. Odświeżone wnętrza przyciągają wzrok i zachęcają młodych czytelników do spędzenia czasu na lekturze. Przestrzeń biblioteczna coraz częściej uwzględnia specyficzne potrzeby dzieci, co widać zarówno w umeblowaniu, jak i układzie poszczególnych części pomieszczeń. Równie ważna, co widać w realizacjach, jest warstwa graficzna przekładająca się na dobór kolorów pomieszczeń i znaków informacyjnych. Wśród wielu tego typu bibliotek w Polsce można wspomnieć chociażby o Gminnej Bibliotece Publicznej w Adamowie (woj. lubelskie), łączącej w jednym budynku oddział dla dorosłych i dzieci. Strefę dla dzieci wyróżniono od reszty pomieszczeń akcentami kolorystycznymi³⁵. Jedną z pierwszych bibliotek zaprojektowanych specjalnie dla dzieci, zwłaszcza najmłodszych, była wspomniana wcześniej filia Miejskiej Biblioteki Publicznej w Olsztynie „Abecadło”, która powstała w części galerii handlowej. Przez wiele lat była wzorcowym przykładem przestrzeni bibliotecznej pod względem aranżacji wnętrza, kolorystyki oraz umeblowania dostosowanych do potrzeb małych

³² L. Claesson, *The key to future libraries for children and young people*, Scandinavian Public Library Quarterly [online] 2008, vol. 3, pp. 10-11 [dostęp 18 marca 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://bibliotek.dk/da/moreinfo/netarchive/870971-tsart%253A33349521>.

³³ M. Mosch, K. Bertrams, *Library of 100 Talents – Heerhugowaard, Netherlands* [online], 2009 [dostęp 18 marca 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.ifla.org/past-wic/2009/103-bertrams-en.pdf>.

³⁴ H. I. Ónal, *Designing tomorrow's libraries with children's views* [online], 2009 [dostęp 18 marca 2020]. Dostępny w World Wide Web: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.150.8885&rep=rep1&type=pdf>.

³⁵ Gminna Biblioteka Publiczna w Adamowie [online] [dostęp 30 lipca 2021]. Dostępny w World Wide Web: <http://gbpadamow.naszabiblioteka.com/>.

czytelników³⁶. Następne lata przyniosą kolejne realizacje warte odnotowania, np. Mediatekę (MeMo), filię Biblioteki Miejskiej w Łodzi usytuowaną w ścisłym centrum miasta, niedaleko ul. Piotrkowskiej. Biblioteka ta będzie służyć przede wszystkim czytelnikom dorosłym i młodzieży, ale z nowoczesnego księgozbioru i pomieszczeń (pracownie warsztatowe i multimedialne) skorzystają zapewne i młodszy czytelnicy³⁷.

Zakończenie

Architektura bibliotek dla dzieci była ściśle związana ze zmianami zachodzącymi w postrzeganiu dzieci jako członków społeczeństwa i dostrzeżeniu ich odrębności, co odzwierciedlało się m.in. w międzynarodowym uznaniu ich praw. Powszechne na przełomie XIX i XX w. upatrywanie funkcji przestrzeni bibliotecznej jako czytelnicy i wypożyczalni książek, w połowie ubiegłego wieku przekształcało się powoli w kierunku podejścia skoncentrowanego na potrzebach młodego użytkownika (ang. *user-centric approach*), aby obecnie atencją otoczyć całą rodzinę. Efektem jest stopniowa rezygnacja z budowy autonomicznych oddziałów dla dzieci na rzecz pomieszczeń służących wszystkim grupom wiekowym przy jednoczesnym zastosowaniu subtelnych środków oddzielania przestrzeni. Współczesne przykłady rozwiązań architektonicznych stosowanych w modernizowanych lub budowanych od podstaw lokali bibliotecznych (również w Polsce) stanowią dowód na uwzględnianie potrzeb czytelnika, nawet najmłodszego.

Bibliografia

- Abdullah, Farah Adilla. 2013. "Inside a 'shopping mall' library: a look at Singapore's Senkang Public Library". *Focus on International Library and Information Work* 2013 44(2): 47-51.
- Ballinger, John. 1903. "Children's reading halls". *Library Association Record* 5: 552-558.
- Black, Alistair, Carolyn Rankin. 2011. "The history of children's library design: continuities and discontinuities". In *Designing library space for children*, edited by K. Latimer, A. Cranfield, I. Bon, 7-28. Berlin/Monachium: De Gruyter Saur.
- Bryman, Alan. 2004. *The Disneyization of society*. London: Thousand Oaks.
- Claesson, Lo. 2008. "The key to future libraries for children and young people". *Scandinavian Public Library Quarterly* 3: 10-11. <https://bibliotek.dk/da/moreinfo/netarchive/870971-tsart%253A33349521>.
- Eriksson, Eva, Peter Gall Krogh, and Andreas Lykke-Olesen. 2007. "Inquiry into libraries – a design approach to children's interactive library" [in:] *Design Inquiries*. <http://kollision.dk/pdf/nordes2007.pdf>.
- Gottdiener, Mark. 2001. *The Theming of America: dreams, media fantasies, and themed environments*. Boulder 2001: Westview Press.

³⁶ Abecadlo. Biblioteka dla dzieci [online] [dostęp 30 lipca 2021]. Dostępny w World Wide Web: <https://abecadlo.olsztyn.pl/>.

³⁷ Powstaje największa biblioteka multimedialna w Łodzi [online], 13.02.2020 [dostęp 30 lipca 2021] <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/artykul/powstaje-najwieksza-biblioteka-multimedialna-wlodzi-id32908/2020/2/13/>.

- Imhoff, Kathleen R. T. 2011. "Children's spaces from around the world" [in:] *Designing library space for children*, edited by. K. Latimer, A. Cranfield, I. Bon, 131-142. Monachium: De Gruyter Sau.
- International Federation of Library Associations. 2009. „Wytyczne IFLA dla bibliotek obsługujących niemowlęta i małe dzieci (do 3 lat)” [w:] *Dzieci, młodzież - Internet - biblioteka: wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży*, red. G. Lewandowicz-Nosal, E. B. Zybert, 13-48. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Rankin, Carolyn. 2018. *Wytyczne IFLA dla bibliotek obsługujących dzieci w wieku 0-18 lat*. tłum. i oprac. pol. D. Grabowska, G. Lewandowicz-Nosal, współprac. R. Brzóska. https://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/ifla-guidelines-for-library-services-to-children_aged-0-18-pl.pdf.
- Jast, L. Stanley. 1905. "Some impressions of American libraries". *Library Association Record* 7: 63-64.
- Konieczna, Danuta. 2006. „Współczesne trendy architektury bibliotecznej a zmieniające się wymagania użytkowników bibliotek” [w:] *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej*, Łódź, 19-21 czerwca 2006 r. Materiały Konferencyjne, Łódź (Poland), 19-21 June 2006, 217-228. Łódź: Biblioteka Politechniki Łódzkiej.
- Kruszewski. Tomasz. 2017. „Modernizm i neomodernizm: architektura bibliotek publicznych w Polsce na początku XXI wieku” [w:] *Biblioteka publiczna w przestrzeni społecznej: księga jubileuszowa z okazji 100-lecia działalności Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi*, red. J. Ladorucki, 87-98. Łódź: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi.
- Latimer, Karen [et al.]. 2011. *Designing library space for children*. Berlin/Monachium: De Gruyter Saur.
- Lesneski, Traci Engel. 2012. "How to design library space with kids in mind". *Library Journal*. <http://lj.libraryjournal.com/2012/10/buildings/lbd/how-to-design-library-space-with-kids-in-mind-library-by-design-fall-2012>.
- Lunden, Tone. 2009. "The red thread – new central library in Hjørring, Denmark". In *World Library and Information Congress: 75th IFLA General Conference and Council 23-27 August 2009, Milan, Italy*. <https://www.ifla.org/past-wlic/2009/103-lunden-en.pdf>.
- Madsen, Monica C. 2008. "Denmark: the room as mediator: interview with project manager". *Scandinavian Public Library Quarterly* 41 (3). <http://slq.nu/index20e8.html?article=denmark-the-room-as-mediator-interview-with-project-manager/>.
- Maximea, Heather. 2001. "Exhibition galleries" [in:] *The manual of museum exhibitions*, edited by. B. Lord, G. D. Lord, 143-195. Lanham: Altamira Press.
- Maxwell, Elizabeth. 1993. "The planning and design of children's libraries". *Library Management* 14(7): 23-35.
- Mitts-Smith, Debra. 2007. "L'Heure Joyeuse: Educational and social reform in post-world War I Brussels". *Library Trends* 55(3): 464-473.

- Mosch, Monique, Karen Bertrams. 2009. "Library of 100 Talents – Heerhugowaard, Netherlands" [in:] *World Library and Information Congress: 75th IFLA General Conference and Council 23-27 August 2009, Milan, Italy*. <https://www.ifla.org/past-wlic/2009/103-bertrams-en.pdf>.
- Nicholson, Janet, Helen Pain-Lewins. 1988. "The teenage library in Bradford: an evaluation of Xchange". *Journal of Librarianship* 20(3): 205-217.
- Önal, H. İnci. 2009. "Designing tomorrow's libraries with children's views." In *World Library and Information Congress: 75th IFLA General Conference and Council 23-27 August 2009, Milan, Italy*. https://pdfs.semanticscholar.org/4e3b/5c83eb5c10fc4d85df5395f382b94b81692c.pdf?_ga=2.200663726.1808651049.1584547388-1842155166.1584547388/.
- Plovgaard, Sven. 1960. "Building layout in Denmark" [in:] *Design of the library*, edited by K. M. Newbury, 20-21. Penge: Library Association London and Home Counties Branch.
- Sayers, W. C. Berwick. 1911. *The children's library: a practical manual for public, school and home libraries*. London: University of Michigan Library.
- Sayers, W. C. Berwick. 1932. *A manual of children's libraries*. London 1932: George Allen & Unwin Ltd.
- Stogi.info.pl. n.d. „Gdańsk chodzi do biblioteki”. *Stogi.info.pl*. Dostęp 18 marca, 2020. <http://www.stogi.info.pl/pl/wiadomoci/komunikaty-i-ogloszenia/2030-gdask-chodzi-do-biblioteki/>.
- Walczak-Niewiadomska, Agata. 2020. „Historia bibliotek publicznych dla dzieci (do 1914 roku).” In *Interdyscyplinarium nauk o mediach i kulturze*, red. M. Antczak, Z. Gruszka, 109-128. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wiegand W. A., D. G. Davis, edited by. 2015. *Encyclopedia of library history*. New York: Routledge.

Agata Walczak-Niewiadomska

University of Łódź. Faculty of Philology

e-mail: agata.walczak-niewiadomska@uni.lodz.pl

ORCID: 0000-0002-9292-1805

Public libraries for children in architectural terms

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.004>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Received: 24 III 2021

Approved: 10 VIII 2021

Doctor habilitatus Agata Walczak-Niewiadomska has been working as an assistant professor at the Department of Informatology and Bibliology at the University of Lodz since 2006. She is the author of four books and numerous articles devoted to the history of books in Kalisz, bibliological biography and children's librarianship. Since 2006, she has been associated with the Laboratory of the "Dictionary of Polish Book Employees" as a secretary, and since 2016 – as its manager. Deputy editor-in-chief of the journal "Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum". Member of the Kalisz Society of Friends of Sciences. Coordinator of international cooperation and ERASMUS+ program at the Department of Informatology and Bibliology at the University of Łódź. Four-time winner of the Rector of the University of Gdańsk award. Her research interests include early and family literacy, children's librarianship, and bibliometric issues.

K**eywords:** public libraries; libraries for children; library architecture**A****bstract:** The issue of architecture of buildings intended for the public libraries regularly appeared on the pages of Polish and foreign scientific and professional periodicals. However, it was not often that the authors raised the topic in the context of space for the youngest category of readers – children. This work complements the state of knowledge in the Polish literature on the subject by presenting changes that have taken place over the years in the approach to designing buildings and interiors of public libraries for children.

Agata Walczak-Niewiadomska

Universität Łódź. Philologische Fakultät

E-Mail: agata.walczak-niewiadomska@uni.lodz.pl

ORCID: 0000-0002-9292-1805

Öffentliche Kinderbibliotheken aus architektonischer Sicht

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.004>



Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Zugesandt: 24 III 2021

Angenommen: 10 VIII 2021

Dr. habil. Agata Walczak-Niewiadomska arbeitet seit 2006 als Dozentin am Lehrstuhl für Informatologie und Bibliologie der Universität Łódź. Sie ist Autorin von vier Büchern und zahlreichen Beiträgen zur Buchgeschichte in Kalisch, zur bibliologischen Biografistik und zum Kinderbibliothekswesen. Seit 2006 ist sie mit dem Arbeitsteam des Wörterbuchs der Mitarbeiter des polnischen Buches („Słownik pracowników książki polskiej“) als Sekretärin, seit 2016 – als seine Leiterin verbunden. Sie ist stellvertretende Redakteurin der Zeitschrift „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum“, Mitglied der Kalischer Gesellschaft der Wissenschaftsfreunde, Koordinatorin der Zusammenarbeit mit dem Ausland und des Erasmus+ Programms am besagten Lehrstuhl der Universität Łódź. Sie wurde viermal mit dem Rektorpreis derselben Universität ausgezeichnet. Ihre Forschungsinteressen umfassen die frühe und familiäre Alphabetisierung, das Kinderbibliothekswesen sowie bibliometrische Fragen.

S **tichworte:** öffentliche Bibliotheken; Kinderbibliotheken, Bibliotheksarchitektur

Z **usammenfassung:** Die Architekturfragen der Gebäude, die die Bedürfnisse der öffentlichen Bibliotheken erfüllen sollten, erscheinen regelmäßig in den wissenschaftlichen und sachkundigen polnischen und ausländischen Zeitschriften. Nicht selten setzen sich die Autoren mit diesem Thema erst im Zusammenhang mit dem Raum für die jüngsten Leser, d. i. die Kinder auseinander. Die vorliegende Arbeit ergänzt den Wissensstand in der polnischen Sachliteratur und schildert die Änderungen, die über die Jahre im Bereich der Gebäude- und Innenarchitektur der öffentlichen Kinderbibliotheken stattfanden.

Dóra Szabó

University of Debrecen, Hungary.

Doctoral Program on Educational and Cultural Sciences

e-mail: szabo.dora@arts.unideb.hu

ORCID: 0000-0002-1547-2073

would-be teachers' digital/information literacy competencies in the world of contradictory information*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.005>



The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Received: 19 IV 2021

Accepted: 9 VIII 2021

Dóra Szabó is a PhD student at the Doctoral Program on Educational and Cultural Sciences at the University of Debrecen (Hungary). She graduated in 2020 as a Teacher of German language and culture, and a Teacher of Library and Information Science. During her university years, she began discovering the Information and Communication Technologies (further: ICT), digital competence, and digital literacy of future teachers based on online information, as well as fake news. Her research field focuses on future teachers and their digital attitude, digital education skills. The main question is what kind of impact fake news and influencers have on education.

K

eywords: media literacy; digital competence; teacher training; fake news; information

A

bstract. Aim: My research aims to assess the digital competence of prospective teachers and to establish what tools they will need in their future teaching to motivate the young generations to read more. Learning by reading and then teaching based on reading and learning is gaining ground with increasing intensity in our digital world. We should also take into consideration that these activities are rapidly claiming the digital space.

Taking it a little further, this paper's goal is to find answers to the following questions: What kind of sources will would-be teachers use in education? In the case of online information, will they distinguish false or unreliable information from what is true and reliable? What can be regarded as "fake news"? Do the future teachers have adequate media and information literacy to inform their students about good electronic and traditional sources, too?

* It is a changed version of the paper presented at the conference: Bobcatss2020 Information Management, Fake News and Disinformation, vide: D. Szabó, *Would-be teachers' digital/information literacy competencies in the world of contradictory information*, [in:] *Bobcatss2020 Information Management, Fake News and Disinformation. Abstract booklet*, eds. J. Boustany, G. Seccardini [online], p. 42, [available 2 VI 2021]. Available on the World Wide Web: https://bobcatss2020.sciencesconf.org/data/pages/BoA_final.pdf.

What digital competencies do they have, and what are the most important qualities of a good and effective teacher in their judgement?

Methods: The study will be devoted to these issues, focusing on Hungarian and Carpathian-Basin teacher-training programs. Regarding methodology, an ongoing empirical survey was used, based on a questionnaire that investigated how Hungarian university students relate to the above issues.

Results: As a result, the study will focus on the Hungarian National Core Curriculum 2020, which created the 'Digital Culture' subject and develops media literacy.

Conclusion: I find the appearance of fake news very important in education. In my following study, I would like to deepen the understanding of different practices, get to know new ones, and assess the opinion of the teachers who are and will be working in Hungarian public education.

Media literacy and digital competence

I consider competence to be a complex system of knowledge, skills, abilities, personality traits, and attitudes that enables its owner to act efficiently in different situations, also to solve complex, life-like tasks. Nowadays, the digital presence does not depend on the ICT-tools, rather on knowledge, skills, and attitude. The rapid development of Information Technology (further: IT) radically transforms our entire society and only those can prevail in this changing world, who understand these changes. Two factors can be considered as the key to success – digital literacy and the conscious usage of information and communication techniques (Szabó, Dani, 2020)¹.

The framework that was specifically made for teachers has already been released. The DigCompEdu specifies six areas of development (professional environment, developing and shaping digital resources, managing the use of digital tools, evaluation, improving the independent capacity of students, improving the digital competence of students) and 22 elements of competence². I intend to measure competencies connected to the field of development in our large-scale national survey. We cannot forget the transversal function of digital competence from the point of view of education: it provides help with improving other competencies, for example, improving skills, like mother tongue, foreign languages, mathematical and other science skills, also with the strengthening of communication. The digital presence, however, as already mentioned, depends also on knowledge, skills, and attitude not only on the ICT-tools³. Digital skills are needed to mobilize digital

¹ D. Szabó, E. Dani, *The Digital Space Dimension in Education. A Review on a PILOT Research*, Acta Universitatis Sapientiae Social Analysis, vol. 10: 2010, pp. 159-174.

² European Commission, *Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu)* [online], 2017, [available 10 II 2021]. Available on the World Wide Web: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcompedu>.

³ D. Szabó, E. Dani, op. cit.

innovations to transform the economy not only in Europe, but also Africa has this on their plate⁴.

Fake news

Nowadays, the devices of the digital world have appeared in all areas of life and that affected and changed our communicational, information searching/processing, administrative, and many more of our habits; all in all, it weaves through our everyday lives⁵. Education have not been left out from this shift in paradigm. Extensive international and national professional literature tackles this phenomenon and its effects: in this study, I would like to focus on a narrower aspect, on the originality and bases of information, fake news and how to avoid them – with special regard to establishing how these appear in the education system, and whether they appear at all. Fake news travel faster than real news; during an event, fake news get even more attention than real news⁶.

Increasingly often we are faced with news which do not have any real truth in them, that is what we call fake news. They contain somewhat of a created information which is consciously used to deceive. Somehow, these news find a reader and take advantage of human naivety and gullibility. The lack of literacy can also be a factor in believing in some of that information.

A lot of time opposing opinions can also cause a challenge in the case of some news, because we have a different stance on the matter than the article, then we can believe that it is not true or we can list the opposing media as well. But these are not fake news, these are just different opinions, expressing, writing down another point of view.

It is important to refer rather to our own experiences with some news because if we are not well versed in the world of media, we can run into a fake news at any time⁷.

Students have fun with digital platforms, and the online learning environment can be used in any case; however, poorly defined critical digital literacy and education at school often results in students bringing bad critical thinking to the online environment, which poses challenges for both the educator and the school⁸.

As an educator, I believe students need to be taught the media literacy skills necessary to navigate this world and how to think critically about information. In the lessons, students learn both about research and consumption of information.

⁴ World Bank, *Digital Skills: Framework and Programs* [online], 2020. [available 20 I 2021]. Available on the World Wide Web: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/562351611824219616/pdf/Digital-Skills-Frameworks-and-Programs.pdf>

⁵ Ibidem.

⁶ R. B. Junior, *The Fake News Detectice: A Game to Learn Busting Fake News as Fact Checkers using Pedagogy for Critical Thinking*, School of Computer Science Graduate Student Publications, Georgia Institute of Technology [online], 2020, [available 5 VI 2021]. Available on the World Wide Web: <https://smartech.gatech.edu/handle/1853/63023>.

⁷ P. Sztás, *Mit kezdünk a médiával a fake-news korában?*, Barankovics Alapítvány [online], 2019, [available 12 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://barankovics.hu/mit-kezdjunk-a-mediaval-a-fake-news-koraban/>.

⁸ A. Phippen, E. Bond, E. Buck, Effective strategies for information literacy education: Combatting "fake news" and empowering critical thinking, [in:] *Future Directions in Digital Information. Predictions, Practice, Participation*, ed. D. Baker, L. Ellis, San Diego 2021, pp. 39-53, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-822144-0.00003-3>; R. B. Junior, op. cit

Some research shows that these lessons should include discussion and group work that allows students to discover alternative explanations and to answer their questions and to be sensitive to the way news and information are consumed and evaluated⁹. The ACRL (Association of College and Research Libraries) framework stems from the belief that information literacy, as an educational reform movement, only realizes its potential through richer, more complex basic ideas. Over the past fifteen years, librarians have developed learning outcomes, tools, and resources that some institutions have used to incorporate information literacy concepts and skills. Students have a greater role and responsibility in creating new knowledge, understanding contours and the changing dynamics of the information world, and ethically using information, data, and scholarships. Teachers have more responsibility in designing curricula and assignments. Librarians have a greater responsibility to extend learning to students and create broader collaborations with teachers¹⁰.

Most of our knowledge about the world is not coming from our personal experiences rather from the mass media outlets. What happens if that information is being deliberately distorted, falsified to manipulate the news consumers? How can we recognize these deceptive news, what kind of features do they have, how can we shield ourselves from them?

Fake news in education worldwide

Germany

There is a subject in Germany which can rarely be found in any other countries, and if so, it is of an inadequate quality. This is the subject called media literacy, which they use quite well. It is flexible, every sequence can be followed between disciplines and can be easily prepared. The “Good News Bad News Fake News” program helps the students to meet with quality journalism and the press. They get a closer look into the business world of media, its rules and laws. They are taught how to use social media properly, the danger of sharing. They learn about the vloggers as well¹¹.

A lot of teachers in Germany are very sceptic about the existence of digital media in schools. In the opinion of 49% of Headmasters, digital media are over-rated in education. 50% of teachers are against their usage. 1471 Headmasters were asked in 2018, whom found the attitude of the students a problem and did not realize the development and advancement of technology. Peter Meidinger thinks that schools cannot adjust to digitalization, they are skeptical about how this affects

⁹ C. Kaufman, *Civic Education in a Fake News Era: Lessons for the Methods Classroom*, *Journal of Political Science Education*, vol. 17: 2021, no. 2, pp. 326-331, <https://doi.org/10.1080/15512169.2020.1764366>.

¹⁰ A. Faix, A. Fyn, *Framing Fake News: Misinformation and the ACRL Framework*, *Libraries and the Academy*, vol. 20: 2020, no. 3, pp. 495-508, <https://doi.org/10.1353/pla.2020.0027>.

¹¹ Bildungsportal Niedersachsen, *Good News – Bad News – Fake News* [online], 2021, [last modified 24 III 2021]. Available on the World Wide Web: https://www.nibis.de/good-news---bad-news---fakenews_12049.

the students, how they can really learn and develop digitalized. It is very important to mention that this also depends on the personality of the teacher¹².

The Cultural Minister of Lower-Saxony (ger. Niedersachsen) made new teaching aids and curriculum for fake news. He thinks that the best methods for manipulation experiments is strengthening media competency. The curriculum has a great structure, starts with the recognition of fake news, manipulation situations mixed with experiments. In total, it contains three new educational segments, which were made by the German Ministry of Culture so that it is available to every institution in Lower-Saxony.

The educational units “Fake News and Social Bots in the digital world” were developed by many institutions for High Schools. The goal was to drive students to embrace critical thinking with the help of practical and real examples, to introduce source criticism, and to prepare the evaluation of studies, texts, pictures, and videos on the internet. The program especially put a big emphasis on social media. The curriculum has different tests, examples, texts, and links which helps the teachers work and prepare. If someone would like to test themselves, they can do it with the “Fake News Check” application, which is some sort of a “Fake News-warning light” and can be downloaded on your phone for free. It provides 19 questions and the users have to decide if the news if true or false. The app can be used in education as well. For this series of questions, the Stop Fake News Portal prepared teaching aids and tasks.

The portal takes on a big role in the aspiration of the government. Its main goal is to strengthen media competency in schools. The government created the concept in 2016, which marked out goals for training in media competency and the digital world until 2020. For every field of training, they formulated different steps which need to be executed. One of the main goals is the introduction of media competency in each and every curriculum of a subject, for which the schools have a whole network of media education available¹³.

Brussels

In Brussels, as the consequence of a previous survey, the Lie Detector program was made. During the survey, students were asked where did they find certain information, what is their main source. Their answers were not astonishing, they listed the most common social media platforms; Instagram – a photo sharing application, not a valid source, Facebook, Twitter, also function the same way. Messenger, WhatsApp – maybe some truthful information can be found within some conversations, but we can never be careful enough. Many times, we ask the

¹² Zeit Online, *Schulen skeptisch gegenüber Digitalisierung* [online], 2018, [available 11 X 2019]. Available on the World Wide Web: https://www.zeit.de/gesellschaft/schule/201810/medien-unterricht-digitalisierung-schulleitungsmoitorlehrkraefte?fbclid=IwAR2MundetxTwS3-NAUuW37_EvKdc3XDjeHJVzA8YqtqXhBJDGcmrYQ3z4E.

¹³ Friedrich Verlag, *Stop Fake News!* [online], [available 12 III 2021]. Available on the World Wide Web: <https://www.friedrich-verlag.de/bildung-plus/digitale-schule/medienkompetenz/verantwortungsbewusstes-handeln/stop-fake-news>.

question that why even journalism is important if people cannot see the difference between journalism and total fiction¹⁴.

That is what motivated Reppert-Bismarck, a journalist, to quit his job and create the Lie Detector program. Its task is to train journalists in teaching the students (above 10), where and how they should obtain information which is certain, what kind of sources should they work with, and how to identify false information. The program is supported by the American charity service, the Wyss Foundation. The courses were started in Brussels. One teacher who attended this program states that she read everything twice and now keeps a special attention on her students. She thinks you can never know what is going on in the social media, someone just states their opinion and never thinks about the consequences, does not know what effect their expression of opinion has.

For those who cannot attend these courses, there are other options. A well-developed webpage; gerbadnews.com – a game helps in recognizing fake news. A Dutch group, the DROG, created this webpage against fake news, to control fake news in our surroundings, to teach how to recognize them and how to defend ourselves from them. The group is made out of academics, journalists, and employees of the media. The users can put on the shoes of a journalist, spread fake news, and have as many readers as possible¹⁵.

Finland

And last but not least, I would like to mention the situation in Finland, which is not surprising, that after different surveys, their activity in education against fake news is at the forefront. They included a checklist of methods used to deceive readers on social media: image and video manipulations, half-truths, intimidation and false profiles, the title was "Have you been hit by the Russian troll army?" – The students met this in a college lecture, the goal of the course was to teach students, teachers, journalists, and politicians how to recognize fake news. We can say that this initiative lead to that they started to establish how they can teach students and children about fake news. A year later officials were assigned to tackle this topic, and the same year, the educational system was also reformed; its main segment was to educate the students to be critical thinkers. The goal was for the student to think twice about who wrote the news, from whom the information originates before they like, share, publish something in the social media.

¹⁴ S. Folken, *In der Klasse fällt mindestens ein Kind auf Fake News herein* [online], Spiegel, 2019, [available 12 III 2021]. Available on the World Wide Web: <https://www.spiegel.de/lebenundlernen/schule/jugendlicher-populismus-wie-die-lie-detectors-fake-news-enttarnen-a-1291695.html>.

¹⁵ T. Schultz, *Der Kampf gegen Fake News im Klassenzimmer*, Deutsche Welle [online], 2019 June 21, [available 12 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://www.dw.com/de/der-kampf-gegen-fake-news-im-klassenzimmer/a-49293454>.

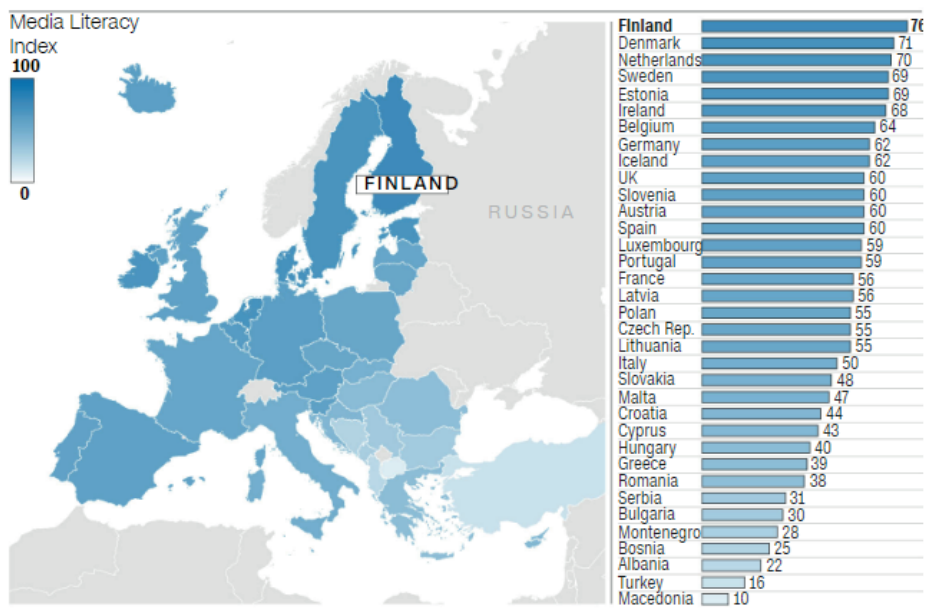


Figure 1. Media literacy across Europe

Source: E. Machkintosh, *Finland is winning the war on fake news. What it's learned may be crucial to Western democracy* [online], [accessed October 22, 2019]. Available on the World Wide Web: <https://edition.cnn.com/interactive/2019/05/europe/finlandfake-newsintl/?fbclid=IwAR3DJCHtC8vZU2TbkzaM-ME9LZ8Yd4q30JEwhNyu4jjOFOLyTdlvO0BaZnWo>.

As the diagram shows, Finland is really outstanding, ahead of all the European countries, it proves that they are the most resistant against fake news. At the forefront are the other northern countries, because they try to cooperate in the field of education. This result is the Media Literacy Index of 2018, which was published by the Open Society Institute in Sofia¹⁶.

Different studies prove that the quality of education is related to the resilience to fake news. With more knowledge, with better critical-thinking skills, we can handle fake news better. Finland, Sweden, and the Netherlands have been using digital literacy and critical thinking skills in education for many years now. They purposefully start to educate children in the world of fake news.

A Finnish organization, the Faktabaar, aka FactBar, applies professional fact-analytics in schools. The organization also thinks that good searching skills and critical thinking is the key. There are three field in which we have to be conscious; misinformation/mistake, disinformation, malinformation/stories. All three are some sort of fake news with which we have to be careful.

“Finland’s government considers the strong public education system as a main tool to resist information warfare against the country,” says Marin Lessenski, Program Director for European Policies at OSI-Sofia. Widespread critical-thinking

¹⁶ E. Machkintosh, *Finland is winning the war on fake news. What it's learned may be crucial to Western democracy*, [in:] *Cable News Network* [online], [available 12 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://edition.cnn.com/interactive/2019/05/europe/finland-fake-news-intl/>.

skills and a coherent government response are key to resisting fake-news campaigns, he says¹⁷.

Fake news in the Hungarian education system

The Hungarian government accepted within the Digitális Jólét Program (further: DJP, eng. Digital Welfare Program) the digital child protection strategy, which would educate children in conscious internet usage. The government would like to put a bigger emphasis on digital security, that is why it was planned to teach what is fake news in schools. The schools would educate not just children but the parents and teachers as well in conscious internet usage.

For us to recognize fake news, we need a far-reaching media-system, cross-reading and thorough knowledge of the text. All this can be achieved by the improvement of media literacy. That is why there are DJP Points nation-wide, which provide free of charge media literacy training which raises the awareness of parents and sensitizes them in the issue of internet usage. This was barely completed, because it is not the whole part of the National Core Curriculum (further: NCC), like in other countries. In Hungary, the subject of media literacy is the part of the public education to this day for 1-1 year in each class. However, in most places, it is not realized. The ombudsman report of 2016 proves this, stating that around 2004-2005 the subject has been entered into the NCC, however, neither the schools nor the teachers used it. Currently, the European Union is also backing up this initiative; however, in Hungary, the “big fake new movement” has not taken off yet. Issues connected to digital security could also get into the new NCC, but to spread media literacy is just as important. It would be very important for children to recognize the so-called fake news, false information and recognize if they are the victims of abuse – said an expert, who thinks that the programs connected to raising awareness have already started, and professional dealing with conscious internet usage is already helping with the work of teachers in Primary - and High Schools alike.

The subject of media literacy could be the place where students could talk about this topic within school environment, and could be lead into the world of fake news. However, the subject is in dire condition and hard to find in schools. The topic could be journalism, different mediums, platforms, news, and fake news. Aside from that, the subject should be based on educating students to be critical thinkers, how to adapt to different media, how to react to information. Separated into different topics – language, values and norms, social sciences, politics, economics, society – it would help with other subjects too.

A few programs can be found but the teachers do not know about them. Two associations, who represent the same values, the Televele Médiapedagógiai Egyesület and the Urbanlegends, formulated a concept of the fake news. The

¹⁷ M. Neuvonen, K. Kivinen, M. Salo, *Fact-checking for educators and future voters*, Helsinki 2018; E. Charlton, *How Finland is fighting fake news – in the classroom*, [in:] *World Economic Forum* [online], [last modified 21 V 2019]. Available on the World Wide Web: <https://www.weforum.org/agenda/2019/05/how-finland-is-fighting-fake-news-in-the-classroom/?fbclid=IwAR1K1kdkXUdebVj1YAhBlgji1LZ4y7JwC0JLOWeG7Bus4H67uHaeF0JHbWM>.

associations have already created the Drone Program in 2016 which created different educational methods for Primary and High School students to examine the creditability and reliability of information. The platform teaches the students how they can orientate themselves using critical thinking inside an informational medium. Unfortunately, nowadays, this is not really successful because we meet with a lot of unfiltered information and we cannot be certain of anything in the golden age of social media. Our environment constantly changes and more and more information surrounds us. On the other hand, it compels us to reach as much information as quick and easy as possible. This rapidly moving world incites us for this. That is why, the program was created to teach the students, as the target audience, a mechanism with which they can filter information and helps the user to decide. This is a longer process that can birth extraordinary results. This program guides us not only through the digital worlds, it also helps to improve basic characteristics, skills, for example, the sense of responsibility and other competences. The program builds upon a different topic depending on age; in High School, the topic is the information flow of social media, algorithms, filtering software, general media usage. It was realized within the supporting program of Open Society Institute Education Grassroots Activism in Hungary 2016¹⁸.

There are developed, constantly updated curricula and tasks that teachers can use at anytime, which were created by the above mentioned Televele association. However, to be a part of the program, the teachers must attend an e-learning course, where they become acquainted with the topic, and obtain an overall picture. The co-workers of the association also offer courses to the teachers.

The students during the course can practice fact checking methods, what tools they can use to find out if a picture is real, which in a world of deep-fake videos and Photoshop is essential. During the course, they create a “portfolio”, they gather real and fake news, create memes, write their own news, because with all these, they meet with a lot of different point of views.

Summary

My study concentrates on different strategies which are useful in the area of fake news and media competency in teaching. I found it very important that an increasing number of countries integrate this into their curriculum, because with this constant improvement of technology, people and actual information tends to get lost. On each platform, most of the time, we cannot follow what is going on in the world. That is how they use the naivety of the people. It is worth to deal with this topic in childhood in the educational processes. It makes me sad to see how a lot of parents deal with their crying children nowadays. They give them a digital device, phone, tablet. Why? I ask the question and so do many others. These devices are

¹⁸ D. Andersen, *Egyetlen tanóra nem elég a szemléletváltáshoz* – álhírek elleni képzést indít egy alapítvány, [in:] NLC. *Centrál Média csoport Zrt* [online], [last modified 14 VII 2019]. Available on the World Wide Web: https://nlc.hu/szabadido/20190714/alhir-fake-news-hoax-idea-alapitvany-oktatas-televele/?fbclid=IwAR2p8A-GU_WDIGXTIw2mgtS2ZW5p5MnJWq8QMMpe9Lfa42mwIb-8t2F-kc4.

an immense source of danger not just for children but later for teenagers as well. That is why I find the appearance of fake news very important in education.

The Hungarian National Core Curriculum 2020 has caused a conflict, and I would like to highlight the subject of digital culture as a result of the media literacy development. Even the digital culture name choice that replaced the previous informatics has a number of important messages. The curriculum that has so far taught predominantly theoretical knowledge and embedded step-by-step transitions in the use of some software will be replaced by a subject that strengthens many competencies and provides timeless and versatile knowledge. The name change also points out that “digital culture is part of universal human culture” and cannot be separated from the different areas of life, it is present everywhere. The main goal is to develop the ability to learn about the achievements of the digital world on our own, to have a positive attitude, and to have all the competencies to become a useful citizen of the society. Interdisciplinarity is also much more pronounced than before. In each case, the students can prove the acquired knowledge during the application, if possible in the framework of a task related to another field of knowledge. Due to its generality, this subject is also indispensable from the point of view of equal opportunities, as those who lag behind in the field will be disadvantaged in all other areas over time. Three main areas of development are: the use of IT tools, digital literacy, development management of data obtained from the digital environment.

References

- Andersen, Dávid, 2019. “Egyetlen tanóra nem elég a szemléletváltáshoz” – álhírek elleni képzést indít egy alapítvány.” Last modified July 14, 2019. https://nlc.hu/szabadido/20190714/alhir-fake-news-hoax-idea-alapitvany-oktatas-telev-ele/?fbclid=IwAR2p8A-GU_WDIGXTIw2mgtS2ZW5p5MnJWq8QMMpe9L-fa42mwIb-8t2F-kc4.
- Bildungsportal Niedersachsen. 2021. “Good News – Bad News – Fake News.” Last modified March 24, 2021. https://www.nibis.de/good-news---bad-news--fakenews_12049.
- Charlton, Emma. 2019. “How Finland is fighting fake news – in the classroom.” last modified May 21, 2019. <https://www.weforum.org/agenda/2019/05/how-finland-is-fighting-fake-news-in-the-classroom/?fbclid=IwAR1K1kdkX-UdebVj1YAhBlgji1LZ4y7JwC0JLOWeG7Bus4H67uHaeF0JHbWMM>.
- European Commission. 2017. “Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu).” Accessed February 20, 2021. <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcompedu>.
- Faix, Allison, Amy Fyn. 2020. “Framing Fake News: Misinformation and the ACRL Framework.” *Libraries and the Academy* 20(3): 495-508. <https://doi.org/10.1353/pla.2020.0027>.
- Folken, Sikke. 2019. “In der Klasse fällt mindestens ein Kind auf Fake News herein.”

- Spiegel. Accessed December 10, 2019. <https://www.spiegel.de/lebenundlernen/schule/jugendlicher-populismus-wie-die-lie-detectors-fake-news-enttarnen-a-1291695.html>.
- Friedrich Verlag. "Stop Fake News!" Friedrich Verlag. Accessed March 12, 2021. <https://www.friedrich-verlag.de/bildung-plus/digitale-schule/medienkompetenz/verantwortungsbewusstes-handeln/stop-fake-news>.
- Junior, Rendy Bambang. 2020. "The Fake News Detective: A Game to Learn Busting Fake News as Fact Checkers using Pedagogy for Critical Thinking." *School of Computer Science Graduate Student Publications, Georgia Institute of Technology*. Accessed: June 5, 2021. <https://smartech.gatech.edu/handle/1853/63023>.
- Kaufman, Chelsea. 2021. "Civic Education in a Fake News Era: Lessons for the Methods Classroom". *Journal of Political Science Education* 17(2): 326-331. <https://doi.org/10.1080/15512169.2020.1764366>.
- Machkintosh, Eliza. 2019. "Finland is winning the war on fake news. What it's learned may be crucial to Western democracy." Accessed October 22, 2019. <https://edition.cnn.com/interactive/2019/05/europe/finland-fake-news-intl/>.
- Neuvonen, Markus, Kari Kivinen, and Mikko Salo. 2018. *Fact-checking for educators and future voters*. Helsinki: FactBar EDU. Accessed August 4, 2021. https://faktabaari.fi/assets/FactBar_EDU_Fact-checking_for_educators_and_future_voters_13112018.pdf.
- Phippen, Andy, Emma Bond, Ellen Buck. 2021. "Effective strategies for information literacy education: Combatting „fake news“ and empowering critical thinking". In *Future Directions in Digital Information. Predictions, Practice, Participation*, edited by D. Baker, L. Ellis, 39-53. San Diego: Elsevier Science & Technology. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-822144-0.00003-3>
- Schultz, Teri. 2019. "Der Kampf gegen Fake News im Klassenzimmer." *Deutsche Welle*, June 21, 2019. <https://www.dw.com/de/der-kampf-gegen-fake-news-im-klassenzimmer/a-49293454>.
- Szabó Dóra, Dani Erzsébet. 2020. "The Digital Space Dimension in Education. A Review on a PILOT Research." *Acta Universitatis Sapientiae Social Analysis* 10: 159-174. <https://doi.org/10.2478/aussoc-2020-0008>.
- Szabó, Dóra. 2020. "Would-be teachers' digital/information literacy competencies in the world of contradictory information." In Boustany, Joumana, and Gabriela Seccardini ed. *Bobcatsss2020 Information Management, Fake News and Disinformation Abstract booklet*, 42. https://bobcatsss2020.sciencesconf.org/data/pages/BoA_final.pdf.
- Szítás Péter. 2019. "Mit kezdünk a médiával a fake-news korában?" Barankovics Alapítvány, Accessed October 21, 2019. <https://barankovics.hu/cikk/jovoido/mit-kezdunk-a-mediaval-a-fake-news-koraban?fbclid=IwAR3DJCHTc8vZU2Tb-kzaMME9LZ8Yd4q30JEwhNyu4jiOFOLyTdlvO0BaZnWo>.
- World Bank. 2020. *Digital Skills: Framework and Programs*. Accessed January 20, 2021. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/562351611824219616/pdf/Digital-Skills-Frameworks-and-Programs.pdf>

Zeit Online. 2018. "Schulen skeptisch gegenüber Digitalisierung." Accessed October 11, 2019. https://www.zeit.de/gesellschaft/schule/201810/medien-unterricht-digitalisierung-schulleitungsmonitorlehrkraefte?fbclid=IwAR2Mundetx-TwS3-NAUuW37_EvKdc3XDjeHJVzA8YqtqXhBJDGcmrYQ3z4E.

Dóra Szabó

Uniwersytet w Debreczynie, Węgry. Program doktorancki z Nauk o Edukacji i Kulturze

e-mail: szabo.dora@arts.unideb.hu

ORCID: 0000-0002-1547-2073

Kompetencje cyfrowe/informacyjne potencjalnych nauczycieli w świecie sprzecznych informacji*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.005>



Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0 PL).

Przysłany: 19 IV 2021

Zaakceptowany: 9 VIII 2021

Dóra Szabó jest studentką programu doktoranckiego z zakresu Nauk o Edukacji i Kulturze na Uniwersytecie w Debreczynie (Węgry). W 2020 r. została nauczycielem języka i kultury niemieckiej oraz nauczycielem bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Podczas swoich lat uniwersyteckich zaczęła odkrywać technologie informacyjno-komunikacyjne, kompetencje cyfrowe oraz kompetencje cyfrowe przyszłych nauczycieli w oparciu o informacje online, fałszywe wiadomości. Jej pole badawcze koncentruje się na przyszłych nauczycielach i ich postawie cyfrowej, umiejętnościach edukacji cyfrowej. Głównym pytaniem jest, jaki wpływ na edukację mają fałszywe wiadomości i wpływowe osoby.

Słowa kluczowe: umiejętność korzystania z mediów; kompetencje cyfrowe; szkolenie nauczycieli; fałszywe wiadomości; informacja

S **treszczenie. Cel:** Moje badania mają na celu ocenę kompetencji cyfrowych przyszłych nauczycieli i ustalenie, jakich narzędzi będą potrzebować w przyszłym nauczaniu, aby zmotywować młode pokolenia do czytania coraz więcej. Uczenie się przez czytanie, a następnie nauczanie oparte na czytaniu i uczeniu się zyskuje coraz większą popularność w naszym cyfrowym świecie. Powinniśmy również wziąć pod uwagę, że te działania szybko zajmują przestrzeń cyfrową.

Idąc nieco dalej, celem tego artykułu jest znalezienie odpowiedzi na następujące pytania: Z jakich źródeł będą korzystać przyszli nauczyciele w edukacji? Czy w przypadku informacji online będą odróżniać fałszywe lub nierzetelne informacje od prawdziwych i wiarygodnych?

* Jest to zmieniona wersja referatu zaprezentowanego na konferencji: „Bobcatss2020 Information Management, Fake News and Disinformation”, vide: D. Szabó, *Would-be teachers' digital/information literacy competencies in the world of contradictory information*, [w:] *Bobcatss2020 Information Management, Fake News and Disinformation. Abstract booklet*, eds. J. Boustany, G. Seccardini [online], p. 42, [dostęp 2 VI 2021]. Available on the World Wide Web: https://bobcatss2020.sciencesconf.org/data/pages/BoA_final.pdf.

Co można uznać za „falszywe wiadomości”? Czy mają odpowiednie umiejętności medialne i informacyjne, aby informować swoich uczniów również o dobrych źródłach elektronicznych i tradycyjnych? Jakie mają kompetencje cyfrowe i jakie są najważniejsze w ich ocenie cechy dobrego i skutecznego nauczyciela?

M

etody badawcze: Niniejsze opracowanie będzie poświęcone tym zagadnieniom, ze szczególnym uwzględnieniem węgierskich i karpaccich programów kształcenia nauczycieli. Jeśli chodzi o metodologię, zostało wykorzystane aktualne badanie oparte na kwestionariuszu, który bada, w jaki sposób studenci węgierskich uniwersytetów odnoszą się do powyższych zagadnień.

W

yniki: W rezultacie badanie skoncentruje się na węgierskiej narodowej podstawie programowej 2020, która stworzyła przedmiot „Kultura cyfrowa” i rozwija umiejętność korzystania z mediów.

W

nioski: Uważam, że pojawienie się „falszywych wiadomości” jest bardzo ważne w edukacji. W kolejnym opracowaniu chciałabym pogłębić różne praktyki, poznać nowe i ocenić opinię nauczycieli, którzy pracują i będą pracować w węgierskiej edukacji publicznej.

Dóra Szabó

Universität Debrecen, Ungarn. Doktorandenprogramm aus den Bildungs- und Kulturwissenschaften

E-Mail: szabo.dora@arts.unideb.hu

ORCID: 0000-0002-1547-2073

Digitale bzw. Informationskompetenzen künftiger Lehrer in einer Welt von Fake News*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.005>



Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Zugesandt: 19 IV 2021

Angenommen: 9 VIII 2021

Dóra Szabó ist Teilnehmerin des Doktorandenprogramms im Bereich der Bildungs- und Kulturwissenschaften an der Universität Debrecen (Ungarn). Seit 2020 unterrichtet sie in der deutschen Sprache und Kultur sowie der Bibliothekswissenschaft und wissenschaftlichen Information. Während ihrer Universitätsstudien ergründete sie die Informations- und Kommunikationstechnologien, die digitalen Kompetenzen und die digitalen Kompetenzen der künftiger Lehrer in Anlehnung an die online-Angaben, die Fake News. Ihr Forschungsinteresse konzentriert sich auf die künftigen Lehrer und ihre digitale Einstellung, die Fertigkeiten im Bereich der digitalen Bildung. Die Hauptfrage ist, was für einen Einfluss auf die Bildung die Fake News und die einflussreichen Personen haben.

S **tichworte:** Fertigkeit der Mediennutzung; digitale Kompetenzen; Lehrerschulung; Fake News; Information

Z **usammenfassung. Ziel:** Meine Untersuchungen haben zum Ziel, die digitalen Kompetenzen künftiger Lehrer zu bewerten sowie festzustellen, welche Werkzeuge sie in ihrer künftigen Arbeit nutzen werden, um die jungen Generationen zum Lesen immer mehr anzuspornen. Das Lernen durch Lesen, und nachher das Unterrichten in Anlehnung an das Lesen und Lernen gewinnen immer mehr an Popularität in unserer digitalen Welt. Wir sollten auch in Betracht ziehen, dass diese Aufgaben den digitalen Raum sehr schnell beherrschen. Ferner ist das Ziel des Beitrags, die Antwort auf die folgenden Fragen zu finden: Welche Quellen werden die künftigen Lehrer im Bildungsprozess nutzen? Werden sie im Falle der

* Es ist eine überarbeitete Fassung des Referats, das während der Tagung „Bobcatss2020 Information Management, Fake News and Disinformation“ gehalten wurde, vide: D. Szabó, *Would-be teachers' digital/information literacy competencies in the world of contradictory information*, [in:] *Bobcatss2020 Information Management, Fake News and Disinformation. Abstract booklet*, eds. J. Boustany, G. Seccardini [online], p. 42, [Zugang 2 VI 2021]. Available on the World Wide Web: https://bobcatss2020.sciencesconf.org/data/pages/BoA_final.pdf.

online-Information die falschen bzw. unzuverlässigen Nachrichten von den richtigen und glaubwürdigen unterscheiden? Was kann man als „Fake News“ bezeichnen? Haben sie die entsprechenden Medien- und Informationsfertigkeiten, um die eigenen Schüler auch über die geeigneten elektronischen und traditionellen Quellen zu informieren? Welche sind ihre digitalen Kompetenzen und welche Eigenschaften sollten einen guten und effektiven Lehrer ihrer Meinung nach am meisten charakterisieren?

Forschungsmethode: Die vorliegende Bearbeitung konzentriert sich auf diese Fragen mit Druck auf die ungarischen und karpatischen Lehrerbildungsprogramme. Geht es um die Methodologie, so wurde an die aktuelle Untersuchung mit einer Umfrage angeknüpft, die ergründet, wie die Studenten der ungarischen Universitäten die besagten Themen betrachten.

Ergebnisse: Im Endeffekt zielt die Studie auf die ungarische nationale Programmgrundlage von 2020, die das Fach „Digitale Kultur“ begründete und die Fertigkeit der Mediennutzung entwickelt.

Schlussfolgerung: Ich glaube, dass die Fake News in der Bildung von großer Bedeutung sind. In der Untersuchung möchte ich auf die verschiedenen, auch die neuesten Praktiken eingehen und die Meinung der Lehrer, die im ungarischen öffentlichen Schulwesen angestellt sind, kennenlernen.

Christopher Nkiko

Elizade University

e-mail: ul@elizadeuniversity.edu.ng

ORCID: 0000-0001-9993-9090

Omorodion Okuonghae

Samuel Adegboyega University. University Library

e-mail: okuonghaeo@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-6552-8127



Achieving the 4IR University Library in Sub-Saharan Africa: Trends, Opportunities, and Challenges

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.006>



The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Received: 4 V 2021

Accepted: 31 VIII 2021

Christopher Nkiko is the University Librarian of Elizade University, Ilara-Mokin, Ondo State, Nigeria. He holds B.Sc. in Political Science from the University of Benin, M.Sc. in Political Science, MLS and PhD. in Library and Information Science from the University of Ibadan. Christopher has published extensively in numerous reputable local and international outlets in the field of Library and Information Science. He is a recipient of numerous awards, including the Covenant University 2014/2015 awards and of recognition for an effective archival system and a valid contribution to scholarship at the university. Christopher is a member of different professional groups including the Chartered Institutes of Library and Information Professionals (CILIP) UK and the Nigerian Library Association (further: NLA).

Omorodion Okuonghae is the Head of E-library Services at Samuel Adegboyega University, Ogwa, Edo State, Nigeria. He has Bachelors and Masters Degrees in Library and Information Science from Delta State University, Abraka, Nigeria. He has published numerous scholarly publications in reputable local and international outlets in the field of Library and information science. He has also presented papers at many local and national conferences. Omorodion has received several awards and recognitions including the 'Best Paper Presenter' award at the 57th Conference and Annual General Meeting of the Nigerian Library Association, and the overall best graduating student recognition in the Department of Library and Information Science, Delta State University, Abraka, Nigeria. Omorodion is highly passionate about Librarianship, Emerging Technologies in Library, Information Literacy, and Scholarly Communication. He is a member of NLA.

Keywords: Library Trends; University Library; Artificial Intelligence; Research Data Management; Open Scholarly communication

Abstract. **Aim:** The paper examined the university library in the Fourth Industrial Revolution (4IR) and the preconditions for achieving and sustaining the same in Nigeria. 4IR is characterized by a level of automation, deployment of emerging technologies and artificial intelligence, internet connectivity and accessibility to the global information network, subscription to reputable online databases, quality and comprehensive collection in diverse formats, preponderance of digital natives among patrons, increased demand for seamless access to online resources and virtual operations, new library spaces (learning commons, research commons and makerspace), open scholarly communication, research data management, social mediation applications, digital curation and preservation. The challenges militating against effective crystallization of 4IR university libraries include: financial constraints, inadequate infrastructure, resistance to change, inadequate skills and competencies, security and intrusion issues, lack of exposure to international standards.

Conclusions: The paper recommended the following as requisite panacea: leadership, demonstrating and justifying returns on investment, benchmarking practices, anti-intrusion and back-up systems, adequate power supply and bandwidth, endowment and corporate social responsibility, indigenous library management software, and capacity building initiatives.

Introduction

The library is the heart and life-line of any citadel of learning. The quality of scholarship is predicated on the robustness, availability, and utilization of library resources. A robust university library is central to birthing astute graduates and ensuring global competitiveness in scholarship and research. Libraries represent man's most successful attempt at democratizing knowledge; hence, it is said "any people that is starved with knowledge will suffer intellectual malnutrition, stagnation and atrophy". The latent potential/possibility is such that the perspective and culture of a people can be altered by the activities of libraries.

The moment we persuade the students to cross the threshold into a library, we have changed their lives forever, and for the better¹. It is the realization of the foregoing that made Sheldon (2013) opine that libraries store the energy that fuels the imagination and they open up windows to the world and inspire us to explore and achieve, thus contributing to improving the quality of our lives². Dewane (2010) noted that libraries are invaluable resources for individuals committed to advancement through self-education³. It was the recognition of this incontrovertible fact that prompted Andrew Carnegie to invest massively in library development across the globe. Carnegie described the library as providing access to "the precious treasures

¹ B. Obama, *Quotable Quote*, [in:] *GoodReads* [online], [available 18 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://goodreads.com/quotes/200568-at-the-moment-that-we-persuade-a-child-any-child>.

² S. Sheldon, *Quotable Quote*, [in:] *GoodReads* [online], [available 18 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://www.goodreads.com/quotes/339370-libraries-store-the-energy-that-fuels-the-imagination-they-open>.

³ D. Dewane, *Libraries Across Africa: Information Access for the Largest Number, at the least cost. A plan Action for social Innovation submitted to Grain further support from the Evoke Network and The world Bank Institute*, [in:] *GlobalGiving* [online], [available 18 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://www.globalgiving.org/pfil/5993/projdoc.pdf>.

of knowledge and imagination through which youth may ascend” as well as alluding to it as foundational in his rise out of poverty⁴. The extent to which people will be creative, informed, knowledgeable, and instrumental to national development “will be determined by the availability and the content of the library services in their immediate locality”⁵.

Professor Toye (1985), a one-time Vice-Chancellor of the University of Ilorin, once remarked, “if we have no laboratories and we lack the funds to recruit lecturers, the enterprise of teaching and learning in universities could continue if we had a well-stocked and up-to-date library”⁶. This is not to make light of the usefulness of the other arms of the university system, but to underscore the utility and omnibus nature of the university library. It was when the Nigerian universities started playing semantics and paying lip service to library development that mediocrity and “banking education” became the order of the day leading to the emergence of unemployable graduates. It is gratifying, however, to note that the introduction of the Tertiary Education Trust Fund (TETFUND) is revitalizing the lost glory. Modern ICT-driven (ITC – information and communication technologies) and well-stocked libraries with adequate space and conduciveness are a non-negotiable imperative for outstanding teaching, learning, and research.

The National Universities Commission understands the indispensability of a university library to quality education and thus places high premium on its adequacy in content and requisite facilities as well as the conduciveness of the general ambience. The criteria for the evaluation or accreditation of programs in the Nigerian universities revolve around the following parameters: staffing (32%), academic content (18%), physical facilities (27%), library (18%), funding (3%), and employer’s rating (2%). For a full accreditation status, a program is required to score 70% and above in the library component⁷. University libraries are, therefore, pivotal to learning and research. The university library ensures that the entire university community has unfettered access to comprehensive and current learning resources in various formats.

The quality of a university library should be measured on the basis of how well it contributes to the achievement of “the vision, mission and values of the university, in developing and supporting information literate learners to discover, access and use information effectively for academic success and lifelong learning”⁸.

Momodu (2015), citing Oyegunle (2013), posited that university libraries exist primarily to support the mission of their parent institutions by generating knowledge and empowering the patrons with such a knowledge in order to serve the society

⁴ T. Augst, Thomas, *American libraries and Agencies of Culture*, [in:] *The libraries as Agencies of culture*, ed. T. Augst and W. Wilgand, Madison 2001, p. 5.

⁵ C. Nkiko, *Running and Maintaining an ICT-Based library in a Developing Economy: The Covenant University Experience*, *Journal of Library and Information Science*, vol. 6: 2008, no. 2, pp. 22-34.

⁶ R. Olorunsola, *Library Development In a Private University: The First Seven Years*, [in:] *Change and Choice: The Development of Private Universities in Nigeria*, ed. A. U. Osagie, Benin City 2009.

⁷ National University Commission, *Manual of Accreditation procedures for Academic programmes in Nigerian Universities* [online], 2012, [available 18 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://docplayer.net/17891671-Manual-for-accreditation-procedures-of-academic-programmes-in-nigerian-universities-map.html>.

⁸ Commission for Higher Education, *Standards and Guidelines for University libraries in Kenya* [online], 2012, [available 17 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://dokumen.tips/documents/standards-and-guidelines-for-university-libraries-in-kenya-standards-and-guidelines.html>.

and advance the wellbeing of mankind⁹. It serves complementary purposes of supporting the curriculum of the university and the research of its faculty and students. Libraries are not only repositories of knowledge but also dispensers of such a knowledge. A robust university library provides a platform to concretize issues raised in the lecture rooms resulting in the development of the virtue of self-enquiry, exploration, and experimentation. It provides a mechanism that facilitates the flow of information from its sources to any point where it can be utilized. The virtual library component mitigates the challenge of the digital divide, thus providing equitable access to the global information network for outstanding scholarship irrespective of the geographical location and the socio-economic status. World-class university library facilitates the attraction and retention of international scholars and students as they are assured of availability of comparable metropolitan learning ambience for effective scholarship.

The Fourth Industrial Revolution (4IR) era is characterized by digital revolution, knowledge-economy, heightened globalization, internationalization of higher education, information explosion, and emerging labor markets. This era has revolutionized all professions, institutions, operations, cultures. "Digital technologies are now regarded as critical catalyst for improving, supporting, extending teaching and creative learning in higher education across the globe"¹⁰. The resultant new digital modes of teaching and learning have given birth to a blended classroom model. This is a combination of learning in the form of watching video lectures, listening to podcasts, perusing enhanced e-book contents, online collaboration with peers, and face-to-face classroom lectures. The 4IR and its ever evolving intricacies and environment have altered the landscape of the university system including the university library.

The 4IR university library is a hybrid library that brings together the best of the physical and the digital to create learning hubs. Some of the distinctive features include: preponderance of digital natives among patrons, increased demand for seamless access to online resources, virtual operations, e-library services, online scholarly communication, mobile technologies, social mediation application, digital curation and preservation¹¹.

In view of the pervasiveness of technology, the limitless scope of the Internet and World Wide Web for retrieving information for researchers who hitherto relied on the traditional library catalogue, the information seeking behavior of an average person has changed. The usual first point of call for information seekers in the 4IR

⁹ O. Momodu, *Academic Library in Nigeria: Yesterday, Today and Tomorrow*, American Journal of Social Sciences, vol. 3: 2018, no. 4, pp. 115-119.

¹⁰ S. Bell, L. Dempsey, B. Fister, *New Roles for the Road Ahead: Essays commissioned for the ACRL's 75th Anniversary*, [in:] American Library Association [online], 2015, [available 17 V 2021]. Available on the World Wide Web: http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/publications/whitepapers/new_roles_75th.pdf; K. Brown, K. Malenfant, Academic library contribution to student success: Document practices form the field, [in:] Association of College and Research Libraries [online], 2015, [available 17 V 2021]. Available on the World Wide Web: http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/issues/value/contributions_report.pdf; L. Johnson, B. S. Adams, V. Estrada, A. Freeman, *NMC Horizon Report: 2015 Higher Education Edition*, Austin 2015; R. M. Mabweazara, *The 21st century Academic Library. The case of three state universities in Zimbabwe*, Unpublished PhD Thesis, University of the Western Cape, Bellville, South Africa [online], [available 17 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://etd.uwc.ac.za/handle/11394/6466>.

¹¹ M. Regalado, M. A. Smale, "I Am More Productive in the Library Because It's Quiet": *Commuter Students in the College Library*, *College & Research Libraries*, vol. 76: 2015, no. 7, pp. 899-913.

is the Internet¹². The perceived threat of the Internet to the physical library and the heightened demand for meeting the expectations of the digital natives (ICT-savvy clientele) who expect services that favorably competes with Google, Amazon, and other retrieval systems necessitate the urgent need to leverage on the trends and opportunities provided by the 4IR university library system.

Current Trends and Opportunities

It would amount to backwardness, obsolescence, and stagnation for any university library not to be in a haste to mainstream to current trends and opportunities fostered by the dynamic forces of emerging technologies and other compelling characteristics of the 4IR. The discussion of current trends and opportunities includes the following:

Artificial Intelligence and Robotics

The 4IR university is witnessing a tremendous deployment of Artificial Intelligence (AI) technologies to facilitate an extensive and wide variety of services and resources to meet the need of service excellence and user satisfaction of the sophisticated library patrons of the century. The adoption of artificial intelligence applications helps the university library to mitigate threats of other retrieval systems and provide services that surpass that of Google search. Liu (2010) provided an almost exhaustive literature review on the utilization of AI and robotics to enhance the quality of services in the university library. The activities include automated indexing and abstracting, expert system reference services, cataloging, and classification. The libraries now have automated storage and retrieval systems, autonomous shelf reading robots, telepresence and humanoid robots, Chatbots and voice activated systems. Different robots are deployed for internal operations as well as public services¹³. The new Chatbot technology is increasingly allowing automated conversations between library patrons and a machine. This helps to move the desired materials at a very fast speed, navigate through the vast library digital and physical holdings with ease. This allows for extended opening hours of both in-person and online services. There is also the speech-to-text-to-speech service. A library patron explains to the robot their information need and it uses machine-made indexes to locate potential contents. Then the robot summarizes those contents in seconds, reads the summary, and has the patron determine whether it is relevant for their purpose¹⁴.

¹² K. N. Rao, K. Babu, *Role of Librarian in Internet and World Wide Web Environment*, Information Science, vol. 4: 2001, no. 1, pp. 24-28; S. Coffman, *The Decline and Fall of the Library Empire*, Searcher [online], vol. 20: 2012, no. 3, [available 17 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://www.infoday.com/searcher/apr12/Coffman--The-Divine-and-Fall-of-the-Library-Empire.shtml>; C. Nkiko, *Catalogue 2.0 and Resources Description & Access (RDA)*, [in:] *Paper presented at NCA Information Technology Section Workshop, October 7-11, 2013*, 2013, p. 11.

¹³ *Call for Papers — Satellite Meetings. Information Technology Section*, [w:] IFLA [online], [available 18 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://2019.ifa.org/cfp-calls/information-technology-section/>.

¹⁴ A. S. Brede, *7 Ways AI will change University libraries*, [in:] *LinkedIn* [online], 2018, [available 17 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://www.linkedin.com/pulse/7-ways-ai-change-university-libraries-anita-schj%C3%B8ll-brede>.

New Library Spaces

The libraries in the 4IR provide a welcoming, conducive, secure, serene, aesthetic, common space that is technologically enabled and engenders inspiration, reflection, creativity, innovation as well as exchange of ideas. The modern libraries are expected to reconfigure their physical spaces to suit current realities of fostering learning, sharing, communication, and collaboration. The new library spaces must include: learning commons, research commons, and makerspaces. Learning common is a departure from the silent and individual learning arrangement toward the inclusion of supportive and communal environment that allows for a group study by like-minded persons, dealing with similar issues and related problems¹⁵. Research common is dedicated to postgraduate students and researchers. The space consists of technological resources, seminar rooms, teleconferencing facilities, areas for discussion and relaxation as well as those offering services which directly support research endeavors¹⁶. Makerspace is a physical location where people gather to share resources, knowledge, work on projects, access materials and tools, network and build. It is an open environment for the expression of creativity and innovations¹⁷. It provides a platform for hands-on interactivity, training, teamwork, incubation of ideas, and mentoring leading to skills acquisition, and product development.

Robust Hybrid Library Collection

The 4IR university library at the moment is predominantly hybrid, integrating the traditional and the digital as one; there is no awareness of any absolutely digital university library in existence across the globe¹⁸. The global best practice for collection development is providing a broad range of contents in formats accessible to the broadest possible spectrum of end users¹⁹. It is principally the responsibility of the university library in consultation with respective academic departments to ensure balanced and robust collection development based on predetermined policies. Content is king; hence, the value of the university library is measured by the quality, diversity, and size of its collection. It is imperative, therefore, that the library provides to all academic programs varied, authoritative, up-to-date, and excellent scholarly materials to support the university's overall goals of delivering high quality education. Libraries as gateways to knowledge now subscribe to electronic databases containing a plethora of electronic books and journals as well as facilitating

¹⁵ R. Applegate, *The library is for studying: student preferences for study space*, *The Journal of Academic Librarianship*, vol. 35: 2005, no. 4, pp. 341-346; R. Houlihan, *The Academic library as congenial space: more on the saint Mary's Experience*, *New Library World*, vol. 100: 2005, no. 1-2, pp. 7-15.

¹⁶ A. Balci, *The changing context of Educational Administration and its effects on Educational Administration of Postgraduate Programmes*, *Education and Science*, vol. 36: 2011, no. 162, pp. 196-208; R. M. Mabweazara, op. cit.

¹⁷ Y. Noh, *A study on creating and managing makerspaces in libraries*, *Korean Society for Information Management*, vol. 31: 2014, no. 1, pp. 53-76; M. Lotts, *Implementing a Culture of Creativity: Pop-up Making Spaces and Participating Events in Academic Libraries*, *College & Research Libraries News*, vol. 76: 2015, no. 2, pp. 72-75.

¹⁸ C. Oppenheim, D. Smithson, *What Is the Hybrid Library?*, *Journal of Information Science*, vol. 25: 1999, no. 2, pp. 97-112.

¹⁹ *Guidelines for Media Resources in Academic libraries*, [in:] *American Library Association* [online], 2018, [available 17 V 2021]. Available on the World Wide Web: <http://www.ala.org/acrl/standards/mediaresources>.

access to the global information networks and curated information resources such as videos, case studies, company profiles, magazines, thesauri, and so on.

Virtual Operations and Full Automation

Bibliographic records of the University Library holdings are held in a digitized format and made accessible through remote login from anywhere and anytime in the world. This is made possible due to automation using web-based library management software, thus providing the most robust virtual library platform. The Web Online Public Access Catalogue now replaces the traditional card catalogue. The availability of WebPAC is a distinguishing feature of modern libraries. "It is about remote login to the library catalogue on the cyberspace through a Uniform Resource Locator" (URL). It helps in guaranteeing borderless library services. Virtual library provides access to databases containing electronic books, journals, theses, dissertations, alert services, electronic document delivery, online transactions such as renewal of loans, reserving items, booking rooms and equipment, online chat services and online tutorials.

Corollary to virtual operations is the issue of full automation of library routines and processes. The installation of automatic doors, Telelift to deliver books to several floors, biometric systems, provision of self-service machines with RFID functionality, electronic security gates, CCTV, automated bindery system, the use of scanners and beacon application as well as automatic book sorters.

Research Data Management

Tenopir (2014) posited that RDM involves data storage of full dataset files, for example, the Andrew File System (AFS) storage system, or backups containing snapshots of the actual dataset file, like the Time Machine software on a Mac laptop²⁰. "It involves preserving and keeping sensitive data secure as well as scanning research data recorded on paper to be kept in digital formats. All raw data in the collection are curated to increase access and are assigned object identifier or DOI"²¹. Different institutional policies must provide necessary guidelines for data sharing and reuse as well as requirements for removal.

Open Scholarly Communication

The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (2015) conceptualizes "open scholarly communication as a process of sharing, disseminating and publishing research findings conducted by researchers for its free availability to the global communities". It is the responsibility of a university library in the 4IR to ensure global visibility and unhindered access to its institutional

²⁰ C. Tenopir, D. King, *Perceptions of Value and Value Beyond Perceptions: Measuring the Quality and Value of Journal Article Readings, the Quality and Value of Journal Article Readings*, *Serials. The Journal for the Serials Community*, vol. 20: 2007, no. 3, pp. 199-207.

²¹ R. M. Mabwezara, op. cit.

intellectual productivity and all scholarly outputs. The libraries advance this objective through institutional repositories, Open Educational Resources (OER), and influencing faculty members to publish in reputable Open Access outlets.

Bibliometrics

This relates to understanding and evaluating the patterns, impact, relevance, influence direction, utility of research outputs. Global ranking of universities has become a major factor in the 4IR higher education with its consequences for the reputation and profile of universities. One of the major parameters is volume of research output and citations. The Times Higher Education (THE) relies on metrics provided by the Scopus database. It is expected that the university library would be at the vanguard of educating scholars on reputable outlets recognized and indexed in Scopus for their scholarly publishing. The issues of impact factor, citation index, visibility on social web platforms such as Google Scholar, Mendeley, ResearchGate, Zotero, Academia.edu, Almetrics, etc., should be thoroughly understood by all academic staff through the intervention of the university library.

One cannot pretend to have carried out an exhaustive discussion of trends and opportunities of the university library in the 4IR as practices are evolving and technological development remains dynamic and volatile. However, other issues worthy of mention are: Internet of Things (IOT) in libraries, cloud computing, semantic web and library services, mobile library services with web 3.0 and 4.0, etc. However, it may be necessary at this juncture to highlight some challenges that need to be surmounted for achieving and sustaining the university library of the 4IR.

Challenges

There are so many challenges facing university libraries in the 4IR. These challenges range from inadequate funding or financial constraints, staff resistance to change, inadequate digital literacy skills, to the lack of an adequate infrastructure. However, for the purpose of this study, the following challenges were examined:

Financial constraints:

Adequate funding is considered a fundamental necessity for a robust and effective University library. Abubakar (2011) bemoaned the gross under-funding of the federal and state universities despite TETFund intervention scheme as well as clear statutory policies in this regard²². Zaid (2008) observed that in most private universities, funding is at the whims and caprices of the proprietor and that most of the allocations are haphazard and inadequate. Most university libraries in Sub-Saharan Africa only run for window-dressing effects during accreditation. The issue of inadequate funding is exacerbated by the fact that a majority of library equipment

²² B. M. Abubakar, *Academic libraries in Nigeria in the 21st century*, Library Philosophy and Practice [online], 2011, [available 17 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/446/>.

and materials are imported and subjected to the vagaries of high exchange rates and difficulty in obtaining requisite foreign currency for the required transactions²³.

Inadequate Infrastructure:

Uninterrupted power supply is a basic requirement for an effective ICT-based library system. Chukwusa (2015) noted that most universities indulge in self generation since the capacity for generation, transmission, and distribution has been defective. Insufficient ICT infrastructure is also a major constraint. The low bandwidth level, poor network systems, unavailability of requisite hardware and software are among the infrastructure which is not adequately provided in the library. Ubabukoh (2017) observed that a poor infrastructure is the bane of Information and Communication Technology development in Sub-Saharan Africa. Quality digital library services thrive on the basis of standard and adequate infrastructure²⁴.

Resistance to Change, Inadequate Skills and Competencies

There has been an increasingly positive attitude toward the adoption of emerging technologies in the university libraries in Sub-Saharan Africa; however, some librarians and top policymakers in the university system still show aversion and anxiety toward adapting to a digital environment. It appears librarians are digital immigrants lacking the necessary skills and competencies to meet the dynamic and new demands of the predominantly digitally native clientele. The overreliance on personnel outside of the library with little or no orientation in library services and practices to provide the required technical expertise on the ICT needs of the system may not be as responsive and effective. There is also the issue of reliance on foreign Library Management Software with attendant high cost and open source applications for the automation purposes.

Security and Intrusion

The library server and databases are akin to a databank where vital and sensitive information and documents are stored and retrieved. The need to strengthen security and safeguard the contents is critical. Intrusion is usually orchestrated by hackers to compromise or endanger the confidentiality and integrity of the vital data stored or processed by the server as well as on occasion to deny service. Intruders can be external or internal. The routine back-up of digital operations if not properly done could constitute a challenge in the event of loss of data, their damage or corruption.

²³ Y. Zaid, *A study of Internally Generated Revenue (IGR) by University libraries in Nigeria*, Borno Library, Archival and Information Science Journal, vol. 7: 2008, no. 1, pp. 1-14.

²⁴ O. Ubabukoh, *Poor infrastructure, bane of ICT growth, say experts*, Punch [online], 2017 January 9, [available 17 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://punchng.com/poor-infrastructure-bane-ict-growth-say-experts/>.

Lack of Exposure to International Standards

Many librarians have not been able to attend conferences outside the country and sometimes lack practical exposure to international standards and experience. They only rely on the Internet to learn about some emerging technologies and current practices.

The Way Forward

Having x-rayed some challenges, the question arises, what is the way forward to achieving and sustaining the university library of the 4IR? Some of the critical enabling factors include the following:

Leadership

The nexus between leadership and any form of advancement is undeniable and incontrovertible. Positive attitude of leaders and competencies that are indispensable in achieving the laudable objective in the 4IR university library are fundamental imperatives. The top leadership of university education must be the major driver of the envisioned library system. It has been validated by several studies that when leaders are enthusiastic and visionary about ICT, all other members of the organization would naturally accept the philosophy thereby giving rise to its successful adoption and implementation

“The library leadership must be strategic thinkers, an effective communicator, having enough political clout and good tactical sense to persuade the relevant stakeholders on the need for specific technologies in the library. It may be appropriate to develop a phase by phase strategic document detailing roadmap of ICT adoption in the library, noting that the parent institution have scarce financial resources with alternative uses”²⁵.

Demonstrating and Justifying Returns on Investment

University libraries are constantly expected to demonstrate to their institutional administrators and council, concrete benefits from a huge investment in the state-of-the-art facilities. It should be observed that benefits of the investment in the libraries cannot only be measured in the narrow economic perspective of monetary gains. However, it is recommended that libraries devise strategies to assess and measure their value and/or contributions to the organizational goals. This can be measured through: usage logs, vendors' reports, survey to measure the purpose and value of use, perceived value through surveys or interviews. The bottom line is that libraries should regularly articulate their concrete contributions to the overall mission and objectives of the parent institutions to justify or warrant continued investment.

²⁵ C. Nkiko, *Managing ICT-Driven libraries in Nigeria: Critical Leadership Issues*, [w:] *Library Automation*, ed. B Ghante, A. Yakkaldevi, Laxmi 2014, p. 120.

Benchmarking Practices

Benchmarking exercises are premised on the inquisitiveness of what other reputable libraries are doing with a view to measuring the performance and mapping out future strategic pathways. Crawford (2001) noted that the ability to network with and learn from the experiences of other institutions that have shown leadership in the deployment of ICT is among the many benefits of being a part of the global community. University libraries must avoid any form of isolation and periodically engage in study visits of other libraries with a view to comparing their facilities, infrastructure, processes, practices, and policies²⁶.

Anti-Intrusion and Back-up Systems:

Library Management in a digital environment should be concerned with the issue of intrusion and put in place necessary anti-intrusion arrangements. There is a need to engage the services of Network Security Engineers to provide necessary firewalls, authentication, encryptions, software deployments, and secure socket layers to protect the library network and servers from attacks and abuses. Daily transactions or operations are usually backed up on a tape drive, cloud or other storage mechanisms. Each back-up file is dated and in the event of loss of data, their corruption or damage, the most current is used for their restoration. Back-up as a device for disaster preparedness should be done in such a way that the back-up data are kept in different locations to mitigate possible force majeure. In this instance, cloud back-up system is most preferred because the servers are kept in different locations.

The organizations with a robust network system may also consider the adoption of Enterprise Storage Server. This is an online server solution for data storage for multiple user departments in a centralized platform. The back-up solution will be individual and private to different units. The advantage of this is that data could be mirrored to a redundant server in another location thereby providing dual back-up system. The issue of back-up and anti-intrusion is so critical to the survival of the library digital platform that it must not be left to the whims and caprices of the System Librarian. The highest level of the University Library Management must provide necessary oversight function in this regard²⁷.

Adequate Power Supply and Bandwidth:

Uninterrupted power supply and sufficiency of bandwidth represent non-negotiable infrastructural imperatives for effective ICT-based library system. ICT devices, gadgets, and databases will be mere decorations in the library if the power supply is irregular coupled with slow Internet speed arising from inadequate bandwidth

²⁶ M. Crawford, *King John's Christmas: Developing Leadership Communities On-Line*, [in:] Paper presented at the Annual meeting of the American Educational Research Association (AERA). Seattle, WA, April 10-14, 2001 [online], pp. 17-25, [available 17 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED453213.pdf>.

²⁷ C. Nkiko, *Managing ICT-Driven...*

levels. Engaging parent institutions in increased budgetary allocation, leveraging on endowments, corporate social responsibilities, deployment of alternative sources of energy, formation of consortia constitute likely solutions to the issue of power and bandwidth inadequacies.

Endowment and Corporate Social Responsibility

Robust funding is a critical factor in building a sustainable university library that compares favorably with the best ones. There is a need to look for alternative sources of funding. Endowment is considered a credible option. It is associated with the institution's income derived from donations and gifts. It is also regarded as money accumulated by a university in a permanent fund that is invested to produce income to help meet institutional expenses. It could take the form of restricted endowment in which the donor specifically ties the giving to specific projects. The unrestricted type allows the recipient institution to utilize it for whatever project it deems fit. There is a need to identify and leverage on institutional network and goodwill to attract donors. Many world class universities thrive on their endowment profile.

University partnership with a host of corporate sponsors provides a great avenue for realizing intended outcomes and sustainability as well as mutual benefits. This helps to augment proprietors' funding efforts and mitigate financial constraints in achieving envisioned projects.

Indigenous Library Management Software:

Library automation in Sub-Saharan Africa relies heavily on foreign Library Management Software either proprietary or open source. The former is off the shelf but most times very expensive as a result of foreign exchange rate intricacies. An indigenous Library Management Software that is of international standards and web-based would be more desirable and affordable. This is a challenge for indigenous programmers and software engineers to collaborate with librarians for investment in the manufacturing of credible local alternatives.

Aggregators of Electronic Resources and Indemnity against Infringement of Copyright:

In the acquisition of electronic books and journals, the University Librarian is usually under pressure to sign lopsided license Agreements. Those agreements presume that aggregators have obtained necessary permissions and authorizations from copyright holders. However, in the event of litigation for violation of copyrights, the aggregator and the library would be held jointly liable as ignorance or presumption would not be tenable. It is, therefore, essential that libraries strive to include a clause in the license Agreement which indemnifies the library and the

parent institution against any financial loss arising from undisclosed facts leading to infringement of copyright²⁸.

Capacity Building Initiatives:

University Library Management should continue to envision and entrench policies that help to maximize ICT capacity of librarians for organizational effectiveness and sustainability. Strategic thinking requires provision of opportunities for library personnel to master and deepen their skills in some computer competencies such as troubleshooting of hardware and software, web design/management and content development, programming, retrospective conversion, data migration, etc. The tendency for a high turnover of ICT-trained librarians is most probable. The university library should, therefore, take steps to protect such a huge investment on human capital development through bonds, incentives, and diversification of skills and training.

Conclusion

The university library in the 4IR is a hybrid library that brings together the best of the physical and digital to create learning hubs. It is characterized by the level of automation, deployment of emerging technologies and artificial intelligence, internet connectivity, and accessibility to the global information network, subscription to reputable online databases, quality and comprehensive collection in diverse formats, preponderance of digital natives among patrons, increased demand for seamless access to online resources and virtual operations, new library spaces (learning commons, research commons, and makerspace), open scholarly communication, social mediation applications, digitalization and curation. The challenges militating against the achievement of this are surmountable. It was Nelson Mandela that said “the problem with Africa is not aiming very high and not meeting the target but not aiming at all and taking appropriate steps”. Where there is a will, there will always be a way. University proprietors must demonstrate a palpable will to galvanize articulated strategies and attract requisite donors to achieve and sustain the university library in the 4IR in our various institutions.

References

- Abubakar, Bappah Magaji. 2011. “Academic libraries in Nigeria in the 21st century.” *Library Philosophy and Practice*. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/446/>.
- ALA. 2018. “Guidelines for Media Resources in Academic libraries.” American Library Association, Accessed May 17, 2021. <http://www.ala.org/acrl/standards/mediaresources>.

²⁸ C. Nkiko, *Managing ICT-Driven...*

- Applegate, Rachel. 2005. "The library is for studying: student preferences for study space". *The Journal of Academic Librarianship* 35(4): 341-346. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2009.04.004>.
- Augst, Thomas. 2001. "American libraries and Agencies of Culture." In *The libraries as Agencies of culture*, edited by T. Augst and W. Wilgand, 5. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Balci, Ali. 2011. "The changing context of Educational Administration and its effects on Educational Administration of Postgraduate Programmes." *Education and Science* 36(162): 196-208.
- Bell, Steven, and Lorcan Dempsey, Barbara Fister. 2015. "New Roles for the Road Ahead: Essays commissioned for the ACRL's 75th Anniversary." American Library Association, Accessed May 17, 2021. http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/publications/whitepapers/new_roles_75th.pdf.
- Brede, Anita Schjøll. 2018. "7 Ways AI will change University libraries." LinkedIn, December 12, 2018. <https://www.linkedin.com/pulse/7-ways-ai-change-university-libraries-anita-schj%C3%B8ll-brede>.
- Brown, Karen, and Kara Malenfant. 2015. "Academic library contribution to student success: Document practices form the field." Association of College and Research Libraries, January, 2015. http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/issues/value/contributions_report.pdf.
- Brown, M. 2014. "Nigerian University Library: The value of Academic and Research libraries: A confluence of knowledge". Paper presented at *The Committee of University Librarians of Nigerian Universities, University of Lagos, April 7-11, 7-8*.
- Coffman, Steve. 2012. "The Decline and Fall of the Library Expire." *Searcher* 20(3). <https://www.infotoday.com/searcher/apr12/Coffman--The-Dcline-and-Fall-of-the-Library-Empire.shtml>.
- Commission for Higher Education. 2012. "Standards and Guidelines for University libraries in Kenya." Accessed May 17, 2021. <https://dokumen.tips/documents/standards-and-guidelines-for-university-libraries-in-kenya-standards-and-guidelines.html>.
- Crawford, Megan. 2001. "King John's Christmas: Developing Leadership Communities On-Line." Paper presented at the *Annual meeting of the American Educational Research Association (AERA). Seattle, WA, April 10-14, 2001, 17-25*. Accessed May 17, 2021. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED453213.pdf>.
- Dewane, David. 2010. "Libraries Across Africa: Information Access for the Largest Number, at the least cost. A plan Action for social Innovation submitted to Grain further support from the Evoke Network and The world Bank Institute." GlobalGiving, Accessed May 18, 2021. <https://www.globalgiving.org/pfil/5993/projdoc.pdf>.
- Hair, Adnan Rizal. 2016. "The 21st century library." ResearchGate, Last modified October, 2016. https://www.researchgate.net/publication/328528041_The_21st_Century_Library.

- Houlihan, Ron. 2005. "The Academic library as congenial space: more on the saint Mary's Experience". *New Library World* 100(1-2): 7-15. <https://doi.org/10.1108/03074800510575311>.
- IFLA. 2019. "Call for Papers — Satellite Meetings. Information Technology Section." IFLA, Last modified February 5, 2019. <https://2019.ifla.org/cfp-calls/information-technology-section/>.
- Jain, Priti, and Akakandelwa Akakandelwa. 2016. "Challenges of Twenty-first century Academic libraries in Africa." *Africa Journal of library, Archives and Information Science*, 26(2): 147-155.
- Jennings, Eric. 2013. "The Relevance of Academic Libraries in the Twenty-first century." *College & Undergraduate Libraries* 20(1): 107-116. <https://doi.org/10.1080/10691316.2013.761037>.
- Johnson, L., Becker, S. Adams, V. Estrada, and A. Freeman. 2015. *NMC Horizon Report: 2015 Higher Education Edition*. Austin, Texas: The New Media Consortium.
- Lotts, Megan. 2015. "Implementing a Culture of Creativity: Pop-up Making Spaces and Participating Events in Academic Libraries." *College & Research Libraries News* 76(2): 72–75. <https://doi.org/10.7282/T3D2208V>.
- Mabweazara, Rangarirai Moira. 2018. "The 21st century Academic Library. The case of three state universities in Zimbabwe." Unpublished Ph. D Thesis, University of the Western Cape, Bellville, South Africa. Accessed May 18, 2021. <https://etd.uwc.ac.za/handle/11394/6466>.
- Momodu, O. 2018. "Academic Library in Nigeria: Yesterday, Today and Tomorrow". *American Journal of Social Sciences* 3(4): 115-119.
- National University Commission. 2012. "Manual of Accreditation procedures for Academic programmes in Nigerian Universities." Accessed May 18, 2021. <https://docplayer.net/17891671-Manual-for-accreditation-procedures-of-academic-programmes-in-nigerian-universities-map.html>.
- Nkiko, Christopher. 2008. "Running and Maintaining an ICT-Based library in a Developing Economy: The Covenant University Experience." *Journal of Library and Information Science* 6(2): 22-34.
- Nkiko, Christopher. 2013. "Catalogue 2.0 and Resources Description & Access (RDA)." Paper presented at *NCA Information Technology Section Workshop, October 7-11, 2013*, 11.
- Nkiko, Christopher. 2014. "Managing ICT-Driven libraries in Nigeria: Critical Leadership Issues." In *The library Automation*, edited by P. B. Ghante & A. Yakkaldevi, 113-132. Solapur: Laxmi Book Publication.
- Obama, Barack. 2014. "Quotable Quote." GoodReads, Accessed May 18, 2021. <https://goodreads.com/quotes/200568-at-the-moment-that-we-persuade-a-child-any-child>.
- Omorodion, Okuonghae. 2019. "Creating Makerspaces in Nigerian Libraries: Issues and Challenges." *Indian Journal of Information Sources and Services* 9(2):49-52. <https://www.trp.org.in/index.php/ijiss/article/view/625>.

- Oppenheim, Charles, and Daniel Smithson. 1999. "What Is the Hybrid Library?" *Journal of Information Science* 25(2): 97–112. <https://doi.org/10.1177/016555159902500202>.
- Olorunsola, R. 2009. "Library Development In a Private University: The First Seven Years." In *Change and Choice: The Development of Private Universities in Nigeria*, edited by Anthony U. Osagie, 130-149. Benin City: Rawel Fortune Resources.
- Rao K. Nageswara, and Kh Babu. 2001. "Role of Librarian in Internet and World Wide Web Environment." *Information Science* 4(1): 24-28. <https://doi.org/10.28945/554>.
- Regalado, Mariana, and Maura A. Smale. 2015. "I Am More Productive in the Library Because It's Quiet": Commuter Students in the College Library." *College & Research Libraries* 76(7): 899-913. <https://doi.org/10.5860/crl.76.7.899>.
- Roemer, Robin Chin, and Rachel Borchardt. 2015. "Major Altmetrics Tools." *Library Technology Reports* 5(5): 11-19. <https://doi.org/10.5860/ltr.51n5>.
- Sheldon, Sidney. 2013. "Quotable Quote." GoodReads, Accessed May 18, 2021. <https://www.goodreads.com/quotes/339370-libraries-store-the-energy-that-fuels-the-imagination-they-open>.
- Singh, Jagtar, and Trishanjit Kaur. 2009. "Future of Academic libraries in India: challenges and opportunities." A paper presented at the International Conference on Academic libraries (ICAL) held at the University of Delhi, India, 52. Accessed May 18, 2021. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.476.3241&rep=rep1&type=pdf>.
- Tenopir, Carol, and Donald King. 2007. "Perceptions of Value and Value Beyond Perceptions: Measuring the Quality and Value of Journal Article Readings. the Quality and Value of Journal Article Readings." *Serials. The Journal for the Serials Community* 20(3): 199-207. <https://doi.org/10.1629/20199>.
- Ubabukoh, Ozioma. 2017. "Poor infrastructure, bane of ICT growth, say experts." Punch, January 9, 2017. <https://punchng.com/poor-infrastructure-bane-ict-growth-say-experts/>.
- Zaid, Yetunde. 2008. "A study of Internally Generated Revenue (IGR) by University libraries in Nigeria." *Borno Library, Archival and Information Science Journal* 7(1): 1-14.
- 노영희[Noh, Younghee]. 2014. "도서관 무한창조공간 구축 및 운영모형 제안에 관한 연구. [A study on creating and managing makerspaces in libraries]" *정보관리학회지[Korean Society for Information Management]* 31(1): 53-76. <https://doi.org/10.3743/KOSIM.2014.31.1.053>.

Christopher Nkiko

Uniwersytet Elizade

e-mail: Christoper.nkiko@elizadeuniversity.edu.ng

ORCID: 0000-0001-9993-9090

Omorodion Okuonghae

Uniwersytet Samuela Adegboyega. Biblioteka Uniwersytecka

e-mail: okuonghaeo@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-6552-8127

Realizacja czwartej rewolucji przemysłowej w bibliotece uniwersyteckiej w Afryce Subsaharyjskiej: trendy, szanse i wyzwania

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.006>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0 PL).

Przystany: 4 IV 2021

Zaakceptowany: 31 VIII 2021

Christopher Nkiko jest uniwersyteckim bibliotekarzem na Uniwersytecie Elizade w Ilara-Mokin w stanie Ondo w Nigerii. Posiada tytuł licencjata nauk politycznych Uniwersytetu w Beninie, magistra nauk politycznych, a także magistra i doktora bibliotekoznawstwa i informacji naukowej Uniwersytetu w Ibadan. Christopher publikował w licznych renomowanych krajowych i międzynarodowych wydawnictwach w dziedzinie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Jest laureatem licznych nagród, w tym nagrody Uniwersytetu Przymierza (Covenant University, Nigeria) w roku 2014/2015 za skuteczny system archiwizacji i ważny wkład w naukowość na uczelni. Christopher jest członkiem różnych grup zawodowych, w tym Instytutów Dyplomowanych Profesjonalistów ds. Biblioteki i Informacji Wielkiej Brytanii oraz Nigeryjskiego Stowarzyszenia Bibliotek (dalej: NSB).

Omorodion Okuonghae jest kierownikiem działu usług e-bibliotecznych na Uniwersytecie Samuela Adegboyega w Ogwa w stanie Edo w Nigerii. Posiada licencjat i magisterium z bibliotekoznawstwa i informacji naukowej Uniwersytetu Stanowego Delta w Abraka w Nigerii (dalej: USDA). Jest autorem licznych naukowych publikacji w renomowanych lokalnych i międzynarodowych wydawnictwach z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Wygłaszał referaty na wielu lokalnych i krajowych konferencjach. Omorodion otrzymał kilka nagród i wyróżnień, w tym nagrodę „Najlepszy Referent” na 57. Konferencji i Dorocznym Walnym Zgromadzeniu SBN oraz wyróżnienie dla najlepszego absolwenta Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji naukowej USDA. Omorodion bardzo pasjonuje się bibliotekarstwem, nowymi technologiami w bibliotekach, wiedzą z zakresu informacji i komunikacji naukowej. Jest członkiem NSB.

S

Słowa kluczowe: trendy biblioteczne; biblioteka uniwersytecka; sztuczna inteligencja; zarządzanie danymi badawczymi; otwarta komunikacja naukowa

S

Streszczenie. Cel: W artykule podano badaniu uniwersytecką bibliotekę w czasie czwartej rewolucji przemysłowej (dalej: CRP) oraz warunki wdrożenia i utrzymania takiego rozwiązania w Nigerii. CRP jest charakteryzowana przez poziom automatyzacji, wdrażanie nowych technologii i sztucznej inteligencji, łączność z Internetem i dostępność do globalnej sieci informacyjnej, subskrypcję renomowanych internetowych baz danych, jakość i kompleksowy zbiór w zróżnicowanych formatach, generację epoki cyfrowej jako dominujących klientów, zwiększony popyt dla bezproblemowego dostępu do zasobów online i operacji wirtualnych, nowe przestrzenie biblioteczne (wspólne uczenie się, wspólne badanie i twórcza przestrzeń), otwartą komunikację naukową, zarządzanie danymi badawczymi, aplikacje mediacji społecznościowych, cyfrowe odzyskiwanie i zabezpieczanie. Wyzwania przeciwstawiające się skutecznej krystalizacji bibliotek uniwersyteckich CRP to: ograniczenia finansowe, nieodpowiednia infrastruktura, odporność na zmiany, nieodpowiednie umiejętności i kompetencje, kwestie bezpieczeństwa i włamań, brak znajomości międzynarodowych standardów.

U O R U
niensia

W

Wnioski: Artykuł zaleca następujące rozwiązania: przywództwo, wykazanie i uzasadnienie zwrotu z inwestycji, praktyki porównawcze, systemy przeciwwłamaniowe i systemy tworzenia kopii zapasowych, odpowiednie zasilanie i przepustowość, wyposażenie i społeczną odpowiedzialność biznesu, rodzime oprogramowanie do zarządzania bibliotekami oraz inicjatywy na rzecz budowania potencjału.

Christopher Nkiko

Universität Elizade

E-Mail: Christoper.nkiko@elizadeuniversity.edu.ng

ORCID: 0000-0001-9993-9090

Omorodion Okuonghae

Samuel Adegboyeg Universität. Universitätsbibliothek

E-Mail: okuonghaeo@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-6552-8127

Durchführung der vierten industriellen Revolution in der Universitätsbibliothek in Subsahara-Afrika: Trends, Chancen und Herausforderungen

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.006>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Zugesandt: 4 IV 2021

Angenommen: 31 VIII 2021

Christopher Nkiko ist Universitätsbibliothekar an der Elizade Universität in Ilara-Mokin im Bundesstaat Ondo in Nigeria. Er ist Bachelor der politischen Wissenschaften (Universität in Benin), Magister der politischen Wissenschaften sowie Magister und Doktor der Bibliothekswissenschaft und wissenschaftlichen Information (Universität in Ibadan). Er publizierte seine Beiträge in zahlreichen in- und ausländischen Zeitschriften im Bereich der Bibliothekswissenschaft und wissenschaftlichen Information, wurde mehrmals mit Preisen ausgezeichnet, darunter mit dem Preis der Covenant Universität in Nigeria 2014/2015 für das effektive Archivierungssystem und den Beitrag zur Wissenschaftlichkeit der Universität. Er ist Mitglied verschiedener Berufsgruppen, darunter der Institute für Diplomfachleute im Bereich der Bibliothek und Information in Großbritannien sowie des Verbandes der Nigerianischen Bibliotheken (weiter im Text als VNB).

Omorodion Okuonghae ist Leiter der Abteilung für e-Dienste der Bibliothek an der Samuel Adegboyeg Universität in Ogwa im Bundesstaat Edo in Nigeria, Bachelor und Magister der Bibliothekswissenschaft und wissenschaftlichen Information an der Delta Bundesstaatsuniversität in Abraka in Nigera (weiter im Text als USDA), Autor zahlreicher wissenschaftlicher Publikationen in renommierten in- und ausländischen Zeitschriften im Bereich der Bibliothekswissenschaft und wissenschaftlichen Information. Er hielt Referate während verschiedener regionaler und inländischer Tagungen, erhielt auch einige Preise und Auszeichnungen, darunter den Preis „Der beste Referent“ während der 57. Tagung und

des Alljährlichen Generalversammlung des VNB sowie die Auszeichnung für den besten Absolventen des Instituts für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information der USDA. Omorodion ist für das Bibliothekswesen, neue Technologien in den Bibliotheken, das Wissen aus dem Bereich der Information und wissenschaftlichen Kommunikation begeistert. Er ist Mitglied des VNB.

S **tichworte:** Bibliothekstrends; Universitätsbibliothek; künstliche Intelligenz; Forschungsdatenmanagement; offene wissenschaftliche Kommunikation

Z **usammenfassung. Ziel:** Im Beitrag untersuchte man die Universitätsbibliothek während der vierten industriellen Revolution sowie die Bedingungen der Einführung und Aufrechterhaltung einer solchen Lösung in Nigeria. Die Revolution ist gekennzeichnet durch das Niveau der Automatisierung, die Einführung neuer Technologien und der künstlichen Intelligenz, den Zugang zum Internet und die Zugänglichkeit des globalen Informationsnetzes, die Subskription renommierter Internetdatenbanken, die Qualität und die komplexe Sammlung in verschiedenen Formaten, die als dominierende Kunden betrachtete Generation des digitalen Zeitalters, die erhöhte Nachfrage nach problemlosem Zugang zu Online-Ressourcen und virtuellen Operationen, neue Bibliotheksräume (gemeinsames Lernen, Untersuchen und schöpferischer Raum), die offene wissenschaftliche Kommunikation, das Forschungsdatenmanagement, die Applikationen der Sozialmedien, die digitale Wiedergewinnung und Sicherstellung. Zu den Herausforderungen, die sich der effektiven Kristallisierung der Universitätsbibliotheken während der Revolution widersetzen, gehören: Finanzeinschränkungen, eine ungeeignete Infrastruktur, der Widerstand gegen Veränderungen, unzureichende Fähigkeiten und Kompetenzen, Sicherheits- und Einbruchsprobleme, die mangelnde Kenntnis internationaler Standards.

S **chlussfolgerung:** Der Beitrag schlägt folgendes vor: das Leadership, die Festlegung und Begründung des Return on Investment, Vergleichspraktiken, Einbruchs- und Sicherungssysteme, eine angemessene Stromversorgung und Kapazität, die Ausrüstung und soziale Verantwortung des Unternehmens, native Bibliotheksverwaltungssoftware und Initiativen zum Potentialaufbau.

Oluwatoyin Oyeyemi Obinyan

Ambrose Alli University, Ekpoma, Nigeria. Faculty of Social Sciences

e-mail: obinyantoyin@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0785-6613

S

Survey of the level of user satisfaction towards inclusive management and marketing of library service in Nigeria

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.007>



The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Received: 19 IV 2021

Accepted: 9 VIII 2021

Oluwatoyin Oyeyemi Obinyan, MA in Library and Information Science, is a certified Librarian of Nigeria (CLN), and Adjunct Lecturer in the Department of Library and Information Science at Faculty of Social Sciences, Ambrose Alli University, Nigeria. Nowadays, she is the acting head of Electronic Library Department.

K

Keywords: Library services; User satisfaction; Library marketing; Library management; Library resources

A

Abstract. Aim: Information and Communication Technologies (ICTs) brought significant innovation and improvement to library services and methods of meeting user needs. Assessment of user satisfaction with the various library services is an important variable toward inclusive library management and marketing of library services in the 21st century. With the application of ICTs bringing about different resources and various accessibility modes (print and online), it became necessary to investigate user satisfaction with various available library resources and services.

M

Methods: The study addressed user satisfaction using adapted customer satisfaction scores (CSAT) metric with Rodski Survey to elicit information from 560 respondents that visited the library within the space of one week. The questionnaire was given to the respondents during their library visit twice daily for one week and the process excluded those that have filled the questionnaire before.

R

Results: The data collected were analysed using descriptive statistics. The findings revealed the level of user satisfaction to be average. It was also discovered that the resources in the library did not meet their information needs as the majority responded that the resources are inadequate and the overall assessment of their interaction with librarians is excellent despite the inadequate resources.

Conclusion: Based on the findings, recommendations were made to create a holistic marketing strategy to improve usability of the library, to acquire more resources and funding to meet user expectations, and to address the need for adequate management of library resources.

Introduction

The world today is a knowledge society, where everyone is interested in information. Organisations nowadays strive to know their customers, what product choices they may make, and where they live; by extension, libraries, as accredited organisations in this information age, worked hard to provide innovative and useful services through the provision of learning spaces, virtual reference services, managing electronic resources, collecting and digitising archival materials, and maintaining digital repositories for the use of their patrons. Mwageni (2020) looked at the tasks of libraries to collect, organise, and make information materials available and accessible to library users; thus, making academic libraries the hub of academic institutions and intellectual life. To achieve this cardinal objective, the libraries' services must align with the information demands and yearnings of the users. Amongst the services academic libraries provide to deepen the utilisation of library products and services to secure and retain user loyalty are user education, provision of information resources, library exhibitions, and current awareness services¹.

Coffman and Arret (2004) submitted that "Modern services in academic libraries using electronic online media are embraceable and authentic as they allow reference librarians to work with patrons to help them find the information they wanted right when they sought it and not days later"². The citation is expected to provide the needed opportunities for librarians to serve users in different ways, such as providing more in-depth consultation to research questions or hosting new tools that enable users to guide themselves in specialised disciplines (Tella, Owolabi, and Attama, 2009)³. The importance of librarians and their libraries should be glaringly obvious in the face of assistance, i.e., the services they render to their users; as such, the technological innovations inserted into their domain (library) must clearly show the quality of having a positive effect on the information services they render to the users. In this connection, libraries must work assiduously to change their image and remain much more fundamentally relevant and competitive to fulfil their corporate mandate in the global village of contemporary times. This is further stressed by Kumar-Das & Kumar-Karn (2008) that

"the new-age library ought to be a true service organization, a group of professionals who quickly identify in the vast ocean of knowledge the kind of information that different customers need and help them access it with the least waste of time and

¹ R. E. Mwageni, *The Use of digital devices in marketing library products in an inclusively engaged academic library*, [in:] *Handbook of Research on Digital Devices for Inclusivity and Engagement in Libraries*, ed. by T. Adeyinka, Hershey, PA 2020, pp. 22-45. DOI: 10.4018/978-1-5225-9034-7.ch002.

² S. Coffman, L. Arret, *To chat or not to chat, taking another look at virtual reference, part 1*, *Searcher*, vol. 12: 2004, no. 4, pp. 38-47.

³ A. Tella, K. A. Owolabi, R. O. Attama, *Student use of library: A case study at Akanulbiam Federal Polytechnic, Unwana, Nigeria*, *Chinese Librarianship: An International Electronic Journal*, vol. 29: 2009, pp. 1-17.

effort; a library that can survive and thrive in the Internet age is a knowledge-based social structure"⁴.

In light of all of this, this study was conducted to establish the level of user satisfaction with academic library resources and services in Nigeria.

Objectives of the study

The major objective of the study is to determine user satisfaction with information resources and services of academic libraries in Nigeria. To achieve the major objective, the following specific objectives were formulated:

1. Ascertain user satisfaction with the library communication mode.
2. Examine the user satisfaction with the service quality.
3. Find out the extent to which users are satisfied with the service delivery by libraries.
4. Find out the level of user satisfaction with libraries' facilities and equipment.
5. Ascertain the degree of satisfaction of users regarding the effectiveness of the library staff in meeting their needs.
6. Ascertain the extent of user satisfaction with the virtual library services.

Research questions

To guide the study, the following research questions were formulated:

1. What is the level of user satisfaction with the library communication mode in the selected university libraries?
2. What is the level of user satisfaction with the library service quality?
3. What is the level of user satisfaction with the service delivery?
4. What is the satisfaction with library facilities and equipment?
5. What is the level of satisfaction with the library staff operation?
6. To what level are users satisfied with the virtual library services in selected academic libraries in Nigeria?

Literature review

A library is an organisation of which the corporate objective is to effectively support the vision of the host institution in "touching, teaching, learning and research (TTLR)" processes by providing the students, faculty, and members of the university with persuasive gratification to retain their loyalty as major customers.

The term satisfaction, according to Business Dictionary.com (2020), "is the customer level of approval when comparing a product's perceived performance with his or her expectations"⁵. From Oliver's (1997) perspective, "customer satisfaction is the consumer's fulfillment response. It is a judgment that a product or

⁴ B. K. Das, S. K. Kam, *Marketing of library and information services in global era: A current approach*, Webology, vol. 5: 2008, no. 2.

⁵ *Satisfaction*, [in:] *Business Dictionary* [online], [Accessed July 27, 2021]. Available on the World Wide Web: <https://www.dictionary.com/browse/satisfaction>.

service itself, provided (or is providing) a pleasurable level of consumption-related fulfillment, over-fulfillment”⁶.

Customer satisfaction is at the core of human know-how professionally deployed to produce and offer the best service and facilities to measure up to the target group’s expectations. Customer satisfaction refers to how happy customers are with the product and service they receive, i.e. looking at how they feel when they use your products or explore your services. Customer satisfaction is about whether or not you succeed in making your customers happy and if they will continue being your customers in the future. As proven by Kotler (1996), “customer satisfaction is the level of a person’s felt state resulting from comparing a product’s perceived performance or outcome in violation to his/her expectations”. To this end, customer satisfaction could be considered a comparative behaviour between inputs beforehand and post obtainment. In this study, customer satisfaction means service quality performances in an academic library that meet user expectations⁷.

In the work of Okorie (2010), the findings revealed that the majority of the respondents find electronic information easy to use and are satisfied with their search output⁸. This points to the fact that improved library services with the acquisition and management of electronic resources will contribute to user satisfaction with library services; in which case a proper understanding of what could be done to guarantee user satisfaction will without a doubt assist library management in creating a marketing strategy that will underpin significant assurances of user satisfaction with library resources and services. Mohindra and Kumar (2015) reported that library environment and library services significantly predict user satisfaction⁹; while Sriram and Rajev (2014), lending their voices, suggest that the provision of numerous facilities and services will justify user interest in using library services to meet their information needs¹⁰. In the light of this, Adenira (2011) posits that satisfaction is a function of the quality of staff and services of any library, and the provision of relevant information materials, access points, and a conducive environment for learning will increase the use of the library and by extension the level of user satisfaction¹¹.

Ikenwe and Adegbilero-Iwari, (2014) opined that the satisfaction of library users means how the users feel after using information resources and services and their willingness to return to the library when they need information¹². “Marketing library products and services serves to educate library staff and users, create positive attitudes, behaviours and perceptions of library users towards library products and services, increase visits and efficient usage of library products and services,

⁶ R. L. Oliver, *Satisfaction: A behavioural perspective on the consumer*, New York 1997.

⁷ P. Kotler, *Marketing for nonprofit organizations*, 2nd edition, New Delhi 1996.

⁸ C. N. Okorie, *Utilization of automated electronic information services: A case study at the University of Agriculture Library, Abeokuta, Nigeria*, *Chinese Librarianship: An Electronic Journal*, vol. 29: 2010.

⁹ R. Mohindra, A. Kumar, *User Satisfaction Regarding Quality of Library Services of A.C. Joshi Library, Panjab University, Chandigarh*, *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, vol. 35: 2015, no. 1, pp. 55-60.

¹⁰ B. Sriram, M. Rajev, *Impact of Academic Library Services on User Satisfaction: Case Study of Sur University College, Sultanate of Oman*, *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, vol. 34: 2014, pp. 140-146.

¹¹ P. Adeniran, *User satisfaction with academic libraries services: Academic staff and students perspectives*, *International Journal of Library and Information Science*, vol. 3: 2011, no. 10, pp. 209-216.

¹² I. J. Ikenwe, I. Adegbilero-Iwari, *Utilization and user satisfaction of public library services in south-west, Nigeria in the 21st century: a survey*, *International Journal of Library Science*, vol. 3: 2014, no. 1, pp. 1-6.

and hence increased relevance of academic libraries in achieving academic performance and life endeavours¹³.

Some practitioners had emphasised in extant literature that the availability of current and well-organised information-bearing materials does contribute to the level of satisfaction of library users. To this end, Thakuria (2007) states that: “different factors contribute to user satisfaction via availability of up-to-date information brings about satisfaction in the users’ accessing the facility and assistance. The library should organise its facilities to be visible to the users. The library services and resources should be easily accessible. The library staff should be very courteous and friendly in their engagements with the users. The appearance of a library, its facilities, collection, staff and services should be attractive and pleasant¹⁴.”

The application of Information and communication technology (ICT) is revolutionising library operations to leave the customers sufficiently satisfied. Edewor, Okite-Amughoro, Osuchukwu, and Egreaajena (2016), in their contributions, state that the need for marketing library products and services was adopted due to the rapid explosion of information, the ICT revolution, the decline in reading attitudes and behaviour, the complexity of information, and the competitive environment in which libraries were no longer the only providers of information¹⁵.

Chandratre and Chandratre listed the following factors as responsible for encouraging the library profession to develop a marketing approach in its operations and services:

1. The information explosion (rapid growth of reading material).
2. The technology revolution.
3. Escalating library costs/budget cuts.
4. Increase of user-based services.
5. Networking demands/complexity of information requirements.
6. Competition by database vendors.
7. Reading habits among people are declining due to the onslaught of television and the Internet¹⁶.

Babalola and Haliso (2014) advocated for Libraries to make quality as defined by the users the hallmark of their products and services. Also, they emphasise continuous improvement by training and retraining their employee to cope with the dynamism of the current technological environment. This calls for informed strategies to be put in place as a standard to drive library operations¹⁷.

¹³ M. E. Okon, M. O. Umoh, *Marketing of information and library services in Nigerian university libraries: The way forward*, Information and Knowledge Management, vol. 4: 2014, no. 6, pp. 29-33.

¹⁴ P. K. Thakuria, *Concepts of quality in library services: an overview*, [in:] *5th Convention Planner-2007. Gauhati University, Guwahati, December 7-8.*, Guwahati 2007, pp. 412-420.

¹⁵ N. Edewor, F. Okite-Amughoro, N. P. Osuchukwu, D. E. Egreaajena, *Marketing Library and Information Services in Selected University Libraries in Africa*, International Journal of Advanced Library and Information Science, vol. 4: 2016, no. 1, pp. 291-300.

¹⁶ S. V. Chandratre, M. S. Chandratre, *Marketing of Library and Information Services*, Journal of Commerce & Management Thought, vol.6: 2015, np. 1, pp. 164, <https://doi.org/10.5958/0976-478x.2015.00011.7>.

¹⁷ Y. Babalola, *Repositing Nigerian Academic libraries for quality service*, Jewel Journal of Librarianship, vol. 7: 2014, no. 1, pp. 123.

7 Ps of marketing strategies of a Library

According to Sharma and Bharadwaj, "7Ps of Marketing Strategies of libraries are:

7P	Meaning
Product	Products or services of the general reference department or information service department. This is, of course, the information, reference, and ancillary services that add value such as personal assistance, referral services, online database searches, document delivery, and interlibrary loan.
Price	Pricing of the use of library services is that of time and effort spent travelling down to the library as well as time, and effort spent in the library.
Place	Place of service, based upon knowledge of the library is essential in order to identify users and their discrete information needs and wants. To expand the service area, the library may have branches, bookmobiles, or electronic access, etc.
Promotion	Promotion includes utilizing persuasive information about general information services, and communicating this information to target market segments that are potential users. Five kinds of promotion include: publicity, public relations, personal representatives, advertising, and sales promotion.
Participants	All human actors who play a part in reference and information service delivery, namely the library's personnel
Physical Evidence	The environment in which the reference and information services are delivered that facilitates the performance and communication of service.
Process	The procedures, mechanisms, and flow of activities by which reference and information services are acquired ¹⁸ .

Chandratre and Chandratre, while citing Wolf, provide suggestions on how to have inclusive marketing techniques. The following were their suggestions:

- "New acquisitions like new online patent database or set of electronic journals must be communicated to clients who need them.
- New services like online versions of examination papers, the development of an e-print archive of institutional research papers, the use of plagiarism detection software and online thesis submission must all be publicized to potential users.
- Create library web page for the users. The web page is good way of promoting library information services and resources.
- Emails containing new library resources and tips on finding information are of great value at the critical stage.
- Use library wall space. The library can display different language study tools such as bilingual dictionaries, English thesaurus, dictionary of synonyms and antonyms, subject-related dictionaries and encyclopedias.
- Attend academic lectures if the department you are responsible for has prominent number of users.

¹⁸ A. K. Sharma, S. Bharadwaj, *Marketing and Promotion of Library Services*, ICAL 2009 – Advocacy and Marketing, 2009, pp. 461-466.

- Librarians can meet users to discuss and gather information about their needs as well as to promote the offered information services.
- Links to “Help” services from all appropriate library web pages, where assistance may be needed”¹⁹.

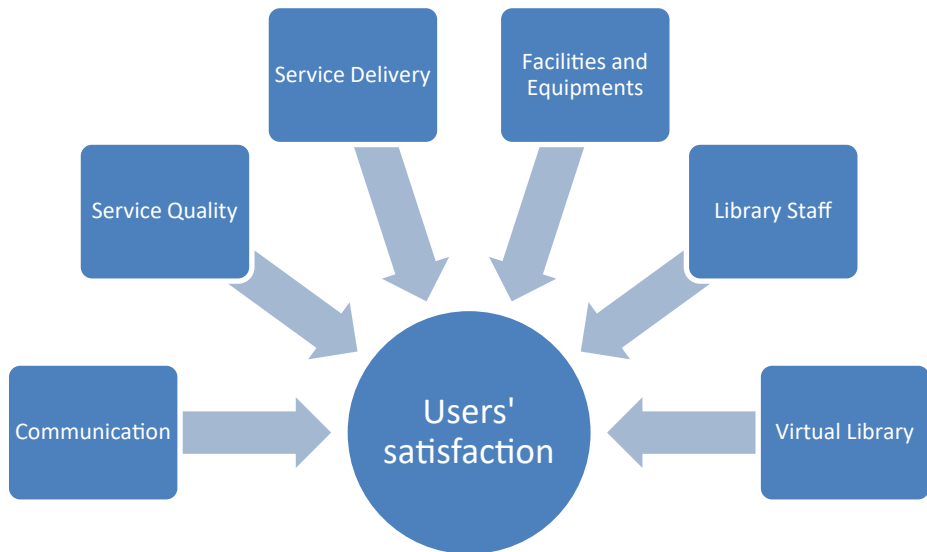


Figure 1: Conceptual Framework

Source: Made by the author.

Research Methods

The descriptive research survey methods were adopted for this study. To accomplish the stated objectives, the Rodski Customer Satisfaction Survey, which is used as a performance and benchmarking tool in Australian University libraries, was adapted with Customer satisfaction Score (CSAT) as a metric to determine the level of satisfaction of library users with various library resources, services, and their assessment of Librarians' performance on a Likert scale of five. Out of 43 Federal Universities in Nigeria, 14 (32.6%) were randomly selected using the Table of Random Numbers. From each of the 14 institutions, a predetermined size of 45 respondents comprising registered library users was randomly sampled to obtain 630 respondents' sample size. Copies of the questionnaire were shared two times daily for one week with the help of a librarian in each of the institution-based libraries. Out of 630 distributed copies of the questionnaire, 560 copies were properly filled and found usable yielding an 88.9% return rate. The data collection process was carried out in such a way that no respondent was served twice. The collected data were analysed using descriptive statistics.

¹⁹ S. V. Chandratre, M. S. Chandratre, op. cit., pp. 169-170.

Findings and Discussion

Demographic Variable of the Respondents

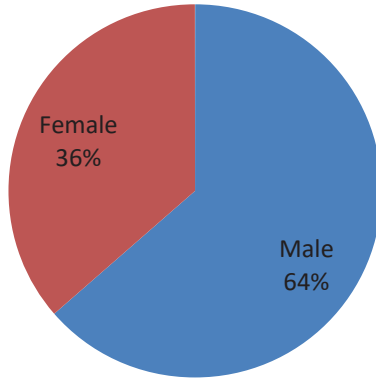


Figure 2: Gender of the Respondents

Source: Made by author.

The Chart shows that out of 560 respondents, 356(64%) were male, 204(36%) were female.

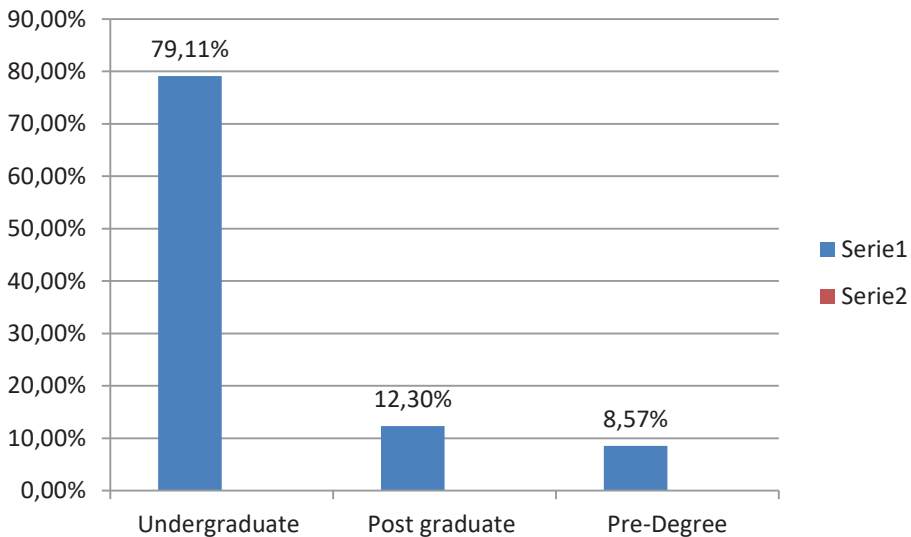


Figure 3: Level of Study of the Respondents

Source: Made by author

The above chart indicates that out of 530 respondents, 443(79.1%) were at their undergraduate level of study; 69(12.3%) were Postgraduate students, while 48(8.6%) were Pre-degree students.

Findings of the Research Questions

Table1: The Level of Satisfaction with Communication in the Library

COMMUNICATION	Items	Very Bad F (%)	Poor F (%)	Average F (%)	Good F (%)	Excellent F (%)	Mean \bar{X}	Std. Dev
	Library staff describe clearly the services on offer	-	1 (0.2)	122 (21.8)	197 (35.2)	240 (42.9)	4.2	.7821
	Library staff provide clear and accurate answers/re-sponses to my queries	5 (0.9)	20 (3.6)	495 (88.4)	20 (3.6)	20 (3.6)	3.1	.4976
	Library catalogue provides clear and useful information	5 (.9)	77 (13.8)	472 (84.3)	6 (1.1)	-	3.1	.42189
	Library information guides are clear and useful	9 (1.6)	9 (1.6)	486 (86.8)	56 (10.0)	-	2.9	.4041
	Library web pages provide clear and useful information	-	194 (34.6)	305 (54.5)	19 (3.4)	42 (7.5)	2.8	.80940
	Grand Mean						3.2	

From Table 1, it is clear that the responding library users were satisfied with library staff clearly describing the services on offer with $\bar{X} = 4.2$; provision of clear and accurate answers in response to queries had a score of $\bar{X} = 3.1$; library catalogue provided clear and useful information ($\bar{X} = 3.1$); Library information guides are clear and contain useful information ($\bar{X} = 2.9$), and Library web pages provide clear and useful information ($\bar{X} = 2.8$). This indicates that the level of user satisfaction could be described as significant.

Table 2: The Satisfaction Level of Respondents with Service Quality

SERVICE QUALITY	Items	Very Bad F (%)	Poor F (%)	Average F (%)	Good F (%)	Excellent F (%)	Mean \bar{X}	Std. Dev
	Adequate signage exists within the library	-	93 (16.6)	113 (20.2)	164 (29.3)	190 (33.9)	3.8	1.08146
	Library staff provide quality service	-	168 (30.0)	143 (25.5)	149 (26.6)	100 (17.9)	3.4	.71277
	Books and journals are reshelfed quickly	-	20 (3.6)	353 (63.0)	132 (23.6)	55 (9.8)	3.3	.71799
	Prompt corrective action is taken regarding missing books and journals	-	25 (4.5)	374 (66.8)	105 (18.8)	56 (10.0)	3.3	1.08535
	Services for clients with disabilities are adequate	-	8 (1.4)	440 (78.6)	54 (9.6)	58 (10.4)	3.3	.66491
	Library staff are proactive in their dealings with me	-	59 (10.5)	19 (3.4)	255 (45.5)	227 (40.5)	4.2	.91454
Grand Mean						3.6		

Table 2 shows the level of satisfaction of the respondents with the quality of received service. Library staff were adjudged to be proactive in their dealings with mean score of $\bar{X} = 4.2$, this is very significant; adequate signage exists within the library ($\bar{X} = 3.8$); Library staff provide quality service ($\bar{X} = 3.4$), while books and journals are re-shelved quickly, prompt corrective action were taken regarding missing books and journals, and services for clients with disabilities were adequate with an equal mean score ($\bar{X} = 3.4$). This indicates a low significant level of satisfaction with service qualities with grand mean score of 3.6.

Table 3: Level of Satisfaction with Service Delivery by the Libraries

	Items	Very Bad F (%)	Poor F (%)	Aver F (%)	Good F (%)	Excel-lent F (%)	Mean \bar{X}	Std. Dev
SERVICE DELIVERY	Opening hours meet my needs	20 (3.6)	3 (0.5)	147 (203)	203 (36.3)	187 (33.4)	4.0	.96892
	Service staff respond in a timely manner	93 (16.6)	46 (8.2)	16 (2.9)	116 (20.7)	289 (51.6)	3.8	1.53017
	Inter-library loan requests are filled promptly	172 (30.7)	148 (26.4)	117 (20.9)	76 (13.6)	47 (8.4)	2.4	1.27929
	Requests for inter-campus loans are filled promptly	46 (8.2)	347 (62)	125 (22.3)	42 (7.5)	-	2.3	.72220
	The library collection is adequate for my needs	74 (13.2)	147 (26.3)	215 (38.4)	104 (18.6)	20 (3.6)	2.7	1.02411
	Library staff are readily available to assist me	13 (2.3)	80 (14.3)	200 (35.7)	71 (12.7)	196 (35.0)	3.6	1.16556
Grand mean							3.1	

Table 3 shows that respondents are satisfied with the opening hours ($\bar{X} = 4.0$); service staff respond in a timely manner ($\bar{X} = 3.8$); Library staff are readily available to assist ($\bar{X} = 3.6$); while The library collection is adequate for the user needs ($\bar{X} = 2.7$), inter-library loan requests are filled promptly and request for inter-campus loans are filled promptly have a mean lower than the criterion mean of 3.0.

Table 4: show the response to research question 4 on Satisfaction with Facilities and Equipment.

Facilities and equipment	Items	Very Bad F (%)	Poor F (%)	Aver F (%)	Good F (%)	Excel-lent F (%)	Mean \bar{X}	Std. Dev
	Photocopying & printing facilities are adequate	-	127 (22.7)	433 (77.3)	-	-	3.2	.41913
	Individual seating is adequate	-	392 (70.0)	168 (30.0)	-	-	3.3	.45867
	Group study facilities are adequate	-	298 (53.2)	-	111 (19.8)	151 (27.0)	3.2	1.33038
	Access to computers to support study/research is adequate	18 (3.2)	-	192 (34.3)	283 (50.5)	-	3.7	.80671
	Quiet study facilities are adequate	23 (4.1)	-	228 (40.7)	309 (55.2)	-	3.5	.70455
	Facilities for using personal laptops are adequate	-	199 (35.5)	21 (3.8)	337 (60.2)	3 (0.5)	3.3	.95608
	Wireless facilities are adequate	13 (2.3)	107 (19.1)	-	361 (64.5)	79 (14.1)	3.7	1.00973
	Grand mean							3.4

Table 4 revealed that wireless facilities and access to computers to support study/research have a mean score of ($\bar{X} = 3.7$); quiet study facilities ($\bar{X} = 3.5$); individual seating and facilities for using personal laptops ($\bar{X} = 3.3$); photocopy and printing facilities, and group study facilities ($\bar{X} = 3.2$). This shows that respondents were moderately satisfied with the facilities and equipment in the libraries with the mean score above the criterion mean of 3.0.

Table 5: User Satisfaction with Library Staff

Library Staff	Items	Very Bad F (%)	Poor F (%)	Aver F (%)	Good F (%)	Excel-lent F (%)	Mean \bar{X}	Std. Dev
	Library staff treat me fairly and without discrimination	36 (6.4)	12 (2.1)	28 (5.0)	249 (44.5)	235 (42.0)	4.1	1.05735
	Library staff display professionalism	36 (6.4)	91 (16.3)	11 (2.0)	148 (26.4)	274 (48.9)	4.0	1.31844
	Library staff are friendly and helpful	36 (6.4)	20 (3.6)	6 (1.1)	75 (13.4)	423 (75.5)	4.5	1.12205
Grand mean							4.2	

The findings clearly demonstrate that all the respondents were very satisfied with the efforts of library service. Library staff were friendly and helpful ($\bar{X} = 4.5$); library staff treatment of users was rated as fair and without discrimination ($\bar{X} = 4.1$),

also library staff were seen to display professionalism on duty ($\bar{X} = 4.0$). This indicates that users were highly satisfied with library staff which is highly significant.

Table 6: Respondents' Level of Satisfaction with Virtual Library Services

	Items	Very Bad F (%)	Poor F (%)	Aver F (%)	Good F (%)	Excel-lent F (%)	Mean \bar{X}	Std. Dev
Virtual Library	The library web site is easy to use	112 (20.0)	237 (42.3)	29 (5.2)	177 (31.6)	5 (.9)	2.5	1.15671
	The library catalogue is easy to use	13 (2.3)	39 (7.0)	-	25 (4.5)	483 (86.3)	4.7	.96151
	Course-specific resources are easy to find and access	157 (28.0)	184 (32.9)	99 (17.7)	86 (15.4)	34 (6.1)	2.4	1.21314
	Access to electronic resources is easily available	55 (9.8)	193 (34.5)	228 (40.7)	84 (15.0)	-	2.6	.85783
	Off-campus access to electronic information resources & services is adequate	111 (19.8%)	355 (63.4%)	79 (14.1%)	15 (2.7%)	-	2.0	1.8179
	Online help services are adequate	175 (31.3)	312 (55.7)	73 (13.0)	-	-	0.7	.64064
Grand Mean							2.5	

It is clear from Table 6 that library catalogues are easy to use with the mean score of ($\bar{X} = 4.7$), while other items on the list received less than the criterion mean score of 3.0. Online help services are adequate ($\bar{X} = 0.7$). This shows that the absence of online help in the studied universities and the presence of virtual library services and resources is low with the grand mean score of ($\bar{X} = 2.5$).

Discussion of Findings

The results indicate that 356(63.57%) of the respondents were male, while 204(34.43%) were female. The findings on the level of study revealed that out of 560 respondents, 443(79.1%) were at their undergraduate level of study; 69 (12.3%) were Postgraduate students, while 48(8.6%) were Pre-degree students.

Findings on the level of satisfaction with Communication

The respondent have a moderate level of satisfaction with the communication element of the Rodski scale as the grand mean of 3.2 had shown that items such as communication with the library staff clearly describing the services on offer had 240 (42.9%) respondents affirming that it was excellent.

Findings on the level of satisfaction with Service quality

Library staff were adjudged to be proactive in their dealings with a mean score of $\bar{X} = 4.2$ which is very significant, adequate signage exists within the library ($\bar{X} = 3.8$); Library staff provide quality service ($\bar{X} = 3.4$), while books and journals are re-shelved quickly, prompt corrective action were taken regarding missing books and journals, and services for clients with disabilities. The service quality had grand mean of 3.4 which is moderately high and significant.

Findings on Level of Satisfaction with Service Delivery

Findings on service delivery shows that respondents were satisfied with the opening hours ($\bar{X} = 4.0$). This finding is line with Ikolo who studied “user’s satisfaction with library resources in Delta State” showing that respondents were satisfied with the opening hours²⁰. The respondents were, however, not satisfied with the library collection, inter-library loan requests, and request for intercampus loans with less than the criterion mean of 3.0. This finding is supported by the findings of Oyelekan and Iyortsuunand Tiemoand Atebohas. They reported that interlibrary loans were not suitable²¹.

Findings on level of satisfaction with Facilities and equipment

Findings revealed that wireless facilities and access to computers to support study/research had a mean score of ($\bar{X} = 3.7$), quiet study facilities ($\bar{X} = 3.5$), individual seating and facilities for using personal laptops ($\bar{X} = 3.3$), photocopy and printing facilities, and group study facilities ($\bar{X} = 3.2$). This shows that respondents were moderately satisfied with the facilities and equipment in the libraries with the mean scores going above the criterion mean of 3.0.

²⁰ V. E. Ikolo, *User satisfaction with library services: a case study of Delta State University library*, International Journal of Information and Communication Technology Education, vol. 3: 2015, no. 1, pp. 80-89.

²¹ G. Oyelekan, J. Iyortsuun, *An evaluative study of reader services in University of Agriculture library, Markurdi*, An International Journal of Information and Communication Technology, vol. 8: 2011, no. 2, pp. 129-137; P. A. Tiemo, B. A. Ateboh, *Users’ satisfaction with library, information resources and services: A case study of college of health sciences library, Niger Delta University, Amassoma, Nigeria*, Journal of Education and Practice, vol. 7: 2016, no. 16, pp. 54-59.

Findings about the level of User Satisfaction with Library Staff

The findings revealed that all the respondents were very satisfied with the efforts of the library service. Library staff were friendly and helpful ($\bar{X} = 4.5$), library staff treatment of users was rated as fair and without discrimination ($\bar{X} = 4.1$), also library staff were seen to display professionalism on duty ($\bar{X} = 4.0$). This indicates that users were highly satisfied with library staff which is highly significant. However, there were some findings that stand in opposition to this, for instance the findings of Oluwunmi, Durodola, and Ajayi revealed that “students were dissatisfied with the library staff and perceived them as unfriendly and discourteous and they do not demonstrate adequate knowledge of their work”²².

Findings on the level of satisfaction with Virtual library

It has been revealed that library catalogues were easy to use with the mean score of ($\bar{X} = 4.7$), while other items on the list received less than that the criterion mean score of 3.0. Online help services are adequate ($\bar{X} = 0.7$). This shows absence of online help in the studied universities and the presence of virtual library services and resources is low with the grand mean score of ($\bar{X} = 2.5$). The findings of this study can be corroborated by Ezeala and Yusuff’s findings which reported that “users were dissatisfied with the electronic resources in the Agricultural research institute’s libraries”²³. The findings of Ikenwe and Adegbilero-Iwari that reported that “users were dissatisfied with internet services” further supported the finding of this work²⁴.

Conclusion

User satisfaction could be described as the level of fulfilment users derive from using the library and its resources – human, physical, and virtual resources in fulfilling their information needs. Inclusive marketing is all marketing techniques in libraries for both traditional resources and online resources as this makes such services responsive to user needs and improves user satisfaction; satisfying user information needs is at the core of the academic library and as such, libraries overall strived to provide resources and services in a timely manner to meet the education, research, and recreation needs of their user community. The findings of this study provide a glimpse into the level of student satisfaction with library services and resources using the adapted Rosdki customer scale that has five elements. From the findings, it can be concluded that the level of satisfaction with communication, service quality, service delivery and equipment and facilities is average, while library staff element of the scale has an excellent level of satisfaction; however, the virtual

²² A. O. Oluwunmi, O. D. Durodola, C. A. Ajayi, *Students’ perceived quality of library facilities and services in Nigerian private universities*, *Journal of Education and Training Studies*, vol. 4: 2016, no. 5, pp. 41-50, <http://dx.doi.org/10.11114/jets.v4i5.1396>.

²³ L. O. Ezeala, E. O. Yusuff, *User Satisfaction with Library Resources and Services in Nigerian Agricultural Research Institutes*, *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, vol. 3: 2011, <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1595&context=libphilprac>.

²⁴ I. J. Ikenwe, I. Adegbilero-Iwari, op. cit.

library services element of the scale has a poor rating among the respondents. It is obvious that the majority of the responding library users were dissatisfied with the virtual library services. This has a serious implication on library usage as nowadays students prefer electronic resources to prints resources.

Recommendations

The following recommendations were made:

- A need for creating a holistic marketing strategy using social media to improve the usability of the library.
- Proper funding of the libraries in order to acquire more resources to meet user expectations.
- A need for adequate management of library resources; proper shelving and re-shelving.
- Periodic training and retraining of library workforce in the area of virtual library services so as to be able to effectively and efficiently meet user information needs in the electronic environment.
- Development and maintenance of library websites.
- Provision of adequate facilities and equipment in the libraries to support efficient operations and meeting information needs of users.
- Customer service plan that will help create customer-focused services.
- Proper feedback mechanism should be put in place in academic libraries.

References

- Adeniran, Pauline. 2011. "User satisfaction with academic libraries services: Academic staff and students perspectives." *International Journal of Library and Information Science* 3 (10): 209-216.
- Babalola, Yemisi. 2014. "Repositing Nigerian Academic libraries for quality service." *Jewel Journal of Librarianship* 7(1): 119-123.
- Business Dictionary. 2020. "Satisfaction." Accessed July 27, 2021. <https://www.dictionary.com/browse/satisfaction>.
- Chandratre, Shripat V., and Meghana S. Chandratre. 2015. "Marketing of Library and Information Services." *Journal of Commerce & Management Thought* 6 (1): 162-175. <https://doi.org/10.5958/0976-478x.2015.00011.7>.
- Coffman, Steve, and Linda Arret. 2004. "To chat or not to chat, taking another look at virtual reference, part 1." *Searcher* 12(7): 38-47.
- Das, Basanta Kumar, and Sanjay Kumar Karn. 2008. "Marketing of library and information services in global era: A current approach." *Webology*5(2). <https://www.webology.org/data-cms/articles/20200515040008pma56.pdf>.
- Edewor, N., Faith Okite-Amughoro, Ngozi. P. Osuchukwu, and Dennis E. Egreajena. 2016. "Marketing Library and Information Services in Selected University Libraries in Africa." *International Journal of Advanced Library and Information Science* 4 (1): 291-300.

- Ezeala, Lily Oluebube, and Eunice OlufunmilolaYusuff. 2011. "User Satisfaction with Library Resources and Services in Nigerian Agricultural Research Institutes." *Library Philosophy and Practice (e-journal)* 3. <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1595&context=libphilprac>.
- Ikenwelguchi Joy, and IdowuAdegbilero-Iwari. 2014. "Utilization and user satisfaction of public library services in south- west, Nigeria in the 21st century: a survey." *International Journal of Library Science* 3(1): 1-6.
- Ikolo, V. E. 2015. "User satisfaction with library services: a case study of Delta State University library." *International Journal of Information and Communication Technology Education*, 3(1): 80-89.
- Kotler, Philip. 1996. *Marketing for nonprofit organizations*, 2nd edition. New Delhi: Prentice-Hall of India.
- Mohindra, Rakesh, and Anil Kumar. 2015. "User Satisfaction Regarding Quality of Library Services of A.C. Joshi Library, Panjab University, Chandigarh." *DESIDOC Journal of Library & Information Technology* 35(1): 55-60.
- Mwagani, Rhodes Elias. 2020. "The Use of digital devices in marketing library products in an inclusively engaged academic library". In *Handbook of Research on Digital Devices for Inclusivity and Engagement in Libraries*, edited by T. Adeyinka, 22-45. Hershey, PA: Information Science Reference, an imprint of IGI Global, Chapter 2. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-9034-7.ch002>.
- Okon, Michael. E., and MbuotidemO.Umoh. 2014. "Marketing of information and library services in Nigerian university libraries: The way forward." *Information and Knowledge Management* 4(6): 29-33.
- Okorie, Chituru Nancy. 2010. "Utilization of automated electronic information services: A case study at the University of Agriculture Library, Abeokuta, Nigeria. *Chinese Librarianship: An Electronic Journal* 29. <http://www.iclc.us/cliej/c129okorie.pdf>.
- Oliver, Richard L. 1997. "Satisfaction: A behavioural perspective on the consumer." New York: McGraw-Hill Companies, Inc.
- Oluwunmi, A. O., O. D. Durodola, and C. A. Ajayi. 2016. „Students' perceived quality of library facilities and services in Nigerian private universities." *Journal of Education and Training Studies* 4(5): 41-50. <http://dx.doi.org/10.11114/jets.v4i5.1396>.
- Oyelekan, Go, and Ja Iyortsuun. 2011. "An evaluative study of reader services in University of Agriculture library, Markurdi." *An International Journal of Information and Communication Technology* 8(2): 129-137.
- Sharma, Ajay Kumar, and SapnaBharadwaj. 2009. "Marketing and Promotion of Library Services." *ICAL 2009 –Advocacy and Marketing*. 461-466.
- Smith, Daniella. 2018. *Growing Your Library Career with Social Media*. Chandos Publishing. <https://doi.org/10.1016/C2016-0-02426-9>.
- Sriram, B. and M. Rajev. 2014. "Impact of Academic Library Services on User Satisfaction: Case Study of Sur University College, Sultanate of Oman." *DESIDOC Journal of Library & Information Technology* 34: 140-146. <https://doi.org/10.14429/djlit.34.4499>.

- Tella, Adeyinka, K. A.Owolabi, R. OkechukwuAttama. 2009. Student use of library: A case study at Akanulbiam Federal Polytechnic, Unwana, Nigeria." *Chinese Librarianship: An International Electronic Journal* 29: 1-17. https://www.academia.edu/28030418/Student_Use_of_the_Library_A_Case_Study_at_Akanu_Ibiam_Federal_Polytechnic_Unwana_Nigeria.
- Thakuria, Pranjit Kumar. 2007. "Concepts of quality in library services: an overview." In *5th Convention Planner-2007. Gauhati University, Guwahati, December 7-8*. 412-420. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1080.6179&rep=rep1&type=pdf>.
- Tiemo, PerewareAghwotu, and Benedict AlaoweiAteboh. 2016. "Users' satisfaction with library, information resources and services: A case study of college of health sciences library, Niger Delta University, Amassoma, Nigeria." *Journal of Education and Practice* 7(16): 54-59.

Oluwatoyin Oyeyemi Obinyan

Uniwersytet Ambrose Alli w Ekpoma, Nigeria. Wydział Nauk Społecznych

e-mail: obinyantoyin@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0785-6613

Badanie poziomu zadowolenia użytkowników obejmujące zarządzanie i marketing usług bibliotecznych w Nigerii

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.007>



Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0 PL).

Przysłany: 19 IV 2021

Zaakceptowany: 9 VIII 2021

Oluwatoyin Oyeyemi Obinyan, mgr. bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, jest certyfikowanym bibliotekarzem Nigerii (Certified Librarian of Nigeria – CLN) oraz adiunktem w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Ambrose Alli w Nigerii. Obecnie jest p.o. kierownika Działu Biblioteki Elektronicznej.

Słowa kluczowe: usługi biblioteczne; zadowolenie użytkowników; marketing biblioteczny; zarządzanie biblioteką; zasoby biblioteki

Streszczenie. Cel: Technologie informacyjno-komunikacyjne (Information and Communication Technologies, ICT) przyniosły znaczące innowacje i ulepszenia usług bibliotecznych oraz metod zaspokajania potrzeb użytkowników. Ocena zadowolenia użytkowników z różnych usług bibliotecznych jest ważną zmienną w kierunku integracyjnego zarządzania biblioteką i marketingu usług bibliotecznych w XXI wieku. Wraz z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych przynoszących różne zasoby i dostępne tryby (drukowane i online) konieczne stało się zbadanie zadowolenia użytkowników z różnych dostępnych zasobów i usług bibliotecznych.

Metody badawcze: Badanie dotyczyło zadowolenia użytkowników przy użyciu dostosowanych wskaźników satysfakcji klienta (Customer Satisfaction, CSAT) z ankietą Rodskiego, aby uzyskać informacje od 560 respondentów, którzy odwiedzili bibliotekę w ciągu jednego tygodnia. Ankieta była oferowana respondentom podczas wizyty w bibliotece dwa razy dziennie przez jeden tydzień, a proces ten wykluczał tych, którzy wcześniej wypełnili ankietę.

Wyniki: Zebrane dane zostały przeanalizowane za pomocą statystyki opisowej. Wyniki wykazały, że poziom zadowolenia użytkowników jest średni. Odkryto również, że zasoby w bibliotece nie zaspokajały ich potrzeb informacyjnych, ponieważ większość odpowiedziała, że zasoby

są niewystarczające, a ogólna ocena ich interakcji z bibliotekarzami jest doskonała pomimo niewystarczających zasobów.

W

Wnioski: Na podstawie ustaleń sformułowano zalecenia dotyczące m.in. stworzenia holistycznej strategii marketingowej w celu poprawy użyteczności biblioteki, finansowania biblioteki w celu pozyskania większej ilości zasobów w celu spełnienia oczekiwań użytkowników oraz potrzeby odpowiedniego zarządzania zasobami bibliotecznymi.

Oluwatoyin Oyeyemi Obinyan

Amborse Alli Universität in Ekpoma, Nigeria. Fakultät für Sozialwissenschaften

E-Mail: obinyantoyin@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0785-6613

Umfrage zur Benutzerzufriedenheit wie auch zum Management und Marketing der Bibliotheksdienste in Nigeria

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.007>



Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Zugesandt: 19 IV 2021

Angenommen: 9 VIII 2021

Oluwatoyin Oyeyemi Obinyan, Magister der Bibliothekswissenschaft und wissenschaftlichen Information, Diplombibliothekar Nigerias (Certified Librarian of Nigeria – CLN) sowie Dozent am Institut für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information der Fakultät für Sozialwissenschaften der Amborse Alli Universität in Nigeria. Zurzeit stellvertretender Direktor der Abteilung für Digitale Bibliothek.

S

Stichworte: Bibliotheksdienste; Benutzerzufriedenheit; Bibliotheksmarketing; Bibliotheksverwaltung; Bibliotheksbestände

Z

Zusammenfassung. Ziel: Die Informations- und Kommunikationstechnologien (Information and Communication Technologies, ICT) brachten mit sich bedeutende Innovationen und Verbesserungen im Bereich der Bibliotheksdienste sowie der Methoden, die Bedürfnisse der Benutzer zu erfüllen. Die Bewertung der Benutzerzufriedenheit mit verschiedenen Bibliotheksdiensten ist eine bedeutende Variable in Richtung einer integrativen Bibliotheksverwaltung und des Marketings der Bibliotheksdienste im 21. Jahrhundert. Die Untersuchung der Benutzerzufriedenheit mit verschiedenen Beständen und Bibliotheksdiensten wurde angesichts der Informations- und Kommunikationstechnologien, die verschiedene Bestände und zugängliche Verfahrensweisen (gedruckt und online) zur Verfügung stellen, notwendig.

F

Forschungsmethode: Die Untersuchung bezieht sich auf die Benutzerzufriedenheit und wurde mithilfe von angepassten Richtwerten zur Messung der Kundenzufriedenheit (Customer Satisfaction, CSAT) sowie der Umfrage Rodskis angestellt. Dadurch konnten die Angaben von 560 Befragten, die die Bibliothek zweimal täglich innerhalb einer Woche besuchten, analysiert werden. Aus diesem Untersuchungsprozess schloss man jene Personen aus, die die Umfrage früher bereits ausfüllten.

E **gebnisse:** Die gesammelten Angaben wurden mithilfe der beschreibenden Statistik analysiert. Die Ergebnisse bestätigten, dass das Zufriedenheitsniveau der Benutzer mittel ist. Man nahm auch wahr, dass die Bibliotheksbestände ihre Informationsbedürfnisse nicht erfüllen konnten, zumal die meisten Befragten antworteten, dass sie ungenügend seien, während ihre Kontakte zu den Bibliothekaren allgemein positiv gewesen seien.

S **chlussfolgerung:** Aufgrund davon formulierte man Empfehlungen für die Begründung einer ganzheitlichen Marketingstrategie, die zum Ziel haben sollte, die Nutzbarkeit der Bibliothek zu verbessern, Zuschüsse für den Erwerb von neueren Beständen zu bekommen und dadurch die Erwartungen der Benutzer sowie die Bedürfnisse, die Bibliotheksbestände entsprechend zu verwalten, zu erfüllen.

Ebiye V. Edonkumoh

Niger Delta University
e-mail: veedonkz4info@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7085-3661

Margaret N. Ngwuchukwu

University of Nigeria Nsukka
e-mail: margareth.ngwuchukwu@unn.edu.ng
ORCID: 0000-0001-6238-9339

Promise I. Ilo

University of Nigeria Nsukka
e-mail: promise.ilo@unn.edu.ng
ORCID: 0000-0002-6358-2568

Omorodion Okuonghae

Samuel Adegboyega University
e-mail: okuonghaeo@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-6552-8127



awareness of Ebola Virus Disease and Information Seeking Behaviour of Rural Dwellers in Nigeria: A Cross-Sectional Study



The text is available under a Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0).

Received: 22 IV 2021

Accepted: 27 VIII 2021

Ebiye V. Edonkumoh is a Lecturer at the Department of Library and Information Science, Niger Delta University, Wilberforce Island, Bayelsa State. She is currently pursuing her doctoral degree in the field of Library and Information Science. Ebiye is a member of the Nigerian Library Association (further: NLA).

Margaret N. Ngwuchukwu is a Senior Lecturer at the Department of Library and Information Science, University of Nigeria Nsukka. Her area of interest are Children's Librarianship, Law Librarianship, and Library services to Communities especially the Disadvantaged Groups. She is also a lawyer and an advocate for the less privileged persons in the society. Margaret is a member of several professional associations, including the Nigerian Bar Association and the NLA.

Promise I. Ilo is the University Librarian, at University of Nigeria, Nsukka. Prior to this appointment, she had served as the University Librarian, Covenant University Ota and

PAMO University of Medical Sciences, Port Harcourt, all in Nigeria. Ilo obtained her Masters and PhD degrees in Library and Information Science from the University of Nigeria Nsukka in (2000) and (2017), respectively. She has about forty eight publications in reputable local and international journals. She was the Chief Editor of Covenant Journal of Library and Information Science (CJLIS), an online journal of the Centre for Learning Resources, Covenant University Ota (2018-2020). Promise Ilo won the ALCTS Training Award of the American Library Association for librarians from developing countries (2019). She also holds the awards for the best graduating student (Dept. of Library Science) as well as the best graduating student (School of Education, Federal College of Education Eha-Amufu, 1989). Her research interests are Disaster management in libraries, Information and communication technology in libraries, Health information awareness among rural women, Library user education, among others. Ilo is a member of the Gideons International, Nigeria. She rendered various services on the platform of the Church Action Committee on HIV/AIDS (CACAA) in the Diocese of Lagos West.

Omorodion Okuonghae is the Head of E-library Services at Samuel Adegboyega University, Ogwa, Edo State, Nigeria. He has Bachelors and Masters Degrees in Library and Information Science at Delta State University, Abraka, Nigeria (further: DSUA). He has published numerous scholarly publications in reputable local and international outlets in the field of Library and information science. He has also presented papers at many local and national conferences. Omorodion has received several awards and recognitions including the 'Best Paper Presenter' award at the 57th Conference and Annual General Meeting of the Nigerian Library Association, and the overall best graduating student recognition in the Department of Library and Information Science at DSUA, Nigeria. Omorodion is highly passionate about Librarianship, Emerging Technologies in Library, Information Literacy and Scholarly Communication. He is a member of the NLA.

K **eywords:** Awareness; Ebola; Epidemic; EVD; Health Information; Information Seeking Behaviour; Nigeria; Rural Dwellers

A **bstract. Aim:** The study investigated the awareness of Ebola Virus Disease (EVD) and information seeking behaviour of rural dwellers in Nigeria.

M **ethods:** The survey type of the descriptive research design was used in conducting the study and the study group comprised adult rural dwellers (18 years and above) residing in six communities (Peretoru, Ekeremor, Oribgbene, Enougbene, Amabulou, and Aya-ama) in Bayelsa state, Nigeria. Data were collected from 600 respondents who were randomly selected from the six communities. The data from the study were then analysed using frequency count and percentages. The results were presented in charts (and graphs).

R **esults:** The study revealed that rural dwellers possess low awareness of EVD and many of them do not bother to seek EVD information because they do not believe it exists.

C **onclusion:** Consequently, the study noted the need for the federal government to enhance structures that promote community engagements, especially at the time of the epidemic.

Background

Ebola virus disease is a severe viral haemorrhagic fever (VHF) that is often fatal in humans and non-human primates such as monkeys, gorillas, and chimpanzees, that is currently ravaging the entire West African region. According to medical/health experts, the disease is basically caused by an infectious virus named after the Ebola River in the Democratic Republic of the Congo in Africa, where it was first found in the human populace of the communities across the river in 1976. Ebola Virus Disease (EVD), according to the Public Health Ontario (2014), is a severe illness that starts with the abrupt onset of fever, usually with headache, diarrhoea, abdominal pain, vomiting, malaise, and myalgia. Additional symptoms and signs may occur such as sore throat, chest pain, cough, rash, and conjunctivitis. Symptoms appear 2 to 21 days after the infection and most commonly include headache, joint and muscle pain, sore throat, high fever, weakness, and abdominal pain, and a lack of appetite¹. In the worse cases, there are symptoms such as severe bleeding from the eyes, ears and nose, vomiting or coughing up blood, and rashes.

Since 12 October 2014, World Health Organization (WHO) has reported 8,997 cases of EVD (including 4,493 deaths) in seven countries: Guinea, Liberia, Nigeria, Senegal, Sierra Leone, Spain, and the USA. It is as a result of the high fatality rate that makes many people seek prevention information². However, the level of information awareness among rural dwellers in Nigerian communities is low as many do not have access to libraries and other information centres. In Nigeria, many public libraries are located in metropolitan areas, thus making it difficult for rural dwellers to have free access to information.

Information seeking behaviour simply refers to the way and manner people seek relevant health information in order not to contract a disease in the event of an existing outbreak. Understanding peoples' awareness and how they seek prevention information towards an EVD outbreak is very vital in building stronger institutions for controlling and containing its spread. Such situations have been recorded in the past in handling similar cases of deadly disease outbreaks in Africa, like Cholera, Measles, Yellow fever, and even Malaria. For instance, a committee report on the study of Malaria Prevention Control Status Review and Alternative Strategies urged that "human behaviour and social organization are vital determinants of malaria control programmes"³. However, much is not known about how people seek prevention information on the outbreak of the deadly EVD. This is imperative in order to build stronger institutions towards controlling the spread of the disease not only in Africa but in other parts of the world. If this is anything to go by, then the current study becomes invaluable research. Consequently, this study was conducted to

¹ Public Health Ontario, *Ebola Virus Disease (EVD) Fact Sheet*, 2014 [online], [available 10 V 2021]. Available on the World Wide Web: https://www.tcdsb.org/FORSTUDENTS/HealthandSafety/Documents/EVD_Fact_Sheet.pdf.

² European Centre for Disease Control, *Rapid Risk Assessment: Outbreak of Ebola virus disease in West Africa. Fourth update, 3 September 2014* [online], [available 10 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://www.ecdc.europa.eu/en/publications-data/rapid-risk-assessment-outbreak-ebola-virus-disease-west-africa-fourth-update-3>.

³ D. J. Bradley, *Malaria – whence and whither*, [in:] *Malaria: waiting for a vaccine*, ed. G. A. T. Targett, London 1991, pp. 11-30.

examine the awareness of Ebola Virus Disease and information seeking behaviour of rural dwellers in Bayelsa state, Nigeria.

Problem Statement

Since there is no medically approved vaccine for the treatment of the deadly EVD, prevention remains the best remedy towards containing its continuous spread. This is true with the common adage that “prevention is better than cure”. When a greater proportion of rural dwellers become aware of the deadly Ebola outbreak, then prevention and containment of its spread becomes easier. But little is known about this. This situation is further compounded by similarities of symptom to malaria/typhoid fever common among riverine communities in Bayelsa. One of the potential obstacles to effective education of the public about EVD is that the symptoms are similar to other joint diseases, such as malaria, typhoid, and cholera⁴. Rural people can only seek medical advice about Ebola depending on their individual awareness of its existence, symptoms, modes of transmission, and the fatality rate. Until this is properly addressed through appropriate research, prevention and control of the EVD in rural communities will be a difficult task. This is the motivation behind the current study. Thus, the study is aimed to explore the awareness of EVD and information seeking behaviour of rural dwellers in Bayelsa State, Nigeria.

Objectives of the Study

The general objective of this study is to determine the rural dwellers’ awareness and how they go about searching for prevention information about EVD. Specifically, the study seeks to:

1. Establish the level of rural dwellers awareness about the existence of EVD.
2. Establish the rural dwellers preventive-information seeking behaviour about EVD.
3. Recognize the sources of information consulted by rural dwellers in seeking prevention information about EVD.
4. Recognize the major barriers encountered by rural dwellers in seeking prevention information about EVD.

Related Literature

The European Centre for Disease Prevention and Control (2014) carried out a comprehensive study on the Outbreak of Ebola Virus Disease in West Africa. The study provided an update to the main options and conclusions regarding building awareness and how to prevent and control further spread of the disease in West Africa and possibly EU member countries. The need to educate rural communities

⁴ R. Monasch, M. B. Jalloh, *Study on Public Knowledge, Attitudes, and Practices Relating to Ebola Virus Disease (EVD) Prevention and Medical Care in Sierra Leon, 2014*, [available 10 V 2021]. Available on the World Wide Web: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Ebola-Virus-Disease-National-KAP-Study-Final-Report_-final.pdf.

through a massive rural campaign was recommended for the prevention and control of the disease. “Information and educational materials have been developed and distributed; intensive multimedia communications are underway; and psychosocial support is being provided to patients, their families and the affected communities”⁵.

Monasch and Jalloh studied public knowledge, attitudes, and practices relating to Ebola Virus Disease (EVD) Prevention and Medical Care in Sierra Leone. The aim of the study was to ascertain the level of awareness and how people seek prevention information in 9 selected districts in Sierra Leone. The study population consisted of 1413 individuals from 706 households within the study district. Focus group discussion and an in-depth interview were used to gather data for the study. Data gathered were analysed using tables and simple percentages. The study found that virtually everyone in Sierra Leone has heard of Ebola. There seems to be a general high awareness of the existence of Ebola among the citizens but they lack accurate prevention information due to beliefs and misconceptions about the virus. Different schools of thought share different ways of protecting oneself against the virus. The study recommended embarking on a massive rural campaign about symptoms, modes of spread, preventive care seeking, and treatment in a possible case of diagnosis as part of the measures to contain the spread of EVD⁶.

IFALPA provides a quick reference guide to Ebola Virus Disease information for Pilots. The study guide provides comprehensive information about the Ebola outbreak, Transmission, Personal Protection Measures, Symptoms, Treatment, and Vaccines, and how to seek prevention information⁷. Tambo et al. investigated the need for surveillance response systems to combat Ebola outbreaks and other emerging infectious diseases in African countries. They wanted to find the elements required to be met while responding to the EVD outbreak in West Africa. The study revealed the urgent need for understanding the unending risk of transmission dynamics and resurgence, which is essential in implementing rapid and effective response interventions tailored to specific local conditions. The authors recommended effective contact tracking, massive public education, and rural community mobilization to prevent and control the Ebola Virus Disease⁸.

Materials and Method

Area of the Study

The study was conducted in Peretoru, Ekeremor, Oribigbene, Enougbene, Amabulou, and Aya-ama towns, in predominantly rural communities with a population of about 84,550 with 886 households which are located 35 km west of

⁵ European Centre for Disease Control, op. cit.

⁶ Ibidem.

⁷ IFALPA, *Ebola Virus Information for Pilots: Quick Reference Guide* [online], [available 10 V 2021]. Available on the World Wide Web: <https://www.ifalpa.org/media/2056/15medbl01-ebola-virus-information-for-pilots.pdf>.

⁸ E. Tambo, E. C. Ugwu, J. Y. Ngogang, *Need of surveillance response systems to combat Ebola outbreaks and other emerging infectious diseases in African countries*, *Infect Dis Poverty*, vol. 3: 2014, no. 29.

the Local Government Capital Ekeremor in Bayelsa State, South-South Nigeria⁹. Malaria/Typhoid and Cholera are the major health problems in these communities. Their main socio-economic activities are small business, subsistence fishing, and mixed farming involving the cultivation of staple crops (cassava, plantain, water yam, cocoyam maize).

Design of the Study

The study was a descriptive cross-sectional survey. The study population comprised all adults (18 years and above) in the communities under study. A total of 600 respondents were randomly selected as the sample size for the study. A structured questionnaire was designed and administered by trained field workers. The first part of the questionnaire included socio-demographic characteristics.

In contrast, the second part had questions about the adult residents' knowledge and perceptions about EVD awareness, causes, transmission, prevention information-seeking patterns, and practices. In order to improve the quality of data, pre-testing of the questionnaire was carried out before the actual data collection. The questionnaire was tested on ten respondents by the interviewers in an area different from the study area but with a similar socio-demographic background¹⁰.

Data Collection and Data Analysis

Questionnaire and interview were the main instruments for collecting primary data. Before the commencement of the survey, meetings were held with community leaders, health workers, and heads of households. The objectives of the survey were clearly explained for ethical considerations. Written consent was obtained from each study participant. Every participant was assured that they can withdraw from the interview at any stage if they wish to do so. However, all the respondents were actively involved, and no one declined to finish the interview. The questionnaire was distributed among 100 randomly selected households. The interviewers talked with the head of household or a responsible adult, and only one person per household was interviewed. In order to minimize bias and variable information, the questionnaire was first prepared in English and translated into the local native language (Izon). This was to facilitate the understanding of both interviewers and callers. Data gathered were analysed using frequency counts and percentages¹¹.

⁹ National Population Commission, 2006. *Nigeria National Census: Population Distribution by Sex, State, LGAs and Senatorial District*, [online], [available 26 VIII 2021]. Available on the World Wide Web: https://www.google.com/url?sa=t&ct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewiN76vMoM7yAhUogP0HHfHgBM0QFnoECAUQAQ&url=http%3A%2F%2Fcatalog.ihsn.org%2Findex.php%2Fcatalog%2F3340%2Fdownload%2F48521&usg=AOvVaw1TeZvj2pfYWGSfvo6_zMS2.

¹⁰ K. Karunamoorthi, A. Kumera, *Knowledge and health seeking behavior for malaria among the local inhabitants in an endemic area of Ethiopia: implications for control*, *Health*, vol. 2010, no. 2, pp. 575-581.

¹¹ K. Kalyaperumal, I. Kandan, E. Aschalew, *Ethnobotanical survey of knowledge and usage custom of traditional insect/mosquito repellent plants among the Ethiopian Oromo ethnic group*, *Journal of Ethnopharmacology*, vol. 125: 2009, pp. 224-229.

Results

Research Question 1: What is the level of rural dwellers awareness of the existence of EVD?

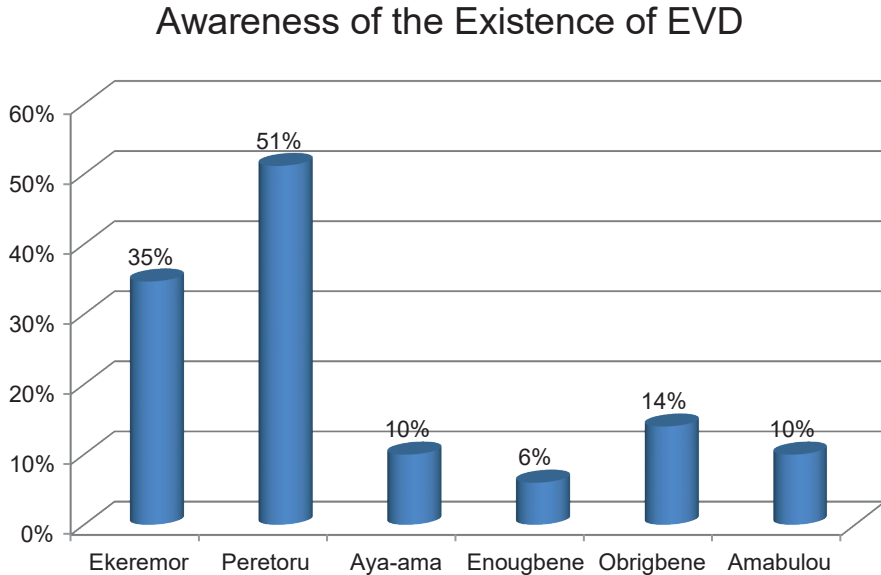


Figure 1: Respondents opinion on their level of awareness of the existence of EVD according to their geographical location.

Source: Made by the authors.

The results from figure 1 showed the awareness of rural dwellers of the existence of EVD. The figure showed that while 51% of the respondents from Peretoru are aware of the existence of EVD, only 6% from the Enougbene community are aware of it. Similarly, 10% from both Aya-ama and Amabulou are aware of the existence of the disease while 14% from the Obrigbene community are aware of the existence of EVD. Also, 35% from Ekeremor agreed that they are aware of EVD. This, therefore, implies that there is a very low level of awareness of EVD in the investigated communities. This is connected to the fact that there is a poor social infrastructure and minimal government presence as evidenced from the interview results and as observed by the researchers.

What is the information you have heard that explains the causes of EVD?

Awareness of the causes of EVD

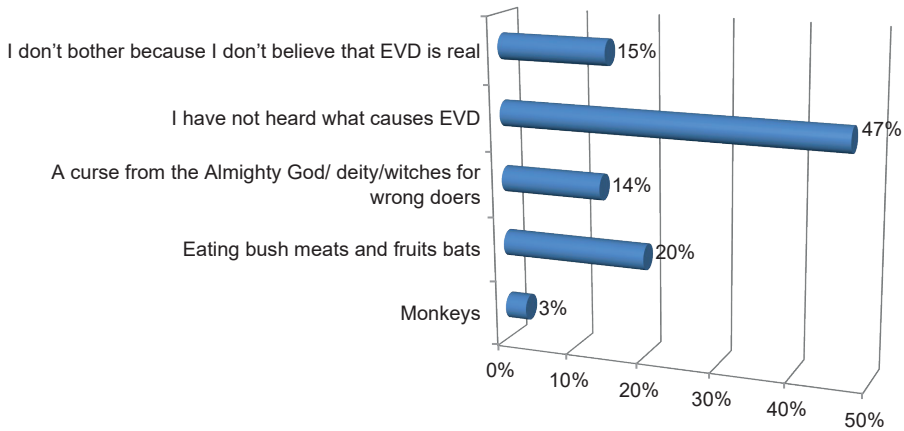


Figure 2: Respondents opinion on their awareness of the causes of EVD.

Source: Made by the authors.

The respondents were asked to indicate their awareness of the causes of EVD. The results in figure 2 revealed that 3% agreed that monkeys are the cause of EVD, 20% noted that eating bush meats and fruit bats is the cause of EVD, while 14% agreed that EVD is a curse from God or a deity for evil doers. Similarly, 47% of the respondents noted that they have not heard about the causes of EVD. This implies that the respondents are not aware of the causes of Ebola.

What is the information you have heard about the symptoms of EVD?

Awareness of EVD Symptoms

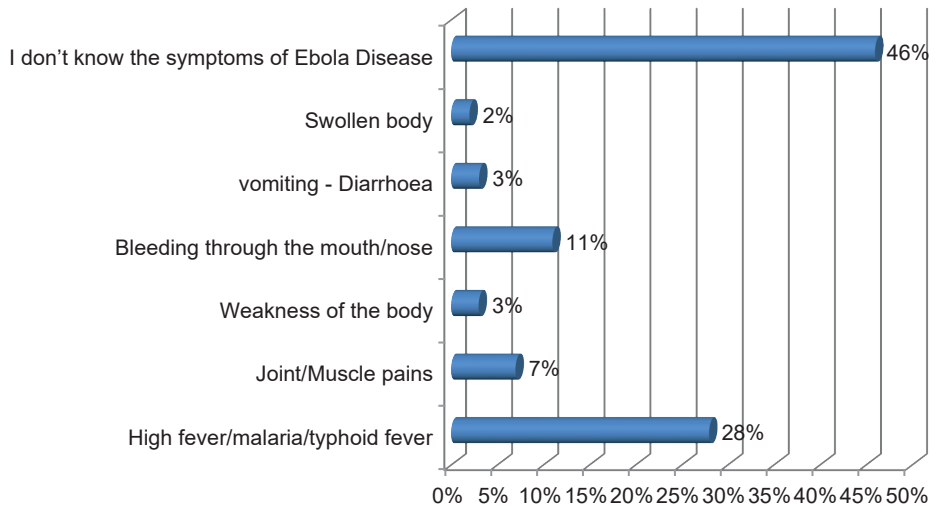


Figure 3: Respondents opinion on their awareness of symptoms associated with Ebola (EVD).

Source: Made by the authors.

Figure 3 addressed the respondents' awareness of the symptoms of EVD. The figure showed that 46% of the respondents agreed that they do not know the symptoms of EVD while 28% noted that high fever/malaria/typhoid fever is a symptom of the disease. Also, 11% agreed that bleeding through the mouth/nose is a symptom. Furthermore, 3% agreed that vomiting – diarrhoea and weakness of the body are symptoms, while only 2% indicated a swollen body as a symptom of EVD. The implication of this is that there is a poor awareness of the symptoms of EVD among rural dwellers in Bayelsa State.

Research Question 2: What Are The Ways In Which the Rural Dwellers Seek Prevention Information About EVD?

Prevention Information Seeking Behaviour

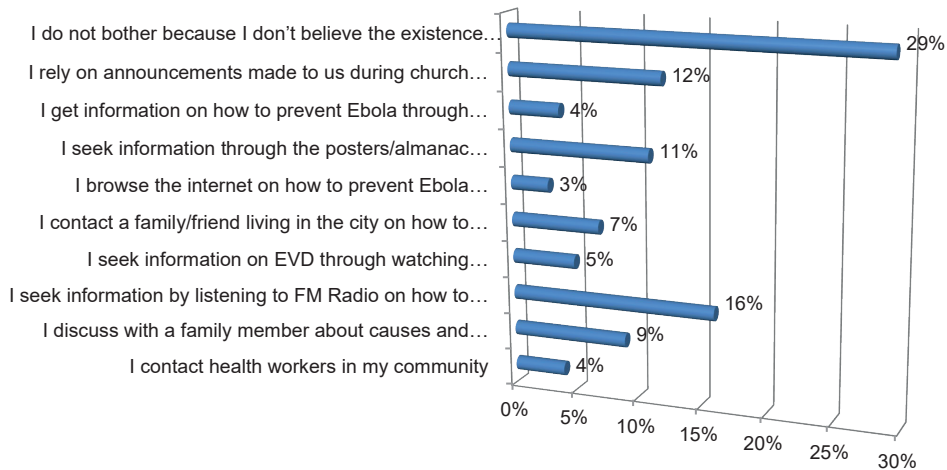


Figure 4: Respondents opinion on the ways they seek prevention information on EVD.

Source: Made by the authors.

Figure 4 showed the major ways in which the respondents seek prevention information on EVD. As seen in figure 4, 29% seek EVD information by listening to the FM Radio, 12% rely on announcements made during Church Services, 11% seek EVD information through the posters/almanacs/handbills that are distributed by health workers in schools and on the streets, while 3% browse the internet. It is also worthy of mentioning that 29% of the respondents do not bother to seek EVD information because they do not believe in the existence of EVD. This implies that the rural dwellers in Bayelsa State have poor information seeking behaviour when seeking of Prevention Information About EVD.

Research Question 3: What are the Sources of Information in which Rural Dwellers Seek Prevention Information about EVD?

Information Sources Consulted

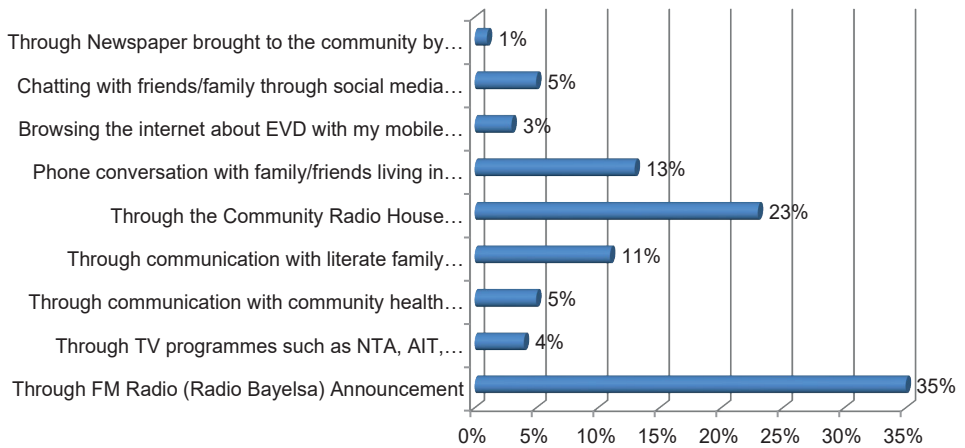


Figure 5: Respondents opinion on the information sources they consult in seeking prevention information on EVD.

Source: Made by the authors.

Figure 5 revealed that the FM Radio (Radio Bayelsa) announcements (35%), a phone conversation with family/friends living in the city (13%), the community radio house announcements (23%), communication with literate family members or friends (11%), and chatting with friends and family through social media such as Facebook, WhatsApp, twitter, etc., are the major information sources in which the rural dwellers seek prevention information about Ebola.

Research Question 4: What Are The Major Barriers Encountered By Rural Dwellers In Seeking Prevention Information About EVD?

Barriers to Preventive Information Seeking

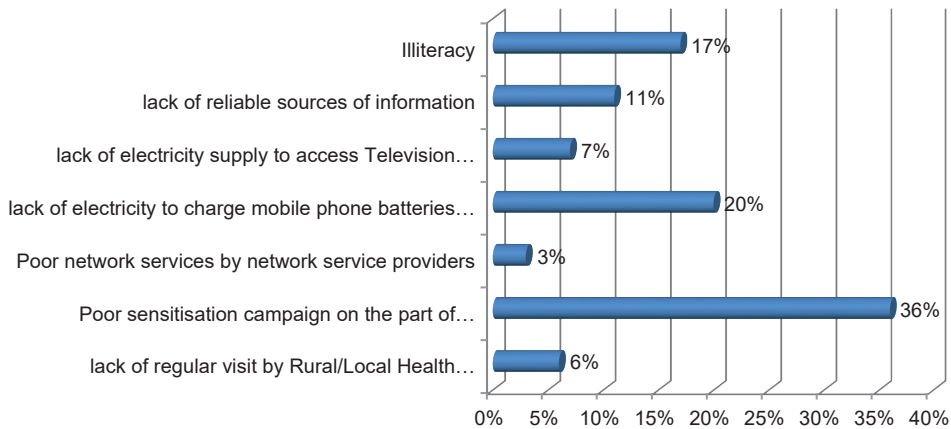


Figure 6: Respondents' opinions on the barriers they encountered in seeking prevention information on EVD.

Source: Made by the authors.

Figure 6 revealed the major barriers rural dwellers encounter in seeking prevention information on EVD. The results showed that the major problems they encountered most in seeking prevention information on Ebola are Poor sensitisation campaign on the part of the Government and corresponding agencies 217 (36.2%), lack of electricity to charge mobile phone batteries to keep in touch with family and friends living in the cities 118 (19.7%), lack of reliable sources of information 66 (11%), lack of electricity to access TV programmes 42 (7%), and lack of regular visits by Rural/Local Health Information Officers 37 (6.2%).

Discussion of the Result

Rural Dwellers' Level of Awareness of the Existence of EVD

The result revealed that there is a very low level of awareness of Ebola in the investigated communities. This is one of the underlying dangers of the current outbreak of EVD. The awareness of people of the Ebola outbreak is imperative in containing the widespread of the disease. The more people are aware of Ebola and its deadly implications, the easier it is to control its spread. There is no denying that the world's response to the treatment and prevention of the current outbreak is very encouraging. However, rural awareness of the Ebola disease is still low due to the myths surrounding the disease. Monasch and Jalloh also acknowledged this in

their findings that despite the positive attitudes towards prevention measures and medical-seeking behaviours, the comprehensive knowledge of the disease is low¹².

Ways In Which Rural Dwellers Seek Prevention Information about EVD

The results revealed that the major ways in which respondents seek prevention information about EVD is by listening to the FM Radio, announcements made during Church Services, seeking information through posters/almanacs/handbills that are distributed by health workers in schools and on the streets, discussing the causes and prevention with a family member, and contacting family/friends living in the city about EVD through a mobile phone. This shows that the rural populace under this study seeks information on Ebola by listening to the FM Radio announcements mostly relayed in Pidgin English or the local dialect. Also, the respondents are a largely Christian population; therefore, they most often receive information from announcements made during Church Services by their head pastors. The information from Pastors is often trusted and relied upon due to the large faith they have in such spiritual heads.

Sources of information in which rural dwellers seek prevention information about EVD

The results revealed that the major information sources in which rural dwellers seek information about EVD are the FM Radio (Radio Bayelsa) announcement, Mobile phone conversations, community Radio House Announcements, interpersonal communication with literate family members or friends, and chatting with friends and family through social media such as 2go, Facebook, WhatsApp, twitter. FM Radio still remains the most reliable source of information to the rural dwellers because it is easily affordable and most often the FM radio messages are broadcast in Pidgin or local (Izon) dialect. One of the respondents during the interview said that "I always get information from Radio Bayelsa especially when they were announcing Ebola in Pidgin English and Izon language".

Barriers Rural Dwellers Encountered In Seeking Prevention Information about EVD

The results revealed that a poor sensitisation campaign on the part of the Government and corresponding agencies, lack of electricity to charge mobile phone batteries to keep in touch with family and friends, lack of reliable sources of information, and lack of electricity to access TV programmes are the barriers the rural dwellers encountered in seeking prevention information about EVD. The absence of sensitization campaigns about disease outbreaks such as Ebola has

¹² R. Monasch, M. B. Jalloh, op. cit.

catastrophic consequences. According to Jones, when the Ebola outbreak was first noticed, there was low media attention in the USA, not until 1989 when Richard Preston published *The Hot Zone*, a best-selling book about the Ebola Outbreak. Next, a film starring Dustin Hoffman and Morgan Freeman portrayed the potential scenario that an infected monkey shipped from Africa could cause a significant epidemic within the USA¹³. Though the role of the Nigerian Government at all levels in curtailing the spread of Ebola when the index case had been first noticed was widely acknowledged globally, the post Ebola sensitization is absolutely poor. This was evidenced in the response of one of the respondents during the interview that “despite the way they made us believe through the FM Radio announcements about the fatality of Ebola, I am not hearing anything about the disease again on the radio”. This shows frustration of the rural dwellers, who are willing to seek desired information about Ebola.

Lack of electricity greatly hinders rural dwellers from seeking prevention information about Ebola. Almost everything in the world is now done by the tap of a finger through ICTs. But not much can really be done by a tap of the finger without an adequate supply of electricity. All the studied communities have no electricity supply from the national grid. Only few rely on private generators that provide them with a limited supply of electricity. This greatly affects their access to information because virtually all ICTs to a great extent require electricity supply to make appropriate use of them. For instance, in order to ameliorate the efforts of health workers in combating Ebola, rural dwellers that have access to GSM can call and report the dwindling health status of a community member for verification and contact tracing of suspected Ebola victim. However, in the absence of basic infrastructures like electricity, such efforts will be significantly hampered. Chowell and Nishiura observed that, unfortunately, under-resourced African regions also often lacked the infrastructure and local capacity necessary to effectively trace contacts and isolate infectious individuals¹⁴. According to Jones, modern communication has been crucial in the construction of Ebola¹⁵.

Conclusion

The study shed light on the awareness, knowledge, and information seeking behaviour of rural dwellers in dealing with an epidemic that has killed several thousands of people in Africa and in other parts of the world. The results from the study showed the poor level of awareness and knowledge of EVD among rural dwellers in communities in Bayelsa State. The poor awareness of EVD in the communities has also negatively affected the prevention information seeking behaviour of community members. Therefore, it is imperative for the government agencies and Non-Governmental Organizations (NGO) on health matters to address the

¹³ J. Jones, *Ebola, Emerging: The Limitations of Culturalist Discourses in Epidemiology*, The Columbia University Journal of Global Health, vol. 1: 2011, no. 1, pp. 1-6.

¹⁴ C. Gerardo, H. Nishiura, *Transmission dynamics and control of Ebola virus disease (EVD): a review*, BMC Med, vol. 12: 2014, no. 196.

¹⁵ J. Jones, op. cit.

health literacy and sensitizations at the grassroots. This will ensure that everyone is aware of the dreadful EVD and other deadly viruses like COVID-19 and how to prevent their spread in the communities.

Recommendation

As a result of the findings and conclusion from the study, the researchers, therefore, recommend the following:

1. Grassroots awareness and sensitizations campaigns on diseases and viruses like EVD, COVID-19, and others should be organized periodically for residents of rural communities.
2. The federal government should put in place structures that will enhance stronger community engagement. This is important because a stronger community engagement is crucial in winning the battle against an epidemic and a pandemic.
3. Messages and jingles promoting the awareness of EVD and other disease should be translated to local languages to ensure there is no communication gap.

Limitation of the Study

The study is not without limitations. One notable limitation of the study is that the study was conducted in some communities in Bayelsa State. There is a need to widen the geographical scope of the study by conducting similar studies in other communities in the state and country. The study is also limited by the pattern in which it measured the awareness and information seeking behaviour of the respondents. It should be noted that social desirability bias on the part of the respondents could have influenced their responses to the items in the survey.

References

- Bradley, David J. 1991. "Malaria – whence and whither." In *Malaria: waiting for a vaccine*, edited by G. A. T. Targett, 11-30. London: John Wiley and Sons.
- European Centre for Disease Control. 2014. "Rapid Risk Assessment: Outbreak of Ebola virus disease in West Africa. Fourth update, 3 September 2014. Stockholm: ECDC; 2014." <https://www.ecdc.europa.eu/en/publications-data/rapid-risk-assessment-outbreak-ebola-virus-disease-west-africa-fourth-update-3>.
- Gerardo, Chowell, and Hiroshi Nishiura. 2014. "Transmission dynamics and control of Ebola virus disease (EVD): a review." *BMC Med* 12: 196. <https://doi.org/10.1186/s12916-014-0196-0>.
- IFALPA. 2014. "Ebola Virus Information for Pilots: Quick Reference Guide." <https://www.ifalpa.org/media/2056/15medbl01-ebola-virus-information-for-pilots.pdf>.

- Jones, Jared. 2011. "Ebola, Emerging: The Limitations of Culturalist Discourses in Epidemiology." *The Columbia University Journal of Global Health* 1(1):1-6. <https://doi.org/10.7916/thejgh.v1i1.4924>.
- Kaliyaperumal, Karunamoorthi, and Ilango Kandan, Endale Aschalew. 2009. "Ethnobotanical survey of knowledge and usage custom of traditional insect/mosquito repellent plants among the Ethiopian Oromo ethnic group." *Journal of Ethnopharmacology* 125: 224-229. <https://doi.org/10.1016/j.jep.2009.07.008>.
- Karunamoorthi, Kaliyaperumal, and Abdi Kumera. 2010. "Knowledge and health seeking behavior for malaria among the local inhabitants in an endemic area of Ethiopia: implications for control." *Health* 2: 575-581. doi: <https://doi.org/10.4236/health.2010.26085>.
- Monasch, Roeland, and M. B. Jalloh. 2014. "Study on Public Knowledge, Attitudes, and Practices Relating to Ebola Virus Disease (EVD) Prevention and Medical Care in Sierra Leone." https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Ebola-Virus-Disease-National-KAP-Study-Final-Report_-final.pdf.
- National Population Commission. 2010. "2006. Nigeria National Census: Population Distribution by Sex, State, LGAs and Senatorial District." https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiN76vMoM7yAhUogP0HHflgBM0QFnoECAU-QAQ&url=http%3A%2F%2Fcatalog.ihsn.org%2Findex.php%2Fcatalog%2F3340%2Fdownload%2F48521&usg=AOvVaw1TeZvj2pfYWGSfvo6_zMS2.
- Public Health Ontario. 2014. "Ebola Virus Disease (EVD) Fact Sheet." https://www.tcdsb.org/FORSTUDENTS/HealthandSafety/Documents/EVD_Fact_Sheet.pdf.
- Tambo, Ernest, and Emmanuel Chidiebere Ugwu, Jeane Yonkeu Ngogang. 2014. "Need of surveillance response systems to combat Ebola outbreaks and other emerging infectious diseases in African countries." *Infect Dis Poverty* 3: 29. <https://doi.org/10.1186/2049-9957-3-29>.

Ebiye V. Edonkumoh

Uniwersytet Delt Nigru
e-mail: veedonkz4info@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7085-3661

Magaret N. Ngwuchukwu

Uniwersytet Nigeryjski w Nsukka
e-mail: margareth.ngwuchukwu@unn.edu.ng
ORCID: 0000-0001-6238-9339

Promise I. Ilo

Uniwersytet Nigeryjski w Nsukka
e-mail: promise.ilo@unn.edu.ng
ORCID: 0000-0002-6358-2568

Omorodion Okuonghae

Uniwersytet Samuela Adegboyega
e-mail: okuonghaeo@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-6552-8127

Świadomość choroby wywołanej wirusem Ebola i podejście do poszukiwania informacji mieszkańców wsi w Nigerii: badanie przekrojowe



Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0 PL).

Przysłany: 22 IV 2021

Zaakceptowany: 27 VIII 2021

Ebiye V. Edonkumoh jest wykładowcą w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Delt Nigru na wyspie Wilberforce w stanie Bayelsa. Obecnie jest w trakcie studiów doktoranckich z zakresu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Ebiye jest członkiem Nigeryjskiego Stowarzyszenia Bibliotek (dalej: NSB).

Margaret N. Ngwuchukwu jest starszym wykładowcą w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Nigeryjskiego w Nsukka. Jej obszar zainteresowań to bibliotekarstwo dziecięce, bibliotekarstwo prawnicze i usługi biblioteczne na rzecz społeczności, zwłaszcza grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Jest również prawnikiem i adwokatem osób mniej uprzywilejowanych w społeczeństwie. Magaret jest członkiem kilku stowarzyszeń zawodowych, w tym Nigeryjskiego Stowarzyszenia Prawników i NSB.

Promise I. Ilo jest uniwersyteckim bibliotekarzem na Uniwersytecie Nigeryjskim w Nsukka. Wcześniej pracowała jako bibliotekarz uniwersytecki w Covenant University Ota i PAMO University of Medical Sciences, Port Harcourt (Nigeria). Ilo uzyskała tytuł magistra i doktora w dziedzinie bibliotekoznawstwa i informatyki na Uniwersytecie Nsukka w Nigerii odpowiednio w 2000 i 2017. Ma na swoim koncie około czterdziestu ośmiu publikacji w renomowanych czasopismach lokalnych i międzynarodowych. Była redaktorem naczelnym "Covenant Journal of Library and Information Science" (CJLIS), czasopisma internetowego Centrum Zasobów Edukacyjnych Uniwersytetu Przymierza w Ota (2018-2020). Promise Ilo zdobył nagrodę ALCTS Training Award Amerykańskiego Stowarzyszenia Bibliotek dla bibliotekarzy z krajów rozwijających się (2019). Jest również laureatką nagród dla najlepszego studenta studiów magisterskich (Instytut Bibliotekoznawstwa) oraz dla najlepszego studenta studiów magisterskich (Szkoła Edukacji Federalnego Kolegium Edukacji w Eha-Amufu, 1989). Jej zainteresowania naukowe to m.in. zarządzanie katastrofami w bibliotekach, technologie informacyjno-komunikacyjne w bibliotekach, świadomość informacyjna kobiet wiejskich, edukacja użytkowników bibliotek. Ilo jest członkiem Gideons International w Nigerii. Świadczyła różne usługi na platformie Komitetu Działań Kościoła ds. HIV/AIDS (KDKA) w diecezji Zachodniego Lagos.

Omorodion Okuonghae jest kierownikiem działu usług e-bibliotecznych na Uniwersytecie Samuela Adegboyega w Ogwa w stanie Edo w Nigerii. Posiada licencjat i magisterium z bibliotekoznawstwa i informacji naukowej Uniwersytetu Stanowego Delta w Abraka w Nigerii (dalej: USDA). Jest autorem licznych naukowych publikacji w renomowanych lokalnych i międzynarodowych wydawnictwach z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Wygłaszał referaty na wielu lokalnych i krajowych konferencjach. Omorodion otrzymał kilka nagród i wyróżnień, w tym nagrodę „Najlepszy Referent” na 57. Konferencji i Dorocznym Walnym Zgromadzeniu SBN oraz wyróżnienie dla najlepszego absolwenta Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji naukowej USDA. Omorodion bardzo pasjonuje się bibliotekarstwem, nowymi technologiami w bibliotekach, wiedzą z zakresu informacji i komunikacji naukowej. Jest członkiem NSB.

Słowa kluczowe: świadomość; Ebola; epidemia; EVD; informacje o zdrowiu; podejście do poszukiwania informacji; Nigeria; mieszkańcy wsi

Streszczenie. Cel: W badaniu zbadano świadomość choroby wywołanej wirusem Ebola (EVD) oraz podejście w poszukiwaniu informacji wśród mieszkańców wsi w Nigerii.

Metody badawcze: W badaniu wykorzystano ankietę o charakterze badania opisowego, a badaną grupą byli dorośli mieszkańcy wsi (18 lat i więcej) zamieszkujący sześć społeczności (Peretoru, Ekeremor, Obrigbene, Enougbene, Amabulou i Aya-ama) w stanie Bayelsa w Nigerii. Dane zebrano od 600 respondentów, którzy zostali losowo wybrani z sześciu społeczności. Dane z badania zostały następnie przeanalizowane przy użyciu liczby częstotliwości i wartości procentowych. Wyniki przedstawiono na wykresach.

Wyniki: Badanie ujawniło, że mieszkańcy wsi mają niską świadomość na temat EVD, a wielu rdzennych mieszkańców nie zadaje sobie trudu szukania informacji o EVD, ponieważ nie wierzą, że to istnieje.

Wnioski: W konsekwencji badanie zwróciło uwagę na potrzebę wzmocnienia przez rząd federalny struktur promujących zaangażowanie społeczności, zwłaszcza w czasie epidemii.

Ebiye V. Edonkumoh

Niger Delta Universität
E-Mail: veedonkz4info@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7085-3661

Magaret N. Ngwuchukwu

Nigeria Universität in Nsukka
E-Mail: margareth.ngwuchukwu@unn.edu.ng
ORCID: 0000-0001-6238-9339

Promise I Ilo

Nigeria Universität in Nsukka
E-Mail promise.ilo@unn.edu.ng
ORCID: 0000-0002-6358-2568

Omorodion Okuonghae

Samuel Adegboyeg Universität
E-Mail: okuonghaeo@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-6552-8127

Das Bewusstsein der durch das Ebola-Virus ausgelösten Erkrankung und die Einstellung der Dorfeinwohner in Nigeria zur Informationssuche. Eine Querschnittsstudie

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.008>



Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Zugesandt: 19 IV 2021
Angenommen: 9 VIII 2021

Ebiye V. Edonkumoh ist Dozent am Institut für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information der Niger Delta Universität auf der Wilberforce Insel im Bundesstaat Bayelsa. Zurzeit ist er Teilnehmer des Doktorandenstudiums im Bereich der Bibliothekswissenschaft und wissenschaftlichen Information. Ebiye ist Mitglied des Verbandes der Nigerianischen Bibliotheken (weiter im Text als VNB).

Magaret N. Ngwuchukwu ist Seniordozentin am Institut für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information der Nigeria Universität in Nsukka. Ihr Forschungsinteresse bezieht sich auf das Kinder- und Rechtsbibliothekswesen, die Bibliotheksdienste für

die Gemeinschaft, und zwar vor allem die im Leben benachteiligten Sozialgruppen. Sie ist auch Rechtsanwältin für jene Personen, die in der Gesellschaft weniger privilegiert sind, sowie Mitglied von einigen Berufsverbänden, darunter des Nigerianischen Verbandes der Rechtsanwälte und des VNB.

Promise I Ilo ist Universitätsbibliothekarin an der Nigeria Universität in Nsukka. Früher arbeitete sie als Universitätsbibliothekarin an der Covenant Universität in Ota und PAMO Universität für medizinische Wissenschaften in Port Harcourt (Nigeria). Sie erwarb den Magistertitel und den Doktorgrad im Bereich des Bibliothekswesens und der Informatik an der Nigeria Universität in Nsukka, entsprechend 2000 und 2017, ist Autorin von ca. 48 Publikationen in renommierten lokalen und internationalen Zeitschriften. Sie war Hauptredakteurin von „Covenant Journal of Library and Information Science“ (CJLIS), einer Internetzeitschrift des Zentrums für Bildungsbestände der Covenant Universität in Ota (2018-2020). Promise Ilo erwarb den Preis ALCTS Training Award des Amerikanischen Bibliotheksverbandes für die Bibliothekare aus den sich entwickelnden Ländern (2019), ist auch Preisträgerin in Wettbewerben für die besten Studenten der Magisterstudien (das Institut für Bibliothekswissenschaft sowie die Bildungsschule des Bundeskollegs für Bildung in Eha-Amufu, 1989). Ihr Forschungsinteresse bezieht sich u. a. auf die Katastrophenverwaltung in Bibliotheken, die Informations- und Kommunikationstechnologien in den Bibliotheken, das Informationsbewusstsein der Frauen auf dem Dorf, die Bildung der Bibliotheksbenutzer. Ilo ist Mitglied von Gideons International in Nigeria, leistete auch verschiedene Dienste auf der Plattform des Komitees zur Kirchenaktivität für HIV/AIDS (KDKA) in der Diözese des westlichen Lagos.

Omorodion Okuonghae ist Leiter der Abteilung der elektronischen Bibliotheksdienste an der Samuel Adegboyeg Universität in Ogwa im Bundesstaat Edo in Nigeria, Bachelor und Magister im Bereich der Bibliothekswissenschaft und wissenschaftlichen Information an der Delta Bundesuniversität in Abraka in Nigeria (weiter im Text als BUA), Autor zahlreicher wissenschaftlicher Publikationen in renommierten in- und ausländischen Zeitschriften im Bereich der Bibliothekswissenschaft und wissenschaftlichen Information. Er hielt Referate während zahlreicher regionaler und inländischer Tagungen, erhielt auch einige Preise und Auszeichnungen, darunter den Preis „Der beste Referent“ während der 57. Tagung und des Alljährlichen Generalversammlung des VNB sowie die Auszeichnung für den besten Absolventen des Instituts für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information der BUA. Er interessiert sich für das Bibliothekswesen, neue Technologien in den Bibliotheken, das Wissen aus dem Bereich der wissenschaftlichen Information und Kommunikation und ist Mitglied des VNB.

S

Stichworte: Bewusstsein; Ebola; Epidemie; EVD; Gesundheitsinformationen; Zugang zur Informationssuche; Nigeria; Dorfeinwohner

Z

Zusammenfassung. Ziel: In der Untersuchung ergründete man das Bewusstsein der durch das Ebola-Virus ausgelösten Erkrankung (EVD) sowie der Einstellung der Dorfeinwohner in Nigeria zur entsprechenden Informationssuche.

F

Forschungsmethode: Im Beitrag nutzte man die Umfrage in Form einer beschreibenden Untersuchung, und die untersuchte Gruppe bildeten die erwachsenen Dorfeinwohner (18 Jahre und mehr), die sechs Gemeinschaften (Peretoru, Ekeremor, Ogrigbene, Enougbene, Amabulou und Aya-ama) im Bundesstaat Bayelsa in Nigeria angehörten. Die Angaben

kommen von 600 Befragten, die aus sechs Gemeinden frei ausgewählt wurden, und wurden nachher anhand der Anzahl der Häufigkeiten und Prozentsätze analysiert. Die Ergebnisse werden in den Diagrammen dargestellt.

E **rgebnisse:** Die Untersuchung bewies, dass die Dorfeinwohner ein niedriges Bewusstsein der EVD haben, und viele der ortsansässigen Einwohner sich keine Mühe geben, die Informationen über die EVD auszusuchen, weil sie daran nicht glauben.

S **chlussfolgerung:** Im Resultat wies die Untersuchung auf das Bedürfnis hin, die Strukturen, die das Engagement der Gemeinschaften besonders in den Epidemie-Zeiten fördern, bundesweit zu unterstützen.

Tomasz Dreikopel

Universität Ermland-Masuren in Olsztyn (Allenstein). Institut für Philosophie

E-Mail: tomasz.dreikopel@uwm.edu.pl

ORCID: 0000-0001-7529-3037

D

Die weltweit erste lateinische Übersetzung der Schrift von Pseudo-Aristoteles

Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν aus den
Beständen der Kopernikus-Bücherei in Toruń
(Thorn), angefertigt von Simon Grynaeus,
Professor an der Universität Basel*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.009>



Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Zugesandt: 30 V 2021

Angenommen: 9 VIII 2021

Dr. Tomasz Dreikopel arbeitet als Dozent im Institut für Philosophie der Universität Ermland-Masuren in Allenstein. 1999 erwarb er den Magistertitel an der Fakultät für Geisteswissenschaften der Nikolaus Kopernikus Universität in Toruń (Thorn) (weiter im Text als NKU). 2008 erlangte er den Doktorgrad an der Philologischen Fakultät der NKU. Sein Forschungsinteresse bezieht sich u. a. auf die altertümliche Philosophie sowie ihre breite Rezeption, vor allem in den akademischen Gymnasien Danzigs und Thorns an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert. Er ist Autor von mehreren Publikationen u. a. in den Zeitschriften „Nowy Filomata“, „Rocznik Toruński“, „Szkice Humanistyczne“, „Folia Toruniensia“, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo“ sowie in einigen Herausgeberwerken. Darunter ist es vor allem auf die folgenden hinzuweisen: *Wizerunek Protagorasa z Abdery w Platońskim dialogu Protagoras (309a-348a)* [Das Bild von Protagoras von Abdera im platonischen Dialog Protagoras (309a-348a)], [in:] *W kręgu Platona i jego dialogów* [Im Kreis von Platon und seinen Dialogen], hrsg. W. Wróblewski, Toruń 2005, S. 103-105; *Recepcja poglądów etycznych Arystotelesa w Isagoge ethica i Aristotelis de virtutibus libellus Franciszka Tidicaeusa*

* Dieser Beitrag entstand in der Folge des Praktikums des Autors im Institut für Philosophie an der Fakultät für Philosophie und Sozialwissenschaften der Nikolaus Kopernikus Universität in Toruń (Thorn), mitfinanziert von der Europäischen Union im Rahmen des Europäischen Sozialfonds (Operationelles Programm: *Wissen, Bildung und Entwicklung*), realisiert im Projekt: *Program Rozwojowy Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie* [Entwicklungsprogramm der Universität Ermland-Masuren in Olsztyn (Allenstein)] (POWR.03.05.00-00-Z310/17).

[Die Rezeption der ethischen Sichtweise von Aristoteles in *Isagoge ethica* und *Aristotelis de virtutibus libellus* von Franz Tidicaeus], Olsztyn 2010; *Szczodrość jako wartość moralna w Etykach Arystotelesa* [Die Großzügigkeit als moralischer Wert in der Ethik Aristoteles'], [in:] *Idee i wartości w języku i kulturze* [Ideen und Werte in der Sprache und Kultur], hrsg. I. Matusiak-Kempa, A. Naruszewicz-Duchlińska, Olsztyn 2015, S. 44-51; *Łaciński przekład rozprawki Pseudo-Arystotelesa* Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν *Franciszka Tidicaeusa, profesora Gimnazjum Akademickiego w Toruniu* [Die lateinische Übersetzung der Schrift von Pseudo-Aristoteles Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν, angefertigt von Franz Tidicaeus, Professor des Akademischen Gymnasiums zu Thorn], *Folia Toruniensia*, Bd. 19: 2019, S. 155-162.

S

S **tichworte:** klassische Philologie; Neolatinistik; Wissenschaftsgeschichte; altertümliche Philosophie; Simon Grynaeus; Pseudo-Aristoteles; Öffentliche Woiwodschafsbibliothek – Kopernikus Bücherei in Toruń (Thorn)

Z

Z **usammenfassung:** Die Bearbeitung rekurriert auf die weltweit erste lateinische Übersetzung der Aristoteles zugeschriebenen Schrift *Von Tugenden und Lastern*, die 1539 von Simon Grynaeus, damals Professor der Universität Basel angefertigt wurde. Neben den Angaben zum Übersetzer sowie den Sprachbemerkungen enthält die besagte Bearbeitung auch eine nach Rechtschreibung, Zeichensetzung und Redaktion korrigierte Übersetzung von Grynaeus, welche aufgrund der in Frankfurt 1593 gedruckten Ausgabe erschien und in den Beständen der Öffentlichen Woiwodschafsbibliothek – Kopernikus Bücherei in Toruń (Thorn) aufbewahrt wird.

1529 erschien im Pariser Verlag Pierre Vidoués die *editio princeps* der Aristoteles von Stageira (384-322 v. Chr.) zugeschriebenen und auf das 1. Jh. v. Chr. bzw. 1. Jh. n. Chr. datierten wenig umfangreichen Schrift *Von Tugenden und Lastern*¹, die mit der Einleitung Jean Chéradames, des Lehrers der altgriechischen Sprache im Collège de France versehen wurde. Den besagten Text nahm man in den Katalog von Schriften des griechischen Philosophen trotz seriöser Zweifel an seiner Authentizität an. Man behauptete nämlich, dass er zwar eine bündige, aber doch eine systematische Charakteristik der Aretalogie Aristoteles' enthält, d. i. der einzelnen Tugenden und moralischen Laster mit Berücksichtigung ihrer verschiedenen Anzeichen (*adiuncta*) und Eigenschaften (*proprietates*)².

¹ Aristoteles, Οἱ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν ὅροι, ed. J. Chéradame, Paris: P. Vidoué 1529. Die folgende Edition ausschließlich mit dem griechischen Text erschien zusammen mit der Einleitung Alexandre Chamailards in Paris 1538: Aristoteles, *De virtutibus libellus*, ed. A. Chamailard, Paris: Ch. Wechel 1538. Vgl. *French Books III & IV. Books published in France before 1601 in Latin and Languages other than French*, ed. A. Pettegree, M. Walsby, Leiden-Boston 2012, S. 89 und 92.

Im Zusammenhang mit der Schrift selbst sind sich die Erforscher der Schriften Aristoteles' einig, dass sie keine authentische Kompilation ist. Zur zweifelhaften Authentizität des Werkes sowie seiner Entstehungszeit vgl. Aristotle, *The Athenian constitution, The eudemonian ethics, On virtues and vices* with an English translation by H. Rackham, London 1992, S. 484-486; Einleitung in: Pseudo-Arystoteles, *O cnotach i wadach*, übers. und mit Kommentar versehen v. L. Regner, [in:] Arystoteles, *Dzieła wszystkie*, Bd. 5, Warszawa 2002, S. 496.

² Mehr Angaben dazu siehe in der Monografie von T. Dreikopel, *Recepcja poglądów etycznych Arystotelesa w Isagoge ethica i Aristotelis de virtutibus libellus Franciszka Tidicaeusa*, Olsztyn 2010, S. 83-85.

Die weltweit erste Übersetzung der Schrift erschien 10 Jahre später, im März 1539 in Basel³, und der Autor der Übersetzung ins Lateinische war Simon Grynaeus (1493-1541), damals Professor der dortigen Universität. In diesem Falle fand sich der Text des griechischen Originals in den Händen eines hervorragenden Geisteswissenschaftlers und Philologen, der sowohl als Herausgeber als auch Übersetzer für seine großen Kenntnisse beider klassischer Sprachen bekannt war. Grynaeus wurde in Veringendorf geboren. Er besuchte die lateinische Schule in Pforzheim, wo er eine Freundschaft mit Philipp Melanchthon begann. 1511 wurde er an der Universität in Wien immatrikuliert und machte dort seinen *Magister artium*. Nach dem Hochschulabschluss arbeitete er als Griechischlehrer und Bibliothekar in Buda und wurde 1524 Professor für altgriechische Sprache an der Universität in Heidelberg. Mit der Universität Basel verband er sich 1529 und arbeitete dort mit wenigen Pausen bis zu seinem Lebensende, indem er in Griechisch und Theologie unterrichtete sowie intensiv literarisch und wissenschaftlich beschäftigt war. 1541 wurde er zum Rektor der Universität gewählt. Seine Amtszeit unterbrach aber sein Tod infolge einer Pestepidemie (1 VIII 1541). Der Gelehrte bereitete vor und veröffentlichte zahlreiche Ausgaben bzw. lateinische Übersetzungen altertümlicher Autoren, darunter Aristophanes', Platons, Plutarchs, Euklids, Proklos' und Livius'. Er arbeitete auch am griechisch-lateinischen Lexikon (1539). Vor allem war er aber ein hervorragender Kenner des philosophischen Nachlasses Aristoteles'⁴. An dieser Stelle sollte man u. a. auf die von Grynaeus 1531 vorbereitete Ausgabe von den erhaltenen Werken des Philosophen von Stageira⁵ sowie ihre spätere lateinische Fassung von 1538⁶ hinweisen.

Die in diesem Beitrag geschilderte Übersetzung der Schrift erfreute sich großer Popularität und war mehrmals abgedruckt. In der Sammlung der alten Drucke der Öffentlichen Woiwodschafsbibliothek – Kopernikus Bücherei in Toruń (Thorn) befinden sich drei Editionen der Werke Aristoteles' aus dem 16. Jahrhundert, in denen man auf eine identische Übersetzung der Schrift *Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν*, vorbereitet vom Professor der Universität Basel, stoßen kann⁷.

³ Universitätsbibliothek in Basel (weiter in den Fußnoten als UB Basel), Sign. FNP VII 53:2, *Aristotelis de virtutibus libellus plane aureus, nuper quidem Graece inventus, iam vero primum per Simonem Grynaeum Latinitate donatus... Basileae in officina Roberti Winter, mense Martio. Anno M.D.XXXIX.*

⁴ C. Bursian, *Grynaeus Simon*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, Leipzig 1879, Bd. 10, S. 72-73.

⁵ UB Basel, Sign. Bc I 1 und Bc I 2, *Aristotelous hapanta. Aristotelis summi semper viri, et in quem unum vim suam universam contulisse natura rerum videtur, opera, quaecunque impressa hactenus extiterunt omnia, summa cum vigilantia excusa*. Basel: Johannes Bebel 1531¹, 1539².

⁶ UB Basel, Sign. Bc I 12:1, 12:2, 13:1, 13:2, *Aristotelis Stagiritae, Opera quae quidem extant omnia, latinitate vel iam olim, vel nunc recens a viris doctissimis donata, & graecum ad exemplar diligentissime recognita*. Basel: Johannes Bebel 1538.

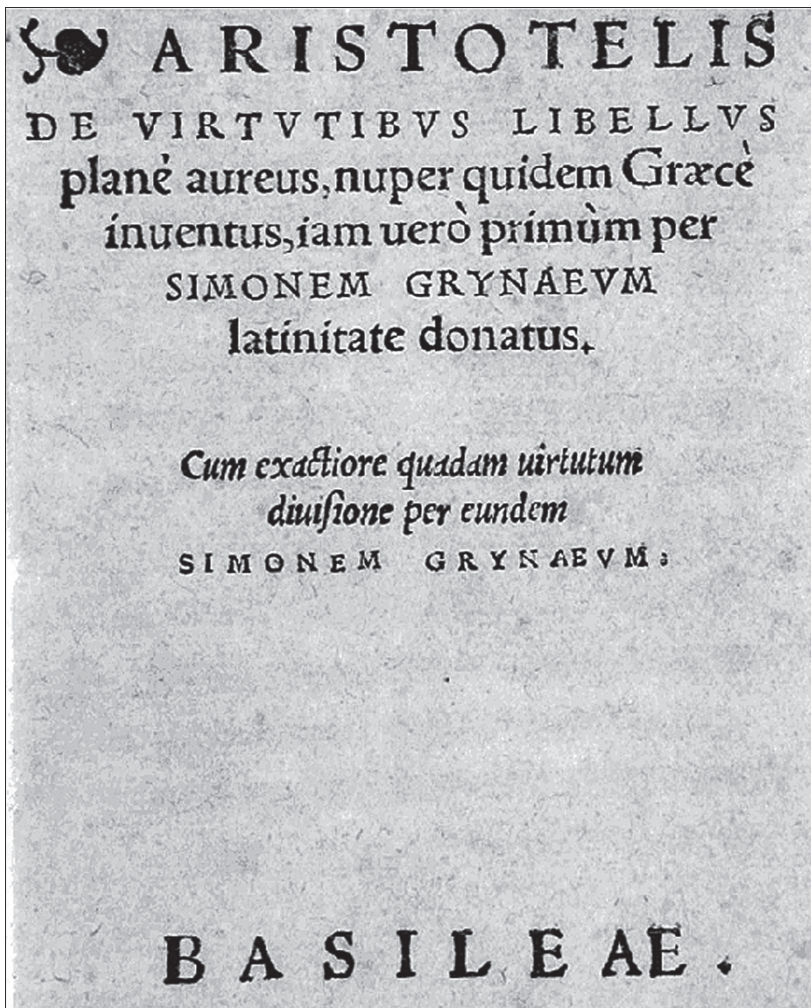
⁷ Öffentliche Woiwodschafsbibliothek – Kopernikus Bücherei in Toruń (Thorn) (weiter in den Fußnoten als ÖWB-KB), Sign. 111803 B. fol. 47: *Operum Aristotelis tomus tertius, moralem philosophiam continens, una cum Rhetoricis, ac Poetica. Item quae spuria sunt aut quae extra ordinem librorum auscultatoriorum habentur. Appositi quoque hic sunt Metaphysicorum libri XIII. Adiecta insuper est de hoc ipso autore commentatio doctissima Philippi Melanchthonis*. Basileae, MDXLVIII, ex officina Ioannis Oporini, Bl. Z4 (271) - Z6 (274); ÖWB-KB, Sign. 111841 B. Fol. 74: *Operum Aristotelis Stagiritae Philosophorum omnium longe principis nova editio, Graece et Latine..., adscriptis ad oram libri et interpretum veterum recentiorumque et aliorum doctorum virorum emendationibus, in quibus plurimae nunc primum in lucem prodeunt, ex bibliotheca Isaaci Casauboni. Latinae interpretationes adiectae sunt, quae Graeco contextui melius responderent, partim recentiorum, partim veterum interpretum, in quibus et ipsis multa nunc emendatius quam antehac eduntur...*, Lugduni, apud Guillelmum Laemarium, MDXC, Sign., Bl. P4 (175) - P5 (177); ÖWB-KB, Sign. 108841 B. 80 105: *Aristotelis II tomus ethicus, in quo Ethicorum magnorum lib[er] I, Ethicorum ad Eudemum lib[er] VII, De virtutibus et vitii lib[er] I*, Francofurtii, apud Andreae Wecheli heredes, MDXCIII, Bl. N8 (206) - O3 (212).

Die besagte Popularität ist selbstverständlich begründet, denn die Übersetzung Grynaeus' bestätigt vollständig seine außerordentliche philologische ἀκριβεια, und zwar vor allem dort, wo der griechische Text der Schrift vom Übersetzer erforderte, entsprechende lateinische Sprachäquivalente zu finden. Ein derartiges Streben des Autors nach einer präzisen Übersetzung der bedeutenden philosophischen Termini ist sichtbar u. a. dann, wenn in der Schrift die Rede von drei Teilen der menschlichen Seele ist: dem schlussfolgernden, dem triebhaften und dem begehrenden. In diesem Falle verfügt der Leser jedes Mal über mindestens zwei lateinische Begriffe. Im Zusammenhang mit dem schlussfolgernden Seelenteil (τὸ λογιστικόν) findet man die folgenden Möglichkeiten: eine beschreibende (1.) *animae pars, qua de agendis omittendisque dispicitur* [Bl. N8 (206)] sowie eine bündigere (2.) *rationabilis animi pars* [Bl. N8 (207)]. Ähnlich sieht der Vorschlag der Übersetzung des griechischen Terminus τὸ θυμοειδές, der in der Schrift Pseudo-Aristoteles' den triebhaften Seelenteil bezeichnet, doch mit dem Unterschied, dass keine der vorgeschlagenen Möglichkeiten einen beschreibenden Charakter hat: (1.) *animae pars, qua sustinentur infesta* [Bl. N8 206] oder (2.) *incitabilis ad vindictam animi pars* [Bl. N8 (207)]. Im Zusammenhang mit dem begehrenden Seelenteil (τὸ ἐπιθυμητικόν) entschied sich dagegen Grynaeus dafür, sogar drei mehr oder weniger beschreibende Bezeichnungen anzuwenden, wobei die zwei letzten einander sehr ähneln: (1.) *animae pars, qua adsciscendis idoneis cupiditas regitur* [Bl. N8 (206)]; (2.) *prona ad cupiditatem animi pars* [Bl. N8 (207)]; (3.) *prona ad cupiendum animi pars* [Bl. O1 (208)]. Von einer philologischen Feinheit des Übersetzers zeugen auch seine Vorschläge im Bereich der lateinischen Äquivalente für die einzelnen Tugenden und Laster, obwohl man – worauf ausdrücklich hinzuweisen ist – in diesem Falle mit einer Inkonsequenz im Text Grynaeus' zu tun hat, die dem Leser die Lektüre der Schrift erschweren kann. Als Beispiel der allzu weiten Freiheit des Übersetzers gilt der Begriff ἀνδρεία (*Mut*), den Grynaeus im einleitenden Teil der Schrift mithilfe des lateinischen Substantivs *robur* wiedergab, obwohl er im weiteren Text ausschließlich den Begriff *fortitudo* nutzte. Auf eine ähnliche Situation stößt man bei einem moralischen Laster, d. i. dem Ungestüm (ὄργιλότης), wo zunächst entsprechend das Wort *ferocia* auftaucht, und nachher nur das Substantiv *iracundia*. In Bezug auf die Feigheit (δειλία) benutzte der Übersetzer dagegen zunächst den Terminus *ignavia*, doch bei der Definition des Lasters schon das Substantiv *timiditas*. Umstritten ist darüber hinaus die Frage, ob die lateinische *stultitia* (*Dummheit*), die der Leser als ein offensichtliches Antonym des Begriffs *sapientia* (*Klugheit*) betrachten kann, das richtige Äquivalent für die griechische ἀφροσύνη (Unbedachtheit) ist. In diesem Falle sollte man am Substantiv *imprudentia* festhalten, das eindeutig das sich der *Vernunft* (*prudentia*) widersetzende moralische Laster ausdrückt. Es ist zu betonen, dass Grynaeus, immer wenn er nach lateinischen Äquivalenten für die Tugenden und Laster suchte, jene Termini nutzte, die in den Texten sowohl der klassischen als auch der christlichen Autoren erschienen. Beispielsweise übersetzt er den griechischen Terminus σωφροσύνη (*Mäßigung*) als *sobrietas*, obwohl dieses Substantiv in einem solchen Zusammenhang erst bei den christlichen Schriftstellern zu finden war, und in dem klassischen Latein unserem Wort

Nüchternheit entsprach. Für eine ähnliche Lösung entschied sich der Übersetzer, als er den Begriff μικροωυχία (Kleinmut) wiedergab, wo er die dem klassischen Latein nähere Bezeichnung *parvitas animi* mit dem durch die spätere Konnotation geprägten Ausdruck *pusillitas animi* vergleicht. Völlig ungewöhnlich haben wir es in der Übersetzung mit einer Situation zu tun, wo eines der moralischen Laster, und zwar die Unzüchtigkeit (ἀκολασία) sogar drei lateinische Äquivalente besitzt: *intemperantia, protervitas, lascivia*.

Als ich die unten angeführte Edition der Schrift in ihrer lateinischen Übersetzung Simon Grynaeus' vorbereitete, nahm ich Rücksicht auch darauf, dass jede der in den Beständen der Kopernikus Bücherei zugänglichen Ausgaben von den Schriften Aristoteles' die gleiche Fassung der besagten Übersetzung enthält. Ich nahm ferner an, dass ich mich unter solchen Umständen auf die Frankfurter Edition von 1593 stützen sollte, die als eine in den Thorner alten Druckten chronologisch letzte Schrift beweist, dass man in der Übersetzung Grynaeus' seit ihrer Entstehung keine Änderungen vornahm und sie beinahe bis zum Ende des 16. Jahrhunderts für geltend hielt⁸. Aus diesem Grund musste ich in den Inhalt der Übersetzung nicht eingreifen, und zwar abgesehen von der Vereinheitlichung der Rechtschreibung, der Modernisierung der Zeichensetzung sowie zwei kleinen Korrekturen, die sich auf die Änderung der Wortfolge bezogen [*per quam* anstatt *quam per*, Bl. N8 (207); *ut nos consequatur* anstatt *nos ut consequatur*, Bl. O3 (212)]. Ich beschloss aber die vom Herausgeber des Originals und dem Übersetzer eingeführten Überschriften zu lassen, weil sie die Disposition der Schrift ordnen und ihre Lektüre ohne Zweifel erleichtern.

⁸ Vgl. oben, Fn. 7.



Il. 1. Titelblatt der Ausgabe der Schrift Pseudo-Aristoteles' *Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν*, die zusammen mit der weltweit ersten lateinischen Übersetzung Simon Grynaeus' 1539 in Basel erschien.

Quelle: *Griechischer Gesit aus Basler Pressen*, [in:] *Universitätsbibliothek Basel* [online], [Zugang am 22 VIII 2021]. Available on the World Wide Web: https://ub.unibas.ch/cmsdata/spezialkataloge/gg/images/gg0125_001_tit.jpg.

Literaturverzeichnis

- Aristoteles. 1529. *Oi ton areton kai kakion horoi*, ed. J. Chéradame, Paris: P. Vidoué.
 Aristoteles. 1538. *De virtutibus libellus*, ed. A. Chamailard, Paris: Ch. Wechel.
 Aristoteles. 1548. *Operum Aristotelis tomus tertius, moralem philosophiam continens, una cum Rhetoricis, ac Poetica. Item quae spuria sunt aut quae extra ordinem librorum auscultatoriorum habentur. Appositi quoque hic sunt Metaphysicorum libri XIII. Adiecta insuper est de hoc ipso autore commentatio doctissima Philippi Melancthonis*. Basileae: Ex officina Ioannis Oporini.

- Aristoteles. 1590. *Operum Aristotelis Stagiritae Philosophorum omnium longe principis nova editio, Graece et Latine, adscriptis ad oram libri et interpretum veterum recentiorumque et aliorum doctorum virorum emendationibus, in quibus plurimae nunc primum in lucem prodeunt, ex bibliotheca Isaaci Casauboni. Latinae interpretationes adiectae sunt, quae Graeco contextui melius responderent, partim recentiorum, partim veterum interpretum, in quibus et ipsis multa nunc emendatius quam antehac eduntur.* Lugduni: Apud Guillelmum Laemarium.
- Aristotelis II tomus ethicus, in quo Ethicorum magnorum lib[er] I, Ethicorum ad Eudemum lib[er] VII, De virtutibus et vitiis lib[er] I.* 1593. Francofurtii: Apud Andreae Wecheli heredes.
- Aristotelis Stagiritae. 1538. *Opera quae quidem extant omnia, latinitate vel iam olim, vel nunc recens a viris doctissimis donata, & graecum ad exemplar diligentissime recognita.* Basel: Johannes Bebel.
- Aristotelous hapanta. 1531. *Aristotelis summi semper viri, et in quem unum vim suam universam contulisse natura rerum videtur, opera, quaecunque impressa hactenus extiterunt omnia, summa cum vigilantia excusa.* Basel: Johannes Bebel.
- Aristotelous hapanta. 1592. *Aristotelis summi semper viri, et in quem unum vim suam universam contulisse natura rerum videtur, opera, quaecunque impressa hactenus extiterunt omnia, summa cum vigilantia excusa.* Basel: Johannes Bebel.
- Aristotle. 1992. *The Athenian constitution, The eudemian ethics, On virtues and vices with an English translation by H. Rackham.* London: Harvard University Press.
- Bartol, Krystyna. 2005. „Poezja schyłku V i IV wieku“. In *Literatura Grecji starożytnej*, hrsg. H. Podbielski, 485-496. Lublin: TN KUL.
- Bursian, Conrad. 1879. „Grynaeus Simon.“ IN *Allgemeine Deutsche Biographie*. 10, 72-73. Leipzig: Duncker & Humbolt.
- Dreikopel, Tomasz. 2010. *Recepcja poglądów etycznych Arystotelesa w Isagoge ethica i Aristotelis de virtutibus libellus Franciszka Tidicaeusa.* Olsztyn: LITTERA.
- Grynaeus, Simon. 1539. *Aristotelis de virtutibus libellus plane aureus, nuper quidem Graece inventus, iam vero primum per Simonem Grynaeum Latinitate donatus.* Basileae: In officina R. Winter.
- Pettegree, Andrew, and Malcolm Walsby, edited by 2012. *French Books III & IV. Books published in France before 1601 in Latin and Languages other than French.* Leiden-Boston: Brill.
- [Pseudo-]Arystoteles. 2002. „O cnotach i wadach, przełożył i komentarzem opatrzył L. Regner“. W *Arystoteles, Dzieła wszystkie*, 5. Warszawa: PWN.
- Reitzenstein, Richard. 1907. „Euenos.“ In *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 1(11), bearb. von G. Wissowa, Stuttgart: J. B. Metzler.
- Universitätsbibliothek Basel. 1992. „Griechischer Gesit aus Basler Pressen.“ Accessed August 23, 2021. https://ub.unibas.ch/cmsdata/spezialkataloge/gg/images/gg0125_001_tit.jpg.

* * *

 ARISTOTELIS STAGIRITAE DE VIRTUTIBUS LIBELLUS,
 SIMONE GRYNAEO INTERPRETE

VIRTUTUM ET VITIORUM DIVISIO

BI. N⁸ (206) Quemadmodum vehere laudibus quae pulchra sunt, sic quae sunt turpia, conviciis proscindere, par est. Sed inter pulchra quidem virtutes; inter turpia vero vitia primatum tenent. Laudari vero non ipsa tamen virtus, sed causae quoque et comites fructusque, et opus omne virtutis, ut contra reprehendi contraria debent. Cum autem animae partes, qualiter opinatur Plato, tres sint: qua de agendis omit-tendisque dispicitur, prudentia; qua sustinentur infesta, mansuetudo ac robur; qua adsciscendis idoneis cupiditas regitur, sobrietas ac continentia; communesque partium omnium harum iustitia, liberalitas ac magnanimitas. Totidem rerum earundem opposita vitia: in dispiciendo recto stultitiam, in arcendo infesto BI. N⁸ (207) ferociam et ignaviam, in adsciscendo idoneo protervitatem ac incontinentiam communesque partium earum omnium iniustitiam et illiberalitatem animique parvitatem esse oportet.

 QUID UNA QUAEQUE VIRTUS SIT
 PRUDENTIA

Prudentia igitur rationabilis animi partis virtus est, qua ea, quae ad felicitatem suam tendunt, dispicientes sibi comparant.

MANSUETUDO

Mansuetudo vero incitabilis ad vindictam animi partis virtus est, quam peraeagre ad iram concitantur.

FORTITUDO

Fortitudo vero incitabilis ad vindictam animi partis virtus est, quam peraeagre terroribus mortem minantibus concutiuntur.

TEMPERANTIA VEL SOBRIETAS

Sobrietas vero praeae ad cupiditatem partis virtus est, qua sit, ut in fruendis rebus sic versentur, pravae ut omnino voluptates ne appetent.

CONTINENTIA

Continentia vero praeae ad cupiditatem animi retinaculum est, per quam in fruendis rebus pravae ad voluptates incitantem cupiditatem ratione sistunt ac continent.

IUSTITIA

Iustitia vero virtus animi, qua tribuitur, quod cuique par est.

LIBERALITAS

Liberalitas autem animi virtus est, erogare, quatenus honestum est, parata.

MAGNANIMITAS

Magnanimitas vero virtus animi, qua ferre fortunam infortuniumque nomen et ignominiam potest.

QUID UNUM QUODQUE VITIUM SIT
STULTITIA

Stultitia rationis est vitium ac morbus, infelicis vitae totius causa.

IRACUNDIA

Iracundia incitabilis ad vindictam partis vitium, unde procliviter irae concedunt.

TIMIDITAS

Bl. 01 (208) Timiditas incitabilis ad vindictam partis vitium, quo terroribus facile concutuntur, praesertim interitum minantibus.

INTEMPERANTIA SIVE POTERVITAS

Protervitas ac lascivia pronae ad cupiendum partis vitium est, quo pravas voluptates deligunt.

INCONTINENTIA

<De incontinentia nihil exstat hoc quidem loco a philosopho traditum; tu eam sic definire potes.>⁹ Incontinentia pronae ad cupiendum partis vitium est, quo sit, ut contraria rationem avide cupita, tametsi turpium ad voluptatum illecebras ducentia, amplectimur attrahimusque.

INIUSTITIA

Iniustitia vero vitium animi est, quo amplius, quam par sit, qualibet in re habere pollereque volent.

ILLIBERALITAS

Illiberalitas autem vitium, quo lucrum undecunque oblatum sectantur.

PUSILLITAS ANIMI

Pusillitas autem parvitasque animi vitium est, per quod sit, ut neque fortunam, nec infortunium, neque nomen, nec ignominiam ferre possint.

QUID SIT UNICUIQUE VIRTUTI SUUM
PRUDENTIAE

Ac prudentiae quidem est et consilium capere, et bona malaque discernere, et petenda fugiendave in vita omnia iudicare, et bonis iis, quae quidem concessa nobis natura sunt, praeclare uti, et recte cum hominibus congregari, et opportunitatem rerum cernere, et rationem orationemque fagaciter adhibere, et eorum, quae esse nobis possunt usui, omnium experimentum scientiamque tenere. Ipsa vero memoria experientiaque et industria aut a prudentia proficiscuntur, aut comes eius

⁹ Der Text in Winkelklammern <...> gilt im Original als eine spätere Ergänzung.

unaquaeque earum existit. Aut experimentum et memoria quidem concurrentes coadiutricesque causae; industria vero et in dando consilio felicitas partes prudentiae sunt iudicandae.

MANSUETUDINIS

Mansuetudinis est autem criminationes calumniasque et contemptus moderate ferre ac ad vindictam celeriter non tendere ^{Bl. 01 (209)} minimeque ad iram praecipitem esse et cum nec insuavibus, nec irritabilibus moribus sis, placidum stabilemque animum retinere.

FORTITUDINIS

At fortitudinis est imperculso mortis ad minas animo esse alacritatemque difficultibus in rebus servare, ad subeunda pericula nimis abundare magisque praeclare mori, quam turpiter vivere servarique cupere, auctoremque victoriae existere. Ad haec laborare durareque cum velle cupereque, tum posse, fortitudinis est. Hanc et animositas, et generositas, et fiducia, et audacia, tum et sedulitas, et tolerantia sequuntur.

SOBRIETATIS VEL TEMPERANTIAE

Sobrietatis autem sive moderationis voluptatum corporearum illecebras minime mirari nullaque turpis illectamenti delinitione duci ac etiam licitis utendi rebus securitatem suspectam habere; et non magis cum ampliter, quam cum mediocriter suppetit, animum vitamque laxare est. Comes sobrietatis quaedam ordinis conservatio et rerum munditia, et verecundia, et cautio est.

CONTINENTIAE

Continentiae vero ratione cupiditatem turpes ad illecebras voluptatusque cientem compescere et animo adversus naturalium rerum defectiones perturbationesque constanti esse ac durabili.

IUSTITIAE

Iustitiae vero eius, quod par dignumque quoque sit, qualibet in re rationem habere et mores ac instituta patria scripatque leges conservare; veritatem, ubicumque refert, dicere pactaque custodire. Prima vero iustitia est, qua Deo; proxima, qua divis; tertia deinde, qua patriae parentibusque; postrema, qua vita iam functis debitum suumque cuique officium praestamus. Inter quas pietas aut pars iustitiae, aut ipsam consequens iustitiam est. Iustitiam vero et sanctitas, et veritas, et fides, et ipsum pravitatis totius odium consequitur.

LIBERALITATIS

Liberalitatis est animo tali comparatum esse, ut copes suas honestas ad res erogare utque in expendendo necessarias ad res abundare, tum in subsidio sicubi maxime referat esse contraque ut inde, unde non decet, minime accipere velis. Liberalis ^{Bl. 02 (210)} autem vir etiam vestes ac habitationem mundam amabit saepeque supervacuas, honestas modo ac haud insuavem oblectationem habentes res,

licet ipsi non magno usui futuras, comparabit; quale est animantia aut iucundum, aut admirabile quippiam prae se ferentia alere. Comes huius quaedam in moribus remissio facilitasque et humanitas; tum ad misericordiam, ad amicitiam, ad hospitalitatem, ad omne praeclarum propensio et amor est.

MAGNANIMITATIS

Magnanimitatis autem flantem reflantemque fortunam, nomen et ignominiam praeclare ferre ac neque voluptatem, neque clientelam, neque potestatem, neque victorias eas, quae certando parantur, mirari, sed aliquod in animo profundum ac veluti pondus habere est. Est autem magnanimus is, qui nec vivere faciat plurimi, nec vitam ipsam vehementer amet, sed simplici quodam animo generosoque cum sit, ferre iniuriam absque vindictae studio potest. Comes huius simplicitas est et veritas.

QUID UNICUIQUE SIT VITIO SUUM STULTITIAE

Stultitiae vero proprium prave de rebus iudicare praveque consulere, prave praesentibus cum rebus congregari conflictarique, prave de iis rebus, quae in vita bonae malaeque versantur, sentire est. Comites eius inscitia, impotentia, ineptitudo sunt ac oblitio.

IRACUNDIAE

Iracundiae vero tria sunt genera: excandescentia, amarulentia et quaedam ex offensa torpescencia. Est autem iracundi hominis contempiones imminutionesve sui vel minimas ferre minime posse, sed ad vindictam mulctamque satim tendere; itaque et verbo, et re qualibet ad iram perfacile moveri. Consequitur hanc, concitatis mobilibusque in universum ut moribus reddat homines, tum levissimasve res cura sua dignas maxime iudicet easque propter ut turbetur; quos quidem mores non constanter, nec diu, sed subito ac momento patitur sustinetque iracundia.

TIMIDITATIS

Timiditatis autem est ab undecumque venientibus terroribus ^{Bl. 02 (211)} commoveri facile, iis praesertim, quae vel mortem ipsam corpori, vel aliquam corpoream orbitatem minentur; tum qualitercumque superesse servarique, quam praeclare oportere, satius ducere. Sequitur hanc animi mollitia invirilitasque et inertia ac lucis huius vitaeque tuendae nimia cupiditas. Subest autem quaedam huic cautio moresque eius alienos esse a contentione videmus.

INTEMPERANTIAE SIVE POTERVITATIS

Protervitatis autem perniciosarum turpiumque voluptatum illecebras sectari est eosque, qui his dediti sunt, felices maxime esse putare risuque et salibus, et factiis gaudere abundareque; denique cum rebus, tum verbis supinum ac dissolutum esse. Comites huius confusio et imprudentia, et invenustas, et neglegentia, et contemptus, et dissolutio sunt.

INCONTINENTIAE

Incontinentiae vero est voluptatum illecebras ratione prohibente et his non potiri nihilo minus velle; cumque recta honestaque, quae sunt, esse facienda statuas, ea voluptatis ergo deserere. Comites incontinentiae mollitia poenitentiaque est et omnia fere, quae protervitatem sequuntur.

INIUSTITIAE

Iniustitiae vero tria genera reperiuntur: impietas, arrogantia, contumelia. Impietas quidem erga deos vivosque aut etiam erga mortuos, tum erga parentes et patriam rectum non servans. Arrogantia vero circa contractus commerciumque vitae, supra quam merita est praepollere volens. Contumelia vero voluptatem sibi sic struens, improbum ac dedecus alios ut ducat. Recteque de ea sic Euenus¹⁰: „tametsi nihil sibi commodet“, inquit, „iniuria gaudet tamen.“ Iniquitatis est vero mores ritusque patrios praevericari, legibus et auctoritati publicae subesse non velle, mantiri etiam ac peierare pactaque transgredi et fidem fallere. Hanc calumnia iactantiaque ac humanitatis simulatio et perversitas dolusque malus sequuntur.

ILLIBERALITATIS

Illiberalitatis quoque genera tria sunt: turpilucrium, parcitas et tenacitas. Turpilucrium, quo quaerere lucrumque ex re qualibet facere non pudet, plurisque lucrum quam ignominia est. Parcitas autem, qua honestas neffariasque ad res nostras minime sustinemus impendere. Tenacitas autem, qua ^{Bl. 03 (212)} impendunt quidem tenuiter vero maligneque adeo, plus ut incommodent, dum sumptus tempore non faciunt. Illiberalitatis est maximi pecuniam facere inque faciendo lucro probrum nullum inesse putare. Mercenaria haec servilisque ac sordida vita ab omnique honorum studio ac liberalitate aliena est, qua usu nobis venit, ut nostris in rationibus quidem angustia circumdemur; in studiis vero ac voluntatibus veluti pondus ac molem obiectam habeamus; ac omnino pusillitas ac deiectio ingenerositasque animi ac humanitatis totius odium, ut nos consequatur.

PUSILLITATIS ANIMI

Pusillitatis autem neque fortunam, nec infortunium, neque nomen, nec ignominiam ferre posse est, sed honore subeunte tumescere vanumque ac levem reddi; fortuna vero vel paululum aspirante continuo extolli; ignominiam autem ne minimam quidem sustinere posse; repulsam vero frustrationemque quantumvis exiguam infortunium ingens esse iudicare omnemque eam lacrimis prosequi ac aegre velut impositum pondus gestare. Denique talis pusillus homo est, qui omnem neglectum sui, etiam qui per ignorantiam oblivionemque evenit ac contumeliam nominet. Hanc angustia quaerimoniaque et diffidentia, et depressio quaedam animi sequitur.

¹⁰ Euenos (Εὐηνός) von Paros, ein Sophist, Redner, Rhetoriklehrer sowie Elegiendichter aus dem 5. Jh. v. Chr., bekannt aus den Erwähnungen in den Dialogen Platons (*Apologie des Sokrates*, 20b; *Phaidon*, 60d-61c; *Phaidros*, 267a) und der *Ethik Aristoteles' (Nikomachische Ethik*, 1152a; *Eudemische Ethik*, 1223a). Eines der Werke dieses Dichters, das an die Rednerkunst, und zwar genau an die Eristik anknüpft, wiederholte Athenaios im IX. Buch der *Gastmahl der Gelehrten* (367d-e). Vgl. R. Reitzenstein, *Euenos*, [in:] *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung von G. Wissowa, 1. Reihe, Halbbd. 11/1907, Sp. 976; K. Bartol, *Poezja schyłku V i IV wieku*, [in:] *Literatura Grecji starożytnej*, hrsg. H. Podbielski, Bd. I, Lublin 2005, S. 495.

QUID IN UNIVERSUM VIRTUTI SIT SUUM

In universum autem, animus rite compositus ut sit placidisque ac moderatis et suis motibus ut feratur omnesque per partes ipsius, [quas tres esse diximus,]¹¹ velut harmonia ut consonet efficere, virtutis est. Itaque rei publicae similis virtuosus animi status esse videtur. Est vero virtutis et hoc beneficiis dignos afficere, bonos amicitia sua dignari; tum nec poenae, nec vindictae cupidum, sed misericordem clementemque ac veniam concedere paratum esse. Comites virtutis probitas, aequitas, candor, spes bona et id genus alia sunt: qualis est familiarium, amicorum, sociorum, hospitem, hominum denique eorum bonorum praesertim amor. Quae quidem laudatorum de numero sunt omnia. Vitium vero contrariis per omnia praeditum est moribus.

¹¹ Der Text in eckigen Klammern [...] wurde von Grynaeus hinzugefügt.

Tomasz Dreikopel

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Instytut Filozofii

e-mail: tomasz.dreikopel@uwm.edu.pl

ORCID: 0000-0001-7529-3037

Pierwszy na świecie łaciński przekład rozprawki Pseudo-Arystotelesa *Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν* Szymona Grynaeusa, profesora Uniwersytetu w Bazylei, ze zbiorów Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.009>



Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
 Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0 PL).

Przysłany: 30 V 2021

Zaakceptowany: 9 VIII 2021

Dr Tomasz Dreikopel pracuje na stanowisku adiunkta dydaktycznego w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. W 1999 r. uzyskał magisterium na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (dalej: UMK), a w roku 2008 doktorat na Wydziale Filologicznym UMK. Jego zainteresowania badawcze dotyczą m.in. filozofii starożytnej oraz jej szeroko pojętej recepcji, zwłaszcza w gimnazjach akademickich Gdańska i Torunia na przełomie XVI i XVII w. Jest autorem kilkudziesięciu publikacji, zamieszczonych m.in. na łamach „Nowego Filomaty”, „Rocznika Toruńskiego”, „Szkiców Humanistycznych”, „Folia Toruniensia”, „Humanistyki i Przyrodoznawstwa” oraz w kilku monografiach zbiorowych. Z publikacji tego autora należy wymienić: *Wizerunek Protagorasa z Abdery w Platonijskim dialogu Protagoras (309a-348a)*, [w:] *W kręgu Platona i jego dialogów*, red. W. Wróblewski, Toruń 2005, s. 103-105; *Recepcja poglądów etycznych Arystotelesa w Isagoge ethica i Aristotelis de virtutibus libellus Franciszka Tidicaeusa*, Olsztyn 2010; *Szczodrość jako wartość moralna w Etykach Arystotelesa*, [w:] *Idee i wartości w języku i kulturze*, red. I. Matusiak-Kempa, A. Naruszewicz-Duchlińska, Olsztyn 2015, s. 44-51; *Łaciński przekład rozprawki Pseudo-Arystotelesa Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν*

* Publikacja powstała w rezultacie odbytego przez autora stażu w Instytucie Filozofii na Wydziale Filozofii i Nauk Społecznych UMK w Toruniu, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Program Operacyjny: *Wiedza Edukacja Rozwój*), zrealizowanego w projekcie: *Program Rozwojowy Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie* (POWR.03.05.00-00-Z310/17).

Franciszka Tidicaeusa, profesora Gimnazjum Akademickiego w Toruniu, Folia Toruniensia, t. 19: 2019, s. 155-162.

Słowa kluczowe: filologia klasyczna; neolatynistyka; historia nauki; filozofia starożytna; Szymon Grynaeus; Pseudo-Arystoteles; Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu

Streszczenie: Opracowanie dotyczy pierwszego na świecie łacińskiego przekładu zachowanej pod imieniem Arystotelesa rozprawki *O cnotach i wadach*, którego w 1539 r. dokonał Szymon Grynaeus, wówczas profesor Uniwersytetu w Bazylei. Poza informacjami na temat autora, translacji oraz uwagami o charakterze językowym wspomniane opracowanie zawiera również poprawioną pod kątem ortograficznym, interpunkcyjnym oraz redakcyjnym wersję tłumaczenia Grynaeusa, przygotowaną na podstawie wydania, które ukazało się drukiem w 1593 r. we Frankfurcie, a znajduje się w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu.

Tomasz Dreikopel

University of Warmia and Mazury in Olsztyn. Institute of Philosophy

e-mail: tomasz.dreikopel@uwm.edu.pl

ORCID: 0000-0001-7529-3037

The world's first Latin translation of the essay by Pseudo-Aristoteles Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν by Szymon Grynaeus, a professor at the University of Basel, from the collection of the Copernicus Library in Toruń*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.009>



The text is available under a Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0).

Received: 30 V 2021

Accepted: 9 VIII 2021

Tomasz Dreikopel, PhD, is employed as a senior lecturer at the Institute of Philosophy of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn. In 1999 he obtained a Master's degree at the Faculty of Humanities of Nicolaus Copernicus University in Toruń (hereinafter: NCU), and in 2008 he defended his doctoral thesis at the Faculty of Languages at NCU. His research interests relate to ancient philosophy and its broadly understood reception, especially in the academic gymnasium schools of Gdańsk and Toruń at the turn of the 16th and 17th centuries. He is the author of several dozen scientific publications, including the works printed in "Nowy Filomata", "Rocznik Toruński", "Szkice Humanistyczne", "Folia Toruniensia", "Humanistyka i Przyrodoznawstwo" and in several collective monographs. The most important publications of this author include: *Reception of Aristotle's ethical views in Isagoge ethica and Aristotelis de virtutibus libellus by Francis Tidicaeus*, Olsztyn 2010; *Old age in Ovid - an attempt to interpret the terms senectus, senex, senior*, Szkice Humanistyczne, vol. 13, no. 2-3 (vol. 32): 2013, pp. 99-105; *Francis Tidicaeus Quaestio ethica et politica, utrum honestum natura constet, an vero tantum opinione. Introduction, translation from Latin and commentary*, Folia Toruniensia, vol. 17: 2017, pp. 231-242.

* The publication was created as a result of the author's internship at the Institute of Philosophy at the Faculty of Philosophy and Social Sciences of the Nicolaus Copernicus University in Toruń, co-financed by the European Union under the European Social Fund (Operational Program: Knowledge Education Development), implemented in the project: Development Program of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn (POWR.03.05.00-00-Z310/17).

K

Keywords: classical philology; neo-Latinism; history of science; ancient philosophy; Simon Grynaeus; Pseudo-Aristotle; Nicolaus Copernicus Public Provincial Library in Toruń

A

Abstract: The study concerns the world's first Latin translation of the essay *On Virtues and Vices*, preserved under the name of Aristotle, which was made in 1539 by Simon Grynaeus, then a professor at the University of Basel. In addition to the information about the author of the translation and linguistic comments, the study mentioned above also includes a spelling, punctuation, and editorial revision of Grynaeus's translation prepared based on the edition that appeared in print in 1593 in Frankfurt and is in the collections of the Nicolaus Copernicus Public Provincial Library in Toruń.

Katarzyna Wodniak

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Instytut Komunikacji

Społecznej i Mediów

e-mail: kwodniak@ukw.edu.pl

ORCID: 0000-0003-1844-418X

E

wa Fogelzang-Adler. *„Przez radosne okulary”:*

Polska Ludowa w listach do „Przyjaciółki”

1948-1956. Część 1: 1948-1952. Wydawnictwo

Diecezji Tarnowskiej Biblos. Kraków; Tarnów

2018. ss. 299. ISBN 978-83-7793-640-5.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.010>



Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0 PL).

Przysłany: 5 VII 2021

Zaakceptowany: 9 VIII 2021

Dr Katarzyna Wodniak, absolwentka bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, studiów polonistycznych oraz edytorstwa komputerowego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Adiunkt w Instytucie Komunikacji Społecznej i Mediów Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Zainteresowania naukowe: prasoznawstwo (szczególnie dzieje prasy kobiecej); literatura i kultura popularna; kobieca przestrzeń medialna. Autorka książek: *Współczesna prasa kobieca a sprawy książki: treści literackie w czasopismach: „Przyjaciółka”, „Twój Styl”, „Cienie i Blaski”* (Warszawa 2004); *Beletrystyka w „Przyjaciółce”: bibliografia 1948–1989* (Bydgoszcz 2018); *„Moja Przyjaciółka” (1934–1939): przebój prasowy żnińskich Zakładów Wydawniczych Alfreda Krzyckiego* (Żnin–Bydgoszcz 2020).

S

Słowa kluczowe: Ewa Fogelzang-Adler; „Przyjaciółka”; listy do redakcji

S

Streszczenie: Artykuł jest omówieniem książki Ewy Fogelzang-Adler, badaczki związanej z krakowskim środowiskiem naukowym: *„Przez radosne okulary”. Polska Ludowa w listach do „Przyjaciółki” 1948-1956. Część 1: 1948-1952* (Kraków; Tarnów 2018), poświęconej odtworzeniu obrazu codzienności ukazanej przez pryzmat listów nadsyłanych do redakcji najpopularniejszego czasopisma kobiecego w kraju. Zawiera także odniesienia do bezpośredniej poprzedniczki „Przyjaciółki” – przedwojennego dwutygodnika „Moja Przyjaciółka” ze Żnina oraz zarys historii obecności działów korespondencyjnej łączności z czytelniczkami w polskiej prasie kobiecej.

Każdy, kto w celach badawczych bądź popularyzatorskich przyjrzy się fenomenowi wydawniczemu Polski Ludowej, jakim był tygodnik „Przyjaciółka”, do którego należał pierwszy milionowy nakład w dziejach polskiej prasy (osiągnięty już w kilka miesięcy od jego zaistnienia na rynku w marcu 1948 r.), prędzej czy później zetknie się z informacją o niespotykanej ilości listów nadsyłanych do redakcji najpopularniejszego wówczas tytułu kobiecego w kraju. Niewiele jest bowiem przykładów periodyków, które do tego stopnia wykorzystywałyby tę formę wypowiedzi w kształtowaniu swojego profilu i zawartości, jak robiła to „Przyjaciółka” oraz fakt ten, tak jak ona, akcentowały¹. Należy w tym miejscu zgodzić się z opinią Justyny Zajko-Czochańskiej, że listy były wręcz cechą identyfikującą to czasopismo².

Właśnie drukowana na łamach „Przyjaciółki” korespondencja czytelnicza stała się tematem i treścią opublikowanej w 2018 r. przez Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos” książki Ewy Fogelzang-Adler, badaczki związanej z krakowskim środowiskiem naukowym: „Przez radosne okulary”. *Polska Ludowa w listach do „Przyjaciółki” 1948-1956. Część 1: 1948-1952*, która na 300 stronach opisuje i jednocześnie dokumentuje, poprzez przedstawiony wybór 200 listów potraktowanych jako materiał źródłowy i egzemplifikacyjny, zagadnienie kształtowania się treści wielkonakładowego tytułu kobiecego funkcjonującego w ramach mocno spolaryzowanej światopoglądowo formacji społeczno-ustrojowej pierwszych lat powojennych.

Rozważania autorki zawarte w solidnie opracowanym wstępie skłaniają do porównań z innym, wspomnianym przez nią (s. 27, przyp. 30) pismem kobiecym, „Moją Przyjaciółką” z międzywojennego Żnina, która posłużyła „Przyjaciółce” jako bezpośredni wzorzec jej formuły wydawniczej, oraz nasuwają refleksje nieco ogólniejszej natury nad zagadnieniem publikowania korespondencji czytelniczej, zwłaszcza poświęconej sprawom osobistym i rodzinnym na łamach tej właśnie wyodrębnionej grupy wydawnictw prasowych. Choć dziś listy do redakcji wydają się być stałym składnikiem większości tytułów kobiecych, obecnym w nich „od zawsze”, tak jak np. porady praktyczne, gospodarskie, modele i wykroje odzieży czy przepisy kulinarne, w rzeczywistości każdy z wymienionych elementów wyłaniał się na innym etapie formowania się niejednorodnego przecież profilu tematycznego prasy kobiecej – procesu, który nabierał tempa w drugiej połowie XIX w. w związku z pojawieniem się postulatów emancypacyjnych, a następnie demokratyzacją i umasowieniem kultury.

Zdaniem wieloletniej badaczki i znawczyni polskiej prasy kobiecej, Zofii Sokół, periodykiem, który jako pierwszy, w 1907 r., podawał do druku listy o tematyce osobistej, związane z prywatnym życiem czytelniczek, był warszawski „Tygodnik Mód i Powieści”, w latach 1913-1915 przemianowany ostatecznie na „Nasz Dom”. Jego redaktorką była Lucyna z Kleczeńskich Kotarbińska, żona wybitnego aktora,

¹ Zapewnienia o bliskim listowym kontakcie „Przyjaciółki” z odbiorczyniami znaleźć można w wydawnictwach branżowych, jak *Katalogi prasy polskiej* Biura Wydawniczego „Ruch”, w których podkreśla się, iż: „Pismo w przystępnej formie popularyzuje i wyjaśnia bieżące zagadnienia społeczno-polityczne. Cechą tygodnika jest ścisły kontakt z czytelnikami, od których redakcja otrzymuje dziesiątki tysięcy listów rocznie. Wiąż tę redakcja nawiązuje przez systematyczne omawianie zagadnień interesujących kobiety, a w szczególności zagadnień prawnych. Utrzymaniu tej więzi pomagają również wskazania praktyczne dla gospodyń, dział mody oraz odpowiedzi na pytania i listy”. (*Katalog prasy polskiej*, red. J. Burczak, Warszawa 1957, s. 86), a nawet w *Encyklopedii powszechnej PWN* (wyd. 2, t. 3, Warszawa 1985, s. 797).

² J. Zajko-Czochańska, *Monografia «Przyjaciółki» – zarys zagadnienia*, Niepodległość i Pamięć, t. 2: 2019, s. 213.

reżysera i dyrektora teatru, Józefa³. Faktycznie nastąpiło to w drugiej połowie 1909 r. Wówczas, w kolumnie „Odpowiedzi od Redakcji” oddanej pod poradnictwo praktyczne, kierująca Działem Praktycznym Kotarbińska rozszerzyła jego zakres tematyczny o porady życiowe, starając się rozpraszać dekadencjne nastroje czytelniczek, szczególnie tych młodocianych, wynikające częściowo z ducha czasu, po części z nieodpowiednio dobranej lektury, budującymi cytatami literackimi. Jeśli zaś Asnyk, Tetmajer, Konopnicka i Orzeszkowa okazałyby się zawodni, podawała antidotum, które z pewnością spotkałoby się z aprobatą „Przyjaciółki” – zatopienie się w pracy lub w jakiegokolwiek innej pożytecznej działalności, będącej niezastąpionym regulatorem rozterek duchowych, co ilustruje poniższy cytat:

„*Smutnej* [pseudonim Czytelniczki – K. W.]. Bywają chwile w życiu, w których coś się w tobie złamie. Jakaś pochodnia życia zgaśnie, jakaś gwiazda na niebie zajdzie na zawsze chmurą. Jeżeli w takiej chwili, od której żadne życie nie jest wolne, coś ci szepnie cicho, ale stanowczo i poważnie... a praca? Jesteś uratowany, człowieku. To też tak żyć należy w chwilach szczęścia, aby nie zabrakło tej wewnętrznej dźwigni – w niedoli. Niech nam Pani wierzy, że praca – to najskuteczniejsze rozproszenie smutku. Już nieraz na ten temat z niejedną z naszych Czytelniczek mówiliśmy i lepszej rady na ukojenie – nie znamy”⁴.

Poruszała też Kotarbińska we wskazanej rubryce drażliwe zagadnienia natury obyczajowo-rodzinnej, jak kwestia doboru małżeńskiego przy dużej różnicy wieku między małżonkami, czy „nałóg pijaństwa syna”, wbrew zakorzenionemu społecznie przekonaniu o niestosowności wyciągania podobnych rewelacji na łamy prasy⁵. Ponieważ dotyczyły one nieraz spraw bardzo osobistych, opisywane były specyficznym, nacechowanym emocjonalnie idiolektem podkreślającym bliską zażyłość z czytelniczkami. Skala korespondencji nadsyłanej do tygodnika – „zaledwie” kilkadziesiąt listów dziennie w 1913 r., była dla jego redakcji sporym wyzwaniem: „Listów jednak gromadzą się setki, a rubryka przeznaczona na ten cel zaledwie na dziesiątki odpowiedzi udziela miejsca”⁶. Odpisywano na nie według kolejności wpływu, robiąc wyjątek tylko dla matek, jeśli zapytywały o kwestie bezpośrednio dotyczące dzieci⁷.

Kierowany przez L. Kotarbińską periodyk zasługuje na uwagę także i z tego powodu, że wyraźnie akcentował współdziałanie czytelniczek w kształtowaniu swojej zawartości. Często wskazywał, które pojawiające się w nim pozycje miały rodowód korespondencyjny, były odpowiedzią na konkretne, przytaczane obok pytania czytelniczek lub artykułami napisanymi na ich ogólne bądź indywidualne „żądanie”. Aby pozyskać materiały do publikacji, ogłaszał dla prenumeratorek liczne konkursy, kwestionariusze i ankiety, zapraszał je do dyskusji, nazywając wszystkie biorące w nich udział korespondentki swoimi współpracowniczkami. Oddawał też

³ Z. Sokół, „Przyjaciółka” – tygodnik kobiecy (1948–1998). Cz. I – lata 1948–1951, Kieleckie Studia Bibliologiczne, t. 6: 2001, s. 97.

⁴ Zob. *Odpowiedzi od Redakcji*, Nasz Dom: tygodnik mód i powieści, 1913, nr 5, s. 15.

⁵ Z. Sokół, „Przyjaciółka” – tygodnik kobiecy..., s. 97.

⁶ *Odpowiedzi od Redakcji*, Tygodnik Mód i Powieści, 1911, nr 11, s. 15.

⁷ *Odpowiedzi od Redakcji*, Nasz Dom: tygodnik mód i powieści, 1913, nr 8, s. 15.

czytelniczkom szpałty w sposób bardziej bezpośredni, kiedy „zamawiał” u nich materiały z określonej dziedziny (np. „pszczelnictwa”, kuchni włościańskiej, jedwabnictwa). We wprowadzonej w 1912 r. „Skrzynce do listów” abonentki miały z kolei wymieniać się doświadczeniami gospodarskimi. W następnym roku zaangażował je w rozpowszechnianie czasopisma, prosząc „Szanowne Czytelniczki, aby zechciały łaskawie nadesłać nam *dokładne* adresy tych domów spośród swoich znajomych, które dotąd naszego pisma nie odbierają, a dla których jego treść i hasła naczelne nie są obojętne”⁸. Warto nadmienić, że podobne zabiegi z powodzeniem stosowała także żnińska poprzedniczka „Przyjaciółki”.

Kobiece czasopisma międzywojnia coraz bardziej skłonny do dzielenia się opiniami, wymiany doświadczeń i spostrzeżeń czytelniczkom oddawały do dyspozycji swoje łamy w coraz większym zakresie. Ich rozrastające się działy listów zawierały zarówno elementy konfesyjne, np. zaliczającą się do narracji zwierzeniowych korespondencję dotyczącą życia uczuciowego i problemów dnia codziennego, upodabniając je do „poczty serc”, jak również swobodne wypowiedzi czytelniczek na dowolne tematy zdradzające dojrzałe i bardziej wyrobione pióra. Pod wieloma względami wzorcowy, elitarny społeczno-kulturalno-literacki „Bluszcz” jesienią 1928 r. otworzył tego rodzaju *Speakers’ Corner* pod nazwą „Nasza Mównica”, w którym wolno było zabierać głos każdej kobiecie „interesującej się sprawami społecznymi i pracą obywatelską”⁹. Z kolei wytworny poradnik dla kobiet miejskich z grupy tytułów uzupełniających „Bluszczu”, wydawany przez to samo Towarzystwo Wydawnicze – „Kobieta w Świecie i w Domu”, w styczniu 1929 r. wprowadził mniej sformalizowany dział „Między nami”, do którego listy mogły przysyłać tylko stałe prenumeratorki czasopisma. Jak można w nim przeczytać: „W dziale tym czytelniczki mogą poruszać [pod pseudonimami – K.W.] wszelkie sprawy interesujące je, szukając oddźwięku, odpowiedzi lub rady u innych czytelniczek”¹⁰. Ich adresy i nazwiska pozostawały tajemnicą redakcji, która przekierowywała odpowiedzi zbyt długie, zanadto osobiste lub przeznaczone wyłącznie dla konkretnych osób wprost do zainteresowanych.

Kameralny ton bezpośredniej, serdecznej rozmowy z czytelniczką w artykułach wstępnych i korespondencji cechował inspirowany światopoglądem katolickim miesięcznik „Młoda Polka: pismo poświęcone polskiej młodzieży żeńskiej”, wydawany w Poznaniu pod szyldem Akcji Katolickiej¹¹, a kierowany do młodych dziewcząt ze sfer pracujących, którego „Czytelniczki pociągnęła ta bezpośredniość tak dalece, że w listach swych zwracają się do redaktorki nawet w najbardziej poufnych sprawach osobistych”¹². Inny model intymistyki niż prezentowany w prasie dla druzhen stowarzyszeń katolickich zaznaczał się w kolumnach korespondencyjnej łączności z czytelniczkami w magazynach rozrywkowo-relaksowych, niestroniących od sensacji, wydawanych z pobudek czysto dochodowych. Należał do nich tygodnik

⁸ Ibidem, 1913, nr 42, s. 15.

⁹ *Nasza Mównica*, *Bluszcz*, 1928, nr 44, s. 16.

¹⁰ Redakcja, *Między nami*, *Kobieta w Świecie i w Domu*, 1929, nr 2, s. 11.

¹¹ *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*, oprac. i red. Z. Zieliński, Lublin 1981, s. 183.

¹² Z. Zaleska, *Czasopisma kobiece w Polsce: (materiały do historii czasopism): rok 1818-1937*, Warszawa 1938, s. 172.

„Wiadomości Kobięce” warszawskiej spółki „Prasa Popularna”¹³, bezskutecznie walczący z etykietą pisma brukowego. I on czytany był przez przedstawicielki świata pracy, zwłaszcza zatrudnione na niższych stanowiskach, a odpowiedzi na listy czytelnicze zamieszczał w dwóch dość obszernych, jak pisze Anna Zdanowicz¹⁴, działach: „W cztery oczy: intymne rozmowy z czytelniczkami” oraz „Porad psychoanalitycznych” obdarzonej darem jasnowidzenia Sabiry Churamowicz¹⁵. Wysockonakładowa „dziesięciogroszówka” miała być również przez swoje odbiorczynie współredagowana, bowiem już od pierwszego numeru redakcja zachęcała je, by napisały „jakikolwiek artykuł, poradę gospodarską, opowiadanie lub wspomnienie” do specjalnie w tym celu utworzonej rubryki „Czytelniczka – autorka”, oferując za teksty „wynagrodzenie pieniężne”¹⁶.

W przeciwieństwie do przywołanych wyżej tytułów, adresowanych do mniej lub bardziej wyselekcjonowanej publiczności kobiecej, ogólnopolski ilustrowany dwutygodnik „Moja Przyjaciółka” powstający w latach 1934–1939 w Zakładach Wydawniczych Alfreda Krzyckiego w Żninie chciał trafić do kobiet „wszystkich warstw i wszystkich zapatrywań”¹⁷, „rozrzuconych po różnych zakątkach kraju, aby każda znalazła dla siebie odpowiednią i zależną od jej środowiska treść”¹⁸. Za sprawą bogatego poradnictwa zdołał w krótkim czasie zawojować rynek prasowy, stając się niezbędnikiem każdej pani domu w mieście lub na wsi, chcącej prowadzić gospodarstwo sprawnie i tanio. Drugim filarem sukcesu dwutygodnika była korespondencyjna więź z odbiorczyniami, utrzymywana dzięki najważniejszemu z jego działów – kolumnie listów czytelniczych „My kobiety – między sobą”, redagowanej – jak głosił często powtarzany slogan – przez nie same „pod kierownictwem współpracowniczki naszej pani Zofii”. Redakcyjną *Agony Aunt*, przedstawioną czytelniczkom jako działaczka społeczna o dużym doświadczeniu życiowym, była dziennikarka „Mojej Przyjaciółki” Zofia Zawadzka, gospodyni kącika towarzyskiego w jednym z wcześniejszych tytułów żnińskiego koncernu prasowego.

Kluczowy dział „Mojej Przyjaciółki” występował we wszystkich jej 136 numerach, zajmując przeciętnie 4–6 stron, czyli 1/4–1/5 objętości, choć bywały zeszyty, w których na korespondencję przeznaczano 10–12 kolumn, a więc aż 1/3 numeru. Podawane w nim do druku listy z towarzyszącymi im odpowiedziami nie były ujęte w żadne kategorie tematyczne, a znajdowało się ich po kilkadziesiąt w pojedynczym numerze. Urozmaicały je za to rysunki mody, fotografie i reklamy. Bardzo często autorki listów poszukiwały odzewu i rady u innych czytelniczek, co wynikało z charakteru oraz funkcji działu, który miał wzmacniać wśród kobiet poczucie solidarności

¹³ Wydawcy sensacyjnego dziennika „Ostatnie Wiadomości”.

¹⁴ A. Zdanowicz, *Problematyka emancypacji na łamach „Wiadomości Kobięcych” 1931–1933*, Rocznik Historii Prasy Polskiej, t. 20: 2017, z. 1, s. 48–49, 61.

¹⁵ Nie był to pseudonim prasowy, lecz autentyczne personalia posiadającej zdolności metapsychiczne medium, stawianej w jednym rzędzie ze słynnym jasnowidzem Stefanem Ossowieckim. Specjalnością S. Churamowicz było przepowiadanie przyszłości w sprawach osobistych, czym zajmowała się m.in. właśnie na łamach różnych tytułów prasowych. Zob. A. Mikołajko, *Churamowicz Sabira*, [w:] *Leksykon polskiego ezoteryzmu* [online], 5 VII 2019, [dostęp: 2 VII 2021]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.tradycjaezoteryczna.ug.edu.pl/node/1070>.

¹⁶ A. Zdanowicz, op. cit., s. 48–49.

¹⁷ Redakcja, *My – kobiety – między sobą. Z serca do serca – Między nami...*, *Moja Przyjaciółka*, 1934, nr 1, s. 2.

¹⁸ *Miłe słowa uznania*, ibidem, 1936, nr 15, s. 315.

i pobudzać je do działań samopomocowych. Traktowane po partnersku, nie były też one obiektem pouczenia ani indoktrynacji ze strony redakcji.

Tak ukształtowana „Moja Przyjaciółka”, która jako pierwszy polski tytuł kobiecy osiągnęła nakład na poziomie stu tysięcy egzemplarzy, dostarczyła wzorca czasopismu, które przekroczyło tę liczbę dziesięciokrotnie, co było pierwszym tego typu wynikiem w historii polskiej prasy. Drogę „Przyjaciółki” na szczyt, od momentu ukazania się sygnałnego numeru pod datą 21 marca 1948 r., odtwarza Ewa Fogelzang-Adler we Wstępie do swojej książki skrupulatnie i szczegółowo, może zanedbano tu i w innych miejscach pracy rozbudowując przypisy rzeczowe zlokalizowane u dołu strony, które odwracają uwagę od meritum, a czasem wydają się nie mieć związku logicznego z tekstem głównym. Zrezygnowanie z ich lektury może z kolei powodować utratę naprawdę ważnych informacji, jak choćby tych ze wskazanego wyżej przypisu 30 ze strony 27, odnoszących się do podobieństw i zależności między obiema „Przyjaciółkami”.

Idąc ich tropem, należy przede wszystkim doprecyzować, że wątek przejęcia przez warszawską „Przyjaciółkę” *in extenso* wielu działów od jej żnińskiej poprzedniczki (przy czym z nazwy wymienione są tylko trzy: „Czytelnicy piszą – «Przyjaciółka» odpowiada”, „Radości i smutki”, „Między nami...”), pojawił się w literaturze przedmiotu w 1998 r. w monografii Zofii Sokół: *Prasa kobieca w Polsce w latach 1945-1995*, a także w pierwszym z trzech tekstów na temat dziejów tygodnika tej samej autorki z 2001 r.¹⁹. Obaj przywołani przez Ewę Fogelzang-Adler przedstawiciele przedwojennego środowiska dziennikarskiego regionu z Poznania i Bydgoszczy, Feliks Fikus i Andrzej Kłyszynski, byli daleko bardziej ostrożni w swych sformułowaniach. W artykułach wspomnieniowych, które pozostawili i na które powołuje się Ewa Fogelzang-Adler, nazwy żadnych przejętych działów nie padają. Jest natomiast mowa o: 1) swobodnym dysponowaniu tytułem prasowym oficyny Krzyckiego przez wszechwładnego Jerzego Borejszę, także w dosłownym sensie skrócenia owego tytułu o zaimek²⁰; 2) potraktowaniu „Mojej Przyjaciółki” jako wzorca masowego pisma kobiecego, na którym warto się oprzeć; 3) odwzorowaniu jego treści; 4) wreszcie dokładnym przyjrzeniu się żnińskiemu modelowi, na którego wznowienie nie uzyskał zresztą zgody sam jego twórca.

Poza wszystkim nasuwa się jeszcze uwaga, bardziej pod adresem Zofii Sokół, gdyż to ona wywodziła popularne działy „Przyjaciółki” ze żnińskiego dwutygodnika kobiecego, że bestsellerowa rubryka nowel redakcyjnych poruszających w zbeletryzowanej formie zagadnienia moralne, społeczne i obyczajowe pt. „Radości i smutki”, która stała się znakiem rozpoznawczym „Przyjaciółki”, w „Mojej Przyjaciółce” nie występowała w ogóle. Pomysłodawczynią tej oryginalnej formy dziennikarskiej była Halina Koszutska związana z „Przyjaciółką” w latach 1952-1968 początkowo jako

¹⁹ Z. Sokół, *Prasa kobieca w Polsce w latach 1945-1995*, Rzeszów 1998, s. 74; eadem, „Przyjaciółka” – tygodnik kobiecy..., s. 99.

²⁰ Który posłużył jako motyw przewodni artykułu Jagody Bokuniewicz, *Proces o zaimek*, *Polityka*, 1991, nr 16, s. 4 – dotyczącego zwrotu tytułu prasowego „Przyjaciółka” spadkobiercom Alfreda Krzyckiego.

zastępca redaktor naczelnej mutacji wiejskiej (1952-1959), następnie, do przejścia na emeryturę, jako naczelna redaktor tygodnika (1960-1968)²¹.

Warto pamiętać, co doskonale ilustruje omawiana publikacja, że listy w „Przyjaciółce” to nie tylko najbardziej rozpoznawalna i poczytna kolumna „Czytelniczy piszą – «Przyjaciółka» odpowiada” z kultową rubryką „Między nami”, w nie tak wielkim zresztą zakresie wykorzystana przez autorkę opracowania. Są to również inne, rozsiane w wielu miejscach pisma działki i kąciki zaznaczające w tytularze swój związek z korespondencją czytelniczą (np. „Śladem naszych interwencji”, „Od naszej Korespondentki, „Z listów Czytelniczek”), których Ewa Fogelzang-Adler doszukała się ponad dwudziestu. To również publicystyka, reportaże interwencyjne, felietony²² mające w korespondencji źródło inspiracji tematycznej. Formę listu lub dialogu przybierały też niektóre autorskie rubryki tematyczne: „Listy Pani Ireny” z poradami wychowawczymi Idy Merżan, „Rozmowy z Panią Doktor”.

Solidna kwerenda źródłowa przeprowadzona przez autorkę na całym materiale badawczym ze wskazanego okresu 1948-1952 pozwoliła jej odkryć wszystkie te niuanse i odtworzyć cały proces formowania zawartości pisma, który nie odbywał się tylko za redakcyjnym biurkiem.

Nie trzeba w tym miejscu po raz kolejny powtarzać danych świadczących o skali korespondencji wpływającej do „Przyjaciółki”, zapleczu kadrowym działu listów, jego organizacji i funkcjonowaniu. Wszystko to autorka w szczegółach opisuje, a z opisu tego wyłania się charakter i funkcja analizowanego tygodnika jako instytucji zaufania publicznego, podejmującej na rzecz kobiet konkretne działania, prowadzące nawet do zmiany przepisów prawa. Przedwojenna „Moja Przyjaciółka”, będąca przedłużeniem sfery prywatnej, mimo aktywizowania kobiet do działań samopomocowych i zachęcania do samowystarczalności, takiej siły sprawczej nie posiadała, nie reprezentowała też środowisk kobiecych w przestrzeni publicznej.

Ogólne wrażenia lekturowe wyniesione z kontaktu z pierwszą częścią publikacji Ewy Fogelzang-Adler: „Przez radosne okulary”. *Polska Ludowa w listach do „Przyjaciółki” 1948-1956* są pozytywne. Autorka wypełniła nią, a właściwie wypełni po ukazaniu się drugiej części, lukę w opracowaniach na temat korespondencji kierowanej do „Przyjaciółki” w jej najwcześniejszym, „pionierskim” okresie wydawniczym. Zmierzyła się z bogatą literaturą przedmiotu, gromadząc w sposób bardzo rzetelny chyba wszystko, co o listach w kontekście „Przyjaciółki” napisano, a zestawiona przez nią Bibliografia liczy ponad 200 pozycji. Jej uwadze umknął jedynie, jak się wydaje, ważny, bo bilansujący 14-lecie istnienia tygodnika artykuł Dariusza Fikusa (syna Feliksa) zamieszczony w „Polityce” w 1961 r.²³. Pokażną listę

²¹ I z tym związana jest pewna nieścisłość. „Radości i smutki” pojawiały się w „Przyjaciółce” od pierwszego numeru, zaś H. Koszutska kierowała wówczas w Łodzi działem młodzieżowym Spółdzielni Wydawniczo-Oświatowej „Czytelnik”, będąc także redaktorem odpowiedzialną tygodnika „Przyjaciel”. W Warszawie pojawiła się w marcu 1949 r., sprawując (do 1952 r.) redakcję naczelną czasopism dziecięcych i młodzieżowych w Instytucie Wydawniczym „Nasza Księgarnia”. Zob. Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Zespół 1827: Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa-Książka-Ruch” Zarząd Główny w Warszawie. Akta osobowe dziennikarzy: Koszutska Halina, sygn. 3594; E. Ciborska, *Leksykon polskiego dziennikarstwa*, Warszawa 2000, s. 265.

²² Także rysunkowe, jak te o Apolonii Bywalec, które pojawiają się w 1954 r. z ilustracjami Witolda Popławskiego, których bohaterka krążyła po całym kraju śladami napływającej do redakcji „Przyjaciółki” korespondencji, załatwiającej sprawy wymagające jej osobistej interwencji w terenie.

²³ D. Fikus, *Model: „Przyjaciółka”*, *Polityka*, 1961, nr 11, s. 3, 5.

zaprezentowanych przez nią we Wstępie (s. 23-24) opracowań i analiz naukowych, które poświęcili „Przyjaciółce”, jak twierdzi, przede wszystkim socjologzy i historycy prasy (gdzie przedstawiciele innych dyscyplin?), w mniejszym zakresie politologzy, a których chronologia wydawnicza zamyka się na latach 1959-2013 (znajduje się wśród nich kilka prac samej autorki), można już obecnie uzupełnić o opublikowane w ostatnim pięcioleciu 2017-2021 artykuły Justyny Zajko-Czochańskiej²⁴ z Ośrodka Badań Historii Kobiet Instytutu Studiów Kobietych w Białymstoku, reprezentującej w podejściu do „Przyjaciółki” perspektywę politologiczną, której brak odczuwała Ewa Fogelzang-Adler. Z niezrozumiałych powodów wykaz ten stanowi główną treść przypisu 20 na wskazanych wyżej stronach Wstępu, choć nie ma związku z tekstem, do którego powinien się odnosić.

Trzeba tu powtórzyć, że sam 30-stronicowy Wstęp wystawia dobre świadectwo pracowitości i skrupulatności autorki, jej dobremu rozeznaniu w piśmiennictwie przedmiotu, choć ma zaburzone proporcje między tekstem a nadmiernie rozbudowanymi odsyłaczami. Zasadniczą częścią publikacji jest zajmujący blisko 200 stron wybór listów do „Przyjaciółki” ujętych w dziesięciu działach według kryterium treściowego, w jednolitym opracowaniu redakcyjnym. Ich podsumowanie w kontekście obrazu rzeczywistości wyłaniającego się z korespondencji kierowanej do czasopisma zawiera 20-stronicowe Zakończenie. Z materiałów uzupełniających główny korpus książki należy wymienić: 1) Wykaz skrótów (który ginie między Bibliografią i Indeksami nazwisk); 2) spis zakładów pracy wymienianych w „Przyjaciółce” w latach 1948(9)-1952; 3) listę zawodów wykonywanych wówczas przez kobiety. Dwie ostatnie pozycje mają znikomą przydatność informacyjną – są to wybory z większych całości bez odnośników do zasobu tygodnika, załączone przez autorkę dla dokładniejszego, jak napisała, zobrazowania kolorytu badanego okresu.

Parę słów należy się i szacie edytorskiej omawianej pracy. Uwieczniony na jej przedniej i tylnej okładce „dar narodu radzieckiego dla narodu polskiego” – Pałac Kultury i Nauki - to bardzo wymowny artefakt kulturowy, jednak w okresie, którego pierwsza część książki dotyczy, nie przedstawiał się on aż tak okazale. Większe zastrzeżenia budzi brak na stronie redakcyjnej informacji o reprodukowanych na okładce zdjęciach, w szczególności źródle ich pochodzenia. Format, jaki zastosowano do druku książki, to standardowe B5, choć nietypowy charakter wydawnictwa przemawiałby za mniej szablonowym rozwiązaniem. Typografia publikacji prezentuje się dość skromnie. Opiera się właściwie na jednym foncie użytym do składu tekstu oraz nagłówków. Atrakcyjność kolumn podniosłoby wyróżnienie wszystkich

²⁴ J. Zajko-Czochańska, *Koła gospodyń wiejskich na łamach „Przyjaciółki” w początkach lat 60. XX wieku*, [w:] *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Białystok 2017, s. 85-92; eadem, *Matka, żona, kobieta aktywna zawodowo – obraz Polek okresu PRL na przykładzie analizy „Przyjaciółki” (1970–1989)*, [w:] *Kobiecość na przestrzeni wieków*, red. E. Starzyńska-Kościszko, W. Markowski, t. 2, Olsztyn 2018, s. 17-24; eadem, *Problematyka polityki na łamach „Przyjaciółki” w latach 1970–1989. Przegląd problematyki*, [w:] *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku: polityka w prasie kobiecej*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Białystok 2019, s. 147-154; eadem, *Monografia „Przyjaciółki” – zarys zagadnienia*, *Niepodległość i Pamięć*, t. 2: 2019, s. 213-226; eadem, *Kobiety i wybory na łamach „Przyjaciółki” w latach 1956–1976*, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, 2019, nr 1(6), s. 138-150; eadem, U. Sokółowska, *Listy czytelniczek do „Kobiety i Życia” i „Przyjaciółki” jako źródło badań codziennego życia kobiet w PRL*, *ibidem*, 2020, nr 2(9), s. 94-109; eadem, *Wybrane formy emancypacji kobiet wiejskich na łamach „Przyjaciółki” w latach 1956-1975*, [w:] *Ruchy kobiece na ziemiach polskich w XIX i XX w: stan badań i perspektywy*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Białystok 2020, s. 155-169.

tytułów i podtytułów którymś z pism bezszeryfowych. Jako drobne usterki należy też potraktować zbyt małe i nie zawsze na tej samej wysokości (zob. Wstęp i Zakończenie) opusty wewnętrznych stron tytułowych oraz niewielką ilość światła między żywą paginą a tekstem.

Bibliografia

- Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*. 1981. oprac. i red. Z. Zieliński. Lublin: TN KUL.
- Bokuniewicz, Jagoda. 1991. „Proces o zaimek”. *Polityka* 16: 4.
- Ciborska, Elżbieta. 2000. *Leksykon polskiego dziennikarstwa*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, 265.
- Fikus, Dariusz. 1961. „Model: «Przyjaciółka»”. *Polityka* 11: 3, 5.
- Katalog prasy polskiej*. 1957, red. J. Burczak. Warszawa: Biuro Wydawnicze Ruch. Zakład Badań Prasoznawczych.
- Koszutska Halina. sygn. 3594. Akta osobowe dziennikarzy, Zespół 1827: Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa-Książka-Ruch” Zarząd Główny w Warszawie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Polska.
- Mikołajko, Anna. 2019. „Churamowicz Sabira”. [w:] *Leksykon polskiego ezoteryzmu* [online], 5 VII 2019, [dostęp: 2 VII 2021]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.tradycjaezoteryczna.ug.edu.pl/node/1070>.
- „Miłe słowa uznania”. 1936. *Moja Przyjaciółka* 15: 315.
- „Nasza Mównica”. 1928. *Bluszcz* 44: 16.
- „Odpowiedzi od Redakcji”. 1913. *Nasz Dom: tygodnik mód i powieści* 8: 15.
- „Odpowiedzi od Redakcji”. 1913. *Nasz Dom: tygodnik mód i powieści* 42: 15.
- „Odpowiedzi od Redakcji”. 1913. *Nasz Dom: tygodnik mód i powieści* 5: 15.
- „Odpowiedzi od Redakcji”. 1911. *Tygodnik Mód i Powieści* 11: 15.
- Redakcja. 1929. „Między nami”. *Kobieta w Świecie i w Domu* 2: 11.
- Redakcja. 1934. „My – kobiety – między sobą. Z serca do serca – Między nami...”. *Moja Przyjaciółka* 1: 2.
- Sokół, Zofia. 1998. *Prasa kobieca w Polsce w latach 1945-1995*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Sokół, Zofia. 2001. „«Przyjaciółka» – tygodnik kobiecy (1948–1998). Cz. I – lata 1948–1951”. *Kieleckie Studia Bibliologiczne* 6: 89-111.
- Zajko-Czochańska, Justyna. 2017. „Koła gospodyń wiejskich na łamach «Przyjaciółki» w początkach lat 60. XX wieku”. [w:] *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, 85-92. Białystok: Wydawnictwo Humanica.
- Zajko-Czochańska, Justyna. 2020. „Wybrane formy emancypacji kobiet wiejskich na łamach „«Przyjaciółki» w latach 1956-1975”. [w:] *Ruchy kobiece na ziemiach polskich w XIX i XX w.: stan badań i perspektywy*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, 155-169. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Zajko-Czochańska, Justyna. 2019. „Kobiety i wybory na łamach «Przyjaciółki» w latach 1956–1976”. *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych* 1(6): 138-150.

- Zajko-Czochańska, Justyna. 2018. „Matka, żona, kobieta aktywna zawodowo – obraz Polek okresu PRL na przykładzie analizy «Przyjaciółki» (1970–1989)”. [w:] *Kobiecość na przestrzeni wieków*, red. E. Starzyńska-Kościszko, W. Markowski, t. 2, 17-24. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.
- Zajko-Czochańska, Justyna. 2019. „Monografia «Przyjaciółki» – zarys zagadnienia”, *Niepodległość i Pamięć* 2: 213-226.
- Zajko-Czochańska, Justyna. 2019. „Problematyka polityki na łamach «Przyjaciółki» w latach 1970–1989. Przegląd problematyki”. [w:] *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku: polityka w prasie kobiecej*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, 147-154. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Zajko-Czochańska, Justyna. Sokołowska, Urszula. 2020. „Listy czytelniczek do «Kobiety i Życia» i «Przyjaciółki» jako źródło badań codziennego życia kobiet w PRL”. *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych* 2(9): 94-109.
- Zaleska, Zofia. 1938. *Czasopisma kobiece w Polsce: (materiały do historii czasopism): rok 1818-1937*. Warszawa: Wyższa Szkoła Dziennikarska.
- Zdanowicz, Anna. 2017. „Problematyka emancypacji na łamach «Wiadomości Kobięcych» 1931–1933”. *Rocznik Historii Prasy Polskiej* 20(1): 43-62.

Katarzyna Wodniak

Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz.
Institute of Social Communication and Media
e-mail: kwodniak@ukw.edu.pl
ORCID: 0000-0003-1844-418X

**Ewa Fogelzang-Adler. *“Through joyful glasses”*: *People’s Poland in letters to “Przyjaciółka” 1948-1956. Part 1: 1948-1952.*
Publishing House of the Diocese of Tarnow
Biblos. Cracow; Tarnow 2018. p. 299.
ISBN 978-83-7793-640-5.**

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.010>



The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Received: 5 VII 2021

Accepted: 9 VIII 2021

Katarzyna Wodniak, PhD, a graduate of library science and scientific information, Polish studies, and computer editing at the Nicolaus Copernicus University in Toruń. Assistant Professor at the Institute of Social Communication and Media of the Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz. Her scientific interests include: press studies (especially the history of the women’s press); literature and popular culture; women’s media space. She is the author of the following books: *Contemporary women’s press and book matters: literary content in magazines: “Przyjaciółka”, “Twój Styl”, “Cienie i Blaski”* (Warsaw 2004); *Fiction in “Przyjaciółka”: bibliography 1948–1989* (Bydgoszcz 2018); *Moja Przyjaciółka (1934–1939): a press hit by Alfred Krzycki’s Żnin Publishing House* (Żnin–Bydgoszcz 2020).

K

eywords: Ewa Fogelzang-Adler; “Przyjaciółka”; letters to the editor

A

bstract: The article is a discussion of the book by Ewa Fogelzang-Adler, a researcher associated with the Cracow scientific community: *“Through joyful glasses”*. *People’s Poland in letters to “Przyjaciółka” 1948-1956. Part 1: 1948-1952* (Cracow; Tarnów 2018), dedicated to recreating the image of everyday life shown through the prism of letters sent to the editors of the most popular women’s magazine in the country. It also contains references to the

direct predecessor of “Przyjaciółka” – the pre-war biweekly “Moja Przyjaciółka” from Żnin and an outline of the history of the presence of sections of correspondence sections for the communication with readers in the Polish women’s press.

Katarzyna Wodniak

Kazimierz Wielki Universität in Bydgoszcz (Bromberg). Institut für
Sozialkommunikation und Medien

E-Mail: kwodniak@ukw.edu.pl

ORCID: 0000-0003-1844-418X

**Ewa Fogelzang-Adler. „Przez radosne
okulary“: Polska Ludowa w listach
do „Przyjaciółki“ 1948-1956. Część I:
1948-1952 [„Durch die rosarote Brille“:
Die Volksrepublik Polen in den Briefen an
„Die Freundin“ 1948-1956. Teil I: 1948-1952].
Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej
Biblos. Kraków; Tarnów 2018. S. 299.
ISBN 978-83-7793-640-5.**

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.010>



Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Zugesandt: 5 VII 2021

Angenommen: 9 VIII 2021

Dr. Katarzyna Wodniak, Absolventin der Bibliothekswissenschaft und wissenschaftlichen Information, der Polonistik und des Computereditionswesens an der Nikolaus Kopernikus Universität in Toruń (Thorn). Dozentin am Institut für Sozialkommunikation und Medien der Kazimierz Wielki Universität in Bydgoszcz (Bromberg). Ihr Forschungsinteresse: Zeitungswissenschaft (vor allem die Geschichte der Frauenpresse), Unterhaltungsliteratur und -kultur, Raum für Frauen in den Medien. Autorin von Büchern: *Współczesna prasa kobieca a sprawy książki: treści literackie w czasopiśmie: „Przyjaciółka“, „Twój Styl“, „Cienie i Blaski“* [Die moderne Frauenpresse und das Buchwesen: Literarische Inhalte in den Zeitschriften „Freundin“, „Dein Stil“, „Schatten und Leuchten“] (Warszawa 2004); *Beletrystyka w „Przyjaciółce“: bibliografia 1948–1989* [Die Belletristik in der „Freundin“: Bibliografie

1948–1989] (Bydgoszcz 2018); *„Moja Przyjaciółka“ (1934–1939): przebój prasowy żnińskich Zakładów Wydawniczych Alfreda Krzyckiego* [„Meine Freundin“ (1934–1939): der Pressehit des Alfred Krzycki Verlags in Żnin] (Żnin–Bydgoszcz 2020).

S **tichworte:** Ewa Fogelzang-Adler; „Przyjaciółka“ [„Freundin“]; Briefe an die Redaktion

Z **usammenfassung:** Der Beitrag schildert das Buch von Ewa Fogelzang-Adler, einer Forscherin, die mit dem Krakauer wissenschaftlichen Milieu verbunden ist: *„Przez radosne okulary“: Polska Ludowa w listach do „Przyjaciółki“ 1948-1956. Część 1: 1948-1952* [„Durch die rosarote Brille“: Die Volksrepublik Polen in den Briefen an „Die Freundin“ 1948-1956. Teil 1: 1948-1952] (Kraków; Tarnów 2018). Das Buch spiegelt das Alltagsbild durch das Prisma der Briefe an die Redaktion einer im Land sehr populären Frauenzeitschrift wider, knüpft an die direkte Vorgängerin der „Freundin“ an, d. i. die Halbmonatsschrift aus der Vorkriegszeit „Meine Freundin“ aus Żnin, und schildert den geschichtlichen Überblick über die Anwesenheit der Korrespondenzabteilungen in der polnischen Frauenpresse.

Zdzisław Gębołyś

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Instytut Filozofii

e-mail: zdzislaw.gebolys@ukw.edu.pl

ORCID: 0000-0001-6322-478X



d książki do czytelnika”. Międzynarodowa Konferencja Naukowa z okazji jubileuszu 65-lecia Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego, 19-20 kwietnia 2021, Wrocław

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.011>



Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0 PL).

Przysłany: 7 VI 2021

Zaakceptowany: 9 VIII 2021

Dr hab. Zdzisław Gębołyś, prof. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (dalej: UKW) w Instytucie Filozofii UKW. Główne zainteresowania naukowe: zawód bibliotekarza – historia, współczesność, problemy etyki zawodu bibliotekarza; bibliografia – metodyka i teoria; organizacja i zarządzanie w bibliotekach; biblioteki mniejszości polskiej na Litwie i w Republice Czeskiej oraz biblioteki mniejszości niemieckiej w Polsce. Autor ok. 300 publikacji naukowych, m.in. *Zawód bibliotekarski na ziemiach niemieckich w latach 1789–1871* (2002); *Biblioteki mniejszości niemieckiej w II Rzeczypospolitej* (2012). Współredaktor pierwszej na świecie kompletnej antologii narodowych kodeksów etyki bibliotekarskiej (2008), 2012 – wersja anglojęzyczna. Tłumacz i redaktor wydania krytycznego *Katechizmu biblioteki Paula Ladewiga* (2016) na język polski, angielski i słowacki. Autor kilku bibliografii, w tym: Bibliografia druków w języku polskim wydanych na Litwie od 1944 do 2014 roku (2015). Redaktor Kroniki w „Przeglądzie Bibliotecznym” (2005–2009). Członek wielu stowarzyszeń zawodowych i naukowych, polskich i zagranicznych. Stypendysta niemieckich fundacji. Udział w konferencjach, wyjazdach studyjnych, wyjazdach naukowych i dydaktycznych w ramach programu Erasmus. Członek polsko-niemiecko-czeskiego Zespołu Bibliografii Historii Śląska (1987–), członek zespołu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich ds. opracowania kodeksu etyki zawodowej bibliotekarza i pracownika informacji (2005).

S

treszczenie: W dniach 19-20 kwietnia 2021 r. we Wrocławiu miała miejsce międzynarodowa konferencja naukowa dla uczczenia jubileuszu 65-lecia utworzenia na Uniwersytecie Wrocławskim akademickiego ośrodka kształcenia bibliotekarzy na poziomie wyższym, którego chlubne tradycje kontynuuje dziś Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa.

W sprawozdaniu z tego wydarzenia zawarto charakterystykę imprezy. Omówiono poszczególne wystąpienia konferencyjne, zestawiając je w wyróżniające się pod względem treściowym bloki tematyczne: czytelnictwo; edytorstwo; źródła informacji o książce; biblioteki; nauka o książce; ruch wydawniczy. Zwrócono uwagę na podstawowe hipotezy i tezy badawcze zawarte w referatach. W omówieniu referatów zagranicznych zaakcentowane zostały obecne w nich polonica. Podkreślona została sprawność organizatora, który wskutek pandemii COVID-19 zmuszony był do przeprowadzenia konferencji w trybie zdalnym. Wyzyskał w pełni wszystkie możliwości, jakie daje ta formuła, a zwłaszcza czat, dzięki czemu możliwe było komentowanie na gorąco prezentowanych referatów, zadawanie pytań referentom oraz wymiana poglądów pomiędzy uczestnikami. Warto też zaznaczyć, że konferencji towarzyszyła międzynarodowa wystawa ekslibrisu pod hasłem wywoławczym: „Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego”.

S

Słowa kluczowe: sprawozdanie; bibliologia i informatologia

W dniach 19-20 kwietnia 2021 r. miała miejsce jubileuszowa konferencja Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego (dalej: UWwr). Wrocławski ośrodek bibliologiczny, jeden z najstarszych w Polsce, od lat zagląda do kalendarza, podkreśla okrągłe i „półokrągłe” daty wyznaczające kolejny etap nieprzerwanej od 1956 r. działalności i wykorzystuje je jako okazję do świętowania. Chlubna ta i godna naśladowania tradycja. Nie zmaćła jej nawet siejąca powszechny zamęt pandemia COVID-19. Zmusiła wprawdzie organizatorów do zmiany formuły konferencji, ale nie zniechęciła do godnego uczczenia jubileuszu.

Członkowie i przyjaciele wrocławskiej bibliologicznej wspólnoty nie spotkali się jak zwykle w gościnnych murach przy placu Uniwersyteckim 9/13, tym razem nie w „realu”, a w „wirtualu”. Formuła zdalnej konferencji, wymuszona co prawda, nie przeszkodziła bynajmniej w jej zorganizowaniu i w przeprowadzeniu.

Nieco statystyk na początek. Dwudniowa konferencja została podzielona na osiem sesji, każda z nich była wypełniona przez cztery referaty. Autorami 32 referatów było 35 prelegentów (dwa wystąpienia przygotowały pary autorskie). Konferencja wrocławska jak najbardziej zasługuje na określenie międzynarodowa, zarówno w ujęciu podmiotowym, jak i przedmiotowym. Na 32 referaty aż 15 zostało przygotowanych przez zagranicznych gości. Polską bibliologię reprezentowało 16 referatów, a jeden został przygotowany przez polsko-ukraińską parę autorską. Po przejrzaniu bardzo starannie przygotowanych konferencyjnych materiałów informacyjnych skonstatowaliśmy, że owa polsko-zagraniczna równowaga była jednym z założeń konferencji. Organizatorzy, jak sądzimy, nie mniejszych starań dołożyli, aby dobór uczestników oraz tematy wystąpień odpowiadały randze wydarzenia. Z Polski „zjechało” na konferencję 17 osób, w tym z największych ośrodków akademickich. Najliczniejszą reprezentację wystawili, co jest już tradycją i dobrym zwyczajem, gospodarze. „Drużyna” UWwr, będąca połączeniem doświadczenia i młodości, liczyła 10 osób. Polski obóz współtworzyli referenci z: Uniwersytetu Warszawskiego (dalej: UW), Uniwersytetu Śląskiego (dalej: UŚ), Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: UJ), Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (dalej: KUL),

Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (dalej: UMCS), Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (dalej: UMK), Uniwersytetu Gdańskiego (dalej: UG), Uniwersytetu Łódzkiego (dalej: UŁ), Krakowskiej Akademii im. A. Frycza Modrzewskiego (dalej: KAFM) oraz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: ZNOW). Z zagranicy „przybyło” do Wrocławia 16 gości, największa liczba (7 osób) z zaprzyjaźnionego z Wrocławiem Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki (dalej: LUN). Po dwóch referentów zawitało z Katolickiego Uniwersytetu im. Pétera Pázmánya w Budapeszcie (dalej: KUB) oraz Uniwersytetu Jana Komeńskiego w Bratysławie (dalej: UJKB). W gronie uczestników znalazły się pojedyncze osoby z Austrii (Rüdiger Wischenbart Content & Consulting, dalej: RWCC), Słowenii (Uniwersytet w Lublanie, dalej: UL), Czech (Muzeum Narodowe w Pradze, dalej: MNP) Litwy (Uniwersytet Wileński, dalej: UWil) i Finlandii (Uniwersytet w Helsinkach, dalej: UH).

Mottem konferencji, wyrażonym w lapidarnym tytule „Od książki do czytelnika”, były właśnie te dwa słowa (książka i czytelnik), które są niejako symbolami funkcjonowania książki. Refleksja nad życiem książki, dawniej i współcześnie. Taki ogólny cel przyświecał właśnie organizatorom. Aby nadać konferencji wymiar jak najbardziej powszechny, a co najmniej europejski, zaproszeni zostali do rozważań nad złożonymi relacjami zachodzącymi pomiędzy książką a czytelnikiem badacze z różnych krajów i z różnych środowisk akademickich.

Konferencje jubileuszowe z reguły nie mają charakteru monotematycznego. Najczęściej pod względem treści odznaczają się różnorodnością podporządkowaną motywowi przewodniemu, nakreślonego przez organizatorów zwykle w tytule konferencji. Tak też było i w tym przypadku. W swoistym *silva rerum*, którym jest zbiór referatów konferencyjnych, da się wyróżnić kilka wyraźnych bloków tematycznych¹. Na czoło pod względem ilościowym wysuwają się trzy bloki: Czytelnictwo (9); Źródła informacji o książce (9) oraz Edytorstwo (6). Pozostałe referaty przydzieliliśmy do trzech mniejszych grup: Biblioteki (3); Nauka o książce (4); Ruch wydawniczy (3). W takim też porządku pragniemy je pokrótce przedstawić i omówić.

Zagadnienie czytelnictwa w różnych kontekstach, językach, środowiskach geograficznych oraz rodzajach i gatunkach literackich były treścią aż dziewięciu referatów. Zaczniemy od perspektywy geograficznej. Aleksander Bednarski (KUL) omówił wizualne wyznaczniki współczesnej powieści walijskiej, w szczególności ekfrazy, elementy piktorialne, ilustracje oraz okładki. Danuta Stanulewicz (UG) przedstawiła stan współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży tworzonej w języku kaszubskim, nakreślając w tle problemy związane z czytelnictwem tej literatury. W realia XVIII-wiecznej Finlandii przeniosła słuchaczy Tuija Lainego (UH), pokazując na przykładzie literatury religijnej dysonans występujący pomiędzy umiejętnością czytania a nie zawsze z nią korespondującą zdolnością rozumienia czytanych tekstów. Ze sporym zainteresowaniem spotkały się dwa referaty z tego kręgu, przygotowane przez gości z Węgier, między innymi z uwagi na polskie akcenty.

¹ *Od książki do czytelnika. Międzynarodowa Konferencja Naukowa z okazji Jubileuszu 65-lecia Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Abstrakty = The Book and the Reader. International Jubilee Conference on the 65th anniversary of the Institute of Information and Library Science of Wrocław. Abstracts, red. A. Cisko, K. Augustyn, D. Stanulewicz, R. Werszler, Wrocław 2021.*

Lajos Pálfalvi (KUB) dokonał „egzegezy” antypolskiej propagandy w węgierskiej powieści dla młodzieży, biorąc na warsztat powieść Istvána Petrovacsa pt. „Dziewczyna z Wiktorskiej” jako przykład dzieła obliczonego na rozbudzenie antypolskich resentymentów na bazie ideologicznej. Anna Tomoriné Szesztay (KUB) omówiła mechanizmy działania węgierskiej cenzury prewencyjnej wobec dzieła Henryka Sienkiewicza pt. „W pustyni i w puszczy”. Przedmiotem swojego referatu Mariola Antczak (UŁ) uczyniła zagadnienia odbioru przez polskich badaczy książek amerykańskiej psycholog Jean Twenge. Według referentki obserwacje J. Twenge dotyczące zachowań amerykańskich nastolatków można dostrzec również u polskich rówieśników, a w nich szukać przyczyn spadku zainteresowania młodego pokolenia czytaniem książek.

Polski wymiar czytelnictwa odnaleźć można w trzech referatach. Bożena Koredczuk (UWr) podjęła słabo dotąd rozpoznany w Polsce problem tak zwanej biografii lekturowej, wpływu lektur na wizję świata, na poglądy, a także na relacje międzyludzkie. Wpływ pandemii na czytelnictwo w Polsce znalazł odbicie w dwóch referatach. Anna Dymmel (UMCS) zajęła się nurtującym nas wszystkich problemem wpływu pandemii na praktyki czytelnicze młodego pokolenia. Krótki dystans dzielący autorkę od badanego problemu każe postawić wobec rezultatów podjętych badań znak zapytania, nie kwestionując jednak postawionych w referacie hipotez dotyczących zmian zachowań czytelniczych, a zwłaszcza przyczyn tych zmian. Agnieszka Łuszkak (UWr) przeanalizowała doniesienia w mediach na temat medialnego obrazu czytelnictwa. Zebrane wypowiedzi poddano analizie ilościowej i jakościowej, pokazując na tej podstawie najczęściej poruszane w mediach tematy.

Edytorstwo książki znalazło rezonans w sześciu referatach. Forma materialna książki to sam w sobie interesujący materiał badawczy. To przyczynek do wieloaspektowych rozważań na temat estetyki książki, upodobań czytelniczych, mecenatu, a nawet recepcji. Co mówi okładka książki, pyta w podtytule swojego referatu zgoła retorycznie Anna Cisło (UWr), i odpowiada na nie z perspektywy semiotycznej, widząc w okładce źródło tożsamości lekturowej, zachętę do lektury książki, a niejednokrotnie impuls do odkrywania rzeczywistości pozalekturowej. Marcin Cziomer (KAFM), grafik i wykładowca akademicki, omówił przykłady realizacji wizualnych stosowanych we współczesnej książce (ilustracje, okładki, ekslibrisy), stawiając otwarte pytanie o rolę ilustracji (elementów wizualnych), o balans pomiędzy formą a treścią książki.

O tym, jak wiele można wyczytać z dedykacji, przekonała słuchaczy Anna Gruca (UJ). Analizując drukowane dedykacje z XIX-wiecznych książek, przedstawiła ich nadawców i adresatów, zwróciła również uwagę na pojawiające się w dedykacjach elementy zachęty do zakupu. Ukraiński badacz, Mykola Ilkiv-Svydnytskyi (LUN), zajął się wpisami własnościowymi (autografami i ekslibrisami) Jana Dantyszka w książce pochodzącej z biblioteki uczonego, w edycji *Sylw Stacjusza* wydanej w Wenecji w 1502 r. Richard Šipek (MNP) zainteresował się zapiskami Matthiasa Stoiusa, profesora medycyny z Królewca, zamieszczonymi w Almanachu, jednym z 55 tomów dzieła *Bibliotheca Nostica*. Zapiski Stoiusa to ważny przyczynek wiedzy

nie tylko o autorze, ale również o jego rodzinie, o pruskiej rodzinie książęcej, o zainteresowaniach czytelniczych autora tego dzieła.

Jolanta Gwioździk (UŚ) przyjrzała się w swym referacie formom i funkcjom książki współczesnej. Przypomniała, czym była dotąd książka: jednym uświadomiła, innym przypomniała to, czego jesteście świadkami, a w zasadzie uczestnikami, że książka podlega ciągłym przeobrażeniom, że staje się w coraz większym stopniu interaktywnym medium wymagającym udziału czytelnika.

Jak dotrzeć do odpowiednich książek w powodzi informacji, jakich szukać pomocy, programów, wydawnictw? Odpowiedzi na te pytania próbowała udzielić grupa referentów z Polski i zagranicy w cyklu referatów poświęconych źródłom informacji o książce. Małgorzata Góralska (UWr) zainteresowała się technologiami służącymi do skutecznego wykrywania i rekomendowania książek dostępnych w Internecie. W tym kontekście wskazała wybrane mechanizmy umożliwiające skuteczną ekspozycję książek w sieci oraz zapewniające czytelnikom dostęp do spersonalizowanej oferty tytułowej.

Elżbieta Jabłońska-Stefanowicz (UWr) poświęciła swój referat filtrom różnego rodzaju (osoby, wydawcy, wydawnicze programy komputerowe), które służą czytelnikowi do rozpoznawania stale rosnącej oferty wydawniczej, czasami paradoksalnie przeszkadzającej w tym procesie.

Polsko-ukraińska para referentów, Roman Krochmalny (LUN) i Halina Ruśńska-Giertych (UWr), zajęła się rolą książki w procesie dydaktycznym uczelni. Na podstawie badań ankietowych studentów UWr i LUN podjęli oni próbę zidentyfikowania znaczenia książki jako źródła informacji edukacyjnej, zarówno na nośnikach tradycyjnych, jak też elektronicznych.

Źródłem wiedzy, wcale nie gorszym, mogą być dokumenty pochodne oraz prymarne. Lesia Kupyn (LUN) zaprezentowała wyniki eksploracji kartoteki „Kwartalnika Historycznego” z lat 1935-1939, znajdującej się w Bibliotece Naukowej Uniwersytetu Lwowskiego. Ilona Oleksiw (LUN) przedstawiła wyniki kwerendy archiwalnej dotyczącej informacji odnośnie do Towarzystwa Miłośników Książki we Lwowie (1925-1939) znajdujących się w Dziale Rękopisów Lwowskiej Narodowej Biblioteki Naukowej im. Stefanyka. Zachowane kwity, korespondencja, rachunki, sprawozdania dają wyobrażenie o działalności towarzystwa w tym okresie i jego roli w życiu naukowym i kulturalnym Lwowa.

Kamila Augustyn (UWr) zajęła się rolą źródeł informacji w kształtowaniu studiów z zakresu rynku wydawniczego na poziomie akademickim. Zwróciła uwagę na konieczność interdyscyplinarnego spojrzenia na produkcję i obieg wydawanych publikacji, zaapelowała o reorientację badań nad rynkiem wydawniczym poprzez uwzględnianie w programach studiów dzieł z obszaru kultury i edukacji, ale również ze świata biznesu.

W nurt rozważań historycznych nad źródłami wiedzy wpisuje się również referat Rafała Werszlera (UWr) poświęcony francuskiemu modelowi systemu wiedzy Jeana Garniera, który został wykorzystany przez rektora szkoły w Kłodzku, Joanne'a Millera, do porządkowania zasobów archiwów w hrabstwie kłodzkim. Temu

miał służyć indeks, do którego J. Miller zaprojektował specjalną szafę-kartonierę z oznaczeniem kodu alfabetyczno-numerowego.

Duże zainteresowanie i uznanie wzbudził referat Vasyla Kmeta (LUN) na temat podręczników języka polskiego w Akademii Jezuickiej we Lwowie w XVII-XVIII w. Referent nie ograniczył się do charakterystyki podręczników. Przedstawił je jako jeden z elementów przeobrażeń w sferze kultury i języka, zmagania tradycji ze współczesnością, ustępowania łaciny na rzecz języka polskiego w podręcznikach i programach lwowskiej szkoły.

W założenia konferencji wpisuje się grupa trzech referatów dotyczących problemów upowszechniania książki. Anna Lubińska (UWr) sięgnęła w związku z tym po dwie książki Umberto Eco: „Wahadło Foucault” i „Na każdy temat”, pokazując na ich przykładzie problemy i dylematy związane z pracą redaktora wydawniczego, zwłaszcza w relacjach z autorem.

Aušra Navickienė (UWil) skierowała uwagę słuchaczy w stronę historii ruchu wydawniczego. O firmie wydawniczej Józefa Zawadzkiego wiemy już bardzo wiele z wcześniejszych opracowań, ale na pewno nie wszystko. Tym dotąd nieodkrytym bądź słabo rozpoznanym wątkiem było wydawanie przez Zawadzkiego książek w języku litewskim w latach 1805-1864.

Dystrybucji wydawnictw stowarzyszenia Hałycko-Ruska Matycia, założonego w 1848 r., przyjrzał się Oleksandr Sedliar (LUN). Upowszechnianiem tanich książek dla ludu zajmowały się instytucje (Instytut Stauropigialny), księgarnie oraz księża grekokatolicy. Zważywszy na ograniczenia komunikacyjne i nie mniej istotne edukacyjne (duży poziom analfabetyzmu), wysiłki te nie odnosiły oczekiwanych skutków, gdyż książki nie docierały do większości ruskich chłopów.

Na konferencji bibliologicznej nie mogło zabraknąć referatów o bibliotekach. Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska (UMK) przedstawiła w swoim referacie koncepcję biblioteki ekologicznej jako odpowiedź na wzrastającą rolę biblioteki w upowszechnianiu wiedzy na temat środowiska naturalnego. Referentka dokonała redefinicji terminu „ekologiczna biblioteka”. Poprzez eksplorację bibliograficznej bazy danych LISTA zebrała literaturę na ten temat, wykorzystując ją następnie do określenia wskaźników ekologicznej biblioteki.

Bibliotekom Wrocławia, działającym w latach 1945-1953, poświęciła swój referat Maria Pękalska (ZNOW), pokazując ich rolę w życiu mieszkańców polskiego Wrocławia, podnosząc miasto z wojennych gruzów, ale też na dowód tezy, że „nie samym chlebem człowiek żyje”, szukających w książkach azylu, a może i ukojenia w tych trudnych czasach.

Słowackie badaczki, Marta Špániová i Lucia Lichnerová (UJKB), omówiły zasady bibliotek jezuickich w Królestwie Węgier w XVIII w., w szczególności zwracając uwagę na wydane przez jezuitów książki budzące uznanie także poza Węgrami, czego przykładem mogą być przekłady wielu z nich na język polski.

Dobrze się stało, że w programie konferencji znalazły się również referaty przenoszące płaszczyznę dyskusji na poziom ogólniejszy. Wprawdzie przykłady są pouczające, ale też dla ich omówienia potrzebna jest refleksja na temat natury i przedmiotu badań. W tę stronę skierowały słuchaczy cztery referaty. Jadwiga

Woźniak-Kasparek (UW) zapoznała nas z praktycznymi skutkami reformy szkolnictwa wyższego (2018), w wyniku której bibliologia i informatologia z pozycji samodzielnej dyscypliny badawczej, w ramach tak zwanej konsolidacji, została sprowadzona do pozycji subdyscypliny wchodzącej w zakres nauki o komunikacji społecznej i mediach oraz nauk o poznaniu i komunikacji społecznej.

Miha Kovač ze Słowenii (UL) nieco prowokacyjnie wystąpił z tezą, że nauka o książce to dyscyplina naukowa bez przedmiotu badań. Dzieje się tak, jego zdaniem, za sprawą zmienności formy książki, jej funkcji społecznej i kulturowej.

Natalia Demczuk (LUN) przybliżyła zapomnianą, przynajmniej w Polsce, a w okresie międzywojennym obecną u nas postać ukraińskiego badacza Dymitra Bałyki. D. Bałyka reprezentował w nauce o książce nurt bibliopedagogiczny. Referentka omówiła jego najważniejsze osiągnięcia organizacyjne (Gabinet Badania Książki i Czytelnictwa w Kijowie) oraz osiągnięcia naukowe (dzieła, ankiety).

Rüdiger Wischenbart z Austrii (RWCC) pokusił się w swoim referacie o charakterze teoretyczno-praktycznym o udowodnienie hipotezy badawczej określonej w tytule, a mówiącej o tym, jak czytanie książki stało się czymś zupełnie innym. Referent zwrócił uwagę na coraz powszechniejszy zanik samotności czytelniczej na rzecz kontaktu czytelnika z autorami, wydawcami, dystrybutorami książek. Rozmowę o książkach wzbogacają też niewątpliwie media społecznościowe.

Ozdobą każdej konferencji są kuluary. Niestety w konferencjach przeprowadzanych w trybie online jako takie nie istnieją, chyba że za ich namiastkę uznać chat dający możliwość zamieszczania „gorących” komentarzy przez uczestników. Konferencjom towarzyszą często tak zwane imprezy towarzyszące o charakterze promocyjnym, czasami też artystycznym. Za taką imprezę, zarazem świetny pomysł organizatorów, należy uznać wystawę towarzyszącą konferencji pt. „Ekslibris Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego”. Do udziału w wystawie zostali zaproszeni twórcy z całego świata. Ogółem wpłynęły prace 32 grafików z ośmiu krajów (Czechy, Kazachstan, Meksyk, Norwegia, Polska, Rosja, Serbia, Ukraina). Głównym motywem prezentowanych ekslibrisów była książka oraz sam Jubilat. Podczas konferencji miał miejsce wernisaż wystawy².

Zarówno w trakcie konferencji, jak i na jej zakończenie, nie zabrakło życzeń składanych Instytutowi, gratulacji z powodu bardzo udanej i stojącej na wysokim poziomie konferencji, a także życzeń dalszych osiągnięć, sukcesów naukowych i dydaktycznych. Dołączamy się do nich z tradycyjnym *Ad multos annos!* i z nadzieją, że już wkrótce, z okazji 70-lecia Instytutu, spotkamy się ponownie.

² Z okazji wystawy został wydrukowany dwujęzyczny, polsko-angielski okolicznościowy katalog – zob. *Ekslibris Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa. Wystawa towarzysząca Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Od książki do czytelnika” = Bookplates of the Institute of Information and Library Science of the University of Wrocław. The exhibition accompanying the International Jubilee Conference “The book and the Reader*, red. R. Werszler, A. Cisło, K. Augustyn, Wrocław 2021.

Bibliografia

- Werszler, Rafał, Anna Cisło, i Kamila Augustyn, red. 2021. *Ekstlibris Instytutu Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa. Wystawa towarzysząca Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Od książki do czytelnika” = Bookplates of the Institute of Information and Library Science of the University of Wrocław. The exhibition accompanying the International Jubilee Conference “The book and the Reader*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Cisło, Anna, Kamila Augustyn, Danuta Stanulewicz, i Rafał Werszler, red. 2021. *Od książki do czytelnika. Międzynarodowa Konferencja Naukowa z okazji Jubileuszu 65-lecia Instytutu Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Abstrakty = The Book and the Reader. International Jubilee Conference on the 65 th anniversary of the Institute of Information and Library Science of Wrocław. Abstracts*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Zdzisław Gębołyś

Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz. Institute of Philosophy

e-mail: zdzislaw.gebolys@ukw.edu.pl

ORCID: 0000-0001-6322-478X

“From the book to the reader.” International Scientific Conference on the occasion of the 65th anniversary of the Institute of Library and Information Science at the University of Wrocław, 19-20 April 2021, Wrocław

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.011>



The text is available under a Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0).

Received: 7 VI 2021

Accepted: 9 VIII 2021

Doctor habilitatus Zdzisław Gębołyś, professor at the Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz (hereinafter: UKW) at the Institute of Philosophy of UKW. His main scientific interests include: the profession of a librarian – history, present, problems of ethics of the librarian’s profession; bibliography – methodology and theory; organization and management in libraries; libraries of the Polish minority in Lithuania and the Czech Republic, and libraries of the German minority in Poland. He is an author of about 300 scientific publications, among others, *The librarian profession in Germany in the years 1789–1871* (2002); *Libraries of the German minority in the Second Polish Republic* (2012). Co-editor of the world’s first complete anthology of national codes of librarian ethics (2008), 2012 – English version. Translator and editor of the critical edition of Paul Ladewig’s *Catechism of the Library* (2016) into Polish, English, and Slovak. Author of several bibliographies, including: *Bibliography of prints in Polish published in Lithuania from 1944 to 2014* (2015). The editor of the *Chronicle in “Przegląd Biblioteczny”* (2005–2009). Member of many professional and scientific associations, both Polish and foreign. Scholarship holder of German foundations. Participated in conferences, study trips, scientific and didactic trips under the Erasmus program. Member of the Polish-German-Czech Bibliography Team of the History of Silesia (1987–), member of the team of the Association of Polish Librarians for the development of the code of professional ethics of the librarian and information worker (2005).

K

Keywords: report; bibliography and informatology

Abstract: On April 19-20, 2021, an international scientific conference was held in Wrocław to celebrate the 65th anniversary of the establishment of an academic centre for the education of librarians at the University of Wrocław at the higher level, whose estimable traditions are continued today by the Institute of Library and Information Science. The report on this event contains the characteristics of the event. Individual conference speeches were discussed, juxtaposing them in thematic blocks in terms of contents: readership; editing; sources of information about a book; libraries; bibliography; publishing traffic. Attention was paid to the basic hypotheses and research theses contained in the papers. In the discussion of foreign papers, the polonica present in them were emphasized. The efficiency of the organizer was highlighted, who, as a result of the COVID-19 pandemic, was forced to conduct the conference remotely. He took full advantage of all the possibilities offered by this formula, especially of the chat, thanks to which it was possible to comment on the presented papers, ask questions to the speakers and exchange views between the participants. It is also worth noting that the conference was accompanied by an international exhibition of ex libris under the slogan: "Institute of Library and Information Science of the University of Wrocław."

Zdzisław Gębołyś

Kazimierz Wielki Universität in Bydgoszcz (Bromberg). Institut für Philosophie

E-Mail: zdzislaw.gebolys@ukw.edu.pl

ORCID: 0000-0001-6322-478X

Vom Buch zum Leser. Die Internationale Wissenschaftliche Tagung anlässlich des 65. Jubiläums des Instituts für Wissenschaftliche Information und Bibliothekswissenschaft der Universität Wrocław (Breslau), 19.-20. April 2021

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2021.010>



Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Zugesandt: 7 VI 2021

Angenommen: 9 VIII 2021

Dr. habil. Zdzisław Gębołyś, Professor der Kazimierz Wielki Universität in Bydgoszcz (Bromberg) (weiter im Text als KWU) am Institut für Philosophie der KWU. Das Hauptforschungsinteresse: der Beruf des Bibliothekars – Geschichte, Gegenwart, Probleme der Berufsethik des Bibliothekars, die Bibliografie – Methodik und Theorie, die Organisation und Verwaltung in den Bibliotheken, die Bibliotheken der polnischen Minderheit in Litauen und der Tschechischen Republik sowie die Bibliotheken der deutschen Minderheit in Polen. Autor von ca. 300 wissenschaftlichen Publikationen, u.a. *Zawód bibliotekarski na ziemiach niemieckich w latach 1789–1871* [Der Beruf des Bibliothekars auf den deutschen Gebieten in den Jahren 1789–1871] (2002); *Biblioteki mniejszości niemieckiej w II Rzeczypospolitej* [Bibliotheken der deutschen Minderheit in der Zweiten Republik Polen] (2012). Mitredakteur der weltweit ersten ausführlichen Anthologie von nationalen Kodizes der Bibliotheksethik (2008), 2012 – in englischer Fassung. Übersetzer und Redakteur der kritischen Ausgabe vom Katechismus der Bibliothek Paul Ladewigs (2016) in der polnischen, englischen und slowakischen Sprache. Autor von einigen Bibliografien, darunter: *Bibliografia druków w języku polskim wydanych na Litwie od 1944 do 2014 roku* [Bibliografie der in Litauen herausgegebenen polnischen Drucke seit 1944 bis 2014] (2015). Redakteur des Chronikteils der Zeitschrift „Przegląd Biblioteczny“ (2005–2009). Mitglied zahlreicher Berufsverbände sowohl in Polen als auch außerhalb der polnischen Grenzen. Stipendiat deutscher Stiftungen. Teilnehmer von Tagungen, Studien-, Forschungs- und Lehrreisen im Rahmen des Erasmus-Programms. Mitglied des polnisch-deutsch-tschechischen Teams zur Bearbeitung der Bibliografie zur Geschichte Schlesiens

(1987–), des Teams des Verbands der polnischen Bibliothekare zur Bearbeitung des Kodex der Berufsethik des Bibliothekars und Informationsmitarbeiters (2005).

S **tichworte:** Bericht; Bibliologie und Informatologie

Z **usammenfassung:** Am 19.-20. April 2021 fand in Wrocław (Breslau) eine internationale wissenschaftliche Tagung anlässlich des 65. Jubiläums der Entstehung eines akademischen Zentrums für bibliothekarische Hochschulbildung an der Universität Breslau statt, dessen Tradition heutzutage das Institut für Wissenschaftliche Information und Bibliothekswissenschaft fortsetzt. Im Bericht über dieses Ereignis knüpfte man an die Charakteristik des Ereignisses an. Man schilderte ausführlich die einzelnen Referate und stellte sie inhaltlich zusammen, und zwar nach den folgenden Stichpunkten: Leserschaft, Editionswesen, Informationsquellen über Bücher, Bibliotheken, Buchwissenschaft, Verlagsbewegung. Man bemerkte auch die grundlegenden Hypothesen und Forschungsthesen der Referenten. In Bezug auf die ausländischen Vorträge betonte man die darin vorhandenen Polonica. Man unterstrich die Geschicklichkeit des Organisators, der wegen der COVID-19-Pandemie dazu gezwungen war, die Tagung online zu organisieren. Er nutzte vollständig die Möglichkeiten, die diese Kommunikationsform anbietet, vor allem das Chat, dank dem das sofortige Kommentieren, Fragestellen und der Meinungs-austausch zwischen den Teilnehmern überhaupt möglich waren. Es ist auch zu betonen, dass die Tagung von einer internationalen Exlibris-Ausstellung begleitet war, die nach dem Stichwort „Institut für Wissenschaftliche Information und Bibliothekswissenschaft der Universität Wrocław (Breslau)“ betitelt war.